

• 001 •

Vajda András

Kultúra,
kontextus,
kommunikáció

KULTÚRA - KOMMUNIKÁCIÓ - KÖZÖSSÉG

Vajda András

Kultúra, kontextus, kommunikáció

KULTÚRA – KOMMUNIKÁCIÓ – KÖZÖSSÉG

1.

Sorozatszerkesztők:

Jakab Albert Zsolt
Szabó Árpád Töhötöm
Vajda András

Vajda András

Kultúra, kontextus, kommunikáció

Egyetemi jegyzet a közkapcsolatok
a kultúrában tantárgyhoz

Kriza János Néprajzi Társaság • Erdélyi Múzeum-Egyesület

Kolozsvár
2022

Lektorálta:

dr. habil. Kemecsi Lajos néprajzkutató, főigazgató (Néprajzi Múzeum, Budapest)

dr. Pozsony Ferenc néprajzkutató, az MTA tagja, egyetemi tanár (BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár)

Támogatta:

BETHLEN GÁBOR
Alap

© Kriza János Néprajzi Társaság

© Vajda András

Szerkesztette: Jakab Albert Zsolt

Borítóterv: Szentes Zágon – IDEA PLUS, Kolozsvár

Számítógépes tördelés: Tipotéka

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötés: F&F International

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VAJDA, ANDRÁS

Kultúra, kontextus, kommunikáció : Egyetemi jegyzet a közkapcsolatok a kultúrában tantárgyhoz / Vajda András. - Cluj-Napoca : “Kriza János” Néprajzi

Társaság : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9015-27-8

ISBN 978-606-739-214-2

008

TARTALOM

Előszó	9
Kultúra – kommunikáció – intézményi hálózat	11
A fogalom eredete és jellemzői	13
A kultúra meghatározása	14
A kultúra funkciója	17
Egyedi és/vagy kollektív	20
A kultúra tagoltsága	21
A kultúra hordozói, az intézmények	23
A hagyomány használatának változó kontextusai	27
Népi kultúra és (nép)hagyomány	29
A néphagyományok hasznosításának módjai és kontextusai.	32
Folklorizmus, „néphagyományok új környezetben”.	32
A néphagyományok újraélesztése. Kitalált hagyomány	34
A néphagyomány „rehabilitációja”. Örökség	35
A néphagyomány átírása	38
E-hagyomány vagy néphagyományok online környezetben	39
Összegzés	44
Hagyomány, örökség és politikai akarat	49
Örökség, etnicitás és territorialitás	50
Örökségesítés és regionális identitás	51
Az örökségesítés szintjei – az örökséggyártás szerkezeti felépítése	52
Szereplők: politikusok, civilek, tudósok és örökséggazdák	54
Színterek és eszközök/gyakorlatok	54
Hungarikum, nemzeti érték, értéktárak	55
Az archívumok, a kulturális emlékezet és az örökségesítés	61
Az archívum mint színtér, aréna	61
Az archívum az emlékezet helye	63
Az archívum a fejtés helye	64
Az archívum a vágyak és identitások születésének helye	67
Az archívum rendet teremt	67
Az archívum mint az áramlások tere.	69
Az archívum a kompenzáció eszköze.	69
Az internet-archívum, archívumok az interneten	70
Archívum és örökség	72
Összegzés	74

Múzeum és kommunikáció	. 77
A múzeumok szerepe a társadalmi kommunikációban	. 77
A múzeumok mibenléte	. 77
Az internet szerepe a tárgyi világ megőrzésében	. 80
A falak nélküli múzeum és korlátai	. 81
A Covid19-járvány hatása a múzeumokra	. 82
A digitalizáció és a virtualizáció új kihívásai	. 84
Összegzés	. 86
A járvány hatása a székelyföldi múzeumi kommunikációra és a digitalizációra	. 87
Múzeumalapítások Székelyföldön	. 87
A székelyföldi múzeumok mai helyzete.	. 89
Kommunikáció és a múzeumi digitalizáció formái Székelyföldön	. 91
A közkapcsolatok digitalizációja	. 94
A tudományos munka digitalizációja	. 99
Tárgydigitalizálás	100
A kiállítások digitalizációja.	102
A múzeumi digitalizáció szerepe a járványhelyzet okozta korlátozások idején	102
Összegzés	103
Múzeumi kiállítás, autentikusság és reprezentáció	105
A kiállítás részletes bemutatása	105
A hagyományos asszony-szerepek kutatása a magyar néprajzi szakirodalomban	107
Életutak a múzeumban	109
A kiállítás tervezésének fázisai	110
Anna üzenete	112
Múzeum és örökség: a tájházak hatása a helyi és a nemzeti identitás alakulására	113
Fogalmi keretezés	113
Általános helyzetkép	116
Gyűjteménytípusok és terminológia	117
Az erdélyi tájházak a tudományos diskurzusban	120
Az erdélyi tájházak különböző adatbázisokban	122
Alapítók és fenntartó intézmények	127
A múzeumalapítások korszakai	127
Minták, modellek, impulzusok	129
A szakmai felügyelet és finanszírozás nehézségei	130
Használat: kontextus és funkció	130
Összegzés	133

Helytörténetírás és örökség: a lokális történelem megszerkesztése	137
Beszédmódok	137
A történelem megszerkesztésének gyakorlatai	139
A falutörténetek és a helytörténetírás alakulása	142
A helyi történelem iránti érdeklődés korszakai	144
Kik ír(hat)nak falumonográfiát?	146
Források és forráshasználat	147
A helyi történelem megörökítésének mozzanatai	148
Írói attitűdök	149
A falumonográfiák írásának és megjelenésének időpontjai	150
Médiумok és alakzatok	151
A falutörténetek és a hagyomány megjelenítésének viszonya(i)	151
Falutörténet és örökségítés. Kinek a nevét őrzi a szöveg?	153
Összefoglalás	153
 Szakirodalom	 157
 A kötet egyes fejezeteinek eredeti megjelenési helye	 181
Rezumat	183
Abstract	184

ELŐSZÓ

Talán soha nem volt ennyire nehéz dolga a kulturális szektorban dolgozóknak, mint napjaink globalizált és digitalizált világában. A felgyorsult migráció, a médiatér átalakulása, a megváltozott fogyasztói szokások és az ezek nyomán kialakuló új társadalmi egyenlőtlenségek, a tudásszerkezet és az értékrend szintjén egyaránt jelentős mozgásokat és átalakulásokat eredményeznek, melyek egyszerre és együttesen hatnak mindazokra a folyamatokra, melyeket a kulturális szektorban dolgozóknak figyelemmel kell kísérnie, új kihívások elé állítva a kultúra elméletével foglalkozó kutatókat, a kultúra menedzsereit és a különböző kulturális területen közkapcsolati munkát végzőket egyaránt.

Mindez szükségessé tette nemcsak a kultúra társadalmi szerepének, de a kulturális szektorban dolgozók feladatainak és a feladatok elvégzéséhez szükséges tudások tartalmának és szerkezetének újragondolását is. Mindezt azért, mert „hozzá kell segítenünk a kulturális szereplőt ahhoz, hogy a lokális kulturális értékeket szélesebb kontextusban is el tudja helyezni, hogy képes legyen kilépni a hasonló lokális értékek piacára” (Ferencz 2014: 6).

Tekinthető-e értékek halmazának a kultúra? És ha igen, akkor kinek a feladata ezeknek az értékeknek az összegyűjtése, megőrzése és fogyasztásra való felkínálása? Ki méltó és ki hivatott arra, hogy eldöntse, hogy a javak szakadatlan áramlásában épp mi számít értéknek, mi az, amire most és mi az, amire az eljövendő korokban lesz szükség? Milyen szintű és milyen típusú tudásokra van szükség, hogy a kultúra megannyi területével és formájával foglalkozó szakemberek magabiztosan, szakmai és erkölcsi szempontból egyaránt kifogástalanul és hatékonyan végezhesék munkájukat?

Ezek, és megannyi ehhez hasonló kérdés és problémafelvetés említhető, mely e jelen kötet létrejötténél ott munkált.

Céлом az volt, hogy olyan tudásanyagot bocsájtssak a kommunikáció és közkapcsolatok szakon tanuló diákok rendelkezésére, mely a kultúra elméletével és a kulturális kínálat gyakorlati kérdéseivel kapcsolatos helyzetekben egyaránt segít eligazodni. Alapvetően úgy gondolom, hogy a kulturális szektorban dolgozó közkapcsolati szakember képtelen hatékony munkát végezni anélkül, hogy ismerné azokat az elméleti problémákat és felvetéseket, melyek meghatározóak a kultúra kortárs felhasználási területeit és formáit illetően. A kultúrával kapcsolatos sokféle viszonyulási mód és felhasználási forma kényszerként hat az általa képviselt intézményekben zajló munkára, a kultúra őrzésére, bemutatására és fogyasztására egyaránt, és ezeknek a kényszereknek a leküzdése csak alapos és átfogó kultúraelméleti ismeretek birtokában lehetséges. Ezért igyekeztem úgy összeállítani az egyes fejezeteket, hogy azok érintsék a kultúra természetével, a kultúrához és hagyományhoz való viszonyulás történeti alakulásával, a kortárs viszonyulást meghatározó örökség mibenlétével, illetve az örökséggel foglalkozó intézmé-

nyek (például a múzeum, az archívum, vagy a helytörténet) működésével kapcsolatos kérdéseket egyaránt.

A kötet az elmúlt hat évnek az erdélyi kultúrakutatással, kultúrahasznával és kultúraközvetítéssel kapcsolatos oktatói és kutatói eredményeit és tapasztalatait tartalmazza és mint ilyen magán hordozza a „korszak” lenyomatát, az általános kérdésfelvetés mellett tartalmazza a keletkezés időszakában a kulturális értékek megőrzésére és bemutatására irányuló programokkal és intézményekkel kapcsolatban éppen releváns kontextusok bemutatását és az épp aktuális problémafelvetéseket egyaránt.

Sáromberke, 2022. április 15.

KULTÚRA – KOMMUNIKÁCIÓ – INTÉZMÉNYI HÁLÓZAT

Aligha van még egy olyan változatos és bonyolult jelentéshálóval rendelkező szavunk, mint a kultúra. Ez nem csak azt jelenti, hogy a szónak tudományos irodalomban nincs egy megállapodott jelentése, hogy a különböző tudományterületeken dolgozó kutatók sok esetben egymástól nagyon távol eső, sajátos jelentéseket rendelnek hozzá, hanem azt is, hogy a mindennapi szóhasználatban is újabb és újabb jelentéstartalommal ruházzuk fel.

A mindennapi szóhasználatban kultúrán elsősorban olyan szellemi alkotásokat értünk, mint például az irodalom, a zene, a festészet, valamint ezek ismeretét és élvezetét (Andorka 2003: 488, Gidens 1995: 61). Ezzel magyarázható, hogy kulturátlannak nevezünk valakit, amikor valamilyen tudásnak a hiányát vetjük a szemére. A kultúra ugyanakkor számos szókapcsolatban is megjelenik, beszélünk politikai kultúráról, mozgáskultúráról, lakáskultúráról, játékkultúráról, fesztiválkultúráról stb. Vagyis nemcsak a különböző népcsoportok és korszakok, de az egyes mesterségek, szabadidős foglalkozások, sőt az élet minden területe rendelkezik egyfajta sajátos kultúrával.

A kultúra fogalmának jelentéseit és a jelentések közötti eltéréseket és átfedéseket szétszálazni szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnik. Ez elsősorban nem csupán abból adódik, hogy jelentős különbségek vannak a szó mindennapi és tudományos használata tekintetében, hiszen – ahogy az alábbiakban Raymond Williams (2003a) okfejtését követve látni fogjuk – a szó máig tartó története során eleve nagyon bonyolult és nyugvópontonra nem jutott jelentéseket és kapcsolathálókat eredményezett. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a fogalom korszakokonként (és sok tekintetben nyelvenként is) más és más jelentéssel szerepel, hanem azt is, hogy az egyes tudományterületek esetében (sőt azokon belül is) eltérő kultúrameghatározások érvényesültek/érvényesülnek (lásd lentebb). Ez viszont elsősorban azt jelzi, hogy a kultúra fogalma egy igen szerzteágazó és összetett jelenségegyüttes meghatározására szolgál.¹

Raymond Williams a *culture* szónak az angol nyelvben történő megjelenéséről, jelentésmódosulásairól és modern használatának sokrétűségéről értekezve írja, hogy a kultúra szó használatának legalább három élő, általános kategóriáját kell elkülönítenünk:

„(1) önálló, elvont főnév, amely a 18. század óta a szellemi, lelki és esztétikai fejlődés általános folyamatát írja le,

---

¹ Raymond Williams úgy fogalmaz, hogy „nem maga a szó bonyolult, hanem azok a problémák, amelyekre használatának változatai hívják fel a figyelmet”. A szerző amellettt érvel, hogy a kultúra fogalmának esetében „a jelentések skálája és a átfedései jelentőségesebbek” (Williams 2003a: 31).

(2) önálló főnév Herder és Klemm óta, amely mind általános, mind egyedi értelemben egy-egy nép, korszak, csoport vagy általában az emberiség sajátos életmódját jelöli,

(3) önálló, elvont főnév, amely a szellemi és különösen a művészeti tevékenység gyakorlatát és alkotásait jelöli” (Williams 2003a: 30). Ma a harmadik szóhasználat a legelterjedtebb, hiszen bárkit megkérdezzük, a kultúra szó alatt rendszerint irodalmat, zenét, festészetet, szobrászatot, vagy netán filmet fog érteni. A szónak ez a jelentése viszonylag új keletű, valamikor a 19–20. század fordulóján jöhetett létre és leginkább az első jelentés alkalmazott formájának tekinthető (Williams 2003a: 30).

Ehhez hasonló meghatározás olvasható *A magyar nyelv értelmező szótárában* is: a kultúra „azoknak az anyagi és szellemi értékeknek az összessége, amelyeket az emberi társadalom létrehozott történelme folyamán; műveltség, művelődés”. Ez a meghatározás – mondja Veress Károly – a kultúra egy meglehetősen leegyszerűsítő, sematikus meghatározását adja, de mégis tartalmaz három alapvető gondolatot a kultúra mibenlétével kapcsolatban:

„1) A kultúra az emberi társadalom – mint kollektív szubjektum – által létrehozott értékek összessége. Az értékek két csoportja választható külön – anyagi és szellemi értékek – de csupán a puszta megnevezés által sugallt minőségi különbségtevésként. Az értéklétrehozás egy történelmi folyamat, az emberi társadalom fejlődéstörténete során megy végbe. A mai kultúra tehát egy történelmi folyamat eredménye.

2) A kultúra: műveltség. A végbement folyamat eredménye a társadalomnak egy elért állapotában mutatkozik meg, amelyben egyúttal a létezésnek egy megvalósult színvonal, minősége fejeződik ki.

3) Végül a kultúra: művelődés, tehát nemcsak eredmény, hanem az eredmény elérésére irányuló tevékenység is, aminek következtében az elért eredmény tovább fejleszthető, tökéletesíthető. E tevékenység formáló ereje egyaránt kiterjed az egyénre és a társadalmi közösségre.” (Veress 1999: 5.)

Ezzel szemben az antropológusok és az etnográfusok kultúra alatt inkább életmódot értenek, „a történelem primér jelenvalóságát”, ami nem valami elvont, eszményi fogalom, hanem napi gyakorlatainknak rutinjainknak és rítusainknak – megszokásaink – az összessége (lásd Marquard 2001: 188–189), mely a mindennapokat élhetővé teszi. Valamint a kultúra az a gyakorlat, amely ezeket a megszokásokat jelentéssel ruházza fel. Kultúrája tehát antropológiai értelemben mindenkinek van, minden viselkedés kulturális, azaz eltanult, közösségre elfogadott és ellenőrzött gesztusokra és szimbólumokra épül, melyek leírhatóak, rendszerezhetőek és értelmezhetőek. Mindenekelőtt különbséget kell tehát tennünk a szellemi és különösen a művészeti tevékenységek gyakorlatát és alkotásait jelölő magas kultúra és az etnográfiai-antropológiai értelemben használt mindennapi kultúra között, mely egy-egy nép, csoport, korszakoként eltérő életmódját jelöli. Térhez, időhöz és csoporthoz kötött. De a fogalom körüli problémát némileg az is bonyolítja, hogy a különböző embertudományok (például az antropológia) „felnőtté válása” (Boglár 2005: 13) során a tudományos diskurzuson belül is fokozatosan nőtt

a kultúradefiníciók száma. Éppen e sokféleség okán szükséges meghatározni, hogy a továbbiakban a kultúra milyen összefüggésekben szerepel.

A fogalom eredete és jellemzői

A kultúra szó eredete a messzi múltba nyúlik vissza, mai használata pedig igen sokrétű. Közvetlen előzménye a latin *cultura*, mely a *colo, colore* igéből származik, melynek jelentései között a lakik, művel, védelmez, vallásos tiszteletben részesít szerepel. A belőle képzett főnevek idővel elkülönültek egymástól, ám bizonyos mértékű átfedések továbbra is megmaradtak: így a 'lakik' jelentés a *colonus*-on át a kolónia (gyarmat), a 'vallásos tiszteletben részesít' pedig a *cultus* (kultusz, isteni imádat) szóban őrződött meg (lásd Williams 2003a: 28). Közös bennük, hogy „mindhárom a letelepedett embercsoportok lakhelyére, létfenntartásuk érdekében a természeti folyamatokat gondozó, befolyásoló, vagy alakító tevékenységre (köztük a föld művelésére) s a közösségük összetartó, azonosságát szavatoló hiedelmeket megerősítő gyakorlatokra utalnak” (Wessely 2003: 7). A szó jelentésében Cicerónál következett be jelentős változás, aki először használta metaforikusan a kifejezést, amikor a *Tusculanae Disputationes* című művében a filozófiát a lélek műveléséhez hasonlítja („*cultura animi... philosophia est*”). Ezt követően a *cultura* fő jelentése a művelés, ápolás lett (lásd Wessely 2003: 7, Williams 2003a: 28, Kondor 2003). Ebben a jelentésében került ismét használatba a 15. században az itáliai humanisták közvetítésével, és ekkor szivárgott be az egyes nyugat európai nemzeti nyelvekbe is (Kondor 2003). Ekkor a szó az angolban folyamatot kifejező főnév volt, főként növények és állatok gondozását jelentette, és csak a 16. században került sor arra, hogy a természet gondozását metaforikusan kiterjesztették az emberi fejlődés, az elme művelésének folyamatára. Ez lett a szónak a mezőgazdaság mellett a másik fő jelentése a 18–19. század fordulójáig, bár azért hozzá kell tenni, hogy a *culture* főnév a 19. század közepéig az angol nyelvben nem túl gyakori (Williams 2003a: 28–29).

A kultúra szó használatában a 18. században fontos fejlemény következett be: a szó francia közvetítéssel a német nyelvterületen is megjelent (először franciás *Cultur*, majd a 19. századtól a német nyelvhez inkább igazodó *Kultur* alakban) elsősorban a civilizáció szinonimájaként, és ez a szóhasználat alakul át a herderi filozófiának köszönhetően jelentős mértékben, aki annak szükségességét hangsúlyozza, hogy nem kultúráról, hanem kultúrákról (nemzetek és korszakok, társadalmi csoportok sajátos és változó kultúrájáról) kell beszélnünk (Williams 2003a: 29–30). Ez pedig a kultúra szónak az egy nép(-csoport) sajátos életmódja értelemben vett értelmét/használatát implikálta, s mint ilyen az antropológiai kutatások szemléletmódja és fogalomhasználata Herder felismerésére vezethető vissza.

Ugyanakkor míg korábban a francia nyelvhez hasonlóan a németben is a szó a *civilizáció* szinonimájaként volt használatban, Herder hatására a két fogalom élesen elválik egymástól. A kultúra a szellemi (emberi), míg a civilizáció elsősorban az anyagi

fejlődésre utalt.² A romantikus mozgalmak képviselőinél a kultúra nevében támadni kezdik a civilizáció gépies jellegét, elvont racionalizmusát, illetve az ipari fejlődés embertelenségét. Ebben az ingadozó fogalomhasználatban a korszak politikai és társadalmi változásainak zavarai köszöntek vissza. Ebben a kontextusban jelent meg a nemzeti és hagyományos kultúrák problémája, és ezen belül új fogalomként jelenik meg a *népi kultúra* (Williams 2003a: 30–31). Ez pedig mind a mai napig hatással van a kultúra elméletére és kutatására, illetve a kulturális kínálat és a kultúrafogyasztás alakulására egyaránt. Ennek szemléltetésére elég a népi kultúrának a nemzeti kultúrában betöltött szerepével, valamint a népi kultúra fennmaradását biztosító hagyomány mibenlétével kapcsolatos, korszakonként megújul erővel fellendülő kutatások és vitákra utalni.³

A kultúra meghatározása

Az antropológiában a kultúra első átfogó és széles körben elfogadott definícióját Edward Burnett Tylor fogalmazta meg a *Primitive culture* című könyvében. Meghatározása szerint „a kultúra vagy civilizáció az az összetett egész, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészetet, az erkölcsöt, a jogot, a szokást és minden olyan emberi képességet és magatartást, melyet az ember a társadalom tagjaként elsajátít” (Tylor 1871: 1). Tylor tehát még nem tett különbséget a kultúra és civilizáció között. Az általa kidolgozott koncepciót röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy „a kultúra a környezetnek az ember alkotta része. Ez magától értetődően annak felismerése, hogy az ember természeti környezetben és társadalmi miliőben éli életét” (Herskovits 2003: 65).

Több mint nyolcvan évvel később, 1952-ben Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn közel 300, 1871 és 1950 között megjelent angol nyelvű antropológiai munka alapján végezte el a kultúra fogalmának kritikai elemzését. A vizsgálat során több mint 160 definícióját számolták össze a fogalomnak (lásd Boglár 2005: 13, Boroch 2016: 61). Bár Niedermüller Péter szerint az áttekintésnek mára már csak tudománytörténeti jelentősége van, mégis jól mutatja a kultúrával kapcsolatos modern antropológiai gondolkodás mozzanatait és irányait, valamint azt, hogy a kultúra fogalma a modern társadalomtudományok egyik központi fogalmává, sokféle módon értelmezett kategóriává vált.

² Bár Humboldt nál a két fogalmat épp fölcserélve használta: nála a kultúra jelentette az anyagit, míg a civilizáció a szellemi (Williams 2003a: 30). Ugyanakkor az anyagi és szimbolikus kettőssége/elkülönítése a humán tudományokon belül a kultúra szó használatával kapcsolatosan is megfigyelhető, ugyanis a régészetben és a kulturális antropológiában a kultúra elsősorban az anyagi termelésre, a történetírásban és a kultúrakutatásban a viszont a szimbolikus rendszerekre vonatkozik. Ez viszont még nehezebbé teszi az anyagi és szimbolikus termelés közötti bonyolult viszonyok tisztázását és értelmezését. Ezért is javasolja több kutató, hogy a kettőt nem szembeállítani kell, hanem összefüggéseiket feltárni és bemutatni (Williams 2003a: 31).

³ Ennek bemutatását lásd *A hagyomány használatának változó kontextusai és a Hagyomány, örökség és politikai akarát* című fejezetekben.

Niedermüller Péter szerint a szerzőpáros könyvében olvasható definíciók kilenc nagyobb csoportba sorolhatók. „Így a kultúra fogalma jelölheti:

1. egy csoport vagy társadalom életstílusát,
2. azt a társadalmi és/vagy kulturális örökséget, valamely individuum vagy csoport az előző generációktól átvesz,
3. a gondolkodásnak, a világ szemléletének egy meghatározott módját, amely az ún. »primitív« társadalmakat jellemzi,
4. valamely csoport vagy társadalom megfigyelhető viselkedési mintáit,
5. valamely csoport vagy társadalom közös tapasztalatait,
6. a társadalmi szocializáció folyamatában megtanult viselkedést,
7. valamely csoport vagy társadalom konfliktuskezelő eljárásait és mechanizmusait,
8. a normatív viselkedést szabályozó mechanizmusokat,
9. valamely tudományterületnek valamely csoport vagy társadalom viselkedéséről felállított elméletét” (Niedermüller 2001: 98).

„Ezek az elméletek – írja Niedermüller Péter – a kultúrát olyan univerzális entitásnak tekintik, mely az emberi társadalmat a nem emberitől, a szimbolikusát a nem szimbolikusától megkülönbözteti s leválasztja” (Niedermüller 2001: 98).

Melville J. Herskovits pedig úgy látja, hogy a szerzőpáros által felsorolt definíciók megegyeznek abban „hogya a kultúra elsajátítható; hogy lehetővé teszi az ember számára a természeti és a társadalmi környezetéhez való alkalmazkodást; hogy igen variálható; hogy megnyilvánulási formái intézmények, a gondolkodásmódok és az anyagi tényezők” (Herskovits 2003: 64).

Hollós Marida pedig azt írja, hogy bár az antropológiai irodalomban számos kultúra-definícióval találkozhatunk, abban mindenik megegyezik, hogy a kultúra:

1. közös, azaz a közösség minden tagja osztozik benne,
2. tanult, azaz a megfelelő viselkedésmintákat a szocializáció során sajátítjuk el,
3. szimbólumokon alapszik, ezek teszik lehetővé, hogy az emberek kultúrájukat nemzedékről nemzedékre átadják,
4. integrált, azaz összes eleme, mint kölcsönösen összefüggő egész együttműködik (Hollós 1995: 27–29).

Raymond Williams a kultúra meghatározásának három általános válfaja különíti el: 1. „eszményi”, mely a kultúrát (bizonyos eszményi/egyetemes értékek szempontjából) az emberi tökéletesedés állapotának vagy folyamatának tekinti, és ennek alapján az emberi élet és alkotások esetében az időtlen és egyetemes értékeket igyekszik feltárni, 2. „dokumentumként” való meghatározás, mely szerint a kultúra az értelem, vagy képzelet műveinek összessége, amelyek rögzítik az emberi gondolatokat és tapasztalatokat és 3. „társadalmi” meghatározás, mely értelemben sajátos életmódot jelent, mely magába foglalja a művészetek és a tudomány mellett az intézményekben és a mindennapi viselkedésben megjelenő jelentéseket és értékeket is. Ez utóbbi meghatározásból kiindulva a kultúra megvilágítja az adott életmód/kultúra kimondott vagy kimondatlan jelentéseit és értékeit (lásd Williams 2003b: 33–34).

E három meghatározás közül mindenkinek megvan a maga létjogosultsága és a különböző kontextusokban mindenik definíció valami jelentősre utal. „Ha pedig ez így van – írja a szerző – akkor érdemes odafigyelni a közöttük lévő viszonyokra” (Williams 2003b: 34).

A kultúra eszményi meghatározásának létjogosultságát mi sem bizonyítja jobban, mint a kulturális örökség, vagy a nemzeti érték (hungarikum) fogalma és a mögötte húzódo társadalmi mozgalmak és intézményi gyakorlatok, melyeknek a legtöbb esetben deklaráltan is az abszolút, egyetemes értékek feltárása és rendszerezése a célja, még akkor is, ha ezek az abszolútnak mondott értékek „rendszerint csupán valamilyen hagyomány, vagy társadalom értékeinek kiterjesztő általánosításai” (Williams 2003b: 34).⁴ Ez az általánosító eljárás, mint a viszonyrendszerek és jelentések hálójának és összefüggésrendszerének összerakása – barkácsolása – jut kifejezésre az örökség mellett a kitalált hagyomány, vagy a nemzeti hagyomány szavak használata mögött felsejlő gyakorlatban egyaránt.⁵

A kultúra dokumentumként való meghatározása emellett a szelekció (kirostálás vagy felfedezés/kiemelés), a megőrzés (életben tartás, de legalább archiválás) és a megjelenítés (reprezentáció és rekonstrukció) kérdését implikálja.⁶ Mivel a jelen felől szemlélve soha nem tudható teljes bizonyossággal, hogy az elmúlt korok javaiból a jövő valamelyik pillanatában éppen mi válik fontossá, azok az intézmények, melyeknek feladata a múltbéli hagyományok megőrzése kötelesek a hagyományok egészével és nemcsak a kortárs értékekhez igazodó szelekciójával foglalkozni (Gagyai 2008). Ebben az összefüggésben a kultúra legalább három szintje azonosítható. 1. az adott helyen és korszakban átélt kultúra, amely csak az akkor és ott élőknek nyílik meg teljesen, 2. a művésztől kezdve a mindennapi tényekig a tárgyakban megőrzött kultúra, azaz valamely korszak kultúrája és 3. az átélt kultúrát és az elmúlt korok kultúráját összekötő „híd”, a szelektív tradíciók kultúrája (Williams 2003b: 38),⁷ melyet az emlékezés és a felejtés együttes érvényesülése határoz meg. A szelektív tradíció a társadalom egészében és minden tevékenységében az múlt és a múlt értékeinek folytonos válogatását és újrastálását végzi el, melynek során a múlt egyes értékei és eseményei kihullanak a kortárs emlékezetből, míg más elemek épp ellenkezőleg kiemeltetnek a felejtés homályából (Williams 2003b: 38). A múlt rehabilitációja és a múlt kasszációja tehát folyamatosan zajlik. Ennek a két ellentétes irányú folyamatnak a nyomán létrejövő szerkezetetek nevezzük ma örökségnek,⁸ mely-

⁴ Az eszményi kultúrafogalom kapcsán egy erőteljes Európa-központúság jellemző, mely kihat a kulturális javak termelésével, illetve fogyasztásával kapcsolatos értelmezésekre és értékrendre egyaránt.

⁵ Erről részletesebben lásd *A hagyomány használatának változó kontextusai* című fejezetet.

⁶ Erről részletesebben lásd *Az archívumok, a kulturális emlékezet és az örökségesítés* című fejezetet.

⁷ Természetesen ezek a szintek nem válnak el élesen egymástól, hiszen például a javak és a jelentések kiemeltlen rostálása már az őket létrehozó korszakban megkezdődik, illetve a szinkron lokális kultúra is tartalmaz tőle térben távoli és időben korábbi korokból származó elemeket.

⁸ Azért örökségnek és nem kultúrának vagy hagyománynak, mert – mint az a szakirodalomban többször is megjelenik, hogy mára az örökség leváltja a kultúra fogalmát (Tschofen 2012: 29), sőt egyesek egyenesen metakultúráként határozzák meg (Kirshenblatt-Gimblett 2004, Tauschek 2011).

hez sajátos időszemléletként a prezentizmus (lásd Hartog 2006) kapcsolódik. A szelektív tradíció tehát egyik szinten általános kultúrát teremt (válogatott dokumentumokká csiszolódik és ebben az egyszerűsödött formában évszázados trendekhez igazodik), egy másikon létrehozza valamely társadalom történelmét, és a harmadikon az egykor eleven kultúra jó részének az elutasításához/elfejtéséhez vezet (Williams 2003b: 39). A kultúra tehát az emlékezés és a felejtés sajátos ötvözetéből létrejövő rendszer, mely a kommunikáció keretétül szolgál és egyben lehetővé teszi az emberek és korok közötti kommunikációt, valamint a kommunikációban megszülető jelentések és értelmezések, illetve normák, tervek és forgatókönyvek révén eligazítást nyújt a mindennapok megélésében.

Innen már egyenesen vezet az út a kultúra társadalmi elemzéséhez, mely abból indul ki, hogy kultúra a társadalom része, ezer szállal kapcsolódik az élet többi tevékenységéhez, ezért a kultúra elemzésének/elméletének a társadalmi szerveződés egészéről kell szólnia, amelyben a kultúra megnyilvánul. Ilyen értelemben a kultúra elmélete az életmód egészét alkotó elemek közti viszonyok és az ezekből kirajzolódó jellegzetes mintázatok vizsgálatára fókuszál (Williams 2003b: 35–36).

A kultúra funkciója

Az előző alfejezetet azzal a megállapítással zártam, hogy antropológiai értelemben a kultúrának elsődlegesen az a funkciója, hogy az emberi világot szervezze és értelmezze. Lehetővé teszi, hogy eligazodjunk a világban, beleilleszkedjünk a környezetbe, és lehetővé teszi a környezetünk és a benne zajló események és cselekvések megélését és megértését. Ez a megközelítés elsősorban a kultúra úgynevezett normatív definícióját adja, és a kultúrát elsősorban az életmóddal hozza kapcsolatba. Emellett a kultúra tárgyi és szellemi dimenzióval rendelkezik. A kultúra feladata tehát – Boglár Lajos szavaival élve – „az alkalmazkodás folyamatának biztosítása” (Boglár 2005: 14), és „a külső környezethez való igazodás eszköze” (Andorka 2003: 488). A kultúra ilyen értelemben egyszerre jelent tudáskészletet, viselkedést, viszonyulást és azt a tárgyi világot, mely mindezt lehetővé teszi és mely az emberi cselekvések során létrejön. Hasonló megállapítást tesz Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn is korábban idézett tanulmányában (1952), amikor úgy érvelnek, hogy a kultúra egyszerre tekinthető az emberi tevékenység eredményének és a további emberi tevékenységeket szabályozó keretnek, és mint ilyen elsősorban egyfajta szimbólumok által elsajátítható és átadható viselkedési minta/modell/forgatókönyv szerepét tölti be, mely lehet explicit (mint a tízparancsolat vagy a közlekedési szabályok) vagy implicit (mint a színházban vagy múzeumokban elfogadott viselkedés).

Odo Marquard egyik esszéjében úgy vélekedik, hogy a kultúra valójában a *történelem primér jelenvalóságaként* (lásd fentebb) írható le, ami nem más, mint „a megszokások összessége”, mely megszokások nélkülözhetetlenek életünk vitelében. Megszokásaink ugyanis olyan hagyománnyá állnak össze, mely nem bebizonyított helyessége okán van jelen életünkben, hanem azért, mert nem vagyunk képesek élni nélküle (Marquard

2001: 188–189). A szintén filozófus Vilém Flusser pedig az utcai lámpáról szóló esszéjében azt írja, hogy a kultúra „egy körülmény”,⁹ életvilágunknak az a része, ami úgy vesz körül minket, hogy észre sem vesszük létezését. Csupán mikor eltűnik, a hiánya döbbenet rá arra, hogy számunkra mennyire fontos volt, hogy az élet nélkülözhetetlen részét képezi (Flusser 1996).¹⁰ A kultúra tehát ebben a megközelítésben mintegy láthatatlan burokként vesz minket körül, mely egyszerre szolgáltat védelmet és tesz minket kiszolgáltatottá. Hiszen eltűnése – vagy úgy, hogy megsemmisül, vagy úgy, hogy mi magunk kerülünk egy új kulturális környezetbe – valóságos sokkot¹¹ okoz az érintett egyén, vagy a közösség számára. Másrészt viszont ez a leírás ambivalens helyzetet sugall: miközben folyamatosan benne élünk saját kultúránkban, részben el is távolodunk tőle.

A kultúra magát a kommunikáció képezi. „A kultúra kommunikáció és a kommunikáció kultúra” – hangzik Edward T. Hall sommás meghatározása (Hall 1959). Alfred G. Smith pedig a kultúrát a kommunikáció szimbolikus és konvencionális¹² kódjaként értelmezi, amelyet megtanulunk és amelyben osztozunk egymással. A kultúra meghatározza a viselkedésünket és azt ahogyan és amit kommunikálunk, azt ahogyan a körülöttünk lévő világot látjuk, értelmezzük és ahogyan viszonyulunk a minket körülvevő világhoz. A kommunikáció kódolást és szimbólumokat igényel, melyeken egy közösség tagjai közösen osztoznak. Ebben az összefüggésben a kódolás viselkedési forma, a jelentés pedig a kódolás terméke (A. G. Smith 1966: 1–7). A társadalomnak tehát nemcsak struktúrája, de szükségképpen kultúrája is van, amely „meghatározza, hogy a társadalom tagjai a társas érintkezésben és együttműködésben hogyan kell hogy viselkedjenek” (Andorka 2003: 487).

A kommunikáció mint kultúra tehát nemcsak arra utal, amit az emberek mondanak (vagy elhallgatnak), hanem még inkább arra, amit tesznek, illetve a kettő (beszéd és cselekedet) között felelhetető egyezésekre és ellentétekre/ellentmondásokra, azaz a viszonyulásokra. Erre utal Lányi András meghatározása is, aki szerint „a kultúra párbeszéd a hagyomány értelméről, azaz a szép, a jó és az igaz mibenlétéről. A kultúra ezek szerint nem tudnivalók ilyen vagy olyan formában tárgyasult készlete, hanem sokkal inkább a

⁹ Az antropológia, több más diszciplína mellett ezt kontextusnak is nevezi. A kontextus a kommunikáció és a cselekvés azon környezete mely meghatározza (befolyásolja és jelentéssel tölti fel) annak jelentését. A kontextus ismerete nélkül az emberi kommunikáció és viselkedés, a mindennapi és a jeles napokhoz köthető gyakorlatok, rutinok és rítusok egyaránt értelmetlenek és értelmezhetetlenek (lásd Keszeg 2018: 24).

¹⁰ „Máskülönben számomra az utcai lámpa a környezetem része, amire nyugodtan ráhagyatkozhatom, de ami nem érdemel külön figyelmet; a környezet része tehát, amit »kulturának« szokás nevezni. Még ha megvetem is, valamilyen hangulatot kelt bennem, hol estit, hol hajnalit. Benne vagyok a saját kultúrámban, amit állítólag azért alkottak meg, hogy engem felszabadítson; részint egyezem vele, részint nem, de mindenképpen életkörülményeim része. Ez tehát számomra az utcai lámpa: egy körülmény, amiről általában nem vesznek tudomást. S mivel az én körülményem, ily módon rajtam kívül senki sem értheti meg, még akkor sem, ha az élményt másokkal megosztom, és ha azt másoknak köszönhetem is.” (Flusser 1996, o.n.)

¹¹ A kulturális sokk kérdéséhez lásd: Oberg 1960, Bennett 1998, Dutton 2012.

¹² A kultúra konvencionális jellegével magyarázható az, hogy az erkölcsi normák és értékek koronként, társadalomként, sőt a társadalmon belül csoportonként változnak.

kommunikáció folyamata és az ebben való részvétel képessége. A kultúra az egymással vetélkedő világmagyarázatok párbeszéde, amelyben a hagyomány – ameddig eleven – folytonosan megújul, és a párbeszéd résztvevői szert tesznek az önazonosságuk kialakításához és fenntartásához nélkülözhetetlen értelmezési keretekre” (Lányi 2005). Geert Hofstede pedig úgy fogalmaz, hogy a kultúra az elme szoftvere (vagy más helyen az elme kifinomultsága), mely lehetővé teszi a kommunikációt, az egymás pontosabb megértését (Hofstede 1991). Vagyis ebben az értelemben a kultúra egyfajta program, mely áthatja mindennapjainkat és hatással van az emberek egyéni és kollektív viselkedésére egyaránt. Ilyen értelemben elsődlegesen az a funkciója, hogy megszervezze és értelmezze a mindennapokat. A kultúra az, ami lehetővé teszi, hogy eligazodjunk a világban, beleilleszkedjünk a környezetbe, egyszóval a kultúrát olyan rendszerként értelmezzük, mely segít az élet különböző területeinek belső szabályrendszerének és törvényszerűségeinek megértésében. Ehhez hasonló Max Weber elképzelése, aki szerint a kultúra az ember értelemadó tevékenységének eredménye. A kultúrában az embernek azon erőfeszítése nyilvánul meg, hogy a világot értelmezze és a saját elképzelései szerint formálja, ezáltal rendet teremtve a káoszban. A kultúra tehát az emberi elme – mint szelekciót végző szűrő – terméke, az ahogyan a kiemelés és az értelmezés révén a világot látja és látattja (Weber 1987).

A kultúra az információk megőrzésének, tárolásának és előhívásának, illetve a fordítás/értelmezés különböző technikáit/módozatait és formáit jelenti. Jurij M. Lotman például azt írja, hogy „a kultúra a valamennyi nem örökletes információ és az információ szervezési és megőrzési módjának összessége. Ez nem raktára az információknak, hanem rendkívül bonyolult gépezet, mely őrzi az információkat, miközben szüntelenül a legelőnyösebb és legmegbízhatóbb eljárásokat dolgozza ki megőrzésre, és amikor új információkat kap, sifríroz és desifríroz közleményeket, ezeket egyik jelrendszerről a másikra fordítja” (Lotman 1973: 273). Lotman tehát egyrészt a kultúra tanult voltát hangsúlyozza (ezzel elhatárolva a kultúrát a biológiailag, gének által közvetített információktól), másrészt információhordozó¹³ és jelenéstermelő szerepét emeli ki. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a szerző szerint a kultúra „jelszerű” és „nyelvi jellegű” (Lotman 1973: 176).

Niedermüller Péter Thomas Luckmannra támaszkodva úgy érvel, hogy a kultúra sajátos tudásrendszer, ahol a kulturális tudás a társadalmi létezés/cselekvést és „a kommunikációt elősegítő vonatkozási séma”. Luckmann szerint ugyanis a társadalom alapját a cselekvést orientáló tudás határozza meg, ez a közös tudás képezi az együttműködés és a kommunikáció alapját. Meghatározása szerint tehát a kultúra „olyan tudás és szabályrendszer”, mely „egyrészt koncepciókat, elméleteket és magyarázatokat kínál a világgal kapcsolatosan, másrészt pedig irányítja, meghatározza és értelemmel ruhazza fel a társadalmi cselekvéseket” (idézi Niedermüller 2001: 99).

¹³ Ide tartozik például az írás, vagy a mnemotechnika, ez utóbbinak az orális kultúrában van jelentős szerepe. De az (írott vagy mondott) szövegek mellett az információ tárolását és közvetítését segítik/biztosítják különböző cselekvéssorok (rítusok), tárgyakat (könyv) és intézményeket is.

Az így értelmezett kultúra – folytatja Niedermüller Péter –, azaz a kulturális tudás és a társadalmi praxis együttese jelenti azt a szimbolikus eszközkészletet, amelynek segítségével individuumok és csoportok saját társadalmi világukat megalkotják, azt folyamatosan értelmezik, illetve más világokkal és csoportokkal kommunikálnak” (Niedermüller 2001: 100).

Ehhez némileg közel áll a szimbolikus antropológia követőinek azon elképzelése, hogy a kultúra sajátos szimbolikus rendszert jelent. Clifford Geertz szerint „az ember szimbólumokkal élő, koncepciókat gyártó, jelentés kereső állat (Geertz 2001: 25), a kultúra pedig nem más, mint a jelentések hálój¹⁴ (Geertz 2001: 196), valamint olyan szimbólumrendszer, „amely segítségével az ember jelentéssel ruházza fel saját tapasztalatait. Az ember alkotta szimbolikus rendszerek közösek, konvencionálisak, rendezettek és valóban tanultak; egy olyan jelentésterületet biztosítanak az emberek számára, amely eligazításul szolgál egymás, az őket körülvevő világ és önmaguk vonatkozásában. Egyszerre terméke és oka a társadalmi interakciónak; úgy viszonyul a társadalmi élet folyamatához, mint a számítógép programja a gép működéséhez, mint a génspirál a szervezet fejlődéséhez, mint a tervrajz a hídépítéshez, mint a hangszerelés a szimfónia előadásához, vagy válasszunk egy egyszerű analógiát, a recept a sütemény megsütéséhez – így a szimbólumrendszer az az információforrás, amely egy mérhető mértékig alakot, irányt, sajátosságot biztosít, miközben körülírja a tevékenység szakadatlanul zajló folyamatát” (Geertz 2001: 137–138). Azaz Geertznel a hangsúly a kultúra csinálásán van, nem pedig annak tudásán vagy birtoklásán (Niedermüller 2001: 101).

Egyedi és/vagy kollektív

Niedermüller Péter fogalmazza meg a kérdést, miszerint „ha a kultúra univerzális sajátossága az emberi társadalomnak, akkor mivel magyarázható, hogy az emberi kultúrák mindenekelőtt a közöttük lévő különbségek alapján ragadhatók meg?” Vagy megfordítva a kérdést: az egyén által birtokolt és az egyéni cselekvésekben létező kulturális tudás miként hozza létre egy közösség vagy korszak kulturális jellegzetességeit, kollektív kultúráját? „Lehet-e egyáltalán a kultúráról, mint valamiféle kollektív entitásról beszélni?” (Niedermüller 2001: 98, 100.)

A kultúra – mondja Robert Wuthnow – interszjektív valóság, központi fogalmi gondolkodás, a cselekvés, a tudás és a jelentés, ahol a kulturális tudás társadalmilag termelt és meghatározott, azaz kollektív természetű, ami viszont nem jelenti azt, hogy a társadalom, vagy a csoport minden tagja ugyanazzal a tudással rendelkezik, hanem arra utal, hogy a kultúrának van egy közös tárolóhelye, az egyes individuumok pedig eb-

¹⁴ „Az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom.” (Geertz 2001: 196.)

ből képzettségük, társadalomban betöltött szerepük, anyagi helyzetük stb. függvényében eltérő módon részesülnek. Ez viszont átvezet egy másik fontos kérdéshez, és pedíg, hogy hol tárolódik a kultúra? (Niedermüller 2001: 99–100).

Míg az egyik oldalon azok állnak, akik szerint a kultúra egy tanult mentális rendszer, mely az emberek fejében van, vagyis az individuális tanulás folyamatában ölt testet,¹⁵ addig a másik oldal képviselői amellet érvelnek, hogy a kultúra társadalmilag termelt, azaz a közös cselekvés és jelentéstermelés folyamatában konstituálódik meg,¹⁶ s mint ilyen a kultúra kollektív jellegét hangsúlyozzák (Niedermüller 2001: 99–100). Ez utóbbi elképzelés jegyében beszél Jan Assmann az emlékezési alakzatokról, melyek egyszerre tekinthetőek modelleknek, példáknak és taneseteknek, és amelyekben a csoport általános magatartása tükröződik (J. Assmann 1999: 40).

A kultúra tagoltsága

A korábbi fejezetben azzal érveltem, hogy kultúrával minden emberi társadalom rendelkezik, most ehhez azt kell még hozzátenni, hogy ezek a kultúrák egymástól nagyon különbözőek lehetnek, ráadásul az egyes csoportokra vagy társadalmakra jellemző kultúra is idővel módosulhat (lásd Andorka 2003: 488), sőt a társadalom egyes tagjai egy adott időn belül is eltérő módon részesülnek belőle. Másként szerveződik a felnőttek és a gyermek, a férfiak és a nők az elitek és a tömegek, valamint a különböző szakmai csoportosulások vagy rajongói közösségek kultúrája. Ennek, valamint a kultúra rendszer jellegének köszönhetően a kultúrának többféle csoportosítása, tagolása lehetséges, különböző szempontok alapján a kultúra többféle változatát különíthetjük el.

Míg a korábbi századokban egy-egy társadalom kultúrája viszonylag egységes volt, a kortárs társadalmak kultúrája korántsem tekinthető egységesnek. A nemzetközi migráció és a társadalom belső rétegzettségének köszönhetően számos kultúra él egymás mellett, ezért a mai társadalmakat elsősorban a kulturális pluralizmus és a multikulturalizmus jellemzi (Andorka 2003: 489).

Egy adott korszakon belül együtt létező különböző kultúrátípusokat leginkább egymással szemben álló, opozíciós rendszerekbe lehet bemutatni. Bár – mint minden felosztás – ez is bizonyos fokig önkényes szempontok érvényesítésének eredménye, mégis láthatóvá teszi a különböző kultúrák egymáshoz fűződő viszonyát is.

Ilyen értelemben a térbeli elterjedése alapján beszélhetünk *globálisan elterjedt* és *regionális/nemzeti, illetve helyi kultúráról*. Samuel Huntington amerikai szociológus a globális kultúra több típusát/formáját említi meg, de arra is felhívja a figyelmet, hogy ezek – bár több kultúrában jelen vannak, a befogadó kultúra lényegi jegyeire alig vannak

¹⁵ Ennek egyik legismertebb képviselője Ward Goodenough.

¹⁶ Emellet érvel például Clifford Geertz is.

hatással. A szerző ilyen globális kultúrának tekinti a 1. a davosi kultúrát, mely „jelölheti mindazokat a feltevéseket, értékeket és doktrínákat, melyeket jelenleg sok ember vall a nyugati civilizációkban, és bizonyos számú, más civilizációkhoz tartozó ember is magáénak érez”. Ezek a személyek kivétel nélkül mind üzletemberek, bankárok, kormányzati tisztviselők, értelmiségiek és újságírók, kiválóan beszélnek angolul, gyakran utaznak, kiterjedt nemzetközi kapcsolattal rendelkező kormányhivatalok, vállalatok és tudományos intézetek alkalmazásában állnak. Ez valójában egy közös értelmiségi kultúra, mely csak az elit szintjén létezik; 2. a nyugati fogyasztói tömegkultúrát, mely azonban alig hagy maradandó nyomot a befogadó kultúra szerkezetében. Ennek az egyetemes tömegkultúrának valamivel kifinomultabb változata a nyugati mozi- és televíziófilm-iparra épülő tömegmédiá; (3) az angol nyelvet, mely az utóbbi időben mentesült az etnikai tartalomtól, akárcsak korábban a latin (Huntington 2006: 75–95). A regionális kultúrák – a globálishoz hasonlóan – több nemzetre is kiterjednek, ilyen az európai zsidó-keresztény kultúra vagy az arab világban az iszlám, míg a helyi kultúrák egy-egy szűkebb tájegységre vagy településre jellemzőek.

A társadalom szintjén való elterjedtség szempontjából beszélhetünk az egész társadalomra kiterjedő, azaz *nemzeti*, és csupán a társadalom egy részére (például egy vallási vagy etnikai csoportra, vagy a vidéki lakosságra) jellemző *csoportkultúráról*. Ilyen csoportkultúrának számít(ott) az ifjúsági- vagy az ipari munkáskultúra mellett a vidéken élő parasztság kultúrájaként definiált népi kultúra is.

Az adott társadalomban fennálló hatalommal (ideológiával) fennálló viszonya alapján pedig beszélhetünk *hivatalos* és *ellenkultúráról*, ahol az előbbi az elfogadott és az oktatás, valamint a különböző intézmények által közvetített kultúrát jelöli, míg az utóbbi szembe fordul, lázad az aktuális társadalmi rend ellen. Ennek ma az egyik legismertebb kortárs formája az Egyesült Államokból indult és alapvetően a közösségi médiában szerveződő, azon keresztül megnyilvánuló *eltörléskultúra* (*cancel culture*). A fogalmat a médiában és a tudományos életben egyaránt nagyon sokan használják pejoratív értelemben (olyan törekvést értve alatta, mely megpróbál elhallgattatni egy személyt vagy eszmét), míg a másik oldal képviselői azt hangsúlyozzák, hogy az eltörléskultúra a múltbéli és a múltból megörökölt igazságtalanságokat és kirekesztő/megbélyegző diskurzusokat és gesztusokat kívánja felszámolni. Mint ilyen szorosan összefonódik a különböző kissebségek jogaiért síkra szálló, politikai terheltségtől sem mentes mozgalmakkal.¹⁷ Az eltörlés kultúráját gyakran szokták a nemzeti és a magas művészete elutasításával kapcsolatba hozni. Bagi Zsolt a kortárs kultúra helyzetéről írt kötetének előszavában írja, hogy „a kultúrát lekicsinyelni ma nem egyszerűen divat, hanem kormeghatározó jelenség. Magától értetődő voltának akkor is vége van, ha a kultúra kora nem ért, nem érhetett véget. Véget ért a *műveltség korszaka*, amikor a kultúra elemei [...] szerves egy-

¹⁷ Az eltörléskultúra média és kultúratudományi (a digitális kultúra, valamint médiatermelés és -fogyasztás felől közelítő) kritikai elemzéséhez lásd: Ng 2022.

seget alkottak” (Bagi 2017: 9, kiemelés az eredetiben). Ez egyrészt azt jelenti, hogy a műveltségnek nincs többé legitimitása, másrészt meg azt, hogy a kultúrát nemcsak meg kell újítani, de a formáit igazolni kell (Bagi 2017: 9–10).

A hivatalos kultúrával szemben tételeződik a *szubkultúra* is, bár ez nem hordoz az ellenkultúrához hasonlóan semmilyen politikai töltetet. A népi kultúra például a hivatalos kultúrával szemben szintén szubkultúráként értelmezhető, bár a 20. század második felétől kezdődően ez utóbbi fogalmat elsősorban az ifjúsági kultúrára és a különböző zenei irányzatok képviselőire értik.¹⁸

Az értékközpontú kultúratipológia az *elit* és a *tömegkultúra* között tesz különbséget (lásd Gans 2003), valamint elkülöníti a magas művészeteket az alacsony, vagy amatőr művészetektől. Mindkét elválasztás esetében az első a művelődést, míg az utóbbi inkább a szórakozást szolgálja. A tömegkultúráról elsősorban a fogyasztásban ölt testet és népszerű kultúrának vagy ízléskultúrának is szokás nevezni. Valójában akár egy társadalmon belül is számos ízléskultúra van érvényben, melynek a szórakozás mellett az élet megszépítése, mellett a normák kifejezése és esztétikai értékeket közvetítő funkciója mellett a tanulásban is szerepe van. Ha innen szemléljük, azt láthatjuk, hogy a tömegkultúra nem a „csöcselék kultúranélküliségét” jelenti, hanem nagyon sokban hasonlít a magaskultúrára (Gans 2003: 118).

Azonban naivitás lenne az feltételezni, hogy az itt felsorolt megkülönböztetések a kultúra kettős természetének (elit és populáris, globális és helyi stb.) bizonyítékai, és hogy ez a kettősség szakadatlan szembenállást jelent. A mindennapi használat felől nézve ugyanis úgy tűnik, hogy a társadalom minden rétegében a kultúra különböző formáinak egymásra hatása és egymásba fonódása jellemző. A részvétel felől nézve tehát a kooperáción alapuló konszenzuális kultúrával kell számolnunk (lásd Bagi 2017: 13–14).

A kultúra hordozói, az intézmények

Az előző fejezetben amellet érveltem, hogy a kultúra adott szempontok szerint többféle módon osztályozható. Ennek megfelelően sokfélék azok a szervezetek is, melyek a kulturális javak termelését, őrzését, értelmezését és bemutatását végzik. A legalapvetőbb ilyen intézmény a család, itt történik meg a közösségi norma és értékrend elsajátítása, de ehhez hasonló módon működik a szűkebb közösség is. Mindkettő fontos szerepet játszik az egyén a szocializációjában. Ezek az intézmények olyan belülről és/vagy alulról szerveződő, organikus struktúráknak (lásd Fél 1948: 3–4) tekinthetőek, melyek egyik oldalon közösen birtokolt életteret és a csoport tagjai között együttműködést, a másik

---

¹⁸ A szubkultúráról és az ellenkultúráról lásd: Cohen 1969, Schwendtner 1976, Willis 2000, Szapu 2002, Kacsuk 2005

oldalon pedig folyamatos és szabad választáson alapuló részvételt feltételeznek. Ugyanakkor könnyen képesek alkalmazkodni a környezeti és társadalmi változásokhoz.

Az organikus struktúrák mellett meg kell említenünk az organizált formációkat is, melyek kívülről/felülről szerveződnek és elsősorban a társadalom működését felügyelő hatalmi szervezetek irányítása és ellenőrzése alatt állnak. Létrejöttüket az indokolja, hogy minden komplex társadalom szükségesnek tartja, hogy a csoport minden tagja számára elérhetővé váljanak bizonyos, az adott társadalom szempontjából fontosnak ítélt kulturális javak és ismeretek, melyek kiemelt szerepet játszanak a közös identitás és világkép fenntartása szempontjából. És mivel ezeknek a kulturális értékeknek válságba kerültek és közösségi fenntartásuk és átadásuk egyre bizonytalanabb, egyre gyakrabban merül fel velük kapcsolatban a felejtés, eltörlés veszélye, fenntartásuk (megőrzésük és újratermelésük) biztosítása érdekében az állam különböző intézményeket hozott létre.

A jelen kötet további fejezetei e két eltérő funkcióval és természettel bíró intézményrendszer működését egyaránt érinteni fogja, ebben az alfejezetben azonban elsősorban a mai román társadalomban fellelhető különböző kulturális intézményi struktúra rövid ismertetésére vállalkozom.

A kulturális intézmények létrehozását és működését szabályozó sürgősségi rendelet¹⁹ értelmében a kulturális intézmények fő feladatai:

1. a környezetükben lévő közönségek a kulturális javakhoz való hozzáférésének biztosítása, kulturális szükségleteiknek kielégítése, változatos kulturális javak és szolgáltatások biztosítása a kultúrafogyasztásban való részvételük növelése érdekében,
2. a hagyományos kultúra és a kulturális örökség védelme, megőrzése, kutatása, továbbadása, népszerűsítése és az ezt szolgáló programok fejlesztése,
3. a formális oktatási rendszeren kívül zajló folyamatos szakmai fejlődés biztosítása.

Ezeknek a céloknak az elérése érdekében a kulturális intézmények számos típusú tevékenységet végezhetnek: 1. szervezhetnek oktató és/vagy szórakoztató célzatú kulturális eseményeket, fesztiválokat, versenyeket, vásárokat, szemináriumokat, valamint állandó és időszakos kiállításokat; 2. kiadhatnak különböző művészi, ismeretterjesztő, tudományos, vagy technikai könyveket, folyóiratokat és egyéb kiadványokat; 3. részt vehetnek a helyi érdekeltsgű kulturális turizmus népszerűsítésében, valamint a mestersegek és tradíciók kutatásában, megőrzésében és hasznosításában; 4. különböző szakmai képzéseket és tanfolyamokat szervezhet.

Bár a kulturális intézmények alapvető feladatkörüket tekintetében sok hasonlóságot mutatnak, felépítésük, fentartójuk, működési területük és tevékenységi körük tekintetében nagyon eltérőek lehetnek.

¹⁹ OUG nr. 118. 2006. 12. 21.

A kulturális intézmények fenntartójuk szerint lehetnek állami, szervezeti (például egyházi), egyesületi/alapítványi vagy magántulajdonban. Az állami intézmények lehetnek minisztériumi (országos), megyei és önkormányzati (városi vagy községi) fenntartásúak. Működési terület alapján pedig megkülönböztethetünk országos, megyei és helyi (önkormányzati) jelentőségű intézményeket. És végül tevékenységi körük szerint beszélhetünk közművelődési intézményekről (művelődési otthonok, művelődési központok, könyvtárak, közgyűjtemények, múzeumok, képtárak, emlékházak, emlékközpontok stb.), tudományos intézetekről (kutatóközpontok, múzeumok, levéltárak), oktatási intézményekről, előadóművészeti és szórakoztatási intézményekről (színház, opera, filharmónia, kórus, zene- és táncművészeti intézmények, mozi stb.) valamint tömegközlést és tájékoztatást végző intézményekről (könyvkiadó, rádió, tévé, sajtó).

A HAGYOMÁNY HASZNÁLATÁNAK VÁLTOZÓ KONTEXTUSAI

Ennek a fejezetnek az a célja, hogy – a néprajztudomány határain belül maradva – számba vegye azokat a paradigmákat és társadalmi, kulturális, valamint mediális kontextusokat, melyek a 20. század során meghatározták a hagyományról való beszélés, valamint a helyi (népi) kultúra gyűjtésének, értelmezésének és használatának kereteit.

Ennek megértéséhez két szempontot kell figyelembe vennünk:

1. Hermann Bausinger mondja azt, hogy a *horizont elmozdulása/felbomlása* következtében kerül sor a tér újraértékesítésére, a helyek felfedezésére. Ez a folyamat hozta magával a szülőföld mai fogalmának elterjedését és a szülőföld fogalmát tartalommal telítő szimbólumok kialakulását is. A szülőföld fogalmának megjelenése azt jelzi, hogy a közösségek rájönnek arra, hogy rajtuk kívül léteznek mások is. Az a hagyomány, amire eddig úgy tekintettek, mint ami a világot szervezi, a közösségi kereteken kívül elveszíti általános érvényességét. A szerző azt hangsúlyozza, hogy a manapság megrendezett számtalan helyi évforduló már létrejöttével is visszautal a helyi történelemre (Bausinger 1995: 81–83).

A helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra szolgáló eljárásokat Pierre Nora az *emlékezet helyei* fogalmával írja le. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek nincs már valódi közege (Nora 2010: 13). Jan Assmann az emlékezet térbeli és időbeli kötöttségei mellett annak konkrét mivoltára hívja fel a figyelmet: „az eszméknek érzékelhető alakot kell öltetniük ahhoz, hogy bebocsátást nyerjenek az emlékezetbe” – erre a szerző az *emlékezés alakzatai* fogalmát használja (J. Assmann 1999: 38–39). Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy az emlékek megőrzését és továbbítását már nem a közösségek, hanem az intézmények végzik. A *kollektív emlékezet* helyét a *kulturális emlékezet* veszi át, mely a múlt szilárd pontjaira irányul, a tényszerű múltat (történelem) emlékezetes múlttá, mítosszá alakítja. A múlt szimbolikus alakzatokká olvad (J. Assmann 1999: 53).

A horizontok határolta tér leírásához Arjun Appadurai a *lokalitás* fogalmát használja. Szerinte „a lokalitás mindenek előtt kapcsolatokat és kontextusokat, és nem fozokat vagy térbeliséget jelent. Összetett fenomenológiai minőség, melyet a társadalmi közvetlenség érzete, az interaktivitás technológiai, és a viszonylagosság vált kontextusok közti kapcsolatsor hoz létre.” (Appadurai 2001: 3.)

A horizont elmozdulása az időszemléletre is kihat: a jövőtől való rettegés és a múlt utáni vágyakozás a jelen abszolutizálásához vezet, a jövőorientáltság helyét a *prezentizmus*, az autentikus múlt maradványait még őrző jelen kultusza veszi át. Ez azonban olyan jelen, mely már elmúlt még mielőtt teljes mértékben bekövetkezett volna. A ha-

ladásba vetett hitet a megőrzés gondja váltja fel. Az azonban, hogy mit kell megőrizni és kinek továbbra is kérdés marad (lásd Hartog 2006). Az internet gyors fejlődése és elterjedése a fent említett fogalmaknak és elméleteknek is új lendületet adott, tágabb kontextusba helyezte őket.

A Hermann Bausinger által emlegetett játéktér összeszűkülése jelenség úgy is értelmezhető, mint a nép kulturális termékeinek hozzáférhetőségére és a hozzáférés gyorsuló ütemére adott válasz.²⁰ Ahol gyorsan változó sorrendben teljesen különböző javak tűnnek fel, ott csak úgy őrizhető meg a hagyomány, ha a formák merevvé válnak, majd ezeket nagy pontossággal átveszik (Bausinger 1995: 111). A kitalált hagyomány és az örökség kortárs használatának esetében szintén szigorúan kell követni a kitalált/örökségesített hagyományokat, mintákat. Bausinger a népviselet példáját említi, ami, mint írja, erősen közelít az egyenruhához (Bausinger 1995: 114). Ez a tendencia ma még inkább érvényesül, elég csak a hagyományörző néptáncsoportok által használt viseletek gondolni.

A játéktér összeszűkülésére adott válaszként a 20. század folyamán látványosan megnőtt a lokális regiszterek szerepe (Keszeg 2009: 124).

2. A hagyomány tárolásának és megjelenítésének különböző médiumai és alakzatai szintén az archívumok felől értelmezhetők. Michel Foucault *A tudás archeológiája* című munkájában az archívum fogalmának kiterjesztését végzi el (Foucault 2001). Az archívumot elsősorban olyan rendszerként írja le, amely a kijelentések feltűnését és működését szabályozza, ezért felelős. Ebben a felfogásban az archívum nem pusztán statikus tároló, rögzített médium, hanem olyan, ahol az információ folyamatosan fluktuál, és amelynek működését befolyásolják az uralkodó hatalmi diskurzusok is (lásd Hermann 2010, Miklósvölgyi 2008).

Wolfgang Ernst német médiateoretikus *Archívumok morajlása* című szövegében (Ernst 2008) pedig az archívumok kibernetikájával foglalkozik: a technikai újítások, a digitális technológiák és a médiafogyasztási szokások megváltozásának szemszögéből próbálja meg azt újragondolni. Arra a megállapításra jut, hogy „a 21. században a médiaarcheológia túlhaladja [...] az archívumok és archiválás klasszikus rendszereit. Előnye hordozójában, illetve annak jellegében keresendő: a digitális kódolhatóság és a folyamatosság. A jelen médiaarchívumainak már nem pusztán a tárolás, hanem a továbbítás a funkciójuk, ez a különbségtétel hasonló, mint az archívum és kulturális emlékezet, vagy az archívumok és médiumaik esetében. A digitális világ egyik fontos hozadéka a lezáratlanság, vagy, ha úgy tetszik: a rendszertelenség.” (Hermann 2010).

²⁰ A változások felgyorsulásához – írja Odo Marquard – kompenzációként lassulódások kapcsolódnak, a globalizációt a regionalizációk és individualizációk kompenzálják. Az innováció kultúrájához hozzákapcsolódik a megőrzés kultúrája (Marquard 2001: 11).

Népi kultúra és (nép)hagyomány

A néprajztudomány kialakulását követően magabiztosan vonta meg kutatási területének határait. Kutatásának tárgyát a parasztságra korlátozott *népi kultúra* vizsgálatában látta.²¹ A helyzetet bonyolítja, hogy ez a fajta körülhatárolás nemcsak társadalmi, de időbeli síkon is érvényesült: a kutatás az őshire, a múltra koncentrált,²² a népi kultúra kortárs jelenségei szintén kívül estek a kutatások keretén. Az 1960-as évektől kezdődően azonban egyre gyakrabban válik problémássá ez a paradigma. A kutatók egyrészt arra kérdeznék rá, hogy *ki a nép?* Alan Dundes ugyanis már 1965-ben úgy érvel, hogy népek nevezhető bármelyik embercsoport, amely legalább egy közös összekötő tényezővel rendelkezik (Dundes 1956: 2). Vagyis számos csoportot (a gyári munkásoktól kezdve egészen az internet felhasználókig) illehetünk ezzel a terminussal, amelyek szintén bevonhatók a néprajzi kutatásokba. Másrészt az is újraértékelődik, hogy mi az a népi tudás (*folklore*) és hagyomány (*traditio*), amely a kutatás tárgyát kell(ene) képezze. Alfred Schütz ugyan már az 1930-as években a *mindennapi életet* állította érdeklődése középpontjába (Niedermüller 1981: 192–193), de a kutatás még hosszú ideig az ünnepnapok kutatását részesítette előnybe. Hoppál Mihály mutat rá arra, hogy még az 1970-es években is a magyar folklorisztika egyik jeles képviselője, Voigt Vilmos annak ellenére, hogy „kiemeli [...] a folklór közösségi jellegét, de elsősorban mégis művészi jellegzetességeit, »a folklór esztétikáját« tartja kutatásra érdemesnek” (Hoppál 1982: 330).

Keszeg Vilmos pedig a romániai magyar néprajzkutatás eredményeinek összefoglalása kapcsán állapítja meg, hogy „a romániai magyar néprajzkutatás a népi kultúrát sajátos szelekció alapján tette kutatás tárgyává. Azok a kritériumok, amelyek alapján ez a szelekció működött, a következők: *ősi* (szemben a közismert maival), *paraszti*, *falusi* (szemben a városival, hivatalossal), *esztétikus* (szemben az esztétikai minőséget alig tartalmazóval), *ünnepi*, *látványos* (szemben a mindennapival), *szóbeli* (szemben az írásbelivel, a rögzítettel), *szöveg- és műfajközpontú* (szemben a mindennapi

²¹ A néprajztudományt mind a mai napig egyfajta terminológia ingatagság jellemzi. A fent jelzett mellett a *parasztkultúra* és a *populáris kultúra* terminusok is használatban vannak. Az előbbi Hofer Tamás szerint a népi kultúra egy „szabatosabb, szorosabban körülhatárolt változata” (Hofer 1994: 233), ezzel szemben a populáris kultúra terminus szemléletbeli különbséget jelez. A kutatók mentális térképén a populáris oldal a kultúra szintjei között húzódnak szilárd határok, népi kultúrák esetében pedig a különböző embercsoportok, etnikumok határa szilárd (Hofer 1994: 240). Közös viszont bennük, hogy mindkét fogalom „a kultúra »magas«, »tanult« szintjével szemben határozza meg, mit tekint »népi«, »populáris«, »nem elit« kultúrának” (Hofer 1994: 134). A két fogalom dichotómiájának részletes elemzése során Hofer arra a következtetésre jut, hogy „a tudományok közötti és a fordítások révén a nyelvek közötti terminusáramlás is egyre jobban felgyorsul, nem egy esetben az eredeti jelentések kisebb-nagyobb módosulásával.” Így „az angol-francia hagyományban kidolgozott *populáris kultúra* fogalom jelentéstartományának jó része valahogy [...] betagoódik a mi *paraszti kultúra*, *népi kultúra* fogalmunkba, mintegy a színpalak mögött hozzájárul azok modernizálásához” (Hofer 1994: 246–247).

²² Ezzel kapcsolatban Voigt Vilmos írja: „igen jellemző a magyarországi hagyomány-felfogásra az ábrándos »őskeresés« máig szakadatlan megmaradása is” (Voigt 2007: 11).

kommunikáció lazább műfaji normákhoz alkalmazkodó beszédszokásaival), *nemzeti* (szemben az etnikai sajátosságokkal nem rendelkezővel)” (Keszeg 1995: 110, kiemelések az eredetiben).

Néhány nyugati szerző úgy érvel, hogy napjainkban egyre inkább a „helyi” válik az új népi kultúrává (Storey 2003: 116, Noyes 2009: 245). A népi kultúra (vagy hagyományos kultúra) helyi nemcsak abban az értelemben, hogy helyben született – azaz hosszú ideje beágyazódott a helyi társadalom mindennapjaiba –, de abban is, hogy mindig helyben kerül használatra. Ma tehát a helyi társadalomban számos olyan kulturális elem van használatban, mely a helyi társadalomban átvételnek számít, de ebben az összefüggésben a helyi kultúrának a részét képezi.

Ehhez hasonló nehézségekkel küszködünk a *hagyomány* jelentése esetében is, melyet a tudományos és a hétköznapi használatban egyaránt az ellentmondásosság jellemez. Dorothy Noyes szerint a hagyomány elsősorban mint kommunikáció (lásd átadás–átvétel), ideológia és tulajdon értelmezhető (Noyes 2009: 234). A hagyomány Edward Shils értelmezésében *tradtum*, vagyis minden, amit a múlt a jelennek átad (Shils 1981: 12). E szemlélet szerint a hagyománynak elsősorban tudásmegőrző, tudásátmentő feladata van.

Odo Marquard a hagyományt megszokásaink nélkülözhetetlenségéről írt esszéjében a *történelem primér jelenvalóságaként* írja le, ami nem más, mint „a megszokások összessége” az a valami, ami – Herman Lübbe szavaival élve – „nem megbizonyított helyessége okán érvényes, hanem mert lehetetlen meglenünk nélküle” (lásd Marquard 2001: 188–189). Ez a definíció az élet teljességére – ha úgy tetszik a mindennapokra – utal. Nem csupán a jeles napokhoz, ünnepekhez kapcsolódó cselekvések, gesztusok, tárgyak és szövegek összessége, hanem túl ezen hagyománynak minősül minden, ami emberi, ami az életet élhetővé teszi.

Kolozsváron 2012 decemberében Keszeg Vilmos *Kié a hagyomány? Mire szolgál? A hagyomány: kultúra, használók és forgalmazók között*²³ címmel szervezett nemzetközi tanácskozást. A konferencia-felhívásban Keszeg Vilmos úgy fogalmaz, hogy a 20. században Európában a hagyomány értelmezése terén három paradigma követte egymást. Az első a kulturális kontextus felől közelített (tipológia, elterjedtség, morfológia, struktúra, funkció és a hagyomány történeti megközelítése), a második a hagyományt szociológiai aspektusból értelmezte, a hagyomány alkalmazásának eszközére, a hagyománnyal szembeni attitűdökre figyelt, míg a harmadik a kultúra patrimonizálása, mely napjainkban kialakuló, a hagyomány menedzsmentjére alapozó paradigmaként írható le. Ezek mindegyike – írja a szerző – a hagyomány különböző aspektusaira mutat rá.

²³ *A qui appartient la tradition? A quoi sert-elle? La tradition entre culture, utilisateur et entrepreneur. 6–7 décembre 2012, Cluj-Napoca, Romania.*

A Keszeg Vilmos által irányított kolozsvári kutatások a hagyományt operatív fogalomként használják. A hagyomány fogalmát „nem a kultúra- és a társadalomfejlődés egy korábbi korszakából fennmaradt reliktumokra vonatkoztatjuk, hanem a környezetben, a kultúra használóitól informális módon átvett, a mindennapi életben használt tárgyak, ismeretek, gyakorlatok, mentalitás és attitűd megnevezésére” (Keszeg 2014: 10). A hagyomány tehát 1. közösséget formál, 2. emlékezetet termel és 3. biografikus funkcióval rendelkezik (Keszeg 2014: 10–12).

Voigt Vilmos egyik tanulmányában úgy vélekedik, hogy – akárcsak a népi kultúra fogalma, a hagyomány is erőteljesen etnicizált. Amint írja „ami a közismert magyar »hagyomány-felfogást« illeti, nálunk, korábbi előzmények (például Bessenyei György történelem-értelmezése) után a reformkorban alakul ki a fogalom rendszeres használata. Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* című tanulmánya (1826) voltaképpen egy máig érvényes nézetet képvisel, amely szerint a magyar »néphagyományok« egyszermind az egész »magyar nemzet« hagyományai is” (Voigt 2007: 10).

Paládi-Kovács Attila pedig arra mutat rá, hogy a népi kultúra kutatóinak munkáiban hosszú ideig „a hagyomány szó [...] gyakran a honfoglalás előtti időkből származó, saját törvényei szerint továbbélő, olykor módosuló, megújuló népi kultúra szinonimájaként tűnik fel” (Paládi-Kovács 2004: 4). Ennek a hagyománynak a természetéről Hermann Bausinger a következőt írja: „az utóbbi évszázadban a nép körében is elterjedt felfogás szerint az, ami történelmileg korábbi – s néhány maradványban még a jelenbe is belenyúlik –, egyúttal történelem nélküli is, maga a természet (Bausinger 1995: 102–103). Aleida Assmann egyik tanulmányában szintén arra mutat rá, hogy a hagyományt a 18. századi irodalomban a *természet*-ként fedezik fel újra és értelmezik (A. Assmann 1997).

A köztudatba a népi kultúra és hagyomány fogalmának romantikus, esztétizáló és archaizáló meghatározása ágyazódott be. De, ami talán még ennél is fontosabb: egy ideje a helyi közösségek is saját kultúrájuk elemeire *mint* hagyományra kezdtek tekinteni.²⁴ Egy nemrég elvégzett kutatás, mely a helyi szerzők által készített falumonográfiák népi kultúráról szóló fejezeteinek szemléletét vizsgálta arra a következtetésre jutottunk, hogy ezek a 19. század végén, 20. század elején kialakult romantikus népi kultúra-szemléletre alapozó kézikönyvek és egy-egy részterület (népszokások, népköltészet népi építészet, gazdálkodás) monografikus feldolgozásaira támaszkodnak, és gyakran a helyi sajátosságok bemutatása helyett csupán általános megállapításokat tartalmaznak (Vajda 2015c). Az interneten megjelenített néphagyományok legnagyobb része szintén ezt a látásmódot tükrözik.

---

²⁴ „Manapság – írja Hermann Bausinger – a nép egyszerű fia is a hagyományra részben tudatosan, mint hagyományra tekint” (Bausinger 1995: 104).

A néphagyományok hasznosításának módjai és kontextusai.

Hermann Bausinger írja le, hogy az 1980-as évek elején egy kis délnémet város, Hayingen énekkarának 75 éves jubileuma alkalmával a helyi asszonyok olyan viseletben vonultak fel, melyet annak ellenére, hogy régiként határoztak meg, elismerték, hogy aznap öltözték először magukra. Csak később, egy újsághír nyomán derült ki a szerző számára, hogy valójában egy helyi lelkész száz évvel korábbi, akkor még használatba lévő viselet-darabokról készült leírása alapján rendelték meg ezeket a viseletdarabokat (Bausinger 1983: 434). A Marosvásárhelytől alig 20 kilométerre eső Vajdaszentiványon az 1960-as években egy helyi tanító, Demeter Pál végzett hasonló munkát, s a helyi táncscsoport a *Megéneklünk, Románia* elnevezésű vetélkedő rajoni és országos szakaszán az általa „megtervezett” viseletben mutatta be az azóta is nagy népszerűségnek örvendő vajdaszentiványi táncokat.²⁵ A tervezést itt is a szükség szülte, ugyanis a faluban már nem volt élő népviselet, csak egy-két idős ember szekrényében tartogattak a temetésre egy-egy rend viseletet. A helyi táncscsoport által ma is használt női viseletet a tanító egy 96 éves asszony ruhája alapján tervezte. A Marosvásárhely és Szászrégen között félúton elhelyezkedő Sáromberkén 2014-ben a helyi művelődési ház felújítása és felszerelése alkalmával a helyi általános iskola táncscsoportja számára nyolc pár „viseletet” is vásároltak. Mivel sem a helyi önkormányzat képviselőinek, sem a beszerzést bonyolító cégnek nem állt semmilyen dokumentáció a rendelkezésére a helyi viseletre vonatkozóan, a beszerzéshez az interneten kerestek mintákat. Egyrészt a különböző közösségi és fájlmegosztó oldalakon található erdélyi népviseletről és néptáncscsoportokról készült képeket, másrészt erdélyi kézműves mesterek interneten elérhető „viseletkatalógusainak” anyagát tekintették át. A viseletdarabokat pedig udvarhelyi kézműves mesterektől rendelték meg.

Folklorizmus, „néphagyományok új környezetben”²⁶

A hagyományhasználat fent jelzett jelenségeit a néprajzi szakirodalom a *folklorizmus*²⁷ fogalmával határozta meg. A fogalmat először talán Peter Heinz szociológus használta. A *Társadalmi változások* című lexikoncikkben 1958-ban folklorizmusnak a nativisztikus mozgalmakat és ezek valótlan-romantikus jellegét nevezte, s ezek példajaként éppen a régi elfelejtett „kényelmetlen viseletek” újrabevezetését említette. Hans Moser szokáskutató szerint folklorizmus „a népi kultúra elemeinek olyan megjelenési formá-

²⁵ A vajdaszentiványi táncokat az említett időszakban a Maros művészegyüttes is színpadra vitte és mind a mai napig számos hivatásos és amatőr táncscsoport repertoárjában megtalálhatóak.

²⁶ A cím átvétel, az eredetét lásd Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1987.

²⁷ A folklorizmus fogalmához lásd Voigt 1970, 1979, 1987a; Bausinger 1983; Gusev 1983; Karnouh 1983.

ja, olyan összefüggésekbe kényszerítve, melyekbe eredetileg nem tartoztak”. Ilyen eset például a színpadon megjelenő népviselet (lásd Bausinger 1983: 435). Voigt Vilmos szerint a fogalom magába foglalja a népi kultúra korai felfedezésének korát is. A szerző a folklorizmus korai megjelenési formáinál a francia forradalmat, a német romantikát és az orosz narodnikok mozgalmát említi, és megkülönbözteti a régi és új tendenciákat, bevezetve a *neofolklorizmus* fogalmát (Voigt 1970, 1979, 1987b). Viktor Evgen’evich Gusev emellett a folklorizmus társadalmi-kulturális típusait különbözteti meg. Ezek a *mindennapi folklorizmus* és az *ideológiai folklorizmus* (Gusev 1983: 441). Bausinger pedig a folklorizmus jellegzetességeit a következőképpen foglalja össze: 1. A jelenségek mesterségesen létrehozottak, nem a hagyományból származnak, hanem abból nőnek ki. 2. Az ösztönzés kívülről jön és kifelé irányul előadások, bemutatók formájában, ahol számolnak a néző elvárásaival is. 3. A jelenségek szoros összefüggésben állnak a kultúra-ipar ügynökségeivel, beleértve a szórakoztató ipart és az idegenforgalmat. 4. A folklorizmus az alkalmazott néprajz egyik formája, ahol a néprajztudomány eredményeinek visszacsatolásával van dolgunk. (Bausinger 1983: 435.)

Erdélyben 1987-ben, a Kriterionnál látott napvilágot az a tanulmánykötet (Bíró–Gagyi–Péntek szerk. 1987), mely azt vizsgálta, hogy a népi kultúra új/megváltozott környezetbe kerülve „még mindig a hagyományos jelentést hordozó alkotás, vagy már csak (kétes?) értékeket termelő alkotás? [...] Hogyan találják meg helyüket a hagyományos kultúra felbomló paradigmájából szétszóródó elemek az új szintagmákban?” (Péntek 1987: 5). Bíró Zoltán a kötet elméleti bevezetőjének számító tanulmányában úgy érvel, hogy folklorizmusról akkor beszélhetünk, ha „a népi kultúra egy eleme, elemcsoportja az eredetitől eltérő, idegen környezetbe kerül [...], és az idegen környezetbe jutva megváltoztatja jelentését, más lesz, mint ami a népi kultúra rendszerében volt” (Bíró 1987: 31–32). A szerző ezt követően a folklorizmus négy alaptípusát különbözteti el: a tudományos folklorizmus, a reprezentációs folklorizmus, a mindennapi folklorizmus és a művészi folklorizmus típusát (Bíró 1987: 33–44). Tudományos folklorizmusnak számít, mondja a szerző, mikor a népi kultúra az értelmezések hálójában él tovább. át. „Amikor tehát megmentésről, megőrzésről beszélünk, akkor valójában folklorizmusfolyamatról, és ennek kapcsán jelentésváltozásról van szó. [...] A tudományos megközelítés mindig azt jelenti, hogy a népi kultúra elemeit idegen környezetbe visszük” (Bíró 1987: 35). Ugyanakkor ez a kutató által feltárt és közzétett anyag önálló életre kel(het), sokféle – a tudományos kutatás intenciótól igen távol eső – felhasználása is elképzelhető.²⁸

A szerző a reprezentációs folklorizmus körébe sorolja a könyvespolcon elhelyezett népművészeti kiadványsorozatot, a falra aggatott szőnyegeteket, kancsókat, a népi kultúra színpadra állítását és a népművészeti kiállításokat és a tájházakat egyaránt. Ezekkel ugyanis – érvel a szerző – mind a „népi kultúra hozzánk tartozását” (Bíró 1987: 36) fe-

²⁸ Ehhez a kérdéshez lásd még Keszeg 2005a.

jezi ki. A reprezentációs folklórnak nemcsak készítője, de ideológusa (szakértője) is van, akik kiválasztják, elének helyezik és megtanítanak arra, hogy hogyan kell szemlélni. Ezt az egész folyamat a *fogyasztás* fogalmával írható le leginkább (Bíró 1987: 38).

A mindennapi folklorizmus esetében a népi kultúra azáltal kerül idegen környezetbe, hogy már nem rendszerként, hanem eszközként működik, kiszolgálja ugyan az egyénnek az önmagyarázasi kísérletét, de egyben opposíció is termelődik: az egyén tisztában van azzal, hogy vannak rajta kívül mások, akik nem hisznek benne, esetleg le is nézik érte (Bíró 1987: 39–43). A művészi folklorizmus pedig valójában a folklorizmus klasszikus típusa, ebben az esetben „a népművészetnek és a népköltészetnek a »magas« kultúrába való bejutásáról van szó” (Bíró 1987: 43). A néphagyományok ilyen módon történő felhasználásának elsődleges élettere a műterem és a színpad, előadásának kontextusa a kiállítás, illetve a helyi, regionális és országos fesztivál vagy verseny.

A néphagyományok újraélesztése. Kitalált hagyomány

A hagyományalkotás azon folyamatának megnevezésére, mely során a hagyományos paraszti öltözékek újjáélesztésére, vagy éppen kitalálására (lásd a skót szoknya)²⁹ került sor, a szakirodalom Eric Hobsbawm nyomán a *kitalált hagyomány* fogalmát használta, bár a magyar folklorisztikában a *hagyományteremtés* fogalma is előfordul (lásd Hofer–Niedermüller szerk. 1987, Mohay 1997). Meghatározása szerint a kitalált hagyomány(ok) új helyzetekre adott válaszok, amelyek a régmúlt formákra és helyzetekre való hivatkozás formáját öltik (Hobsbawm 1983: 2), formalizációs és ritualizációs folyamatok, melyeket a múltra való utalás jellemez (Hobsbawm 1983: 4). A szerző a kitalált a hagyományok három típusát különíti el: 1. azok, melyek a társadalmi összetartozást erősítik vagy szimbolizálják, 2. amelyek intézményeket, státusokat és hatalmi viszonyokat erősítenek vagy legitimálnak, és 3. amelyek elsődleges célja a szocializáció, valamilyen hitrendszerbe, értékrendbe és viselkedésmintába való belenevelés (Hobsbawm 1983: 9).

Egy másik tanulmányában a szerző a „hagyományok tömegtermelésével” foglalkozik. A szerző abból indul ki, hogy annak ellenére, hogy a hagyományok kitalálása általánosnak mondható, a 19. század 70-es éveitől kezdődően közel fél évszázadon át „különlleges sebességgel keletkeztek új tradíciók” hivatalosan és nem hivatalosan egyaránt. Az előbbieket, melyeket az állam hozott létre, vagy az állam számára gyakoroltak tekinthetjük politikainak, az utóbbiakat pedig társadalmi, ezeket formálisan szervezett csoportok hozzák létre, melyeknek nem volt politikai célkitűzésük, de új eszközökre volt szükségük, hogy biztosítsák vagy kinyilvánítsák összetartozásukat, szabályozzák belső kapcsolatrendszerüket (Hobsbawm 1987: 127). A Harmadik Köztársaság hagyományteremtő tevékenységének elemzése során három fő újításra hívja fel a figyelmet: 1. az

²⁹ Elemzését lásd Trevor-Roper 1983: 15–41.

oktatást az egyház világi megfelelőjévé alakította és a köztársasági elvek terjesztőjévé tette, 2. nyilvános ceremóniákat talált ki és 3. az emlékművek tömegtermelésébe kezdett (Hobsbawm 1987: 137–139). Annak ellenére, hogy a szerző csak később, más összefüggésben, említi meg, ide kell sorolnunk a rituális terek kialakítását (Hobsbawm 1987: 179) is.

Ugyanakkor a szerző a kitalált hagyományok további három további aspektusára is felhívja a figyelmet. Először is különbséget kell tenni a tartós és a múlékony újítások között. Másodszer a kitalált hagyományok „meghatározott osztályokhoz, vagy rétegekhez kötődnek”, az átvétel pedig – annak ellenére, hogy elviekben mindkét irányba hat – a „felülről lefelé szivárgás jellemzi”. Az átvétel során átalakításra kerül sor, de „a történelmi eredet látható marad”. A harmadik szempont pedig a „kitalálás” és a „spontán keletkezés” párhuzamos jelenléte (Hobsbawm 1987: 178–181).

A kitalált hagyomány primér kontextusát a (nemzeti) ünnep és a megemlékezési szertartás (lásd Connerton 1997: 67–75, Fejős 1996) képezi.

A néphagyományok újjáélesztése szintén hasonló módon zajlott, zajlik. A helyi vagy a központi (politikai és/vagy szellemi) elit a rendelkezésükre álló adatok alapján a néphagyományoknak egy ideáltípusát hozza létre, megteremtve egy közösség (település, régió vagy nemzet) „*reprezentatív*” néphagyományait. Így a hagyomány elszakad az őt létrehozó közegtől és a helyiből nemzetivé válik. Nálunk ennek korai példáinak az 1867-es párizsi világkiállításokon bemutatott nádfedeles magyar csárda, az 1873-as bécsi kiállításon bemutatott észak-magyarországi és erdélyi házak, illetve az 1885-ös budapesti országos kiállításon szereplő 15 berendezett *parasztzsoba* vagy a millenniumi kiállítás magyar faluja (Sisa 2001) tekinthető. Mivel ez a folyamat, valamint ennek a végterméke sokban hasonlít a skót szoknya történetéhez, a néphagyományok újjáélesztését szintén kitalált hagyományként kell meghatároznunk. A reprezentatív/kitalált néphagyomány szintén gyakran ideológia konstrukciók részévé válik, a nemzeti öntudat építésében tölt be szerepet.³⁰ Ezért gyakran éri – nem is teljesen alaptalanul – a nacionalizmus vádját.

A néphagyomány „rehabilitációja”. Örökség

Úgy tűnik – írja Keszeg Vilmos a fentebb említett konferencia előadásából szerkesztett kötet bevezető tanulmányában –, hogy Európában az 1960-as évektől kezdődően új terminus tűnik fel, az *örökség*, mely rövid időn belül az épített és a természeti mellett a kulturális javak meghatározására is kiterjedt, sőt külön kutatási irányzatot (*heritage studies*) indított el. De vajon nem arról van szó – kérdezi a szerző –, hogy a kulturális örökség terminusa jellegzetesen nyugat-európai kulturális attitűdöt nevez meg, ahol

³⁰ Ilyen példának okáért a román *căluș* nevű botos tánc, melyet 2005-ben vettek fel az UNESCO-listára. Ennek elemzéséhez lásd Știucă 2014.

az örökségesítés során a kulturális javak újra elosztása és idegenek számára történő bemutatása történik meg? (Keszeg 2014: 12–13.) Egy másik helyen pedig így vélekedik erről: „a kulturális örökség fogalma Európában az 1970-es években jelent meg, akkor tudatosodott az, hogy a kultúrának arra a részére, amit a használók valamilyen megfontolásból nem preferálnak, vigyázni kell, biztonságba kell helyezni, muzealizálni kell. Ez fordulatot jelent az európai mentalitás történetében, mert különbség van a hagyomány és az örökség fogalma között. Míg a hagyomány terminus a generációkon keresztül használt és önkéntesen közvetített értékeket jelenti, addig az örökség terminus már jogi fogalom, és azt hangsúlyozza, hogy az utókornak jogában áll hozzájutni mindahhoz, amit az elődök felhalmoztak, kidolgoztak, s ami a mindennapi használatból kikerült. Az örökségnek a megőrzését, és a hozzáférést törvénynek kell garantálnia” (Keszeg 2015a). Máiréad Nic Craith pedig úgy érvel, hogy annak ellenére, hogy az örökség fogalma elég képlékeny ahhoz, hogy többféle módon értelmezzük, amit jól érzékeltet az a sokféleség is, ami a fogalom egyes európai nyelvekre fordítását jellemzi, nehéz elképzelni, hogy lehet közös európai örökségről és örökségkonceptióról beszélni (Craith 2012). Sonkoly Gábor a nyugati örökség-fogalom használhatósága kapcsán arra a következtetésre jut, hogy „a kulturális örökség fogalma tehát elemzési szintenként eltér. Kérdés marad, hogy miként lehet e különböző értelmezéseket összekapcsolni” (Sonkoly 2000: 62). Paládi-Kovács Attila pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy Franciaországban egy fogalmi kettősség figyelhető meg: a néprajzi örökség, hagyaték megnevezésére a *patrimoine ethnologique* fogalmát használják, s „a *heritage* szót meghagyták az elit kultúra, a műemlékvédelem kifejezésének” (Paládi-Kovács 2004: 7).

„Az örökség – írja David Lowenthal – egyszerűen csak mindenütt megjelent: ott van a hírekben, az üzletekben, egyszerűen mindenben a galaxistól a génekig” (Lowenthal 2004: 55). Ezért aztán ma szinte közhelynek számít örökségrobbanásról beszélni. Az örökség mindenütt jelenvalósága nem csak arra utal, hogy átláthatatlanul megsokasodtak a különböző örökségformák és örökségdiskurzusok, hanem arra is, hogy az örökség egyre inkább leváltja kultúra fogalmát, annak helyébe lépik (Tschofen 2012: 29). Több szerző az örökséget egyenesen metakultúráként határozza meg (Kirshenblatt-Gimblett 2004, Tauschek 2011), melyet a globalizált világ kulturális formájaként lehet felfogni. Egy gyűjteményes kötet szerzői pedig egyenesen *örökségregyszimekről* beszélnek, ezzel is jelezve az örökségnek a mindennapokra is kiható szabályozó jellegét (lásd Bendix–Egger–Peselmann eds. 2012).

Barbara Kirshenblatt-Gimblett értelmezésében az örökség 1. a jelennek a múltból táplálkozó kultúrateremtő módja, 2. hozzáadott értéket termelő iparág, 3. a helyi terméket exportárúvá teszi, 4. saját tárgya és eszközei közti viszony problémásságára vet fényt, valamint 5. az örökség megértéséhez a kulcsot virtuális természete (szimulárum jellege), aktualitás jelenléte vagy éppen teljes hiánya adja (Kirshenblatt-Gimblett 1995: 369).

A kiterjedt szakirodalomban négy fő csapást lehet azonosítani. A kutatások egyik része a használat felől közelít és az örökség mibenlétére, illetve társadalmi kereteire

kérdés rá. Másik része a normatív szabályozás felől, és azt vizsgálja, hogy az örökség nyilvánításnak, az örökség megőrzésének, közvetítésének és használatának milyen nemzeteken átívelő, vagy ellenkezőleg: nemzetspecifikus szabályozásai vannak. Ezek hogyan hatnak vissza az örökségre, az örökség-hordozókra és az örökség használatára. Ki(k) az örökség tulajdonosa(i), és milyen intézmények működtetik, illetve felügyelik használatát. Milyen viszony van a normatív szabályozás és a mindennapi gyakorlat között (lásd Aronsson–Gradén 2013; Bendix–Eggert–Peselmann eds. 2012; L. Smith 2004, 2006; Smith–Akagawa eds. 2009; Therond–Trigona 2008). A harmadik az örökség(képzés) és a gazdaság viszonyára, ezen belül is elsősorban az örökségnek a turizmusiparban betöltött szerepére fókuszál (Dawson 2005, Lyth 2006, Rowan–Baram eds. 2004, Thompson Hajdik 2009). A negyedik pedig a modern technológia és az örökség termelésének (patrimonizáció), megjelenítésének (*visualization*) tudományos kutatásának és mindennapi használatának (lásd turizmus) viszonyát boncolgatja (Falsér–Juneja eds. 2013, Ioannides–Quak eds. 2014).

A hagyományoknak egy sajátos használati módjára az Kelet-Európában is egyre inkább az *örökség* (örökségalkotás) fogalmát használják, igaz elsősorban történészek és nem néprajzkutatók.³¹ Az örökség-paradigma megjelenése Kelet-Közép-Európában az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz kapcsolható, de a fogalom az 1970-es évektől egyre jelentősebb mind a tudományos, mind a politikai diskurzusokban.³² Ez összefüggésben áll azzal, hogy „a nagytudomány személyessé, illetve közösségiévé válása [...] óhatatlanul együtt járt a léptékváltással, azaz a világ- illetve nemzeti szintnél kisebb elemzési kategóriák elterjedésével” (Sonkoly 2009: 199). A kisközösség nemcsak legitim kutatási kategóriává vált, de ezek is elkezdtek „saját jogon” kidolgozni saját örökségüket, a felülről jövő szabályozást a helyi részvételt egészíti ki (Sonkoly 2009: 200).

Ma már minden, ami emlékezetben akar maradni és minden, ami valamit emlékezetben tart valamilyen módon az örökség részét képezi. Az örökségtermelés egyik motorja a múlttal való foglalkozás megélnéülése: a helyi közösség, miközben megalkotja a múltat, annak maradványaiban magára ismer. Ez teszi lehetővé az ember valahová tartozás-érzésének fenntartását, hiszen – mint David Lowenthal mondja – az örökség élteti a közösséget, a ma embere elvont eszméket az örökség nyelvén képes kifejezni, életbe tartani, megélni és továbbadni (idézi Husz 2006).

Ha a hagyomány a mindennapokba beágyazott, jelenben élő múlt, akkor az örökség az a jelenben élő múlt, ami levált a mindennapokról. A hagyomány egy adott helyhez

³¹ Ezért aztán a népi kultúra örökségesítésének kérdésköre háttérbe szorul. Akkor, amikor a helyi örökségről beszélünk, valójában nemzeti örökségre gondolunk, nemzeti keretbe ágyazva gondolkodunk róla. Örökséglistáink is nemzeti örökségről beszélnek (például a *Magyar Értéktár* is elsősorban *Hungarikumok Gyűjteménye*), a helyi örökség létrehozásának és használatának keretei még nem tisztázottak.

³² A témához, a teljesség igénye nélkül, lásd György–Kiss–Monok szerk. 2005; Erdősi 2000; Fejős 2005; Husz 2006; Paládi-Kovács 2004; Sonkoly 2005, 2009; Frazon 2010.

(lokálitáshoz) kötött, az örökség viszont – akárcsak a kitalált hagyomány – a helyi hagyományból nemzetit csinál. Ugyanakkor az örökség miközben felértékeli a helyit, a különbözőséget (Sonkoly 2000: 60–61), egyben versenyhelyzetet is teremt azok között (Sonkoly 2000: 55–60).

Ahogy az örökségtermelés és az örökséghasználat jogi keretei egyre bonyolultabbá válnak, és társadalom egyre szélesebb rétegeit vonják be az örökség védelmét és fenntartható használatát érintő munkába, úgy egyre több örökségtípus jelenik meg, és egyre tagoltabbá válnak az örökségképzés, az őrzés, illetve a használat szintjei is.

Az örökségképzés mindig magába foglal egy helyreállítási folyamatot is. A hagyomány helyreállítása annyit jelent, hogy a hatalom, miközben megerősíti a hagyomány-használat eredeti szándékát, a maga hasznára fordítja azt (Hartog 2006: 156). Az örökség egyrészt *intencionális hagyomány*, azaz a közösség, örökölt hagyományként, tudatosan viszonyul hozzá. Másrészt viszont *kitalált hagyományként* értelmezhető, azaz a különbséggel, hogy itt a politikai és ideológiai célok mellett a gazdasági érdek is erőteljesen jelen van, szerepet játszik. Az örökség használatának (és fogyasztásának) jellemző kontextusa leginkább a turizmus.

Végezetül Voigt Vilmosnak egy fontos – és elgondolkodtató – megállapítására szeretnék utalni: „Az utóbbi időben sok felkapott világtörténelmi érvelés jutott el hozzánk is. [...] Mindez befolyásolhatja azt, hogyan is értelmezzük ma a hagyományt. Végül maga a globalizáció is ilyen bűvszóvá vált napjainkban. Közismertnek tekinthető, hogy a »hagyományokat« a globalizáció ellenpólusának szokás tekinteni, és főként azért szoktuk javasolni ezek »védelmét«, hogy ezáltal csökkentsük a globalizáció kártételét. Anélkül, hogy e témakört most tüzetesen áttekintenénk, csak arra hivatkozhatunk, hogy a hagyományok ilyen »antiglobalizációs« értelmezése ma világjelenség. Mi is külföldről importáltuk ezt az érvrendszert. Ironikusan még azt is hozzáfűzhetnénk, hogy ez az érvelés is tipikusan »globális« jelenség.” (Voigt 2007: 12.)

A néphagyomány átírása

A néphagyomány használatát és a hozzá tapadó használati habitusokat más irányból közelíti meg Keszeg Vilmos, aki a francia írástörténelmi iskola és a történetmondás antropológiája eredményeire támaszkodva arra keresi a választ, hogy: rögzíthető-e az orális hagyomány, átvihető-e (átmenthető-e) a szóbeliségből az írásbeliségbe? Milyen következményekkel jár a hagyományok írásba történő rögzítése, kimerevítése? Mi történik a hagyománnyal, ha áttevődik egy számára idegen környezetbe és feldolgozása egy tőle idegen stílus eszközeivel történik meg (Keszeg 2004, 2005a)? Tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a hagyomány ráépül 1. egy kollektív életvilágra, 2. a lokális beszélési gyakorlatokra, 3. egy genealógiai – az utódok vállalják – és egy lokális – a közösség ugyanarról beszél – struktúrára, illetve 4. biográfiai funkciója van, életpályákat szabályoz. Ezek mind a hagyományt hitelesítő és legitimáló evidenciák,

ami primér társadalmi kontextusában konfliktusokat kezel, identitástudatot erősít, attitűdöket, illetve habitusokat termel és tanít meg. A hagyomány egyszerre az életvilág része és megépítője (lásd Keszeg 2004: 437). A megörökített hagyomány három státusban fordul elő, ezek: 1. a reprezentáció a hagyomány meglétének egyedüli formája, 2. a reprezentáció a hagyomány egy történeti formáját képviseli, illetve 3. a reprezentáció megszűnik a hagyományra emlékeztetni, a hagyomány ellen munkál, befogadása és megítélése a művészi szöveg szabályai szerint történik (Keszeg 2005a: 316). Ha ez a hagyomány kiszakad eredeti környezetéből, akkor másfajta nyelvi viselkedés, másfajta viszony válik jellemzővé. Ebben a kontextusban egyrészt a hagyomány elveszíti kapcsolatát az életvilággal, már nem szervezi a világot, csak beszél róla, vagy máskor, ami az eredeti közegben realitás volt, az az átírás során fikcióvá válik (Keszeg 2004: 437).³³ Másrészt az elemző arra a következtetésre jut, hogy a hagyomány átírása a társadalom minden szintjén – a helyi közösségben és a külvilágban egyaránt – előítéleteket termel; igaz, hogy ennek okai társadalmi csoportonként merőben eltérőek (lásd Keszeg 2005a: 336).

E-hagyomány vagy néphagyományok online környezetben

Sokak szerint a fent említett két fogalom két annyira különböző szabályok szerint működő világ termékének számít, hogy egymás mellé rendelésük elképzelhetetlen, azt is mondhatnánk, hogy kizárják egymást. Anélkül, hogy ennek a kérdésnek a részleteibe bocsátkoznék, itt csak arra hívnám fel a figyelmet, hogy szerintem nem az az érdekes, hogy az internet révén a helyi néphagyomány globálisan elterjed, hanem az, hogy az interneten elérhető néphagyomány egyszerre válik uniformizált tartalommal és a lokális értelmezések részévé. Továbbá az, hogy a korábban elbeszél és/vagy leírt néphagyomány az interneten megjelenített néphagyománnyá válik (lásd Stanley 2003). Ugyanakkor nem nehéz azt sem belátni, hogy a technológiai fejlődés eredményeként mára felnőtt egy olyan nemzedék, mely a néphagyományokkal kapcsolatos információkat (is) elsősorban nem a szülőktől és nagyszülőktől, nem is (tan)könyvekből, hanem az internetről szerzi be, sajátítja el.

Vagyis nemcsak társadalmi csoportonként, vagy kultúrszintenként (lásd Keszeg 1999: 141), hanem korszakonként is más-más médiumok válnak a mindennapok szervezésének, az önkifejezésnek és a (meg)emlékezésnek az eszközévé. Jól érzékeltetik ezt a 20. század utolsó évtizedének második felétől – a technológia fejlődése következtében – ezen a téren lezajlott változások: az egyes közigazgatási egységek, települési, kistérségi társulások, hagyományőrző egyesületek honlapjai, tematikus blogok és más, a fentiek-

---

³³ Jurij M. Lotman a szövegek három típusát különbözteti meg: 1. a mítosz az abszolút igazságról szól, ismétlődő szöveg és világot teremt, 2. a történelem egymást követő eseményeket reprezentál, de nem teremt világot, csak beszél a világról, 3. a művészi szöveg a fikciót írja le (Lotman 1994).

hez hasonló internetes oldalak is szerepet kapnak a lokális történelem és a néphagyományok számon tartásában, az erre vonatkozó tudás kommunikálásában és archiválásában (hogy a különböző, a hagyományok megőrzésével és/vagy kutatásával foglalkozó helyi, regionális vagy országos intézményeket ne is említsük).

Ropolyi László az internet természetéről írt könyvében az internetet anyaga szerint mint technikát, mozgása szerint mint kommunikációt, formája szerint mint kultúrát és a célok szerint mint organizmust veszi szemügyre (Ropolyi 2006). Gilles Deleuze és Félix Guattari *assemblage*-nak nevezik azokat a sajátos sokféleségeket, egymáshoz illesztések révén létrejövő halmazokat, amik központ nélküliek, minden irányba nyitottak és minden elemük kapcsolatban áll egymással. Ezek nem hierarchián alapuló rendszerek és központi irányítást nélkülöző rendező emlékezetek. Központi automatizmus nélküliek, csupán az állapotok áramlása határozza meg őket. Kezdet és vég nélküliek, ahol a kapcsolódások számtalan kombinációja biztosítja, hogy ne egy előre kinevezett központ irányítsa a sokféleséget, hanem mindig új irányok felé törjön, átalakuljon és dimenzióit növelje (Deleuze–Guattari 2002).

Manuel DeLanda a mai társadalmat és működését leíró könyvében a hálózat (network) és az assemblage fogalmát többé-kevésbé egymással felcserélhető, szinonim fogalmakként használja (DeLanda 2006). Ezért is gondolom úgy, hogy ennek mintájára az internet természetének leírására is használható ez a fogalom. Annál is inkább, mivel Ropolyi László könyvének is az a fő tézise, hogy a modernítésra jellemző, egyetlen, privilegizált verziójú tudás az internet korában válságba kerül, a hálózatba kapcsolt társadalmi létezésben („hálólét”) a tudásváltozatok és alternatív valóságsszférák korábban elképzelhetetlen sokasága jelenik meg, a posztmodern individualizáció során az emberek a tudományos és technikai tudáshoz is kezdenek személyes módokon viszonyulni (Ropolyi 2006).

Ha az örökségalkotás, a kitalált hagyomány vagy a folklorizmus esetében létezik egy központi irányító szerv és egy központi szabályozás, az internet esetében ilyenről nem lehet beszélni. Ugyanakkor mivel az interneten megjelenített néphagyomány – akár csak bármely itt megjelenő tartalom – folyamatosan update-elhető (lásd Nyíri 1994b: 19), az a tudás, amit a színpadi előadásban, a turizmusban vagy az archívumokban és a kiadványokban kimerevítene (de ugyanez mondható el a kitalált hagyományról és az örökségről is), az interneten újra életre kel, bizonyos értelemben visszanyeri variabilitását.

Az internet mint a hagyományos népi kultúrát hordozó kontextus (vö. Szűts 2013: 21) a hagyományápolás és hagyományőrzés egy minden szempontból új formájának tekinthető, ahol „a közvetítés közege, a digitális platform maga anyagtalan. A digitális kontextusban az információ távol kerül mind a forrástól, mind a hordozójától. Ahogy távolodunk a tárgyi világtól, úgy növekszik a megbízhatatlanság, a hamisítás, a másolás mértéke.” (Szűts 2013: 22.) Ebben a közegben a hagyomány egyre inkább és egyszerre több szempontból is kitalált hagyomány, pontosabban szólva *interaktív fikció* (Szűts 2013: 97) – azaz bizonyos értelemben kitalált – lesz. A hagyományőrzés és/

vagy hagyományhasználat pedig a *megosztás*, a *mentés* és a *mentés másként* metaforával írható le (vö. Szűts 2013: 23), azaz olyan adaptációs tevékenységként, amelynek során az offline, lokális térből származó hagyomány áthelyezése az online digitális térbe egyfajta *remixet* hoz létre, ami jórészt meglévő alkotóelemek újrafelhasználásán alapul. Itt a felhasználó által hozzáadott érték a megosztásban és a véleménynyilvánításban merül ki (Szűts 2013: 145).³⁴

Ez az örökség, és az örökségképzés ezen formája tehát jelentősen eltér az általunk megszokottól. Hiszen, ahogy Szűts Zoltán is rámutat könyvében, nem nehéz belátni, hogy „a technológia elterjedésével az alkotások, a tárgyak most már nem évszázadokon át alig változó kontextusban jelennek meg, a múzeumok és a térképek szerepét az augmentált valóság veszi át, a gyűjteményt pedig a közösség hozza létre, egy olyan térben, melyben a közösségi média kánonja érvényes. Ebben a kontextusban a kurátor szerepét a valóságra rakódó réteg készítője tölti be.” (Szűts 2013: 202.) Ez a *készítő* pedig leginkább nem tudós (néprajzkutató, antropológus stb.), nem hivatalnok, még csak nem is népnevelő, vagy lelkes amatőr, hanem maga a felhasználó.

Másrészt az internetes fórumok és blogok révén bárki számára lehetővé válik a hagyományról való nyilvános beszéd, és a kontextus demokratikus volta révén a szakértők és a civilek azonos médiareprezentációhoz jutnak (Szűts 2013: 111–112).

Kihez szól tehát a világhálón megjelenített néphagyomány? Keszeg Vilmos gondolatmenetére támaszkodva (lásd Keszeg 2011: 40) azt mondhatjuk, hogy annak, akiről szól, aki megalkotta és használja, aki a világhálóra feltöltötte, aki egy böngésző segítségével megkeresi, elolvassa, meghallgatja, megnézi, letölti. Egy (virtuális) közösségé, egy korszaké. Illetve senkié sem.

Milyen néphagyomány jelenik meg a világhálón, és milyen formában? Azok a hagyományos kultúrával kapcsolatos tartalmak, melyek a világhálón megjelennek és széles körben elérhetővé válnak, elsősorban négy irányból érkeznek: a tudományos kutatás, a közszféra, a vállalkozói szféra és a felhasználók felől. A néprajzi múzeumok és egyéb, a néphagyományok kutatásával és őrzésével foglalkozó intézmények honlapjai mellett a helyi önkormányzatok és kistérségi társulások, valamint a turisztikai oldalakon, illetve blogokon, fórumokon, hírportálokon és különböző tudástárakban (pl. Wikipédia) fájlmegosztó oldalakon (pl. YouTube) jelennek meg ilyen tartalmak.

A múzeumok, kutatóközpontok és tudományos társaságok internetes oldala a tudományos diskurzus és a kutatási eredmények új környezetben való megjelenítését szolgálja, az intézmény népszerűségének növelését hivatott erősíteni. Emellett a digitális adatbankok (pl. Magyar Értéktár – Hungarikumok Gyűjteménye, Erdélyben az

³⁴ Szűts Zoltán idézett könyvében több helyen is felhívja a figyelmet arra, hogy a populáris kultúra szerves része a remix. Ebben az esetben „az alkotás során a szerző szem előtt tartva a befogadót, az eredetinel gyakran könnyebben, vagy éppen másként befogadható terméket hoz létre” (Szűts 2013: 110). Ez a fajta alkotói magatartás, megítélés szerint, az internet felhasználókra méginkább érvényes.

Adatbank. Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár,³⁵ vagy a Balladatar³⁶) és könyvtárak hozzájárulnak a tudományos eredmények gyors, elvileg a térbeli korlátoktól mentes terjesztéséhez. Ezekben az esetekben azonban még az előző korszakban kidolgozott ellenőrző mechanizmusok uralkodnak és csupán a megjelenítés eszköztára, a médium terén beszélhetünk újításról. Ugyanakkor a felhasználók túlnyomó része is olyan személy, aki a néphagyományokról ezeken a helyeken olvasható információk iránt szakmájából adódóan és tudományos szempontok alapján érdeklődik.

Más a helyzet azonban a többi esetben. Az egyes települések, közigazgatási egységek vagy kistérségek honlapján a néphagyományokról való beszédnek teljesen más funkciója van. A *kik vagyunk mi?* kérdésére a nem csak helyi specifikumok felsorolásával válaszolnak, hanem fényképek, rövidfilmek, térképek egész sorát vetik be, ami végső soron szintén az öndefiníció, az identitás megalkotásában kap szerepet. Az első írásos emlékek felelegetése mellett a néphagyományok bemutatása is azáltal jut fontos szerephez, hogy az „őshonosság” bizonyításában az idő, a minél messzebbre visszavethető múlt szimbolikus birtokbavételére kerül sor.

Ezeknek a honlapoknak az esetében csak igen ritkán történik meg, hogy egy-egy helyi népszokás részletesebb bemutatásra kerül. A legtöbb esetben pontokba szedett, felsorolászerű leírásokkal, ha úgy tetszik, *hagyománylistákkal* találkozhatunk. Emellett gyakori a néphagyományoknak csak képi megjelenítése is; a képeken leggyakrabban a hagyományos népi építészet emlékei, a népviselet, egyes népszokások, hagyományörző rendezvények és kézműves termékek jelennek meg. Számos esetben ezek a hagyományok a *'helyi nevezetességek'* vagy a *'látnivalók'* között kerülnek megemlítésre, a kultúra olyan elemeiként, amelyek fontos szerepet játszhatnak a térség turisztikai forgalmának fellendítésében. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a hiperlinkek használata szinte teljes egészében hiányzik.

Ugyanez a technika és ugyanez a hagyomány szemlélet figyelhető meg a turisztikai célállomásokat népszerűsítő honlapok esetében is. A népi hagyomány itt is elsősorban, mint „látnivaló”, mint egzotikum jelenik meg, ami a témaválasztást (tartalom) és a nyelvezetet egyaránt erősen behatárolja. A honlapok elsősorban a hagyományos ételek, az épített örökség, a köztérben zajló dramatikus népszokások, a folklórfesztiválok, helyi néprajzi gyűjtemények (múzeumok) és néhány – főleg Orbán Balázs, Benedek Elek és mások nyomán ismertté vált – helyi monda bemutatására szorítkoznak. A hagyománykonceptió alakításában itt a gazdasági érdek játszik fontos szerepet. Ebben a kontextusban nem a pontos, részletes és szakszerű leírás jellemző, hanem elsősorban a 19. századi nagyok (lásd Orbán Balázs) vagy a helyi specialisták hagyományörző munkájának eredményeire támaszkodó nosztalgikus hangnem és szemlélet, amelyre jellemző a már említett ősiség hangoztatása. Bár a legtöbb esetben nem a megfelelő szakmai tudással

³⁵ Elérhetőség: <http://adatbank.transindex.ro>

³⁶ Elérhetőség: <http://www.kjnt.ro/balladatar>

rendelkező személy (néprajzkutató) a közzétett hagyományok kurátora (közétevője és a honlapok felügyelője), a tartalom közzététele azért felülről szabályozott: a települések, községek és kistérségek honlapjai esetében a helyi elit, a turisztikai honlapok esetében pedig a cég kommunikációs szakembere dönti el, hogy milyen hagyományok, és azok milyen formában kerüljenek fel az internetre, miközben konkrét célok és elképzelt felhasználótípusok lebegnek a szeme előtt.

A blogok, fórumok és fájlmegosztó oldalak esetében ilyen jellegű szabályozásról már nincs szó. Mivel ezekben az esetekben „a szolgáltató csak a kontextust biztosítja” (lásd Szűts 2013: 60) gyakorlatilag egyenlő eséllyel indul az elismert szakember és az egyszerű másoló is (Szűts 2013: 55). A felhasználó, átugorva az ellenőrzés hagyományos mechanizmusait, egyszerre válik olvasóból szerzővé és kiadóvá (Szűts 2013: 147). A tartalmak szerzői itt nem valamilyen célközönség számára, hanem saját maguk szórakoztatására tesznek közzé tartalmakat, és a felhasználók is elsősorban a szabadidős tevékenység részeként fogyasztják azokat. A megjelenített tartalmak leginkább a néphagyományokról szóló kortárs közbeszéd alulnézetét adják. Egyrészt arról szólnak, hogy a tartalom szerzője milyen, általa hagyományosnak gondolt, eseményeken vett részt, másrészt pedig arról, hogy ezeket az eseményeket hogyan élték meg, hogyan látták. Ugyanakkor jellemző, hogy a vizuális reprezentációk (film, fénykép) túlsúlyba kerülnek a leírásokkal szemben.

Szűts Zoltán a felhasználókat viselkedésük alapján három csoportba sorolja: 1. együttműködő *wiki polgárok*, akiknek a mű létrehozása a célja, 2. *vándalok*, akik a tartalmak rongálására, más felhasználók provokálására törekednek, és 3. *hackerek* és *spammerek*, akik valamilyen termék népszerűsítésére törekszenek (lásd Szűts 2013: 103). Csepeli György és Prazsák Gergő könyvükben pedig *eternalistákat* (ők hitelesítik az információt), *hálózati vállalkozókat* (hozzájuk futnak be és tőlük mennek ki az információk) és *kurátorokat* (ők közvetítenek a két másik csoport között) különböztetik meg (Csepeli–Prazsák 2010: 38). A technológiák kapcsolati szempontú igénybevétele szerint megkülönböztetnek *kontaktokratákat*, *levelezőket*, *beszélgetőket* és *kontaktproletárokat* (Csepeli–Prazsák 2010: 54). Az interneten folytatott tevékenység alapján pedig *rejtőzködőket*, *informálódókat*, *tanulókat*, *befogadókat* és *extenzív felhasználókat* különítenek el (Csepeli–Prazsák 2010: 79–81). Az interneten elérhető néphagyományok szerzői és felhasználói szintén ezek közül kerülnek ki.

Ahogy a hagyomány lejegyzése (írásban történő rögzítése) esetében, a világhálón történő megjelenítés esetében is megváltozik a hagyomány funkciója. A világhálón található (nép)hagyomány 1. reprezentációt termel; 2. mintát szolgáltat mások számára mind a tartalom, mind a megjelenítés módját illetően, azaz normatív funkcióval rendelkezik; 3. identitást és múltat termel; valamint 4. szórakoztat.

A világhálón történő megjelenítés – a világháló archívum jellegénél fogva – megőrzést és archiválást tesz lehetővé, depozitív funkcióval rendelkezik. De ennél talán sokkal fontosabb, hogy szinte végtelen számú megosztást (továbbküldés, linkelés), valamint aktív részvételt engedélyez. Emellett prezentatív, illetve performatív funkcióval rendelkezik.

Összegzés

A fentiekben a hagyomány több jellemző létmódjának és használatának jellemző kontextusának vázolására került sor. Ezek esetében a helyiből nemzeti, vagy egyenesen egyetemes hagyomány (világörökség) lesz, használatára pedig nemcsak helyben, hanem idegen környezetben is sor kerülhet.

A folklorizmus arra utal, hogy a népi kultúra a tömegkultúra részévé válik és már nem a helyi élet szabályozásában játszik szerepet, hanem fogyasztásra készül, a színpadon, a televízió- és rádióműsorokban kerül megjelenítésre. A hagyomány egyes elemei eszközértéket töltenek be az esztétikai élmény kiváltásának folyamatában (vö. Keszeg 2004: 437). A kitalált hagyomány esetében a hagyomány másfajta manipuláció eszközévé válik, hatalmi ideológiák fenntartásában, legitimizálásában játszik szerepet. Az örökség szintén szerkesztés eredménye, de a hagyományokat már nem a múlt homályából kell kiemelni, hanem a jelenben még meglévő darabjait kell újra egymáshoz illeszteni. A múlt és a jelen egybeillesztése, egyazon horizontban való megjelenítése révén jönnek létre új imázsok, identitások (vö. Gagyi 2008: 16). A két utóbbi esetben közös, hogy a hagyományörző szándékhoz központi irányítás és erős konzervativizmus is társul.

A hagyományok leírása, archívumokba, kiadványokba való elhelyezése végső soron a hagyományörzés és az örökség (patrimónium) archiválásának, kihelyezésének, átadásának egyik módja (Keszeg 2011: 60). Ez a helyi kultúra értékeit (is) megjelenítő internetes felületeket egy más kontextusba helyezi, az örökségtermelés motorjaként látatja. Így válik a világháló az örökségképzés és -fogyasztás aktív részévé (lásd Falser–Juneja 2013, Ioannides–Quak eds. 2014),³⁷ a múlttal való együttélés tudatosításának eszközévé, amit azonban nem jellemez a korábban említett népi kultúrával szemben táplált hagyományápoló attitűdök konzervativizmusa (lásd Nyíri 1994a: 77). A hungarikum mozgalom esetében ezen a téren egyfajta visszarendeződés tapasztalható.

Amikor megtörténik a néphagyomány örökségesítése, ez a megőrzés és használat jogi szabályozásának szükségességét is maga után vonja. Ezek a szabályok azonban az új média közegében megjelenő reprezentációkkal szemben gyengének bizonyulnak. A néphagyományok bemutatására ebben a közegben sokan sokféle szándékkal vállalkoznak és ezeknek az információknak a felhasználása szintén sokféle lehet. „A közeg ugyanis [...] gyakran teljesen eltérő értékek mentén szerveződve, végtelen sok egyéni, gyakran egymásnak ellentmondó változatban reprezentálja az emberi kultúra egészét” (lásd Szűts 2013: 142). Ennek tudható be, hogy a világhálón megjelenő tartalom – esetünkben a néphagyomány – alulszabályozottsága nemcsak lehetőségeket, de tévutakat is rejt, és ebből fakad a digitálisan rögzített hagyomány *súlytalansága* is (lásd Szűts 2013: 143).³⁸ A hungarikum mozgalom nyomán létrejött értéktárakban a hagyományok

³⁷ Az internet és a népi kultúra viszonyához lásd a Trevor J. Blank által szerkesztett kötet írásait (2009).

³⁸ A súlytalanságérzés másrészt abból is ered, hogy ezek a hagyományok digitális létezésükből adódóan nem rendelkeznek testtel (Szűts 2013: 153).

megjelenítése igen eltérő módon történik meg, azonban az értékeknek a települési, megyei vagy nemzeti értéktárba történő felterjesztéséhez szükséges, a törvény által előírt adatlap-mintáknak köszönhetően ezek egységes szempontok szerint kerülnek bemutatásra/megjelenítésre.

A világhálón egy-egy település vagy régió néphagyományainak bemutatása esetében nehéz megmondani, hogy még élő hagyományról van-e szó, vagy olyanról, ami már csak az emlékezetben él, netán csak az archívumokban, kötetekben lelhető fel. Sok esetben még az is kétes, hogy ténylegesen az éppen szóban forgó településre, régióra jellemző, helyi hagyományról „olvashatunk”, vagy csupán átvétellel, „import áruval” – végső soron kitalált hagyománnyal – van dolgunk, amit a szerző azért írt le, mert éppen „kéznél volt”, mert éppen ezekről a hagyományokról volt tudomása, felhasználható anyaga. Emellett olyan esetekkel találkozhatunk, amikor a világhálón elérhető hagyományreprezentációk se helyhez, se korszakhoz, se társadalmi csoporthoz nem kötöttek. Ezzel szemben a hungarikum mozgalom nyomán létrejött települési és megyei értéktárakban található hagyományok mindig egy földrajzilag jól körülhatárolható, lokális közösség hagyományaként jelennek meg, sőt azt is mondhatnánk, hogy ezek az értéktárak maguk a lokalitás termelői.

A média korábban is jelentős szerepet kapott a *reprezentatív néphagyomány* kialakításában, popularizálásában. Az új média ezt csak még inkább felerősítette, illetve újabb generációkat, társadalmi csoportokat vont be ennek termelésébe, fogyasztásába. A nemzeti értéktárban fellelhető hungarikumok kimondottan reprezentatív hagyományoknak tekinthetők, hiszem maga a törvény is azt mondja, hogy „a magyarság hírnevének öregbítését” hivatottak szolgálni, a magyarság kulturális „nagykövetei”. De ilyenként értelmezhetők az értékipiramis alsóbb szintjein található értékek is.

Azonban tisztában kell lennünk azzal, hogy igen nagy különbség lehet az interneten megjelenített hagyományok, örökségek vagy értékek megítélésében és használatában a létrehozó szándéka és a felhasználó gyakorlata között. Ez pedig azt jelenti, hogy a digitalizált (digitális médiában megjelenő) néphagyomány elsősorban a kulturális és nem a kollektív memória része, nem organikus hagyomány, és mint ilyen, csupán kommemoratív és nem normatív funkcióval rendelkezik: a mindennapok szervezésében nem, csak a helyi identitás kialakításában és fenntartásában, valamint a szabadidő kitöltésében van szerepe. A digitalizáció révén a néphagyományok nemcsak kiszakadnak az őket működtető primér környezetükből, de a primér (fel)használóktól is nagyon távol kerül(het)nek.

A hagyomány áthelyezése ebbe az új környezetbe másod- és harmadlagos jelentések és funkciók megjelenését vonja maga után. A néphagyomány, ami a saját elsődleges kontextusában azzal a céllal jött létre, hogy a közösség számára konkrét helyzeteket oldjon meg, az új környezetben az idő eltöltését, a szórakozást szolgálja, használata (bön-gészés) a szabadidős tevékenységek részévé válik. A hagyománynak a mindennapi élet (a munka) működését garantáló normaszerepét háttérbe szorítja az ünnepi jelleg és a szórakozást garantáló eszközszerep.

Másrészt, a világháló természetéből adódóan, a hagyományokról készített szubjektív reprezentációk és interpretációk (is) a kulturális emlékezet részévé válnak. A hagyományok digitalizálása az emlékek kihelyezésének (Jan Assmann) egy új formája, az egyes internetes oldalak a virtuális emlékhelyekké (Pierre Nora) és az örökségalkotás virtuális színtereivé válnak. Ha az 1960-as években a helyi tanítónak problémát jelentett az, hogy milyen a vajdaszentiványi viselet, ma ez a kérdés nagyon leegyszerűsödött: a vajdaszentiványi viselet az, amit a helyi táncsoport hord, melyről az interneten is számos kép található, s melyet ezeknek a képi reprezentációknak az alapján több olyan Maros megyei táncsoport is elkészítettet magának, amely megtanulta a vajdaszentiványi táncrendet. A hagyományok továbbadásában tehát a kollektív memória helyét a digitális memória veszi át. A hagyomány fenntartója és továbbadója itt már nem az egyén/közösség, hanem egy hálózat, egy gép (vö. Szűts 2013: 50).

A néphagyomány áthelyezése ebbe az új környezetbe nemcsak más jelentések és funkciók megjelenését vonja maga után, hanem a használat rutinjai is módosulnak. Ennek a másfajta használatnak a kulcsszavaivá a *keres*, *mentés*, *mentés másként*, *letöltés*, *továbbítás*, *lájkolás*, *megosztás* és esetenként a *törlés* válnak. Ekként az interneten való böngészés egyrészt mint utazás³⁹ vagy nyomozás (lásd Szűts 2013: 69), másrészt mint (meg)emlékezési szertartás értelmezhető. Az internetes oldal (honlap) pedig mint köztér, alternatív nyilvánosság, emlékhely és emlékezési alakzat értékelhető. Bár az is igaz, hogy a digitális környezetben a felfedezés öröme úgy valósul meg, hogy közben az olvasás aktusából kimarad az elmélyülés (Szűts 2013: 69). A számítógép minden élethelyzetbe való beépülésnek következtében ugyanis a felhasználó egyre türelmetlenebbé válik, egyre gyorsabban fogyasztja a tartalmakat (Szűts 2013: 75, 143).

A néphagyomány megjelenítése ebben a médiumban felszínessé és konfúzzá válik. Az igazi értékek egyazon kontextusban jelennek meg a giccsel, a bővlival, a másolattal és a hamisítvánnyal. A világhálón keresztül közvetített népi kultúráról készült reprezentációk ezért számos tekintetben jelentéscsökkenések. A hagyomány és a hagyományos fogalma parttalaná válik, szinte bármire ráerőltet(het)ik. Mindez jórészt az aktuális közéleti szereplőknek és a félreértelmezett hagyományturizmusnak (etnobiznisznek) az eredménye.

A néphagyományoknak a világhálón való megjelenítése a hagyományőrzés és az örökségésítés egyik formája. A néphagyományok digitalizálásának és interneten való megjelenítésének ezért nemcsak az *informatív* (közlő) és a *depozitív* (megőrző), hanem a *performatív* funkciója is igen fontos. Már a digitalizálás vagy a megosztás maga örökségésítő tevékenységet jelent.

³⁹ Míg Orbán Balázs a Székelyföld megismerése érdekében beutazta a székely településeket és a régió bemutatásának vezérfonalát is az általa bejárt útvonalak képezték, addig az internetfelhasználó a virtuális térben a hiperlinkek segítségével teszi meg ugyanezt, aki ha történetesen úgy dönt, hogy az így megismert helyeket, történeteket, hagyományokat az offline világban is meg akarja tapasztalni, akkor már előre elkészített mintázatok (útvonalak és látnivalók) alapján teszi ezt. A felfedezés, a tapasztalat ebben az esetben az online és nem az offline világban jön létre.

Az archívumokhoz hasonlóan az interneten is zajlik a múlt és a néphagyomány domesztikációja, de emellett ezek merkantilizálódására is sor kerül. Az új média közegében zajló hagyományhasználat, hagyományőrzés és örökségképzés kontextusát a szabadidő tevékenységek és az örökségiparra épülő turizmus képezik. Ez a hagyományőrzés azonban egyszerre több irányból indul és több irányba tart. Sem a néphagyomány digitalizálóinak (multimédiás környezetbe való áthelyezőinek), sem a felhasználóinak nincsenek kidolgozott stratégiáik a digitalizált hagyomány használatára nézve. Mind a megjelenítés, mind a keresés esetleges jelleggel bír. A hagyomány digitalizálásának és a világhálón való megjelenítésének specialistái még csak most kezdnek kialakulni. A világháló adta kontextus funkcióit, a linkelést, valamint az olvasóknak a tudástermelés folyamatába való bekapcsolódásának lehetőségét (lásd Szűts 2013: 13), a népi kultúra digitalizálásában érintett aktorok még csak részlegesen használják ki. A felhasználóknak csupán a töredéke használja a világhálót a néphagyományokkal kapcsolatos tudományos információ keresésére, a többség más intenciók mentén keres rá a néphagyományokra.

Végül további két kérdés is adódik: egyrészt ki az, aki méltó a néphagyományok digitalizálására és az online környezetbe való kihelyezésére? Másrészt ki szavatolja ezeknek a hagyományoknak a hitelességét? A könyvek, archívumok esetében a néprajzkutató az, aki státusa és tudása, illetve jelenléte révén (lásd résztvevő megfigyelés) biztosítja azt, hogy minden, ami a kötetben vagy a cédulán olvasható a népelet hiteles reprezentációja. Az interneten megjelenített néphagyományok hitelességét azonban ritkán szavatolják hasonló módon szakemberek. Mivel a szerzők kilétét legtöbb esetben homály fedi, ez az „olvasót”, a felhasználót bizonytalanságban hagyja arra vonatkozóan, hogy a részvétel értő részvételnek tekinthető-e. Természetesen a „könyvekbe zárt” hagyományok esetében is feltűnnek „betolakodók” (lásd Vajda 2007), akik naiv vagy egyenesen áltudományos magyarázatokkal szolgáltak a néphagyományokat illetően, azonban ezek száma relatív alacsony és munkáik olyan kiadóknál jelentek meg és olyan tipográfiai nyelven, amelyek eleve jelzik azt, hogy nem tudományos munkáról van szó. Ezzel szemben az internet demokratikus világában nincs, vagy kevés olyan fogódzó áll az olvasó rendelkezésére, ami alapján elválasztható a releváns és irreleváns információ egymástól. Az irreleváns információk számbeli növekedéséről nem is beszélve.

HAGYOMÁNY, ÖRÖKSÉG ÉS POLITIKAI AKARAT

A magyar Országgyűlés 2012-ben törvényt⁴⁰ fogadott el, mely kimondja, hogy a nemzeti tudat erősítése érdekében a magyarság értékeit össze kell gyűjteni; az értékeket ápolni, védelmezni és támogatni kell, és átfogó értéktárban kell összesíteni őket. Az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációt pedig a szigorú nyilvántartás és kutathatóság szabályai szerint meg kell őrizni. A törvény és a törvény nyomán beindult mozgalom két központi kategóriája/fogalma tehát az *érték*, valamint az *(érték)tár*, ami arra enged következtetni, hogy – ha paradigmák szintén nem is, de fogalmi szinten mindenképpen – egy olyan fogalom- és szemléletváltás előtt állunk, melynek a helyi/népi hagyományokra és a néphagyomány használatára gyakorolt hatásainak mérlegelésére mindenképpen sort kell keríteni. Jelen fejezetben ennek a szemléletváltásnak és az örökséghasználatra gyakorolt hatásának elemzésére vállalkozok.

Az elmúlt néhány évben Erdélyben is megszorodtak a kulturális örökséggel kapcsolatos projektek, s ennek hatására egyre több kutató és egyre több diszciplína kezdett el az örökség (értsd: kulturális örökség) kérdésével elméleti/tudományos szinten (is) foglalkozni, ugyanakkor az örökség kérdése gyakran jelen van a médiában, a politikai diskurzusban, sőt a gazdasági/vidékfejlesztési stratégiákat kidolgozó közgazdászok és vidékfejlesztők is gyakran nyúlnak hozzá, mint a helyi fejlődés sarokpontjához.

A közelítések megszorodásának oka kettős. (1) Kelet-Európa posztiszocialista országaiban – így Romániában is – a diktatórikus rezsimek bukásával bekövetkezett változások a társadalom szintjén az elveszített múltat, a diktatúra éveit megelőző időszak társadalmi-kulturális gyakorlatait (re)aktualizálták. A 2000-es évek első felének felgyorsuló történelmi változásai azonban szükségessé tették ennek a felelevenített múltnak az újraértékelését, a múlttal és a múltból ránk maradt örökséggel való szembenézést (vö. Gagy 2004: 53). (2) Az előbbieket következményeként beindult, fellendült a turizmus, melynek hatására a lokális közösségek identitásstratégiáiban is felértékelődött az örökség szerepe/az örökséghez való viszonyulás: „a helyi közösség meg kell fogalmazza, fel kell mutassa, látvánnyá és narrációvá kell tegye (nem utolsósorban azért, hogy eladhassa) múltját, örökségét, önmagát. [...] Ha eddig nem is volt, ezután lennie kell saját múltnak, saját örökségnek.” (Gagy 2004: 50.)

A kulturális örökség ebben az értelemben alapvetően nem tudományos fogalom (vö. Sonkoly 2016: 18), hanem sokkal inkább a hagyomány, a múlt közvetítésének egy sajátos formájaként határozható meg, s mint ilyen korszakspecifikus és helyzetspecifikus megoldásként értelmezhető. A kulturális örökség egyszerre „ügy” és szakma, eszme és olyan

---

⁴⁰ Lásd a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt, valamint ennek módosításait, a 2015. évi LXXX. törvényt, illetve a 324/2020. kormányrendeletet.

fogalom, mely több értelmezési tartományt fed. Egyrészt vonatkozik a kulturális javak és az általuk termelt jelentések egy bizonyos típusára, ezeknek a javaknak és jelentéseknek az előállítására, az előállítást és használatot felügyelő és szabályozó intézmények rendszerére, és végül e három komponens együttesére, kölcsönhatásukból létrejövő szerkezetre/intézményre is. Magába foglalja a művészeteket, a műemlékvédelem és a kultúra adminisztrációját, kezelését és terjesztését (Sonkoly 2016: 19). Ugyanakkor szoros kapcsolatban van a történelemmel és a néprajzzal, de az időszemlélet- és használat, valamint az identitástermelés bizonyos kortárs formáival is.

Örökség, etnicitás és territorialitás

Az örökség fogalmának mindennapi használata kapcsán azt tapasztalhatjuk, hogy az számos esetben a szakmai szempontokat nélkülöző, azokat gyakran figyelmen kívül hagyó politikai csatározások eszközévé válik, elég ezzel kapcsolatban csak a kürtőskalács,⁴¹ az erdélyi legényes körüli vitákra,⁴² vagy a csíksomlyói búcsúnak az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékébe történő felterjesztésének és elbuk(tat)ásának esetére utalni (lásd Tánczos 2018). Ez utóbbi eset kapcsán a Romániai Magyar Demokrata Szövetség több nyilatkozatban is mulasztással vádolta meg a Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériumát.⁴³ Ez az eset is jól példázza egyrészt azt, hogy az örökség és az örökségesítés gyakorlata gyakran politikai konstrukciók/játszmák eszközévé válik, másrészt hogy az örökség olyan konstrukció, „melynek rendeltetése lényegében politikai koncepció eredménye” (Husz 2014: 65). Vagy – ahogyan az örökség és a román nemzeti identitás építésének összefüggéseit vizsgáló tanulmány szerzői írják – bár „a nemzeti identitás és az örökség közötti kapcsolat magától értetődően Európa szerte összetett és problematikus [...] pillanatnyilag sehol sem hangsúlyosabb ez, mint Közép- és Kelet-Európa számos államában, ahol a kommunizmus alatt elnyomott identitások kinyilvánítása zajlik, és amelyben ismét fortyog a nacionalizmus. Kelet-Európában a nemzeti örökség fontos szerepet játszik az új politikai és gazdasági szerveződésekben.” (Light–Dumbraveanu–Andone 2004: 161–162.)

⁴¹ A (székely) kürtőskalácsot magyar Földművelésügyi Minisztérium hagyományos magyar termékként, a román Mezőgazdasági Minisztérium pedig hagyományos román termékként tervezte regisztráltatni az Európai Unióban (forrás: <https://kronika.ro/erdelyi-hirek/indul-a-magyararoman-harc-a-kurtoskalacsert>). A magyar fél a terméket felvette a Hungarikumok Gyűjteményébe (2015).

⁴² A romániai férfitáncokat bemutató, a felterjesztéshez csatolt videón a kalotaszegi legényes felvételeit is megtalálhatók. Az ikonikus magyar férfitáncnak a román táncok közé való besorolása és a románként bemutatott zenéje az erdélyi magyar szakemberek nemtetszését váltotta ki. Forrás: http://www.mandiner.hu/cikk/20170704_kulturdiplomacia_botrany_leromanozzak_a_magyar_nepzenet_ (letöltés ideje: 2018. január 31.).

⁴³ Az RMDSZ közleményeihez lásd: <https://www1.agerpres.ro/magyar/2016/12/01/nem-lett-a-vil-g-r-ks-g-r-sze-a-cs-ksomly-i-b-cs--23-07-26>; https://www.agerpres.ro/magyar/2016/12/05/pv2016-a-kultur-lis-miniszter-lemond-s-t-illetve-lev-lt-s-t-k-veteli-kelemen-hunor-cs-ksomly-miatt-14-47-51?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201612 (letöltés ideje: 2018. január 31.).

Úgy is lehetne fogalmazni, hogy Kelet-Európában az örökségesítés nemcsak a kulturális sokszínűség (felismerése és felmutatása területén, de különböző, a kulturális különbségek megőrzésén és védelmén túlmutató (akár területi) elkülönülési – elsősorban politikai és ideológiai, semmint társadalmi – kísérletek eszközeként is kisajátításra kerül.

Másképpen fogalmazva: 1. miközben az örökségesítés és a kulturális örökség megőrzése mint (kulturális és társadalmi) gyakorlat – a diskurzusok szintjén – egy nemzet, egy régió identitásának megőrzésében játszik fontos szerepet, valóján mindig egy igen szűk és jól behatárolható csoport érdekeit is szolgálja. Csoportérdekeket termel, működtet és tart fenn, illetve különböző csoportosulások tevékenységeit legitimálja. Az örökség és az örökségesítő gyakorlat tehát identitást termel és tesz hozzáférhetővé, de ezt az identitástermelő munkát ebben az esetben már nem egy lokális közösség végzi, hanem különböző állami intézmények és civil csoportosulások. 2. Míg az örökség megképzése és fogyaszthatóvá tétele egyik oldalon homogenizálja a társadalmat, a másik oldalon az egyes társadalmi csoportok és területek (régiók) elkülönülését is elősegíti, szolgálja, legitimálja. Szimbólumokat tár fel és termel a különállóság és ennek történeti gyökerének megmutatásához.

Az örökség konceptualizálásának ezek a fentebb jelzett gyakorlatai azonban a különböző médiumokban, a nyilvánosság különböző szintjein/színterein, a társadalom különböző rétegeiben nagyon eltérő formában jelennek meg és válnak hozzáférhetővé, és az árnyalati különbségek, a különböző szintek eltérő mentalitásai, örökséghasználati habitusai és gyakorlatai közötti különbségek, és az ezeket meghatározó/ezeket magyarázó tágan értelmezett kontextusok feltárása és értelmezése nem készült el.

Az már most érzékelhető, hogy az örökségesítési gyakorlatok intézményesülése során a hivatalos/országos szervezetek normatív előírásai és a civil/regionális/helyi gyakorlatok között több esetben mindenféle hasadások/elkülönülések figyelhetőek meg. Elég itt csak a magyar többségű, vagy jelentős magyar közösségeket is tömörítő régiók örökségesítő gyakorlatára gondolni, ezekben a régiókban ugyanis a román jogszabályok által előírt/szorgalmazott örökségesítési modellek mellett egy másik, Magyarországról – elsősorban a különböző kulturális együttműködések és finanszírozások mentén – importált gyakorlat is jelen van. Ezeknek a regionális elkülönüléseknek tehát részben történeti és etnikai, részben pedig ideológiai okai vannak.

Örökségesítés és regionális identitás

Az örökségdiskurzus egyik sajátossága, hogy bár helyi örökségről beszél, valójában nemzeti örökségre gondol, nemzeti keretbe ágyazva gondolkodik róla. Az állami felügyelet alatt álló különböző nemzeti örökséglisták is nemzeti örökségként mutatják fel a különböző helyi/regionális értékeket.⁴⁴ A helyi örökség létrehozásának, használatának és megjelenítésének jogi keretei kevésbé letisztultak.

⁴⁴ A Magyar Értéktár honlapon is elsősorban a hungarikumok és a nemzeti értékek jegyzéke szerepel.

Nézetünk szerint ez azért is problémát jelent, mert a történelmileg kialakult kistáj, régió (a maga területiségében) is örökség, ami megkonstruálható, és szimbólumok formájában megmutatható egész. Mivel a különböző szinteken működő (lásd lentebb) társadalmi szereplők nem ugyanazt értik örökség alatt, ahány kistáj, annyi kulturális örökség-elképzelés van érvényben. Ezek az örökség körül kialakuló helyi/regionális diskurzusok egyesítik magukban az adott szint belső hagyományát és a szintek közötti elengedhetetlen párbeszéd feszültségét (vö. Sonkoly 2005: 19).

Az örökségtermelés és örökségdiskurzus működtetése a lokalitáshoz való kötődés kifejeződésének egy sajátos módja. Ezért külön kutatás tárgya lehetne az, hogy 1. hogyan alakul az helyi örökség kérdése a politikai játszmák keresztműzében, 2. milyen szerepe van az örökségnek a nemzeti identitás és a nemzeti és/vagy etnikus tér megkonstruálásában (vagy sarkalatosabban megfogalmazva: az örökség szerepe az autonómia-törekvésekben), illetve 3. milyen eltérő örökségrepresentációk készültek/készülnek az egyes romániai régiókban?

„Az örökség – Sonkoly Gábor szerint – valójában nemcsak arra szolgál, hogy feltérképezze a bírt javakat, hanem arra is, hogy körülírja, meghatározza az örökhagyó/örökös önazonosságát, sokszor anélkül, hogy az ennek tudatában lenne.” (Sonkoly 2005: 20.) Ugyanakkor az örökség sok tekintetben az (ön)legitimizáció mellett a kisebbségi elkülönülés, mint rejtett ellenállás szimbolikus eszközeként is értelmezhető. Ezzel is magyarázható – írja a szerző –, hogy az örökség anélkül is megkonstruálható, hogy háttérben ott állna a közösségi emlékezet, sőt, esetenként az emlékezet és a hagyomány pótlására alkotják meg az örökséget. „Az örökség így a hivatalos történelemmel nem, vagy csak részben rendelkező közösségek (rurális, kisebbségi, nem a nyugati kultúrkörhöz tartozó stb.) számára is a múltban gyökerező identitás létrehozását, illetve legitimációját teszi lehetővé.” (Sonkoly 2005: 20.)

Az örökségesítés szintjei – az örökséggégyártás szerkezeti felépítése

A fentebb említett mechanizmusok megértéséhez elengedhetetlen az örökségalkotás és megőrzés működésének, és az ezt garantáló társadalmi gépezet leírása és elemzése. Ehhez szükség van a különböző szerkezetek és azok szintjeinek, az egyes szereplők/szereplőtípusoknak, illetve az általuk használt színtereknek, eszközöknek és gyakorlatoknak az azonosítására és vizsgálatára.

A következő szintekkel számolhatunk:

1. Az állam szintje. Ide sorolhatók a különböző kormánysszervek és a közvetlenül alájuk tartozó, országos felügyeleti joggal, tevékenységi körrel rendelkező intézmények: Institutul Național al Patrimoniului,⁴⁵ Ministerul Culturii și al Identității Naționale,⁴⁶

⁴⁵ Nemzeti Örökségvédelmi Intézet (<https://patrimoniul.gov.ro/>, <http://www.cimec.ro>)

⁴⁶ Kulturális és Nemzeti Identitás Minisztériuma (<http://www.cultura.ro>)

Comitetul Național Român ICOM⁴⁷), illetve ezek regionális kirendeltségei.⁴⁸ Ezek az intézmények az örökségesítés és az örökségvédelem keretprogramjainak és normatív szabályainak megfogalmazásában és koordinálásában játszanak szerepet. Bár ezen a szinten leginkább állami intézményeket találunk, civil szervezetek szintén megtalálhatóak (Asociația pentru Protecția Patrimoniului⁴⁹).

2. A regionális és/vagy megyei szint. Ide tartoznak a különböző megyei intézmények (múzeumok, kulturális és hagyományőrző központok), illetve civil szervezetek. Ezen a szinten érvényesülnek leginkább a helyspecifikus elképzelések, érdekek. Székelyföldön például ezen a szinten – ahogy azt már fentebb említettük – az állam által előírt/elvárt/elképelt örökségvédelmi és örökségesítési elképzelések és gyakorlatok mellett a magyarországi koncepciók/modellek is hatnak, melyek a helyi sajátosságokat egy nemzeti/nemzetiségi keretbe (is) belehelyezik, és ezáltal egy sajátos megkülönböztetési gyakorlatot aktivizálnak. A székelyföldi örökség így egyszerre kettős kötődésű: egyrészt erősen kötődik egy territóriumhoz, s mint ilyen a román társadalmon belül ennek a területnek a különböző örökségleltárai a társadalom egészétől való elkülönülést fejezik ki, másrészt kötődik egy – az aktuális országhatárokon átívelő – nemzet elképelt közösségéhez, s mint ilyen az örökségleltárak és örökséghasználati gyakorlatok egyben a nemzethez való tartozás, a nemzet egyesítésének szimbolikus kifejeződései.

3. A helyi szint. A fentiek mellett ugyanakkor számolni kell egy hivatalos szint alatti szerkezettel is, mely a lelkes amatőrök és helyi értelmiségiek területeként értelmezhető, akik egyszerre kerülnek konfliktusba a regionális és az állami szintekkel és állnak be ezek szolgálatába. Ugyanakkor ezeknek a helyi specialistáknak van a legnagyobb helyismeretük és legitimitásuk a helyi közösségekben. Ezért mind a középszint, mind pedig az állami szint gyakran különböző technikákkal igyekszik becsatornázni, saját törekvései mögé felsorakoztatni a lokális közösségből érkező kezdeményezéseket és a helyi „szakértőket”. Emiatt ezek gyakran válnak ünnepek kiemelt és/vagy mellékszereplőivé, nyernek el kitüntetések.⁵⁰ Ezen a szinten elsősorban nem állami vagy helyi finanszírozású intézmények, hanem civil szervezetek és magánszemélyek találhatóak.

⁴⁷ ICOM Román Nemzeti Bizottság (<http://www.cnr-icom.ro>)

⁴⁸ A román terminológia szerint *instituții deconcentrate*.

⁴⁹ Az Örökség Védelméért Egyesület (<https://protectiapatrimoniului.wordpress.com>)

⁵⁰ Pl. A máréfalvi Kovács Piroska tanárnőnek az örökségvédelem területén végzett tevékenységéért Europa Nostra-díjat (2012), a vargyasi Máthé Ferenc (Ilonka) fafaragó népművésznek Erdővidék Kultúrájáért-díjat (2014), a választói Kallós Zoltánnak néprajzkutatói és népzene gyűjtői munkásságáért Europa Nostra-díjat és -közönségdíjat (2017), a csernátóni Haszmann Pál múzeumszervezőnek Háromszék Kultúrájáért-díjat (2018) adományoztak.

Szereplők: politikusok, civilek, tudósok és örökséggazdák

A múlt megkonstruálásának és a korszak képének kialakításának folyamatában egyre hangsúlyosabban jelen van „egy új szereplő, az *örökség-alkotó*, aki nemcsak a múlt közelebbi szeptét formázza kedvére, hanem a múlt egészére tart igényt, és ezzel kihívást intéz a történész, illetve a múlt addigi szakavatott tulajdonosai, a művészettörténész, a régész, a muzeológus, a könyvtáros és a levéltáros felé” (Sonkoly 2005: 16–17, kiemelés tőlem).

Már az előző alfejezet felsorolása is érzékelteti, hogy az örökséggel kapcsolatos gyakorlatok területén több szereplőtípussal számolhatunk: 1. az állami/hivatalos intézményekhez kötődő hivatalnokok és a kutatók. Előbbiek eszköztárában a jogalkotás, a joggyakorlás és az örökség leltárának elkészítése és felügyelete, utóbbiakéban az örökségképzés és az értelmezés fogalmi rendszerének, módszereinek kialakítása tartozik. Ők számítanak az örökségesítés technokratáinak. 2. A civil szervezetek/szerkezetek tagjai közül kikerülő, az örökség helyi/közösségi kultivációjának megszervezésében szerepet vállaló, „önkéntesek”, akik elsősorban különböző, az örökségesítést és az örökség társadalmását szolgáló mozgalmakat működtetnek, szolgálnak ki, de szakmai/tudományos célokat ugyanúgy követnek. Ők az igazi *örökségmunkások*, szerepük kulcsfontosságú az örökség működtetésében. 3. Az örökségre épülő gazdasági szerkezetek (vendéglátó egységek, utazási irodák, manufaktúrák stb.) vezetői közül kikerülő *örökségvállalkozók*, akik az örökség gazdasági/turisztikai hasznosításán dolgoznak. A rendszer részét képezik továbbá 4. a (helyi) lakosok, ők az örökség fenntartói és/vagy termelői, valamint 5. az idegenek/turisták, akik ezt az örökséget kikapcsolódás/élményszerzés céljából, és intézményes keretek között (azaz a turizmus keretében) és bizonyos anyagi ráfordítás kíséretében meglátogatják. Ezen szereplők mindenikénél más-más célok azonosíthatók, más-más eszközöket használnak és munkájuk más-más területeken és formában válik láthatóvá. A fent felsoroltak tevékenységének vágyainak és elképzeléseinek összehangolását és az örökség kezelését, hírnevének karbantartását pedig az *örökségmenedzserek* végzik.

Színterek és eszközök/gyakorlatok

Itt elsősorban három színterre gondolhatunk. Ezek a múzeum,⁵¹ az archívum,⁵² és a fesztivál. Az örökség-paradigma jelentős hatást gyakorolt a múzeum és az archívum megítélésére, és ez a bennük zajló jelentéstermelések demokratizálódást vonta maga után. Ma „minden archívum, minden örökség” – hangzik György Péter egyik tanulmányának már a címében is (György 2005: 4), ami egyértelműen jelzi, hogy a két fogalom szorosan összekapcsolódik a kortárs gondolkodásban és gyakorlatban. A múzeum és az archívum

⁵¹ A múzeumoknak az örökségesítési gyakorlatokban betöltött szerepéről lásd még: Vajda 2013a–b, 2013d–e, 2014b, 2016a–b és 2019.

⁵² Ehhez lásd: Jakab 2017, Vajda 2017

tehat olyan örökségalkotó vállalkozás (Gagyí 2008: 90), melyekben már nem a múlt őrzése, hanem a történelem örökségesítése folyik (Vajda 2017: 23). Ugyanakkor ezeken a szintereken nemcsak a múlt és az örökség őrzése, hanem annak domesztikációja is zajlik, nemcsak információkat tárolnak és továbbítanak, hanem azok interpretációja is itt zajlik. Ehhez hasonló a fesztivál is, mely szintén olyan szintér, ahol a helyi hagyományok „haszonelvű értelmezése”, a kulturális elemek kanonizációja és márkázása (vö. Pusztai 2007), végsősoron örökségesítése történik meg.⁵³

Ugyanakkor az örökségesítés, az örökség nyilvántartása, bemutatása és védelme során használt eszközök, gyakorlatok és eljárások közül még a leltárt és a listát emelnék ki, mint olyanokat, amelyek az örökség monografikus feldolgozása vagy több szempont szerint egymás mellé rendezhető és visszakereshető adatbázisba rendezése helyett az örökségelemek egyszerű egymás mellé rendezésének, azaz az örökség listázásának technikájával élnek. Umberto Eco szerint ehhez az eljárásokhoz akkor folyamodunk, amikor képtelenek vagyunk másként meghatározni a dolgokat lényegük szerint (Eco 2011: 142). A lista az „itt van minden” és az „és így tovább” közötti ingadozást teszi láthatóvá. Olyan eszköz, melyhez akkor folyamodunk, „amikor az ábrázolni kívánt dolognak sem határa- it, sem számát nem ismerjük, s ha nem is végtelen nagynak, de legalábbis csillagászati műnek képzeljük”. A dolgoknak ez a fajta meghatározása a halmozásra épít. Ezt az ábrázolásmódot nevezi Umberto Eco listának, illetve egy másik helyen az elmondhatatlanság toposzának. A listát tehát valójában a megismerés (vagy inkább a meg nem ismerés) egy sajátos formájának tekinthetjük (Eco 2011: 144), amelyen keresztül „átdereng egy lehetséges rend és formába öltés vágya” (Eco 2011: 144).

Az örökséglistákat és értéktárakat – ahogy a múzeumokat, a könyvtárakat vagy az archívumokat is – a heterotópia sajátos formáinak tekinthetjük.

Külön kutatás tárgyát képezhetnék a bemutatott szinterek és eszközök/gyakorlatok közötti összefüggések elemzése. Ezek vizsgálata a következő kérdés mentén válik relevánssá: 1. milyen elérő gyakorlatok tapinthatók ki az egyes szinteken és szintereken? Ezek milyen tevékenységek révén, milyen hordozókon/médiumokban és milyen retorikai eszközök révén válnak láthatóvá? 2. a különböző szintek és szinterek esetében milyen kooperációk és milyen konfrontációk tapasztalhatók? Ezek milyen gazdasági, ideológiai, kulturális hátere és milyen (elképzelt) jövőbeli tétjei azonosíthatók?

Hungarikum, nemzeti érték, értéktárak

A kelet-európai örökségtermelés és -használat esetében egy kettősség figyelhető meg, mely abban áll, hogy míg a tudományos és a politikai diskurzus szintjén egyre több szó esik a helyi kezdeményezések fontosságáról, addig a gyakorlat inkább azt mutatja,

---

⁵³ A fesztiváloknak az örökségesítésben és az örökség kultivációjában betöltött szerepéről lásd még: Pusztai–Neill szerk. 2007.

hogy igazán csak a nemzeti szinten felügyelt és koordinált örökségesítési gyakorlatok életképesek, és igen korlátozott azoknak az eseteknek a száma, ahol egy-egy kisebb település, vagy régió örökségének (turisztikai) rehabilitációjára és értékesítésére kimondottan helyi kezdeményezés nyomán került sor. Arról nem is beszélve, hogy az örökségvédelemmel és az örökség használatával kapcsolatos jogszabályok leginkább központi módon kidolgozott, nemzeti szinten érvényes, törvényerővel bíró normatív rendelkezések.

Az elmúlt évtizedben Magyarországon kibontakozott hungarikum mozgalom és a vele szoros összefüggésben álló értékőrző/értékgyűjtő mozgalom esetében szintén valami hasonlót tapasztalhatunk. Három vonatkozásban mindenképpen: 1. a nemzeti értékek feltárása és értéktárba gyűjtése felső, állami szintről jövő kezdeményezés nyomán indult el, 2. az értékfeltáró munka módszerét és lépéseit; az érték felterjesztéséhez használt adatlapot és a szükséges mellékleteket; az érték(tárak) típusait (hungarikum, kiemelt nemzeti érték, nemzeti, megyei, tájegységi, települési valamint ágazati érték) a nemzeti jogalkotás legfelső szintjén szabályozták, és 3 az értékek besorolását egy központi szerv, a Földművelésügyi Minisztérium keretében működő Hungarikum Bizottság felügyeli és koordinálja. Vagyis annak ellenére, hogy a törvény az alulról építkezés elvét hangsúlyozza, valójában az egész értékfeltáró munka végeredményként létrejövő hungarikumok és a nemzeti értékek tára központi döntés(ek) függvényében alakul.

Az alulról építkezés elve elsősorban a megyei, tájegységi és helyi értékek feltárása és értéktárba való megjelenítése esetében érvényesül nagyobb mértékben. Ez nemcsak abban jut kifejeződésre, hogy helyi döntés eredménye az, hogy mi kerül be ezekbe az értéktárakba, hanem abban is, hogy ezek a tára tartalom és megjelenítés szempontjából is igen sokfélék és változatosak. Képekkel és különböző kísérő dokumentumokkal ellátott részletes leírások éppúgy megtalálhatóak, mint egyszerű felsorolást tartalmazó listákat.

A számok fényében a magyar társadalom igen gyors ütemben elfogadta és interiorizálta ezt az új fogalmi rendszert és a mögötte álló ideológiát, hiszen alig pár év alatt Magyarország mind a 19 megyéjében létrejött értéktár bizottság⁵⁴ és működik – a megyei önkormányzat hivatalos honlapján vagy önállóan – megyei értéktár honlap, továbbá közel 550 településen működik helyi értéktár is. A közelmúltban pedig sorra alakultak meg a külhoni magyarság értéktárai és értéktár bizottságai.⁵⁵ Erdélyben a magyarországi Földművelésügyi Minisztérium megbízásából a Kriza János Néprajzi Társaság volt 2015-ben a külhoni (erdélyi) értékek gyűjtését, gondozását és az Erdélyi Értéktárat és az azt működtető értéktár-bizottság létrehozását célzó projekt lebonyolítója. A Társaság a projekt ideje alatt több, az örökség mibenlétével foglalkozó tudományos konferenciát, valamint az értékek gyűjtését népszerűsítő előadásokat és kiállításokat szerveztek, illetve módszertani segítségnyújtást biztosítanak azoknak a civil szervezeteknek, melyek

⁵⁴ Lásd: <http://www.hungarikum.hu/megyeibizottsagok>

⁵⁵ Lásd: <http://www.hungarikum.hu/kulhonibizottsag>

részt kívántak vállalni a helyi/megyei/erdélyi értékek összeírásában és megcélolták azoknak az Erdélyi Értéktárakba történő felterjesztését.⁵⁶

A projekt nyomán több településen beindult az értékgyűjtés, települési⁵⁷, tájegységi⁵⁸ és megyei⁵⁹ értéktárak jöttek létre, valamint megalakult az Erdélyi Magyar Értéktár Bizottság⁶⁰ és elkészült az Erdélyi Értékek Tára⁶¹ nevű online adatbázis, mely az értéktípusok mellett településszintű keresést is lehetővé tesz. Az adatbázisban 4 hungarikum⁶² és 171 külhoni/erdélyi érték található. Az Erdélyi Értéktár emellett saját Facebook-oldallal (@ErdelyiErtektar) is rendelkezik, melynek a tanulmány írásának időpontjában 1843 követője volt, az oldalra összesen 1770 kedvelés érkezett.

Ugyanakkor az értékekről a politikai beszédekben és a médiában is egyre gyakrabban esik szó.

Ennek fényében a hungarikumokról szóló törvényt és a magyar értéktáró mozgalmat egy olyan eljárásnéven tekinthetjük, mely azt a célt szolgálja, hogy a globális folyamatokhoz ezer szállal kötődő örökségdiskurzus túlszabályozott, számtalan jogi és technikai kifejezést felvonultató nyelvezetét átfordítsa a nagy tömegek nyelvére, azaz az európai normákhoz és a különböző nemzetközi egyezményekben megfogalmazott irányelvekhez igazodó örökségszabályozás üzenetét érthetővé, közérthetővé tegye. Az örökségipar sajátos diskurzusát leegyszerűsíti, közösségi és a közvélemény által megértett és elfogadott véleménnyé formálja.⁶³ Ugyanakkor, míg manapság az örökség (a helyi is) elsősorban *egyetemesként* értelmeződik (és az emberi alkotóképesség és kultúrateremtő erő előtt hódol), addig a hungarikum, vagy a kiemelkedő nemzeti érték – ahogy a neve is jelzi – elsősorban *nemzetiként*⁶⁴ jelenik meg.⁶⁵ A hungarikum törvény (és a hatására kibontakozó értéktáró/értékgyűjtő mozgalom szellemiségében a 20. század

⁵⁶ A projekt bemutatásához lásd Kedves 2015.

⁵⁷ Diószén, Kisiratos Szatmárnémeti

⁵⁸ Nyárad menti Értéktár, Székelyföldi Értéktár, Udvarhelyszéki Értéktár

⁵⁹ Bihar, Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár és Szeben megyében.

⁶⁰ A bizottság alapszabályzata és a tagok névsora az alábbi linken érhető el: <http://www.kjnt.ro/ertektar/emeb> (letöltés ideje: 2022. május 4.).

⁶¹ Elérhetőség: <http://www.kjnt.ro/ertektar>

⁶² A csiksomlyói pünkösdi búcsú, A kürtöskalács, A vallásszabadság törvénye és Torockó épített öröksége.

⁶³ A törvény egyik alapüzenete (*Minden közösségnek vannak értékei*) is ezt teszi, hiszen ki ne értené egyet azzal, hogy az ő szűkebb környezetében is számtalan érték található.

⁶⁴ A törvényben foglalt meghatározás szerint: *hungarikum*: gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egységével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye” illetve „*kiemelkedő nemzeti érték*: olyan nemzeti érték, amely nemzeti szempontból meghatározó jelentőségű, a magyarságra jellemző és közismert, jelentősen öregbíti hírnevünket, növelheti megbecsülésünket az Európai Unióban és szerte a világon, továbbá hozzájárul új nemzedékek nemzeti hovatartozásának, magyarságtudatának kialakításához, megerősítéséhez.” (2012/XXX. 1§ b és d pont).

⁶⁵ Természetesen nem szabad szó nélkül hagyni azt a tényt sem, hogy amikor Edouard Pommier 1790 őszén Franciaországban az örökség kifejezését megalkotta, elsősorban ő is a nemzeti örökség kifejezést használta gyűjtőfogalomként a klérustól lefoglalt javak összességére (Sonkoly–Erdősi 2004: 9). A 20. század közepén pedig a nemzetépítés folyamatába beállt hiányt töltötte ki, állította új pályára (Sonkoly–Erdősi 2004: 11).

közepén kibontakozó, akkor még nemzeti keretben működő örökségkoncepcióhoz csatlol vissza, új szintre emelve annak nemzeti retorikáját.

Míg az örökség jogi fogalom (lásd fentebb), addig az érték olyan társadalomelméleti kategória, „amely kifejezi azt, hogy az adott társadalomban mit tartanak kívánatosnak és fontosnak, jónak vagy rossznak. Az értékek és azok sorrendje társadalmanként és korszakonként eltérő lehet” (Andorka 2003: 490). Hankiss Elemér emellett különbséget tesz objektív és szubjektív értékek között. Ebben a felosztásban objektív értéknek számít az, amire egy adott társadalomnak feltétlenül szüksége van ahhoz, hogy működhessen, szubjektívnek pedig az, amit működéséhez és fejlődéséhez szükségesnek érez (Hankiss E. 1977: 342–343). Az érték tehát kritérium, mely mozgatja a világot, szervezi és meghatározza mindennapi döntéseinket, tagolja és értelemmel ruházza fel múltunkat, jelenünket és jövőnket. Ugyanakkor az érték itt egyszerre számít esztétikai minőségnek és olyan tulajdonságnak, mely – ahogy az *Értelmező szótárban* is olvasható – valaminek „a társadalom és az egyén számára való fontosságát fejezi ki” (MÉSZ 1992: 333). A *nemzeti értékek* – és a hungarikumok – tehát azokat a magyarság számára fontos javak összességét jelentik, melyek a múltból hagyományozódtak ránk, de a jelenben hozott döntéseket és a jövőre vonatkozó elképzeléseket egyaránt meghatározzák.

A hungarikum mozgalom kiépítésének történetét, az a törvényt és az eddigi eredményeket bemutató kötetnek (Horváth szerk. 2014) a mozgalom jelmondataként is használt címe (*Minden közösségnek vannak értékei*) az én olvasatomban egyszerre utal arra, hogy érték nélkül nincs közösség, ezért az értékek őrzése minden közösségnek feladata, és arra, hogy az előző kor(szak)okból és generációktól ránk maradt hagyományok nemcsak örökséget képeznek, hanem szimbolikus és gazdasági síkon egyaránt értékkel bírnak. A mozgalom tehát kettős célt követ: ráirányítani a közösségek figyelmét a helyi hagyományokra/értékekre, ugyanakkor visszahelyezni a hagyomány őrzésének, ápolásának feladatát a helyi közösségek szintjére. A törvény a magyar társadalomban lezajló akkulturációs folyamatokra adott válaszként fogható fel, mely a hagyomány rekontextualizálására és revitalizációjára tesz kísérletet.

A hungarikum mozgalom esetében központi helyet foglal el a feltárt értékek interneten is elérhető adatbázisba (Magyar Értéktár – Hungarikumok Gyűjteménye) rendszerezése, mely egyszerre szolgálja a tárolást, a megjelenítést és a továbbítást.⁶⁶ Az értéktár – Jacques Derrida szavaival élve – az ismételhetőség, rögzíthetőség, valamint az eredetre való emlékezés záloga; másfelől az értéktárhoz a törvénykezés felügyeleti toposzakként

⁶⁶ „A jelenkor médiaarchívumai – írja Miklósvölgyi Zsolt – nem is annyira tárolnak, mint inkább információkat továbbítanak. A digitális kultúra korában az archívumot entrópiusan kell elgondolnunk: egy olyan átláthatatlan, nyílt hálózatú, folyamatközpontú rendszer részeként, melyben a rendezetlenség legmagasabb fokát kell megengednünk. Így a korábbi archívum-fogalom bürokratikus archaizmusát felszabadítva, különböző nyílt hálózatú architektúrák szabad burjánzását tehetjük lehetővé. Ezért kérdésessé válik, hogy magát a tároló médiumot, vagy pedig a benne rejlő adatok összességét nevezzük-e archívumnak.” (Miklósvölgyi 2008.)

az összegyűjtés, osztályozás, szabályozás elvei is kapcsolódnak. Az archiválás technikájára tehát hatalmi-, intézményi eszközként kell tekinteni (Derrida 2008).

A hungarikum mozgalom kibontakozásával létrejött értéktár típusok egyszerre két irányba is hatást fejtenek ki. A nemzeti és a nemzetrészt értéktárak a helyi hagyományból nemzetit csinálnak, a hagyományokat távol viszik az őket kitermelő és használó közösségtől, míg a települési és megyei értéktárak esetében egy ezzel ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi, ahol a hagyomány lokalizálására, egy közösséghez való kapcsolására történik kísérlet. Ugyanakkor a törvényhozás eszközeivel, valamint különböző szinteken működő ellenőrző bizottságok révén a mozgalom elindítói megpróbálnak visszavenni az internet adta szabadság és ellenőrizhetetlenség erejéből.

Hogy ennek milyen hatása lesz a helyi hagyományokra nézve még nehéz lenne megmondani, az viszont már most is látható, hogy ebben az esetben is a hagyományok felügyelete egy helyi specialista kezébe kerül (lásd Keszeg szerk. 2005), de itt elsősorban az internet használatára és számítástechnikai ismeretekre vonatkozó tudással rendelkező, valamint a törvények értelmezésében is jártas specialistákról van szó.

AZ ARCHÍVUMOK, A KULTURÁLIS EMLÉKEZET ÉS AZ ÖRÖKSÉGESÍTÉS

Az archívum mint színtér, aréna

A levéltárak aktuális problémáira irányuló vitát Magyarországon Gyáni Gábor egy 2008-ban közölt írása hozta mozgásba (Gyáni 2008).⁶⁷ Erre reflektálva Takács Tibor azt mondja, hogy a levéltár nemcsak magán viseli, hanem esetenként le is rázza a történelem terhét, mellyel a hatalom és a történettudomány felruházta. A levéltári dokumentum a levéltárból kikerülve nemcsak történeti forrás lehet, kikerülhet a hivatalos közegbe, a magántörténelem közegébe, vagy akár irodalmi közegbe is (Takács 2009: 62–63). Ez pedig a felhasználás demokratizálódását és inflálódását jelenti.

Pierre Nora a levéltár küldetéséről és a mai társadalomban betöltött szerepéről szóló rövid írását a következőkkel nyitja: „a levéltárak világa az utóbbi húsz-harminc évben példátlan megrázkódtatásokon ment keresztül. Technikai problémák sora merült fel a megőrzéssel, az állományvédelem modern körülményekhez való alkalmazásával kapcsolatban. A jelenkori levéltári iratanyag fantasztikus, exponenciális és ellenőrizhetetlen mértékű növekedésének vagyunk tanúi, az irattípusok köre pedig átláthatatlanul kiszélesedett. Végül, de nem utolsó sorban, heves szakmai és szélesebb körű társadalmi viták dúlnak a levéltárak fenntartása, valamint a kutatás jogi és időbeli kérdései körül.

Ha még mélyebbre hatolunk, azt tapasztaljuk, hogy a levéltár fogalma hasonló változáson ment át, mint az örökség-fogalom: végletesen kitágult, és ez szinte észrevétlenül kételyt és aggodalmat ébresztett a levéltári tevékenységben, a levéltáros szakmában és annak gyakorlatában.” (Nora 2006: 4.)

Mester Tibor az archívumoknak a kultúrakutatásban betöltött szerepéről írt tanulmányának első tézise így hangzik: „az archívumok mindenütt jelen vannak” (Mester 2014: 204). Ez egyszerre utal az archívumok – elsősorban a digitális és globális gyűjtemények – számának növekedésére, a megjelenítés formáinak és a társadalomban betöltött szerepük átalakulására, valamint egy új archívumfogalom körvonalazódására is.

Számtalanok és mindenütt jelen levők tehát a világ archívumai. Napjainkban az emlékezetre érdemesnek tűnő dolgok kibővülése és a levéltárak decentralizálódása és demokratizálódás következtében mindenki saját maga levéltárosává válik (lásd Nora 2006: 4), kisebb-nagyobb, különböző típusú gyűjteményeket (dokumentumok, személyes iratok, fényképek stb.) tartalmazó *én-archívumokat* hozva létre. Mikor a paraszti-populáris írásbeliség témakörében készítettem doktori disszertációm, a kutatás

---

⁶⁷ A kérdéshez hozzászólt: Bolgár 2009, Katona 2009, Takács 2009.

során az egyik legnagyobb meglepetést az okozta, hogy egy-egy család tulajdonában milyen nagy számú irat található, s ezek egy jelentős része a hivatalos, a mindennapi ügyintézésben játszik szerepet, azok során keletkezett. A meglepetés abból adódott, hogy ezek az iratok, melyek gyakran 50–100 évvel ezelőtti ügyintézéseket (számlakifizetéseket, adóbevallásokat, orvosi javallatokat) dokumentálnak „rendes körülmények között” nem kellene túléljék az őket létrehozó kontextust. A számlák őrzését ugyanis kifizetésüket követően, vagy a különböző eszközök garancialevelekét azok szavatossági idejének lejártával semmi nem indokolja. Magyarán ezek a dokumentumok olyan múltat őriznek, mely elfelejthetőnek (vö. Gyáni 2010) tűnik. Nem véletlen, hogy ezek az irattípusok ritkán szerepelnek az állami levéltárakban őrzött dokumentumok között. A különböző civil és magán kezdeményezésre születő online archívumokban azonban – és ez okozta a második meglepetést – egyre gyakrabban köszönnek vissza magánlevelek, naplók, visszaemlékezések, vagy önéletírások mellett (vagy azok kiegészítőiként). Felbukkannak, különböző blogokon és fórumokon, illetve közösségi oldalakon is.

Ehhez még hozzáadódik az a tény is, hogy az információs és kommunikációs technológiák fejlődésének és széleskörű elterjedésének következtében mindennapi életvezetésünk nélkülözhetetlen tartozékává váltak a különböző informatikai eszközök és szolgáltatások, ami egyben azt is jelenti, hogy „napi rutinjaink részévé vált digitális állományainkkal (zenékkal, fotókkal, videókkal) való pepecselés, sokszor már saját tudunkon kívül is archiválunk” (Mester 2014: 204). Személyi számítógépünk digitális állományainkat őrző és kezelő archívumunk is egyben. A számítógép tehát ebben az értelemben az én-archiválás motorjává válik.

A 2000-es évek eleje óta a nagy, országos és a regionális vagy helyi közgyűjtemények egyaránt jelentős erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy gyűjteményeiket digitalizálják, és a világhálón elérhetővé tegyék. Ugyanakkor az intézményi kezdeményezésekkel párhuzamosan közösségi (civil) és magánkezdeményezések nyomán is születnek digitális és globális archívumok. Vagyis az eredeti iratok száma megkettőződik (sokszorozódik), hiszen eredetiekhez hozzáadódnak az eredeti dokumentumokról készülő digitális kópiák. Ugyanakkor nemcsak a szolgáltatások, de a termelés is digitalizálódott, vagy digitalizálódni fog (Andok 2016: 15): számos dokumentum (pl. a legújabb populáris szövegek és dokumentumok közül az élettörténetek, versek, naplók, privát fotók, filmek stb.) eleve számítógépen készülnek.

Mindezeknek a kezdeményezéseknek következtében szinte beláthatatlannak tetszik az archívumok számának alakulását.

A kérdést bonyolítja az is, hogy nemcsak folyamatosan új archívumok keletkeznek, de a már meglévő állománya is folyamatosan bővül, ahogy szolgáltatásaik és felhasználók köre is egyre változatosabb lesz. Bővül a megőrzésre érdemesnek ítélt dolgok száma, de bővül a megőrzés feladatát magukra vállaló, maguk számára vindikáló szereplők száma is. Ezzel együtt pedig a megőrzés formái funkciói és a felhasználás céljai és módzatai is átalakulnak. Az archívumok eme túlburjánzását látva szinte magától adódik a kérdés: mihez kezdjünk az archívumokkal? Vagy másként fogalmazva: „mi végre van-

nak a gyűjtemények?” (Gyáni 2013). A kérdés már csak azért is jogosnak és aktuálisnak tűnik, mert hajlamosak vagyunk egy – a kérdés mögött húzódó probléma összetettségét elfedő választ adni, mondván: „azért, hogy kutassunk bennük, hogy alapként, kiindulópontként tekintsünk rájuk a gondolkodás szüntelen mélyítése érdekében” (Gyáni 2013).

Ez a fejezet arra tesz kísérletet, hogy – áttekintve az ide vonatkozó irodalom fontosabb, sarkalatos megállapításait, melyeket érdemes további vitára bocsátani – számba vegye az archívumokhoz rendelt funkciókat és használati habitusokat és azokat a kontextusokat, melyekben az archívumok használatba kerültek. Miként változott meg az archívumok megítélése és ez milyen új használói habitusokat eredményezett? Milyen egyéni és közösségi célok és elképzelések táplálják az egyes archívumok létrehozását, fenntartását? Milyen (új) feladatokat látnak el, és milyen igényeket elégítenek ki? Azaz milyen funkciót töltenek be az archívumok a mai társadalom mindennapjaiban, és ez milyen új kihívások elé állítják az archívumok létrehozóit és működtetőit?

Az archívumok elszaporodása, valamint az ezzel összefüggő decentralizálódása és demokratizálódása milyen hatással van a kulturális emlékezetre és milyen szerepet játszik ez az örökségésítés folyamatában?

Az archívum az emlékezet helye

Jacques Derrida szerint akkor és ott jön létre az archívum, ahol az emlékezet csődöt mond (Derrida 2008). Az archívum ekként az emlékezet kihűlésének objektivációja, olyan intézmény, mely leveszi az intézmények és a társadalom válláról az emlékezet, pontosabban emlékezetben tartás terhét, magára vállalva az emlékek tárolásának feladatát.

Pierre Nora két tanulmányában is a levéltákról mint az emlékezet helyszíneiről értekezik (Nora 2006, 2010: 121–128). Kimutatja, hogy a fogalom kitágulása, valamint a kutatási jog és a fenntartás (uralom) körüli viták valójában azt jelzik, hogy a kortárs emlékezetben a levéltár központi helyet foglal el (Nora 2006: 4). Egyrészt a levéltár emlékezeti-identifikáló funkciója megnő a történeti-dokumentáló szerephez képest, másrészt a történelem iránti érzékenység növekedése, a történelem pluralizálódása a hozzáférési módozatok terén is bővülést eredményezett. A levéltár emlékezet helyszíneként betöltött funkciója kibővült, a nemzeti mellett a regionális, lokális és perszonális – azaz alternatív – emlékezet helyeként is működik (Nora 2006: 5).

A levéltárak ilyen irányú átalakulásának a folyamata három területen nyilvánul meg: „a decentralizáció folyamatában, az emlékezésre érdemesnek tűnő dolgok kibővülésének folyamatában és a demokratizálódás folyamatában, amely mindenkit önmaga levéltárosává tesz” (Nora 2006: 5). Nemcsak arról van tehát szó, hogy a 20. század embere összehasonlíthatatlanul több írott dokumentumot kénytelen előállítani, használni és megőrizni, mint a korábbi generációknak, hanem arról is, hogy a jövőt belengő homály miatt egyre bizonytalanabbá válik az egyén, az iránt, hogy „mit is kell megőrizni a jövő

előkészítése végett”, illetve, hogy „mi fogja lebeszélni utódainknak: mik voltunk és mivé lettünk”. Ez tehát a forrása nemcsak a levéltárak kvantitatív forradalmának (Nora 2006: 5).

A levéltárak – írja továbbá a szerző – részesedtek „az emlékezet egyre növekvő befolyásából így tehát annak három meghatározó vonása, parancsoló (impératif), túlburjánzó (hypertrophique) és szenvedélyes (passionnel) jellege is érvényesül bennük” (Nora 2006: 4). A parancsoló jelleg elsősorban nem „az emlékezet kötelessége” értelmében értendő, hanem a történelmet és a jelenkori társadalmat mélyebben meghatározó folyamatot, melyet a szerző a „történelem felgyorsulásának” nevez, és amely elsősorban a felgyorsulásból adódó „veszteség miatti aggodalomra”, és az ebből táplálkozó történelmi érzékenység növekedésére és általánossá válására demokratizálódására vonatkozik (Nora 2006: 4).⁶⁸

Az avulás fokozódó gyorsulását a régiségek reaktíválódásának növekvő esélyei kompenzálják. (Marquard 2001: 267) A történelem gyorsulásából táplálkozik az emlékezés túlradása, ami az archívumok szerepének felértékelődését és elszaporodását eredményezte, ahogy az archiválási buzgalom növekedését is, „amely a múlt nyomainak a mindenáron való megőrzését helyezi a kulturális gyakorlatok előterébe” (Gyáni 2013). Az archívum azonban nem azonosítható a történelem emlékezetével, hanem sokkal inkább olyan emlékezeti hely, amely a dokumentumoknak nem pusztán passzív tárolója, hanem maga is jelentéseket termel, egyrészt úgy, hogy az egyes dokumentumokat az osztályozás és rendszerezés során eleve bizonyos értelmezési kontextusokba helyezi, másrészt abban az értelemben is, hogy a gyűjtés során alkalmazott szelekció révén preconcepciókat érvényesít és hangsúlyokat tol el. Magyarán „megteremti a történelemnek azt a módusát, amely a megismerés készen kapott öntőformájaként mondhatni előírja a történetírásnak, hogy mit részesítsen figyelemben a múltból és hogy miként tekintsen a múlt úgynevezett tényeire” (Gyáni 2013).⁶⁹ Ezt nevezi a szakirodalom *megalapozó tanúságtételnek* (Gyáni 2008: 6, Nora 2006: 5).

Az archívum a felejtés helye

Az archiválás, az iratok intenzív felhalmozásának aktusa néhány esetben a felejtés eszköze. A társadalom, amely nem tud, vagy amelynek nem szabad felejtennie emlékműveket, emlékezeti helyeket, múzeumokat, archívumokat és ezeket működtető és felügyelő intézményeket és szervezeteket hoz létre, ezeket ruházza fel a múlt, az emlékek és

⁶⁸ „Ma, az egyre sebesebben fejlődő világban, ahol minden annyira gyorsan zajlik, hogy a jelenségek megkettőződnek, vagyis már eleve magukban foglalják a történetit és elavultat [is].” (Nora 2006: 4). Ezt a jövőorientáltság helyét felváltó, a jelenben felismert múlt szemléletét nevezi François Hartog *prezentizmusnak*, ahol a jövő tervezése és a haladásba vetett hit helyét a megőrzés gondja váltja fel (lásd Hartog 2006).

⁶⁹ Az archívumok jelentésformáló természetéről részletesebben lásd még *Az archívum rendet teremt* című alfejezetben.

őrzésének, illetve az interpretációk termelésének és áramoltatásának feladatával. Az emlékezés és a megőrzés intézményesítésével viszont leveszi az individuuum válláról az emlékezés terhét, ami közvetlenül és direkt módon segíti elő a felejtést. Ebből adódik az paradoxon, hogy az archívum egyszerre tekinthető az emlékezés és a felejtés helyének.

Az archívum mint a felejtés intézménye elfojtásként értelmezhető, és ez egyszerre több megközelítést is implikál. Egyrészt arra utal, hogy az adatok külső tárolásának, az emlékezet externalizációjának, kihelyezésének (lásd J. Assmann 1999: 23) lehetősége valójában a felejtést támogatja. Ezért tekinti Platón is a *Phaidros*znak, az „írásbeliség kritikája” néven híressé vált szakaszában az írást veszélyesnek az emlékezetre nézve. „A lejegyzés – ugyanis – egyszersmind kioltás is egyben” írja Harald Weinrich a felejtés művészetéről írott könyvében (Weinrich 2002: 293). Egy másik helyen pedig – Hans Magnus Enzensberger versének egyik sorát idézve – a következő sommás kijelentésben foglalja össze a kérdés lényegét: „aki tárol, felejt” (Weinrich 2002: 299). Az íráshoz hasonlóan tehát az archívum is csupán az emlékeztetés eszközének tekinthető, mely magában foglalja az emlékezetben tartás lehetőségét, de nem tudja garantálni azt, sőt azáltal, hogy felszabadítja az emlékezetet a megőrzés terhétől, inkább a felejtést segíti elő.

A második lehetséges megközelítés szerint az archívumokban – elsősorban a levéltárakban – nemcsak az iratok összegyűjtése és őrzése, de szelektálása és a feleslegesnek ítélt iratok megsemmisítése is zajlik. Ez úgy is értendő, hogy amikor az archívum valamilyen dokumentumot a megőrzés szándékával kiemel, számos másikat el is felejt. Éppen ezért Harald Weinrich a levéltárat olyan „irattároló intézmény”-ként írja le, melyek tevékenységét a felejtés művésze határozza meg (Weinrich 2002: 297). A jelen „túl-informált társadalmában” ugyanis – írja a szerző – az információszerzésnél nehezebb és fontosabb feladat az információk szűrése, ez pedig a felejtés művészetét implikálja. A szerző a filozófus Herrman Lübbe gondolatmenetére támaszkodva úgy érvel, hogy a tervezett felejtés a levéltárak szakterülete, melyek esetében ez nem jelent kevesebbet, mint „az iratok tervszerű megsemmisítését”, amit Lübbe *kasszációnak* nevez. Az iratok szelektálását és a kirostált iratok megsemmisítését végző hivatásos levéltárosok ilyenként a Heinrich Böll egyik elbeszélésének eldobóját⁷⁰ idézik, annak előfutáraként tekinthetők (Weinrich 2002: 297–298.).

Az iratok kasszációja azonban nem jelent egyszerű feladatot, ugyanis ez „nem csupán mennyiségi dolog,” hiszen a véletlenszerű megsemmisüléssel ellentétben olyan aktív részvételt jelent, mely az emlékezet és felejtés között mindenkor fennálló egyensúly létrehozását és fenntartását hivatott biztosítani. Erre dolgozza ki Herrman Lübbe a *precepció* fogalmát, mely „a jövőbeli »receptió« előzetes felbecsülésének művészetét vagy tudományát jelöli”. Ez hivatott gondoskodni arról, hogy a megőrzésre szánt iratok jól

⁷⁰ Az elbeszélés főszereplőjének (ő az eldobó) az a feladata, hogy az Köln városában működő Ubia biztosítótársaság alkalmazottjaként szétválogassa a céghez beérkező leveleket és eltávolítsa a felesleges küldeményeket. Magyarul lásd: Heinrich Böll: „Az eldobó” (ford. Bodor Ambrus). In: *És lón este és reggel. Válogatott elbeszélések (1947–1981)*. Európa Kiadó, Budapest, 1986: 331–341.

legyenek összeválogatva. Az azonban már más kérdés, hogy létezik-e – és ha igen, akkor hol tanítható – a felejtésnek ez a fajta művészete (Weinrich 2002: 299). Ez a probléma nem csupán a levéltárakat, hanem általában az archívumokat – illetve az archiválás gyakorlatát is – érinti.

A kasszáció mellett meg kell említenünk a tervszerű megsemmisítés egy másik válfaját is, és ez a rombolás. Az archívumok (és a könyvek) megsemmisítése a forradalmak és rendszerváltások velejárója. Az 1989-es romániai forradalom első napjainak, heteinek eseményeihez is szorosan hozzátartoztak a különböző intézmények irattárainak feldúlása és a kommunista ideológiát közvetítő könyvek nyilvános elégetése. De már a francia forradalom vezetői is tisztában voltak azzal, hogy az új rend megteremtéséhez nem elég a régi rend urait lefejezni, hanem a jogokat igazoló és a múltra való emlékezést biztosító iratokat és az azokat őrző archívumokat is meg kell semmisíteni (lásd Székely 2007: 21). Ezt gyakorlatot Harald Weinrich szintén a felejtés művészeteként értelmezi.

Az archívumok azonban nemcsak úgy felejtjenek, hogy az iratok egy részét tervszerűen megsemmisítik. Az archívum ugyanis nemcsak megőrzi, de el is rejti szemünk elől azt, amit archiválni kíván. Vagy – ahogy Gyáni Gábor írja – az archívum egyben „olyan fal is, mely elzár bennünket a valamikori valóság, az elmúlt emberi élet lehetséges sokértelműségétől” (Gyáni 2013).

Ugyanakkor az is igaz, hogy az egyes dokumentumok az archívumba kerülve nagy eséllyel elsüllyednek az iratok rengetegében. Ez részben a tárolt adatok nagy (és egyre növekvő) mennyisége okozza, részben pedig az archívumokba kerülő anyagok rendezésének szerkezeti problémájából adódik, vagyis abból a tényből, hogy az archívumok „bizonyos nézőpont alapján bocsájtják a kutatás rendelkezésére” az általuk tárolt információkat, ami szinte lehetetlenné teszi, hogy könnyen eligazodjunk bennünk, és hozzáférjünk ahhoz, amit éppen keresünk (lásd Gyáni 2013). Aki ezt a logikát és az ehhez társuló „nyelvet” nem érti, az eleve kisebb eséllyel találja meg azt, amit keres. Hogy ez mit jelent legszemléletesebben az interneten elhelyezett tartalmakkal lehetne példázni. Annak ellenére, hogy az internet természetét vizsgáló kutatások egyöntetűen állítják: az internet nem felejt, szinte naponta kerülünk abba a kellemetlen helyzetbe, hogy nem találjuk meg egyik vagy másik korábban az interneten olvasott tartalmat, mert időközben „elsüllyedt” az információk rengetegében.⁷¹

És végezetül – bár lehet, hogy ezzel kellett volna kezdeni – amikor egy dokumentum archiválásra kerül, az egyben a dokumentum eredeti, elsődleges funkciójának megszűnését/megszüntetését is jelenti. Azok a dokumentumok és állományok kerülnek az archívumokba, melyek kikoptak a mindennapi használatból. Az archiválás valaminek a lezárását, bizonyos értelemben elengedését (elfelejtését) jelenti. Részben erre utalhat Jacques Derrida is, amikor az archiválás aktusát elfojtásként értelmezi (lásd Derrida

⁷¹ Barabási Albert-László a „darabokra tört világháló” kifejezéssel szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy problémát jelent, hogy hogyan találjuk meg a keresett tartalmakat egy ilyen gigantikus méretű világban, az oldalak milliárdjai között (Barabási 2003: 213–234).

2008), valamint arra a helyzetre, hogy annak ellenére, hogy minden igyekezetünk ellenére (illetve az archiválás technikai feltételeknek a tökéletesedése ellenére) a dokumentumoknak csak egy kis töredékét vagyunk képesek archiválni és még ezek kezelés is nagy kihívás elé állítja az archívumokat. Bár a digitális feldolgozás technikáinak gyors fejlődése, a digitalizáció folyamatának lerövidülése és a tároló kapacitás gyors növekedése egy ideig sokakban azt a hamis álmodást ébresztette, hogy az archívumoknak és az archívumépítésnek olyan korszaka – ha úgy tetszik rezsimje – következik, ahol szinte bármilyen mennyiségű adat megőrizhetővé, rendszerezhetővé és könnyen kezelhetővé (azaz visszakereshetővé és különböző szempontok szerint csoportosíthatóvá) válik, hamar rá kellett jönnünk, hogy ez továbbra is merő ábránd marad. Hiszen – mondja Jacques Derrida – az archívum örökké, a priori önmaga ellen dolgozik, folyton kalkulál a végtelen, a lehatárolhatatlan mozzanatával (Derrida 2008).

Az archívum a vágyak és identitások születésének helye

A levéltárak használóját a múlt megismerésének és birtokbavételének vágya hajtja. „A múltban azt keressük, amivé válni szeretnénk” (Takács 2009: 63). A levéltár tehát egyben a vágyak helye is: „olyan hely, ahol az emberek egyedül lehetnek a múlttal, ahol egy egész világ, egy egész társadalmi rend elképzelhető akár egy darabka papír alapján” (Takács 2009: 64). A felhasználó (a történész, a helyi specialista vagy a magánszemély) a levéltárban nem csupán a múltat, hanem a magányt is megtapasztalja. Még tovább lépve azt mondhatnám, hogy a levéltárban a használó önmagával szembesül, saját eredetét tapasztalja meg. Ezért aztán nincs is abban semmi meglepő, hogy Pierre Nora szerint az archívum az identitásunkat őrzi (Nora 2006: 5). Vagy továbbmenve: a nemzeti, regionális, családi és személyes identitásunk előállításában játszik szerepet, adatokat szolgáltatva ezeknek az identitáskonstrukcióknak az előállításához.

Az archívum rendet teremt

Az archívumok – kicsik és nagyok egyaránt – mágnesként vonzzák magukhoz a különböző intézményekből, területekről és időszakokból származó, szétszórta dokumentumokat, melyeket aztán különböző szempontok szerint osztályoz, rendet teremt. Ezért nevezi Wolfgang Ernst az archívumot olyan tudástároló intézménynek, mely „a valóság osztályozásának egy funkciója” (Ernst 2008: 145). Ez az osztályozás azonban nem csupán a dokumentumok származás, téma vagy időrend stb. szerinti rendezésére/rendszerezésére utal, hanem arra is, hogy ennek az osztályozási rendszernek az a funkciója, hogy „a múlt valamikori valóságáról” – pontosabban az arról alkotott és érvényben lévő értelmezésről tájékoztasson minket (vagy még pontosabban kinyilatkoztatást tegyen), ennek a szándékának minden következményével (lásd Gyáni 2008: 5). Eben az utóbbi értelemben tekinti

Roger Chartier is a könyvtárat olyan helynek, mely különböző technikákkal (pl. címlista, tematikus csoportosítás, katalogizálás stb.) megpróbál rendet teremteni általánosságban az írott szövegek, közelebbről szemlélve a könyvek világában (Chartier 1994: VII). Mind ezt teszi nemcsak azért, hogy az olvasók könnyebben eligazodjanak, hanem azért is, hogy a gondolatok születését és áramlását felügyelje és ellenőrzés alatt tarthassa.⁷² Az interpretációkat az érvényben lévő tudás felől szabályozza: azt, ami elfogadott felerősítse és terjessze, a nemkívánatosakat pedig gyengítse, vagy egyenesen megsemmisítse.⁷³

A könyvtárhoz hasonlóan a többi archívum is valamilyen rend – és az ezzel szorosan összekapcsolódó interpretáció megteremtésén és fenntartásán fáradozik, vagy ezt a feladatot is ellátja. Ez a rend azonban – Gyáni Gábor érvelését követve – az állományoknak az archívumban meghonosított rendje/rendezettsége. A történeti archívumok esetében például „az állam, a közigazgatás szervezeti felépítésének a logikáját” követi. Mindebből az következik, hogy az archívumok „a múlt valóságának csupán egy lehetséges értelmét vagy értelmezését teszi hozzáférhetővé”, s ez az értelmezés nem valami külső szempont eredménye, hanem az archívumok belső koherenciájából fakad.⁷⁴ Az archívum rendje „előre eldönti, hogy miből lehet és miből nem történelem” (lásd Gyáni 2013), ez pedig átvisz minket a felügyelet kérdéséhez, mely leginkább a múlt és az emlékezet, illetve a jogok feletti felügyeletet jelent,⁷⁵ vagy – ahogy Jacques Derrida írja – az archívum többrétű jelentésrétegéhez a törvénykezés felügyeleti toposzaként az összegyűjtés, osztályozás és a szabályozás elvei kapcsolódnak (Derrida 2008).

Ezt a fajta rendteremtést és felügyeletet nevezi Lőrincz Csongor – éppen Jacques Derridára hivatkozva – *archivális erőszak*nak, ami „az értelmezés fölött gyakorolt erőszak, az értelmezés birtoklásának hatalma, egy bizonyos kód mentén történő értelmezés gyakorlata [...]. Az archivális erőszak tehát az az erőszakos kódolás, amely nem csupán az akták és adatok, hanem az értelmezés felett kíván rendelkezni” (Lőrincz 2012: 435). Ez elsősorban abból a vágyból ered, hogy „az archívum mindig is stabilitásra, változatlanságra” próbálnak berendezkedni (Gyáni 2013).

A tudás archiválása, és a felhalmozott tudásmennyiségben való gyors eligazodás céljával születtek meg az olyan számítógépek is, mint például a Memex vagy az olyan globális adatbázisok, mint a Xanadu vagy maga a World Wide Web, illetve a Web 2, amely erőteljes eltolódást jelent a passzív jelenléttől a részvétel felé (lásd Szűts 2013: 46–61).

⁷² Az, hogy a nemzeti könyvtárak hatáskörébe tartozik a könyvek nemzetközi nyilvántartására szolgáló azonosítószám (ISBN) kibocsátása, az valójában a könyvek/eszmék születése és áramlása feletti ellenőrzést szolgálja.

⁷³ Ennek egyik leghatásosabb eszköze a könyvek esetében az inkvizíció, illetve a cenzúra intézménye volt.

⁷⁴ Ugyanakkor az, hogy az egyes aktákban található elbeszélések csak egy részletét képezik annak, az elbeszélésnek, amit az archívum szerkezetileg archivál, az archívum elbizonytalanítja a történelmet (Gyáni 2008: 5).

⁷⁵ Ebből adódik, hogy minden forradalomnak szükségszerű velejárója a könyvégetés, valamint az archívumok megsemmisítése. Az (új) rend megteremtésére ekként a felejtéssel kezdődik (ehhez lásd még *Az archívum a felejtés helye* című alfejezetet).

Az archívum mint az áramlások tere⁷⁶

Michel Foucault *A tudás archeológiája* című munkájában az archívum fogalmának kiterjesztését végzi el (Foucault 2001). Az archívumot elsősorban olyan rendszerként írja le, amely a kijelentések feltűnését és működését szabályozza, ezért felelős. Ebben a felfogásban az archívum nem pusztán statikus tároló, rögzített médium, hanem olyan, ahol az információ folyamatosan fluktuál, és amelynek működését befolyásolják az uralkodó hatalmi diskurzusok is (lásd Hermann 2010, Miklósvölgyi 2008). Ezt az archívumdefiniációt különböző információnyalábok *kapcsolódási felületek*ént (interface), metaforájaként foghatjuk fel, annál is inkább, mert maga a metafora szó etimológiája is az átvitel, a szállítás aktusának mozzanatát hordozza magában (Miklósvölgyi 2008). „A jelenkor médiaarchívumai – írja Miklósvölgyi – nem is annyira tárolnak, mint inkább *információkat továbbítanak*. A digitális kultúra korában az archívumot entrópiásan kell elgondolnunk: egy olyan átláthatatlan, nyílt hálózatú, folyamatközpontú rendszer részeként, melyben a rendezetlenség legmagasabb fokát kell megengednünk. Így a korábbi archívum-fogalom bürokratikus archaizmusát felszabadítva, különböző nyílt hálózatú architektúrák szabad burjánzását tehetjük lehetővé. Ezért kérdésessé válik, hogy magát a tároló médiumot, vagy pedig a benne rejlő adatok összességét nevezzük-e archívumnak.” (Miklósvölgyi 2008.) Az archívum tehát nemcsak a jelentések születésének, hanem azok továbbításának helye is, egyfajta *áramlástér*, csak itt az információk elsősorban időben hidalnak át nagy távolságokat így szervezve egyidejűvé az emlékezés társadalmi gyakorlatát.

Az archívum a kompenzáció eszköze

Az iratok száma exponenciálisan nő. Ennek érzékeléséhez elég, ha összevetjük azt az iratmennyiséget, amelyet egy személynek napjainkban kell őriznie azzal, amit szülei vagy nagyszüleinek kellett (lásd Nora 2006: 5). Egy sáromberki (Maros megye, Románia) család irattárának elemzése során magam is azt tapasztaltam, hogy az iratok száma generációról generációra exponenciálisan növekszik. A 119 évet átfogó irattár 656 iratainak 3%-a kapcsolódott a dédszülőkhöz, 8%-a a nagyszülőkhöz, 39%-a a szülőkhöz és 41%-a az iratokat őrző gyermekekhez úgy, hogy az utolsó generációhoz köthető iratoknak csak a használatból kikopott darabjai kerültek számbavételre (lásd Vajda 2013f: 102–119). De ugyanez a tendencia jellemző az egyéb gyűjteménytípusokra is? Mindent megőrizzünk, és szinte bárminek akadnak szenvedélyes gyűjtői. Adódik a kérdés: mi

⁷⁶ Manuel Castells a hálózati társadalom tereit illeti az *áramlások tereinek* kifejezésével, amivel a hálózati társadalom ama képességére utal, hogy – a kommunikációs technika fejlődése révén – képes nagy távolságokat áthidalni, ezáltal egyidejűvé szervezni a társadalmi gyakorlatot (lásd Tószegi 2013: 8).

magyarázza ezt a nagyfokú ragaszkodást és érdeklődést ezen iratok iránt? Az őrzésnek ezeket a módozatait az a vágy hajtja, hogy általuk, ha örökkévalóvá nem is, de hosszú életűvé tegyünk a családot (lásd Gagyai 2008: 22), hogy úrrá legyünk az egyre gyorsuló idő és történelem felett. Wolfgang Ernstet idézve: „az archívumok a felejtésnek próbálnak gátat vetni, de ezzel egyidőben az eltűnésről adnak hírt; a veszteségtől való félelmet próbálják elűzni az emlékezet felhalmozásával” (Ernst 2008).

Az iratok nagy számban történő megőrzése ebben az értelemben a kiegyensúlyozás technikája, kompenzáció (lásd Marquard 2001). Ebben a szerepében a rohanó időt, ha nem is állítja meg, de archiválja, a családi összetartozást, a leszármazási láncot, ha nem is erősíti, de láthatóvá teszi, ha nem is képes maradéktalanul megőrizni, de legalább nyomokban megőrökíti az események emlékét, és végül, ha nem is tudja emberivé (érthetővé és átláthatóvá) tenni az adminisztrációt, legalább dokumentálja működésének mechanizmusát. Az archívumok a tervek (a jövő) előkészítése helyett a megvalósulások a (múlt) dokumentumait halmozza fel, s ezáltal a jelen és a jövő között fennálló feszültséget igyekszik enyhíteni, a jövő kiszámíthatatlanságából eredő rettegést kompenzálni.

Az internet-archívum, archívumok az interneten

A konkrét fizikai terekben, épületekben található archívumok mellett egy ideje már megjelentek a virtuális terek digitális archívumai is. Robert Kozinets, a netnográfia egyik kidolgozója arra hívja fel a figyelmet, hogy a közösségi média nemcsak közösségi fórum, nemcsak interakciók helye, de archívum is egyben (Andok 2016: 31). Bár az internet esetében elsősorban a *megjelenítés* (visualization) a fontos és nem az, hogy az adatokat tárolni képes (Stanley 2003), mégis úgy tűnik, hogy a világhálóra – legalábbis a felhasználók egy igen jelentős csoportja felől közelítve – bizonyos értelemben egy hatalmas archívumként kell tekintenünk. Egyébként is a hálózatba szerveződő számítógépek eredetileg a II. világháborút követően, illetve az információtechnológiai szakmák számára ma is, elsősorban digitális adatfeldolgozó, adattároló rendszer (Andok 2016: 11).

A hálózati kommunikáció két fontos komponense tehát: a digitális adattárolási és adatfeldolgozási (és egyéb operacionális) kapacitás, valamint a hálózatba szervezettség, mely lehetővé teszi a kommunikációt. „Vagyis a számítógép közvetítette kommunikációkban nemcsak a számítógép fontos, de annak hálózatba szervezettsége is” (Andok 2016: 11). Ezen a logikán belül maradván azt mondhatjuk, hogy a közösségi/globális archívumok esetében nemcsak a dokumentumok rendezettsége és mindenki általi elérhetősége a fontos, hanem hálózatba szervezettsége is, az, hogy linkek egész sora vezet hozzájuk.

Ugyanakkor a technológiai változást az elmúlt években a *digitális átállás* jelentette, vagyis az, hogy a korábbi analóg médiumok is digitálissá váltak. Az archiválás terén az

utóbbi tíz évben lezajlott változások is ehhez hasonlóak, egyre több archívum digitalizálja adatait és emellett olyanok is keletkeznek, melyek anyagaikat eleve csak a virtuális archívumokban, digitális másolatok formájában gyűjtik és rendszerezik.⁷⁷

Ezt a 2000-es évektől fellépő, mindent archiválni és örökre megőrizni szándékozó archívumtípust nevezi Székely Iván a negyedik, *globális* archívumi világgéppnek. Ez olyan „szolgáltató” intézmény, amely – ahogy a neve is jelzi – globális hozzáférést enged meg, tulajdonosa „szabad” (azaz lehet az állam, valamely civil szervezet vagy magánszemély egyaránt), a használója többségében laikus, internethasználó, szakembere az informatikus, a használat technikai eszköze a számítógép. Ehhez az archívumhoz a tárolás és feldolgozás mellett a hozzáférhetővé tétel és a sokszorosítás művelete társul (Székely 2007: 43).

A médiaarcheológia – többek között – a valóságos tároló médiumok tartalmának virtualizációja során kialakuló újszerű viszonyokat, jelenségeket igyekszik vizsgálni (Miklósvölgyi 2008). Ebből az irányából közelít a kérdéshez Wolfgang Ernst német médiateoretikus, aki *Archívumok morájlása* című írásában (Ernst 2008) az archívumok kibernetikájával foglalkozik, a technikai újítások, a digitális technológiák és a médiaforgasztási szokások megváltozásának szemszögéből próbálja meg azt újragondolni. Arra a megállapításra jut, hogy „a 21. században a médiaarcheológia túlhaladja [...] az archívumok és archiválás klasszikus rendszereit. Előnye hordozójában, illetve annak jellegében keresendő: a digitális kódolhatóság és a folyamatosság. A jelen médiaarchívumainak már nem pusztán a tárolás, hanem a továbbítás a funkciójuk, ez a különbségtétel hasonló, mint az archívum és kulturális emlékezet, vagy az archívumok és médiumaik esetében. A digitális világ egyik fontos hozadéka a lezáratlanság, vagyis ha úgy tetszik: a rendszertelenség.” (Idézi Hermann 2010.)

William John Thomas Mitchell amerikai művészet- és médiateoretikus is erre az információáramlás intenzitásának megugrásával összefüggő újfajta rendezetlenségre hívja fel a figyelmet. Szerinte, ha „korábban az archívum célja és feladata a megőrzés és tárolás volt, és a történelem megírhatóságát feltételezte, ma épp ennek a lebontása a feladat, lényege pedig a káosz adaptálásában rejlik” (lásd Hermann 2010).

Mester Tibor a közösségi archívumokat vizsgáló – már említett – tanulmányában azt írja, hogy a digitalizáció és webes megjelenítés következtében megváltozik az archívumok státusa: az archívumok mindenütt jelenvalóvá válnak; a kulturális örökség ma már digitális kulturális örökséget jelent; a digitális kópia az eredeti tárgy helyettesítőjévé vált; és az archívumok feladata a megőrzés helyett a megosztás lesz (Mester 2014: 204–210). De legalább ennyire fontos változás az is, hogy az online archívumok esetében a cél nem a dokumentumok hosszú távú megőrzése, hanem nyilvánossá tétele lesz (Mester 2014: 216).

---

⁷⁷ Az archívumok digitális átállása körül felmerülő módszertani és technika problémákhoz lásd pl. Granasztói 2008.

Ugyanakkor a világháló-archívum mint technika és mint a technikai tudás által működtetett rendszer legfontosabb sajátossága, hogy az elektronikus archívum áram- és internetfüggő; áramkimaradás esetén az egész rendszer lebénul. Felhasználói csak az ötletekkel maradnak, de nem tudnak maradéktalanul hozzáférni ehhez a technikához, hogy alkalmazzák azokat. A többi archívummal ellentétben az itt tárolt információk nem rendelkeznek anyagisággal, az információt nem a materiális hordozók, hanem bitek tárolják. Az anyagtalanság megsemmisülés (vagy ha úgy tetszik a felejtés) „elviselhetetlen könnyűségét” is magában rejt.

Archívum és örökség

Ahogy arra már *A hagyomány használatának változó kontextusai* című fejezetben is utaltam a 2000-es évektől látványosan megsaporodtak a kulturális örökség mibenlétével, a kortárs társadalomban betöltött szerepével kapcsolatos, egyszerre több diszciplínát is érintő kutatások. A különböző diszciplináris keretek között kidolgozott örökségdiskurzusok elszaporodása és megerősödése annak (is) köszönhető, hogy az örökség fogalma egyre inkább kiszorítja a tudományos és a közéleti nyelvhasználatból egyaránt a kultúrafogalmát (Tschofen 2012: 29). Több szerző szerint mindez azért lehetséges, mert a kulturális örökség olyan metafogalom, melyet a globális világ új kulturális formájaként értelmezhető (Kirshenblatt-Gimblett 2004, Tauschek 2011). Ugyanakkor a kultúra megőrzésére és népszerűsítésére irányuló, az UNESCO által koordinált és globálisan elfogadott irányelvek össze kell békíteni az egyes nemzetek és országok már meglévő és működő regionális és helyi gyakorlataival, mely nemcsak a különböző egyezmények ratifikálását jelenti, hanem a dokumentumokban használat fogalmak fordítását és az alkalmazás (a mindennapi használat) menetének meghatározását is. Mindez azt eredményezi, hogy miközben az örökség maga a kultúra globálisan megjelenő új formára, a nemzeti és helyi szinteken nagyon sok, egymástól eltérő örökséghez hasonlóan működik (lásd Bendix–Eggert–Peselmann eds. 2012). Az örökség megőrzésének, védelmének és népszerűsítésének gyakorlata ugyanakkor különböző típusú archívumokat is létrehoz, a tárgyi és szellemi örökség különböző megnyilvánulási formái különböző archívum-terekben válnak hozzáférhetővé. Az örökséggel való foglalkozás tehát egyrészt archívumokban (vagy archívumok felhasználásával) zajlik, másrészt maga az örökségésítés folyamata is archívumokat teremt. Ezáltal az archívum és az örökség fogalma több ponton is összekapcsolódik a kortárs kulturális és tudományos gyakorlatban, vagy, amint azt György Péter találóan megfogalmazta: „minden archívum, minden örökség” (György 2005: 4).

Ez azt is jelzi, hogy az örökséghez hasonlóan, az archívum fogalma⁷⁸ is átalakulóban van, az összegyűjtés, megőrzés és osztályozás, mellett a jelentéstermelés a korok és tár-

⁷⁸ Itt az egyszerűség kedvéért az archívum fogalmával hivatkozok az összes adattároló intézményre, mint például a levéltár, a múzeum, a könyvtár, vagy a különböző online adatbázisok.

sadalmi csoportok közötti közvetítés (azaz a vertikális és horizontális társadalmi kommunikáció) figurájává válik. Az archívum már nem csupán egy épület, nem a múlt (tárgyak, dokumentumok és jelentések) megőrzésének semleges tere, hanem generációk, különböző társadalmi csoportok és kultúrák párbeszédének színtere⁷⁹, ahol a figyelem az összegyűjtéstől a használat irányában mozdul el. A folyamat ugyanakkor egy másik fontos változást is eredményezett, mely leginkább a múzeumok esetében válik szembe ötlve: a materiális kultúra gyűjtése mellett különös hangsúlyt kap a szellemi örökség gyűjtése is, ami olyan „hibrid intézményeket” hoz létre, melyek azt hangsúlyozzák, hogy minden megőrzésre érdemes, mindent meg kell őrizni. (György 2005: 4). A minden örökség pillanata (Hartog 2000: 16) így kapcsolódik össze a minden archívum (György 2005: 4) pillanatával.

„Ma – írja François Hartog – a 'minden örökség' pillanatát éljük: minden örökség vagy legalábbis alkalmas arra, hogy azzá váljék” (Hartog 2000: 16). A minden örökség, azonban nem csak azt jelenti, hogy minden alkalmas a megőrzésre, hanem sokkal inkább egyfajta imperatívusként működik: „ha minden örökség, akkor viszont egyetlen emléknym sem veszíthető el” (György 2005: 4). „Nem pusztán a műemlékek száma azonos a létrejövő kulturális monumentumok számával, annak megfelelően, ahogyan elfogyott a múlt s a közvetlen jelen azonnal örökséggé dermed, hanem ennek megfelelően minden egyes elhangzott szó jogot formálhat arra, hogy valamely archívumban feljegyeztessék” (György 2005: 4). Ez a szemléletbeli fordulat magyarázza, hogy a 20. század második felére a tárgyi örökség mellett „a szellemi örökség gyűjtése is különös hangsúlyt kap, hiszen azokban a közösségekben, ahol a tárgyi örökség nagyrészt már elpusztult, az emlékek, a dallamok és hagyományok jelentik a múltat és a jövőt” (György 2005: 4).

Az archívumoknak az örökségtermelés folyamatában betöltött szerepére az is hatással volt, hogy a 21. századra a múzeumok nagy változásokon mentek át, melynek következtében a „múzeumok nagy gyűjtő korszaka” lejárt, s a hangsúly a használatra tevődött át (lásd György 2005: 4), ez pedig a többi archívum számára is mintául szolgált. Mikor a fentiekben az archívumok használatának és a jelentések termelésének demokratizálódásáról szóltam, valójában erre a szemléletváltásra utaltam, melynek során az amatőrök és a magánemberek nemcsak bebocsátást nyertek az archívumokba, de ki is sajátították azokat és saját elképzeléseik mentén kezdték felhasználni, az örökségtermelés folyamatába becsatlolni. Ezzel egyidőben az emlékezet-történelem szakaszából az örökség-történelem szakaszába lépünk (lásd Hartog 2006: 148). Az archívumban már nem a múlt őrzése, hanem a történelem örökségesítése zajlik.

---

⁷⁹ A gondolat György Pétertől származik. A szerző a múzeum és örökség kapcsolatát elemezve mondja, hogy a kultúra kooperatív megközelítését hangsúlyozó elméleti fordulatnak eredményeként a múzeum ma „már nem annyira a tárgyak gyűjtésével, mint inkább interpretálásával foglalkozik, s amely intézmény nem pusztán egy épület, illetve az abban kiállított dokumentumokat bemutató semleges tér, hanem párbeszéd, események, kiállítások, előadások, közösségépítő rendezvények láncolata” (György 2005: 4).

Ez az örökség azonban az interneten elérhető, részvételen alapuló közösségi archívumoknak köszönhetően – mint már utaltam rá – ma már egyre inkább digitalizált, vagy egyenesen digitálisan létrehozott örökséget jelent (vö. Mester 2014: 205).

Összegzés

Az utóbbi egy-másfél évtizedben az emlékezet, a kulturális örökség és az archívumok kutatása több tudományterület figyelmének középpontjába került. A fejezet arra tett kísérletet, hogy feltárja e három jelenség egymáshoz fűződő viszonyát.

Az archívumok természetéhez tartozik, hogy egyszerre helyszínei a múlt kutatásának és termékei ennek a kutatómunkának. Az archívumban nemcsak a múlt és az örökség őrzése, hanem annak domesztikációja is zajlik, nemcsak információkat továbbít, hanem azok interpretációját is végzi. És ezekhez az eljárásokhoz a kompenzációs magatartás is társul. Ugyanakkor az archívumok számának növekedése egyben azok inflációját is maga után vonja. Miközben az archívumok száma egyre nő egyre bizonytalanabbnak tűnik, hogy mi célra vannak ezek az archívumok, illetve, hogy képesek-e maradéktalanul ellátni a társadalomtól reájuk bízott feladatukat.

A gyűjtemények alakulásának egy másik nagy paradoxonja, hogy míg kezdetben az került megőrzésre, ami értékesnek számított, egy idő után mindaz értékesnek kezdett számítani, ami valami oknál fogva a múltból megőrződött.⁸⁰ Ez a változás viszont újfajta szelektációs szabályokat és gyűjtői stratégiákat aktivizált. Mivel a társadalom elbizonytalanodott tekintetben, hogy mi számít értékesnek, mire lesz szükség a jövőben a múlt megjelenítése szempontjából, elkezdett mindent megőrizni, hátha egyszer még szükséges/értékes lesz. Vagyis az archívumok egyszer csak elkezdtek mindent archiválni, sőt nem csupán az intézmények, hanem a magánemberek is archiválni kezdtek. Az archívumok virtualizálódása, a technikai feltételek tökéletesedése, használatuk egyszerűsödése, illetve a tárolási kapacitás növekedése ezt a folyamatot még inkább kiszélesítette. Manapság mindenki kisebb archiváló műhelyeket működtet saját otthonába.

Mi célt szolgálnak ezekkel az archívumok? A kérdésre aligha adhatunk minden szempontot figyelembe vevő, a kérdést nyugvópontra juttató választ. Ha elfogadjuk azt, hogy az archívumok bizonyos értelemben történeteket tárolnak és történeteket hoznak létre, akkor azt mondhatjuk, hogy alapvető emberi igényt elégítenek ki, a történetekkel élő, a világban történetek által eligazodó embert, a *homo narrans*t (lásd Keszeg 2002) szolgálják. Arra a kérdésre tehát, hogy *kié az archívum?* – továbbra is Keszeg Vilmos szavait idézve – azt válaszolhatjuk, hogy azé, akiről szól, aki megalkotta és használja. Egy (virtuális) közösségé, egy korszaké (lásd Keszeg 2011: 40).

⁸⁰ Ennek meggyőző bizonyításához lásd Otto–Pedersen 2004.

Végezetül az archívum az interpretáció gyakorlatának egy másfajta szemléletét jelzi, mely a múlt monografikus feldolgozása és bemutatása helyett az adatok több szempont szerint egymás mellé rendezhető és visszakereshető adatbázisba rendezése mellett érvel.⁸¹

---

⁸¹ Ez a gondolat Gagy Józseftől származik, aki a konferencián egyik hozzászólásában világított rá arra a tényre, hogy egy szemléletbeli különbség tapintható ki a két eltérő gyakorlat mögött, hogy míg az erdélyi történettudomány a Székelyföld múltjának feltárását és közzétételét egy három kötetes monográfia formájában képzelel el, addig a néprajztudomány képviselői – elsősorban a Kriza János Néprajzi Társaság keretében – ugyannerre a célra az adatbázisba rendezés formáját választották.

MÚZEUM ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

A múzeumok szerepe a társadalmi kommunikációban

A múzeumok mibenléte

A néprajzi múzeumokkal kapcsolatosan az 1960-as évek második felében az a kritika fogalmazódott meg, hogy szerepüket veszített, kétes hírű intézményekké váltak. Egyrészt azért, mert a néprajzi múzeumok tárgyállományának jelentős részét nem szakemberek gyűjtötték és sok esetben a tárgyakkal kapcsolatos legalapvetőbb adatok rögzítésére sem került sor, másrészt meg azért, mert az néprajzi/antropológiai kutatásokon belül egyre nagyobb teret veszít a tárgyi világ vizsgálata a társadalomnéprajzi kutatások javára. Harmadrészt, az is negatívan hatott a néprajzi múzeumok szerepének alakulása szempontjából, hogy veszítettek jelentőségükből a tárgyi kultúra néprajzi/antropológiai kutatásának alakulása szempontjából (Sturtevant 1969).

A néprajzi múzeumokba összegyűjtött és kiállított tárgyak legfontosabb jellemzője, hogy ezek olyan tárgyak, melyek a használatból kikoptak, és melyek elsősorban dokumentációs és nem esztétikai értékkel rendelkeznek (Fejős 2003a: 62). Ezek a tárgyak a fogyasztásban, a mindennapok megélésében nyerik el végső értelmüket, ami legtöbb esetben hosszú távon egyben fel is számolja őket. A népi/paraszti környezetben ugyanis a tárgyak legnagyobb része nyitott saját kontextusára, a használat során megsemmisül: elromlik, elkopik, elhasználódik, megszűnik bizonyos jelentéseket (újra)termelni.⁸² A néprajzi múzeum a mindennapi használatból kikopott tárgyak számára kínál új esélyt. Lehetőséget arra, hogy túléljék az őket létrehozó és mozgásban tartó kontextusokat. Ezek a tárgyak az összegyűjtés, megőrzés és múzeumi környezetben történő megjelenítés révén új értelemmel telítődnek.

A múzeum olyan tér/szerkezet, mely nemcsak helyet ad különböző okokból a használatból kihullott/kiragadott, és különböző kiállításokba áthelyezett tárgyaknak, nemcsak keretül szolgál a muzeológusi, illetve a kurátori munka számára, hanem meghatározza az itt zajló munka során létrejövő jelentéseket a létrehozó és a befogadó oldalán egyaránt. Ezeket a jelentéstermelő eljárásokat, melyek a helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra szolgálnak Pierre Nora az *emlékezhelyek* fogalmával írja le. Ezek olyan helyek, „ahol még megragadható és kikristályosodik az emlékezet”. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek ma már nincs valódi közege, s mivel nincs többé

---

⁸² A népi/falusi környezetben használt tárgyak használatának alakulásáról (biográfijáról) részletesebben lásd Hofer 1983.

spontán emlékezet, ünnepeket, emlékműveket és archívumokat kell létesíteni, melyek képesek megragadni és magukba zárni a múlt és a jelen minden pillanatát (vö. Nora 2010: 13–20). Jan Assmann pedig az emlékezet térbeli és időbeli kötöttségei mellett annak konkrét mivoltára hívja fel a figyelmet. „Az eszméknek érzékelhető alakot kell ölteniük – mondja – ahhoz, hogy bebocsátást nyerjenek az emlékezetbe” (J. Assmann 1999: 38–39). A szerző erre az *emlékezés alakzatai* fogalmát használja. Ilyen értelemben nevezhető a múzeum olyan emlékműnek, mely egyrészt helyhez köti a múltra való emlékezést, másrészt a benne kiállított tárgyak révén ezek az emlékek kézzel fogható alakot öltenek. Erre utal Tóth G. Péter is, amikor azt írja, hogy a tér, a térelemek, a tárgyak és tárgyi rendszerek lokalizálódásának egyik lehetséges módja, hogy a fizikai tér – a lokális közösségek életterének – kitüntetett pontjain közös megegyezés és kollektív interpretáció eredményeként jelentéssel telített csomópontok, emlékpontok szerveződnek (Tóth 2009: 9). Ilyen csomópont a város textúráján belül a múzeum. A tárgyaknak ugyanis kitüntetett hely kell ahhoz, hogy az emlékezés asszociációs médiumaiként működni tudjanak (Tóth 2009: 9).

A közösségek, miközben ezekben az intézményekben, és ezen intézmények révén összegyűjtik a múlt maradványait, a múzeumban őrzött múlt maradványaiban magukra ismernek. A múzeumi gyakorlat ezért minduntalan rákérdez a megőrzés tárgyára (mit kell megőrizni, mi vihető be az intézmény falai közé), a megőrzés módjára és a megőrzött artefaktumok bemutatásának mikéntjére (hogyan állítsuk ki). Ezek viszont olyan kérdések, melyek akaratlanul is az idővel viszonyt kezdeményező cselekvéseknek, döntéseknek tekinthetőek, arra keresik a választ, hogy „hogyan lehet viszonyulni a múlthoz, vagyis a múltakhoz és – talán még inkább – a jövőhöz. [...] hogy lehet a jelent belakni, a szó legszorosabb értelmében?” (vö. Hartog 2006: 21). Ezáltal válnak a múzeumok az autentikus múlt maradványait még őrző, de a múltat a jelent figyelembe véve alakító a prezentizmus (lásd Hartog 2006: 19) termelőivé.

A másik oldalon viszont a múlt maradványainak összegyűjtése és múzeumi bemutatása kompenzációs eljárásként (lásd Marquard 2001) értelmezhető, ahol a múlt maradványaiból létrehozott örökségnek az a célja, hogy vigaszt nyújtson a haladásba vetett hit elvesztése felett érzett bánatra (lásd Lowenthal 2004: 55–56).⁸³

Mindezek a helyi/regionális/nemzeti/egyetemes kultúra értékeit őrző múzeumokat egy tágabb kontextusba helyezik. Olyan örökséggyárákká és egyben örökségtermékek⁸⁴ alakítják, melyek elengedhetetlenül szükségesek a közösség-tudat kialakításához, az

⁸³ A szerző szavaival élve: „Miközben elenyészik a haladásba vetett hit, az örökség vigasztaló hagyományokat kínál, Szemben mindazzal, ami a jelenünkben rettentő és rettegett, az örökség eredendően jó és szép.” (Lowenthal 2004: 55–56.)

⁸⁴ François Hartog szerint az örökség fogalmának megjelenését – az emlékezet mellett – az időhöz fűződő viszony tüneteként kell értelmeznünk. „Megannyi módját képviselik annak, ahogy lefordítjuk, tükrözzük, követjük az idő rendjét, vagy szembefordulunk vele” (Hartog 2006: 22).

emberek valahová tartozás-érzésének fenntartásához, a különböző eszmék megfogalmazásához, megmutatásához és megéléséhez.

A múzeum egyfajta „színpadként” háttérrel szolgáltat azoknak a cselekvéseknek, eseményeknek, melyek fontos szerepet töltenek be az örökség- és identitásképzés folyamatban, másfelől a racionalizmusba vetett hiten alapulnak, az embernek azon vélt/vágyott képességén, hogy megszerezni tudja az őt körülvevő és a belőle fakadó jelenségeket és tárgyakat, és ezzel mintegy uralma alá hajtja a világot (Ébli 2009: 13) és a világban termelt jelentéseket. Emellett a múzeumalapítási tevékenység során a válogatás az archaizálás és az idealizálás szándékával párosul (Fejős 2003b: 123). Az utóbbi évtizedekben ugyanakkor a múzeumokat egyre erőteljesebb és folyamatos elmozdulás jellemezte a múlt tárgyi emlékeinek megőrzéstől az örökségtermelés és -reprezentáció irányába. A múzeum ma már nem csupán helyet ad a különböző szempontok alapján összeválogatott (mú)tárgyaknak, nemcsak keretül szolgál a muzeológusi, illetve a kurátori munka számára, hanem meghatározó erővel bír a falain belül zajló munka során létrejövő jelentések szempontjából a létrehozó és a befogadó oldalon egyaránt.

A múzeumok és a múzeumokban zajló tudományos és művészi (amennyiben elfogadjuk, hogy még a tudományos kutatáson alapuló, a tudományos eredményeket bemutató kiállítás is elsősorban az interpretáció művészi formájának tekinthető) munka társadalomtudományi leírására és elemzésére sokszor és sokféle módon került sor. Sokféle metaforával próbálták már leírni az itt zajló tevékenységek lényegét. A múzeumról beszéltek már a tárgyak, a látvány, a jelentések, valamint a mozgás(ok) és a találkozások⁸⁵ összefüggésében egyaránt. De emellett a múzeum és a múzeum falai között zajló munka lényegének megragadása során megemlíthető az örökséggyár (ahol jelentések termelődnek és közvetítődnek, folyamatos rekontextualizáció zajlik),⁸⁶ a színház/színpad (lásd Frazon 2011: 67–92) (ahol meghatározó a látvány, a tárgyak és jelentések megjelenítésének színpadias és harsány mivolta),⁸⁷ vagy a plázamodell (ahol a jelentések feltárása és megmutatás mellett/helyett egyre nagyobb hangsúly kerül a szórakoztatásra) koncepciója is. Ugyanakkor itt kell megemlítenünk Richard Kurinnak a kultúra közvetítésének különböző formáira vonatkozó elképzelését, ahol a

---

⁸⁵ Fejős Zoltán egyik tanulmányában Nelson Graburnra hivatkozva hívja fel a figyelmet arra, hogy a múzeumi gyűjtemények a legtöbb esetben utazások (pl. néprajzi gyűjtőutak) eredményeként születtek és ezek a gyűjtemények a maguk rendjén utazások célpontjává válnak. Míg korábban a múzeumok az utazás sajátos helyettesítőiként szolgáltak (és bizonyos értelemben szolgálnak ma is) maguk is utaztatnak kiállításokat. Ezek a különböző céllal és formában létrejött utazások pedig óhatatlanul olyan találkozásokkal járnak, melyek különböző jelentéseket/ interpretációkat hívnak életre. (Lásd Fejős 2000.)

⁸⁶ Ebben a felfogásban a múzeum „az örökség kultivációjának helyszíne”, olyan bemutató-értelmező kulturális gépezet, mely összegyűjti, őrzi, közvetíti az emberiség szellemi örökségét. Erről részletesebben lásd Gagyí 2008: 77, illetve Binni–Pinna 1986.

⁸⁷ Ehhez a koncepcióhoz a panoptikum-technikákat alkalmazó múzeumi enteriőrök szintén közel állnak.

szerző három metaforikus kifejezéssel különbözteti meg a kultúra reprezentációjának típusait: expedíció, bolhapiac, közvetítés (Fejős 2003b: 150–151). Ezek a metaforák/modellek és koncepciók mindegyike a múzeum és a múzeumban zajló tevékenységek egy-egy fontos sajátosságát emeli ki és állítja a figyelem középpontjába.

Anélkül, hogy az itt jelzett megközelítésmódokat részleteznénk, induljunk ki itt abból, hogy a múzeum mindenekelőtt olyan megállóhely, csomópont, mely meghatározza a turista és a múlt, illetve a művészetek iránt érzékeny látogató mozgását (Frazon 2003: 228). Olyan nyilvánosságot termelő tér és szerkezet, ahol társadalmi kommunikáció zajlik, és ahol az interpretációk jönnek létre és a jelentések termelődnek. Ahogy Frazon Zsófia írja: „a múzeumok a társadalmi kommunikáció intézményei, és mint ilyenek a rendelkezésükre álló tárgyakból és forrásokból elképzeléseket, narratívákat, jelentéseket, interpretációkat állítanak elő, vagy generálnak. A múzeum a kiállításai-val elmondja, hogy – szerinte – mi fontos, mi értékes, mi nagyra becsülendő, továbbá, hogy mi nemzeti, regionális, mi autentikus. A múzeum a tudományról, a társadalomról, a politikáról és a gazdaságról kialakított kommunikáció és vita fóruma.” (Frazon 2003: 230.)

Másfelől – mint fentebb már szóba került – a múzeumok olyan örökséggyárak, ahol nemcsak a lokális/regionális, nemzeti, etnikai, nemi, felekezeti, társadalmi stb. identitásképzésnek/képződésének lehetünk tanúi, hanem általában a jelentés létrejöttének bonyolult tereiként/kontextusaiként is működnek. A múzeum egyszerre hozza létre az autentikus és az egzotikus múltat, erősíti a közösségi tudatot és teszi láthatóvá a másikat, illetve azt a múltat (múltbéli állapotot), amit a múzeumot létrehozó és fenntartó közösség már meghaladott (azaz a másik, a múltbéli ént).

A múzeumok ennél fogva a múltat őrzik, és a kiállítások, illetve már a kiemelés gestusa révén is jelentéseket tárnak fel/termelnek. Identitást építenek, oktatnak/tanítanak és szórakoztatnak, távoli világokat és kultúrákat hoznak testközelbe, megalapozzák/felendítik egy-egy város/régió turizmusát, szerepük van a gazdaság működésében.

Az internet szerepe a tárgyi világ megőrzésében

Ropolyi László több tanulmányában is leírja, hogy napjainkban a tudásváltozatok és alternatív valóságzférák korábban elképzelhetetlen sokasága jelenik meg, a posztmodern individualizáció során az emberek a tudományos és technikai tudáshoz is kezdenek személyes módokon viszonyulni, ami azzal jár, hogy az ember egy jó ideje már három világ polgára, a természeti és társadalmi létszféra mellett kiépült az internethasználatra épülő, ez által fenntartott hálólétszféra is. Ebben a környezetben az internet olyan eszköz, mely lehetővé teszi az egyének és a társadalom számára az emberi viszonyok átértékelését, valamint „az emberi lényegét a társadalmi szférából a hálólét viszonyai közé transzformálni” (lásd Ropolyi 2006, 2021). Ugyanakkor az internet és a közösségi média nemcsak interakciók helye, de archívum is egyben (Andok 2016: 31), bár két-

ségtelen, hogy itt elsősorban nem az a fontos, hogy az adatokat tárolni lehet, hanem a megjelenítés (Stanley 2003).

A múzeumi digitalizáció és a tárgygyűjteményekről, múzeumi dokumentumokról készült digitális másolatoknak az online/webes környezetben történő megjelenítése révén a tárgyak egy „egészen új környezetbe” (lásd Jakab 2017) kerülnek. A digitalizált tárgy elszakadva az őt jelentésekkel felruházó anyagi mivoltától és az őt értelmező lokális kontextustól, az internetes környezetbe kerülve a helyi néphagyomány globálisan elérhető termékké válik, mely egyszerre jelent uniformizált tartalmat és olyan terméket, mely a lokális identitás megteremtése szempontjából nélkülözhetetlen. Továbbá azt eredményezi, hogy a korábban elbeszélte és/vagy leírt, bemutatott néphagyomány az interneten megjelenített néphagyománnyá válik (lásd Stanley 2003). A néphagyományok tárgyi világának digitalizálása és webes környezetben való megjelenítése végső soron a hagyományőrzés és az örökség megszerkesztésének (patriomonizáció), kihelyezésének, átadásának egy sajátos módja, az internetet és ezen belül kiemelten a különböző fájlmegosztó oldalak és a közösségi média az örökségképzés és -fogyasztás aktív színterei (lásd Falser–Juneja 2013, Ioannides–Quak eds. 2014).⁸⁸ A webes környezetben megjelenő örökség és a digitális/online örökségképzés azonban több tekintetben is jelentős eltérést mutat a korábbi, a fizikai térben zajló gyakorlathoz képest. Az örökség létrehozásának/megjelenítésének módja mellett megváltozik az örökségalkotás kontextusa és az örökség létrehozóinak személye. Míg korábban a tárgyak évszázadokon át alig változó környezetben (múzeumokban és galériákban) jelentek meg, addig a digitális örökség gyorsan változó környezetekbe születik bele, illetve újabb és újabb webes környezetekbe kerül beillesztésre és felhasználásra. A technológia elterjedésével a múzeumok szerepét a közösségi média kánonja alapján működő virtuális és az augmentált valóság veszi át, az online gyűjteményekben fellelhető örökségelemeket pedig elsősorban maga a közösség hozza létre (lásd Szűts 2013: 188, illetve 202).

A falak nélküli múzeum és korlátai

Szűts Zoltán írja, hogy „a valóság-hű ábrázolás lehetőségével és a virtuális háromdimenzióssá bővítésével az online környezetben a múzeum fogalma is átalakul” (Szűts 2013: 18). A múzeumok általában a városok forgalmas terein találhatóak, és már maga az épület formája és a rajta éktelenkedő feliratok felhívják magukra a figyelmet. Ha a turista nem is tudja, hogy milyen kincseket rejt magában az intézmény, akkor is magával ragadja a turistatekintetet. A nagy molinók és az épület magához csalogat,

---

⁸⁸ Az internet és a népi kultúra viszonyához lásd a Trevor J. Blank által szerkesztett kötet írásait (2009). A témához lásd még Vajda 2015a és 2015b.

beinvítál. Az, hogy az online térben ki és hogyan éri el egyik vagy másik múzeum virtuális kiállítást azonban már nagyon esetleges. A többszáz weboldal sűrűjében elsősorban azokat az intézményeket fogja a látogató nagyobb eséllyel megtalálni, azokkal tud kapcsolatba lépni, melyeknek a létezéséről már van valamilyen előismerete.

Az online tér adta lehetőségek (a múzeum honlapja, a virtuális sétát biztosító programok és a közösségi média) önmagukban nem képes átvállalni mindazokat a feladatokat, melyek a 21. század múzeumjaitól a társadalom elvár. Az egész akkor működik, ha az intézmény a maga fizikai valóságában is látogatható. Ezt nevezhetjük az online „elviselhetetlen könnyűségének” vagy súlytalanságának, a lényeg viszont marad: konkrét fizikai kapcsolat nélkül a múzeum nem képes maradéktalanul betölteni alapvető funkcióit, mely a múlt megőrzésén és megmutatásán túl a szembesülés öröméből adódó felismerés, a tárgyak jelentésének ebben a sajátos – tér(szerkezet) és az idő által meghatározott – kontextusban keletkező felsejlését és az ebből áradó örömet/élményt és megnyugvást, mely egyben a tanulás és az identitásképződés/megerősítés mozzanatát is tartalmazza. A társadalomban a folytonosság megteremtését, az önazonosságának és identitásának a megerősítését, legitimálását jelenti (lásd fentebb). Ha sarkalatosan akarnék fogalmazni, akár azt is mondhatnám, hogy az online tér idegen a múzeum szellemiségétől, nem a múzeum természetes közege.

Az internet, közösségi média és az a különböző online felületeken futó alkalmazások (virtuális múzeumi séta, online 2D vagy 3D formátumban megjelenő virtuális kiállítás) miközben nagyon jól kiegészítik az múzeum fizikai tereiben zajló tevékenységeket, segítenek a különböző korosztályokhoz és társadalmi csoportokhoz tartozó közönségek hatékonyabb elérésében, lehetővé teszik a közönség gyors tájékoztatását és a kapcsolatfelvételt, segítenek a szabadidő eltöltésének megtervezésében, valamint fontos eszközei a múzeumi hírnévgondozásnak, a múzeum primér funkcióit nem képes maradéktalanul biztosítani.

A Covid19-járvány hatása a múzeumokra

Az elmúlt közel két évben egy sajátságos léthelyzetbe került a kulturális intézményhálózat. Az egyszerűség kedvéért ezt az állapotot az előző fejezetben *járványlétnek* neveztük. Ez konkrétan azt jelenti, hogy mindaz, ami korábban megszokott, elfogadott – természetes – volt, az ebben az új helyzetben sok szempontból lehetetlenné, esetenként szabályellenessé vált. Az arisztotelészi értelemben vett természetes (természet adta) világ csapdába esett, a társadalmi, kulturális és gazdasági gyakorlatok jelentős részének színterévé az internet, mint mesterséges létező (azaz technikailag termelt) vált.

Ahogy a kulturális intézmények jelentős része, a múzeumok is világszerte kénytelenek voltak hosszabb-rövidebb időre bezárni kapuikat a látogatók előtt. A szemünk előtt változott meg a múzeum és a múzeumi környezet és változtunk meg mi magunk

is, aki a múzeumok tereit belakjuk/használjuk. Ezek a változások a reprezentáció és a befogadás kereteit és a szemlélő/értelmező habitusokat egyaránt érintik, és számos új feladatot rónak a múzeumokra és a muzeológusokra, melyek közül kiemelkedik a megnövekedett digitális aktivitás és a kényszerített digitalizáció (lásd fentebb).

A nyugati országok rangos intézményei igen gyorsan reagáltak erre az új helyzetre, és elkezdték a korábbinál is erőteljesebben megjeleníteni magukat az online felületeken és a közösségi médiában (online előadásokat, tárlatvezetéseket szerveztek, sőt egy sor olyan új kiállítás is született, melyeket eleve úgy terveztek, hogy azt „csak” online fogják majd megtekinteni a látogatók).

Azonban a múzeumi gyakorlatoknak ez az erőteljes elmozdulása az online irányába jelentős kihívás elé állította még a digitalizáció szempontjából jelentős eredményeket magukénak tudó, nemzetközi hírnévvel és jelentős múlttal rendelkező múzeumokat is. Az online térben ugyanis más eszközök állnak a rendelkezésre, más mennyiségben és más minőségben, ami eltérő intenzitású és minőségű jelenlétet és jelentésteremtést tesz lehetővé.

Ezzel szemben az erdélyi és ezen belül a székelyföldi környezetben a járvány kitérő-sének kezdeti időszakában szinte teljes mértékben megbénította a múzeumokat.

A nyugati múzeumi környezetben dolgozó szakemberek igen hamar reagáltak az új helyzetre, és alig két hónapot kellett várni ahhoz, hogy a Network of European Museum Organisations felmérését tegye közzé a járványnak a múzeumi ágazatra gyakorolt hatásáról,⁸⁹ illetve újabb fél évet ahhoz, hogy egy második jelentés is elkészüljön.⁹⁰ Romániában pedig a Nemzeti Kulturális Kutatás és Képzés Intézete által kiadott *Revista Muzeelor (Múzeumi Magazin)* 2020-as (az év második felében megjelenő) száma tett közzé olyan írásokat, melyek a Covid19-járványnak a romániai múzeumokra gyakorolt hatásait járják körül, egy-egy jól körülhatárolt elméleti, metodológiai, vagy múzeumtechnikai probléma mentén, de arról, hogy az egyes múzeumok miként birkóztak meg a járvány okozta nehézségekkel kevés szó esik.

A székelyföldi múzeumok helyzetéről azonban csak néhány sajtóhíradást született, de semmilyen átfogó felméréssel nem rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy az egyes múzeumok miként boldogultak a járvány idején. Ez a fejezet ennek a hiányosságnak az orvoslását igyekszik elvégezni.

A székelyföldi múzeumok számára ebben a szokatlan és természetellenes (azaz nem hosszú ideje érvényben levő megszokásokon alapuló, viszonylag stabil és kiszámítható, azaz tervezhető) környezetben úgy tűnik ismét a (meg)őrzés (a múzeumi gyűjtemények rendezése és állagóvása) vált a legfontosabb feladattá. Miközben az

---

⁸⁹ Forrás: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_Report_12.05.2020.pdf

⁹⁰ Forrás: https://www.ne-mo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_COVID19_FollowUpReport_11.1.2021.pdf

elmúlt évek legnagyobb erőfeszítései arra irányultak, hogy az intézmények a megőrző funkció mellett szórakoztató funkcióval is rendelkezzenek, olyannyira, hogy ma már szinte azt lehet mondani, hogy a közgondolkodás szerint – de számos szakember is ehhez nagyon közeli véleményen van – ez utóbbit kell a múzeum egyik fő feladatának tekinteni.

A múzeumi kommunikációnak és egyéb múzeumi tevékenységeknek az online térbe történő erőteljes átköltözése, illetve a megőrző funkció felerősödése bizonyos értelemben kivárást jelentett: a járványügyi helyzetből adódóan a múzeumok nem tehettek mást, mint kivártak: megvárták, amíg újra megnyithatják kapuikat a látogatók előtt, még akkor is, ha ez nem fogja egyből az jelenteni, hogy minden visszaáll a régi kerékvágásba. Újfajta idő és térhasználati szabályok lépnek érvénybe, felerősödik a múzeumi bemutatás és kommunikáció hibrid jellege.

A digitalizáció és a virtualizáció új kihívásai

Tóth G. Péter a múzeumi enteriőrökben (is) gyakran megjelenő panoptikumszerű megoldások elszaporodása kapcsán írja, hogy a „ma már szinte biztos, hogy temethetjük a múzeumi enteriőrök hagyományos műfaját,” ahol a kiállítóterek a „csöndes szemlélődés” helyszíneiből a „totális látvánnyá” alakulnak (Tóth 2011: 45). Ez a folyamat azonban itt nem áll meg. A múzeumi enteriőrök és kiállítások digitalizáció újabb mérföldkőnek a hagyományos múzeumi koncepciók felszámolása/felolvasása felé vezető úton, hogy a karantén alatt lezajlott „digitális átállás” mozzanatában elérje a folyamat tetőpontját. A múzeumok bezárása és a múzeumi tevékenységeknek az online térbe történő átmentése tette leginkább láthatóvá, hogy a látogató számára mennyire szükség van a csöndes elmélyülésre, és hogy ennek létrejötte milyen szorosan kötődik azokhoz a valóságos múzeumi falakhoz, azokhoz a fizikai terekhez melyekben a tárgyak őrzése és a jelentések termelése zajlik/zajlott. A virtuális terek csöndje nem képes felépíteni a nagyvárosok turistáktól zajos terein álló múzeum falai által őrzött/létrehozott csöndet. Igaz, hogy a digitális technológiának köszönhetően a virtuális térben a szemlélődés előtt sok esetben olyan részletek és összefüggések sejlenek fel, melyre a múzeum valóságos tereiben, szabad szemmel aligha lennének hozzáférhetőek, a „hely szellemét”, hangulatát a múzeumi tárgy digitális másolata, vagy egy-egy virtuális kiállítás nem képes maradéktalanul visszaadni. Pontosabban másfajta befogadásra kerül sor a virtuális természetéből (anyagtalanságából) adódóan.

Ez a másság abból is adódik, hogy a múzeumi térben megjelenített történetnek a hely adja meg az olvasási módját, a hely teszi lehetővé, hogy az ott tartózkodó aktív részévé váljon az ott megidézett történetnek (Tóth 2011: 45–46). Mi történik, ha ez a történet a digitális térben kerül megjelenítésre? Ugyanazt az olvasási módot teszi-e hozzáférhetővé? Ugyanúgy vesz részt az „ott tartózkodó” ebben a történetben, mintha csak a múzeum valós tereiben járna? Aligha.

Egy emlékhelyen található kiállítás megtekintése, vagy egy tájház másfajta befogadást tesz lehetővé, mint a kiállítás digitalizált és virtuális térben elérhető változatának megtekintése. Míg az előbbi szorosan kötődik a helyhez és a hely által örökölt/ a helybe kódolt történetekhez, valamint erősen befolyásolják a helyszínre ellátogatónak a helyhez kötődő élményei, addig a virtuális változat esetében ez a kötődés kevésbé tetten érhető. Egyrészt mert a virtuális terekben megtekinthető kiállításoknak szemlélői másfajta intenciókkal keresik fel ezeket a virtuális tereket. Míg ez előbbi esetben van a megtekintés aktusának egyfajta rituális/ritualizált jellege, addig az utóbbiak esetében ez a fajta attitűd kevésbé tetten érhető. Ugyanakkor bármennyire vitathatatlan, hogy a virtuális terekben felépített múzeumi kiállítás hatékonyan és érzékletesen tud történeteket mesélni, a hagyományos/valóságos múzeumi kiállítással szemben óriási hátrányt jelent az, hogy nem tud valós, csupán fikciós teret létrehozni. Bármennyire is egy konkrét (emlék)helyről szóljon, valójában bizonyos fokig mindig is nem-hely (Auge 1995) marad, mely „magányra ítél minket és szorongást kelt bennünk” (Horányi é. n.).

A tér és történet közötti kapcsolat mellett a hitelesség kérdése szintén fontos. Ebből a perspektívából úgy tűnik, hogy – miközben a múzeumi környezetben a legszegényesebb megvalósulás is képes a hitelesség érzetét kelteni addig a digitális/virtuális terekben ennek felépítése szinte lehetetlen feladatnak bizonyul. Vagyis a múzeumi környezet képes ugyan az autentikusság megteremtésére, de a történet, amelyet létrehoz sok szempontból unalmas marad. A virtuális viszont hiába tud nagyon izgalmas történetet felépíteni, az nem képes az autentikusság érzetét implikálni a látogatóban.

Amint már fentebb is jeleztem, a múzeumnak jelentős szerepe van a társadalmépítő kommunikációban. A múzeum nemcsak a magunk mögött hagyott múltat teszi láthatóvá, nemcsak segíti a múlt és a másik kultúra megértését és elfogadását, illetve összekapcsolását a jelenben zajló folyamatokkal, hanem olyan tér, amelyben „a kultúra tudományosan megalapozott és élményszerű reprezentációja, a reprezentációk iránti érdeklődés felkeltése, konstruktív dialógus kialakítása” zajlik (Frazon 2003: 231). Ebben a megközelítésben a reprezentáció nem más, mint „a valóság társadalmi megjelenítése” mely egyfelől „az intézményi lét megnyilvánulásának tekinthető”, másfelől pedig „témák képviselete, jelenségek és folyamatok témává emelése, [...] az intézményi működés kommunikációs stratégiájának eszköze” (Frazon 2003: 231).

A részvételre alapuló kurátori szemlélet az általános hozzáférés és a nyílt párbeszéd elvének érvényesülésének fontosságát hangsúlyozza. Miközben a múzeumok digitalizációja ennek az elvnek az érvényesülést teszi lehetővé, az online tér legalább annyi akadállyal terhelt, mint amennyi lehetőséggel kecsegtet a hozzáférés terén. Miközben az internetnek és a különböző online platformoknak és immerzív technológiáknak köszönhetően távoli tájak intézményei is elérhetővé válnak, ez a fajta hozzáférés erősen eszköz- áramforrás- és internetfüggővé válik, hogy a technológia használatához szükséges tudás/kompetencia kérdését ne is említsük.

Összegzés

A Covid19-járvány első néhány hónapjában, de azt követően is, mondhatni a szemünk előtt változott meg a múzeum és a múzeumi környezet és változtunk meg mi magunk is, aki a múzeumok tereit belakjuk/használjuk. Ezek a változások a reprezentáció és a befogadás kereteit és a szemlélő/értelmező habitusokat egyaránt érintik. Az a fajta tömeges – az örökség- és városi turizmus keretében zajló – múzeumlátogatás, mely az elmúlt évtizedekben általános gyakorlattá vált, és amely a múzeumok számára éltető keretet biztosított átalakulni/eltűnni látszik. A távolról érkező, idegen kultúrát képviselő turista helyett/mellett (ismét) a bennszülöttek, a helyiek felé fordul a múzeum és a kurátorok tekintete, előtérbe kerül és felértékelődik a helyi látogató tekintete. Ez pedig másfajta koncepciók és történetek megteremtésének szükségességét implikálja. Ugyanakkor az is világos, hogy ezek a változások másként érintik a világvárosok és a vidéki múzeumok életét/világát (vö. Frazon 2003: 232).

A látogatószám növelése mellett/helyett a biztonság, a járványügyi és egészségügyi szabályok betartásával kapcsolatos kérdések válnak égetővé. De az ebből a helyzetből adódó bizonytalanság lehetőséget is kínál egyben egy sor, az erdélyi (kisebbségi) muzeológia számára a szakmai kérdések felé fordulásához, a nemzetközi múzeumelméleti szakirodalom és múzeumi gyakorlatok feltérképezéséhez és integrálásához. Esélyt nyújt a kísérletezésre és az újításra, az online terekhez kötődő, ott zajló múzeumi gyakorlatok nemzetközi mintákra épülő kiépítésére, az online meghódítására. Ebben az összefüggésben a múzeumoknak és a muzeológusoknak óhatatlanul támaszkodniuk kell a kommunikációtudomány és az új média vizsgálatának eredményeire is.

Ugyanakkor a múzeumhoz, mint enteriőrhez és intézményhez a muzeológus mellett számos szerepkör kapcsolódik a teremőrtől kezdődően a múzeumpedagóguson át egészen a kurátorig vagy a közkapcsolati szakemberig. A múzeumoknak az online térbe történő átköltözése – még ha azt a kényszer is szülte – hatással van ezekre a szerepkörökre is. A valós terek hozzáférhetetlenné válása és a bennük végbemenő találkozások megszűnése miatt az újabb kiállítások és művészeti projektek generálása és azok kontextualizálása is másként, a megszokottól eltérően alakul. Az online térben más eszközök állnak a rendelkezésre, más mennyiségben és más minőségben, ami eltérő intenzitású és minőségű jelenlétet és jelentésteremtést tesz lehetővé. Miközben a tér kitágul (szinte bármekkora kiállító felület és végtelen számú terem létrehozható, és a megtekintésre/bejárásra szánt idő is „végtelenül” rendelkezésre áll), a megtekintésre ténylegesen rászánt idő lerövidül, másrészt fragmentálttá válik. A látogató figyelme egyszerre több honlap és egyszerre két világ (a virtuális és a reális) között oszlik meg.

A járvány hatása a székelyföldi múzeumi kommunikációra és a digitalizációra⁹¹

Múzeumalapítások Székelyföldön

Erdélyben az első nagy múzeumalapítási törekvések a 19. század elején jelentkeztek, ezek egy része korábban iskolai, egyházi, egyesületi vagy éppen magántulajdonban lévő gyűjtemények anyagának felhasználásával történt. A 19. század második felében sorra születtek a néprajzi gyűjtemények és kiállítások. Az 1859-ben alapított Erdélyi Múzeum Egyesület már működésének első évtizedében jelentős mennyiségű tárgyval rendelkezett. Erdély Nemzeti Múzeuma a gróf Mikó Imre által adományozott kolozsvári kerti villában kezdte meg működését, mely a történelmi, numizmatikai, könyvtári, levéltári, művelődési és természetrajzi állagok mellett gazdag néprajzi gyűjteményt is őrzött. A 20. század első éveiben Herrmann Antal játszott fontos szerepet abban, hogy az Erdélyi Kárpát Egyesület 1902-ben állandó néprajzi kiállítás nyitott Mátyás király kolozsvári szülőházában (Pozsony 2004: 25).

Székelyföldön, az első adatolható nagyszabású néprajzi kiállítást 1864-ben Marosvásárhelyen a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. vándorgyűlése alkalmából szervezte meg Szabó Sámuel, híres folklórgyűjtő, a református kollégium egykori tanára. Ez a kiállítás a maga nemében úttörőnek számított az egész magyar nyelvterületen (lásd Olosz 2003, 2009: 94–102).

1875-ben nyílt meg a közönség számára a Kézdivásárhely melletti Imecsfalván Cse-reyné Zathureczky Emília (1824–1905) magángyűjteménye, amikor a magyar orvosok és természetvizsgálók országos testületének 289 tagja tett itt látogatást. Ez a kollekciónak alakult át közgyűjteménnyé (1877), és került elhelyezésre 1879-ben Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégium épületébe. Ez az anyag képezte a Székely Nemzeti Múzeum alapját, mely a Kós Károly által 1911–1913 között kimondottan erre a célra tervezett és kivitelezett épületbe került végső elhelyezésre. A múzeum anyagának tudományos igényű rendszerezését második öre, Nagy Géza (1855–1915), kezdte meg, melynek során a korábban egységesen kezelt anyagot öt gyűjteménycsoportra (régiségek-érmék, néprajz, természetrajz, könyv és oklevéltár, képek-metszetek gyűjteménye) osztotta fel (lásd Kató 2004: 12, illetve Boér–Várallyay 2012: 11). A „szélesebb horizontú néprajzi tárgygyűjtést” a Székely Nemzeti Múzeumban László Ferenc honosította meg, aki 1903-tól kezdve szervezett gyűjtőutakat a Székelyföldön. Munkássága azért is jelentős, mert figyelme a hétköznapi, díszítetlen tárgyakra is kiterjedt, ugyanakkor egy szabadtéri

⁹¹ A fejezet alapjául szolgáló kutatást a *Múzeumi kommunikáció és online terek. A Covid19-járvány hatása a székelyföldi múzeumi gyakorlatra* című Domus szülőföldi csoportos kutatás (2021) tette lehetővé (szerződésszám: 1946/21/2021/HTMT). A jelen fejezet a kutatást lezáró pályamű átdolgozott változata. A kutatócsoport másik tagja Tőkés Gyöngyvér volt, akinek tanulmánya 2022-ben jelent meg.

részleg kialakításának tervei is megfogalmazódtak benne. Néprajzi fotói pedig a múzeum féltett kincseit képezik (Szócsné Gazda 2004: 19).

A Székely Művelődési és Gazdasági Egyesület kezdeményezésére 1886-ban nyitotta meg kapuit a Székelyföldi Iparmúzeum Marosvásárhelyen. Az intézmény elsősorban a régió kézműves életének eszközeit és termékeit gyűjtötte össze és állította ki (Bónis 2003). Alig másfél évtized elteltével, a 20. század elején ugyancsak Marosvásárhelyen született meg az első szabadtéri múzeum terve is. 1910-ben Toroczka-Wigand Ede a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság előtt bemutatta az első magyar állandó skanzen tervét, melynek legfőbb feladata a Székelyföld hagyományos falusi építészetének bemutatása lett volna (lásd Toroczka-Wigand 1911). A szerző gyergyói, háromszéki, Kükküllő és Nyárad menti, valamint torockói és kalotaszegi telket tervezett, emellett templom és temető is került volna a skanzenbe (Vass-Buzás 2007: 229). Néhány év múlva (1913) szintén Marosvásárhelyről nyújtott be Herrmann Antal tervezetét a minisztériumnak és az EMKE-nek melyben a székelység etnográfiajának megírását, valamint a székely néprajzi tárgyak összegyűjtését szorgalmazta (lásd Lénárt 2004: 155–202).

A székelyföldi kisvárosokban élő magyar értelmiségiek a két világháború közötti időszakban ismételten múzeumok létesítését kezdeményezték. Haáz Ferenc Rezső Székelyudvarhelyen az iskola-múzeum 1913-ban alapított néprajzi gyűjteményéből 1921-ben állandó kiállítást, majd múzeumot létesített. 1929-ben Domokos Pál Péter Csíkszeredában a Római Katolikus Főgimnáziumában néprajzi kiállítást szervezett Orbán Balázs születésének századik évfordulója tiszteletére. Egy évvel később pedig, a pünkösdi búcsú alkalmával, a csiki székelyek hagyományos nép- és egyházművészetéről rendezett kiállítást Csíksomlyón Nagy Imrével és Vámszer Gézával közösen. Dienes Ödön, kézdivásárhelyi ügyvéd 1922-ben kezdeményezte hely- és várostörténeti múzeum alapítását (Pozsony 2004: 25).

A második világháborút követően a múzeumalapítási törekvések tovább folytatódtak, gyakorlatilag az 1968-as megyésítést követően zárultak le. A mai székelyföldi múzeumhálózat gyakorlatilag a megyésítés során jött létre, és kisebb változásoktól eltekintve ma is az ekkortájt kiépült intézményhálózat szolgálja ki a Székelyföldet.

Gyergyószentmiklós 1900-as évek elején létrejött gyűjteménye a két világháború között gazdátlanul hanyódott, a második világháború idején pedig gyakorlatilag teljesen megsemmisült. 1946-ban merül fel újra a múzeum megszervezésének igénye dr. Kós Károly néprajzkutató munkatársi körében. A gyűjtést Tarisznyás Márton (1927–1980) néprajzkutató-helytörténész első éves egyetemi hallgatóként az 1948–49-es tanévben kezdi el. A gyűjtemény megnyitására 1954-ben került sor (Boér-Gagy 2005). Székelykeresztúron a néprajzos dr. Molnár István tanár (1910–1997), 1946-ban az unitárius középiskola mintegy 1000 tárgyból álló, csaknem kizárólag néprajzi anyagot tartalmazó gyűjteményét 1947-ben állítottak ki először. Önálló múzeumként 1950. augusztus 23-án nyitnak először (Boér-Gagy 2005).

Sepsiszentgyörgyön 1911-ben határozták el a szabadtéri részleg létesítését, de a konkrét telepítési tervek megvalósítására csak az 1930-as évek derekán került sor.

Haszmann Pál kezdeményezésére Alsócsernátonban, a Domokos-kúriában az 1970-es években alakult ki néprajzi múzeum és a kúria udvarán egy kisebb szabadtéri múzeum, melynek felügyeletét szintén a Székely Nemzeti Múzeum látta/látja el. A székelykeresztúri múzeum udvarára az 1950-es években építettek fel újra a közeli falvakból behozott házakat. Szintén ebben az időszakban került áttelepítésre a gyergyói medencéből néhány ház a Tarisznyás Márton múzeum udvarára.

Erdőszentgyörgyön 1957-ben, Szászrégenben pedig 1960-ban alapítottak múzeumot (Boér–Gagyí 2005). A Csíki Székely Múzeum az 1968-as megyésítést követően költözött be a Mikó-várba, melynek szomszédságában 1970–1978 között kisebb (6 házból, 1 gabonásból, 1 kerekas kútból és 15 faragott kapuból álló) falumúzeum jött létre (Pozsony 2007: 552–553).

Erdély magyarok lakta városaiban az 1970-es évek második feléig is alakultak kisebb-nagyobb néprajzi és helytörténeti múzeumok, illetve képtárak (lásd Pozsony 2004, Boér–Gagyí 2005). Szováta Város Múzeumát 1971-ben Szabó Mihály helyi tanár alapította, létrejöttét segítette a városi néptanács és a helyi fogyasztási szövetkezet is. A múzeum gazdag néprajzi agyaggal rendelkezett, melyet az 1960-as években a helyi iskolában megalakult néprajzos kör gyűjtötte össze. A múzeum azonban, akárcsak, az erdőszentgyörgyi, rövid életűnek bizonyult, 1975-ben felszámolták.

Ugyanakkor vidéki környezetben a 20. század második felében indult el egy elég intenzív, többnyire helyi kezdeményezésen alapuló néprajzi gyűjtőhullám, melynek nyomán számos tájház, néprajzi-helytörténeti gyűjtemény és néprajzi szoba jött létre a megyei/városi múzeumok, helyi önkormányzatok, iskolák vagy művelődési otthonok és a történelmi egyházakhoz tartozó egyházközségek védőszárnya alatt.

A székelyföldi múzeumok mai helyzete

Székelyföldön jelenleg két nagyobb, megyei fenntartású múzeummal (Székely Nemzeti Múzeum, Maros Megyei Múzeum) és öt városi (Csíki Székely Múzeum, Haáz Rezső Múzeum, Tarisznyás Márton Múzeum, Molnár István Múzeum és Erdővidék Múzeuma) múzeummal számolhatunk. Ezek közül tárgyállományát tekintve a legnagyobb a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti múzeum, a foglalkoztatott szakemberek, valamint az intézmény fenntartásága alá tartozó osztályok és külső egységek számát tekintve pedig a Maros Megyei Múzeum.

A Székely Nemzeti Múzeum fenntartója a Kovászna megyei tanács, Székelyhely Kós Károly tervei alapján készült, itt kaptak helyet a múzeum alapkiállításai. A múzeum tárgyállománya és kutatásai folyamatosan gyarapodtak, az 1950-es évekre a régió legnagyobb gyűjteményével rendelkezett. Az 1970-es évektől kezdődően pedig épületbővítésre és további helyszíneknek a múzeum fenntartásága alá történő helyezésére került sor. A múzeum néprajzi, régészeti, természetrajzi gyűjteménnyel, valamint fotó- és film-tárral rendelkezik. Jelenleg a Múzeum kihelyezett osztályaiként működik a kézdívsár-

helyi Incze László Céhtörténeti Múzeum, a csernátoni Haszmann Pál Múzeum, a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum, a Gyárfás Jenő Képtár és a Magma kiállítótér.

A Maros Megyei Múzeum elődje az 1886-ban alapított Székelyföldi Iparmúzeum, melynek 1893-ra készült el az önálló székháza. 1905-től a Kereskedelmi Minisztérium fennhatósága alá tartozott, ekkor gyűjteménye jelentős gyarapodást ért el. Az első világháborúban jelentős veszteségeket szenvedett. Az I. világháború után 1935-ben alakul meg a városban a román régészeti és néprajzi múzeum, Aurel Filimon (1891–1946) munkássága nyomán. A múzeum az újonnan felépült Kultúrpalotában kapott helyet, az intézményt azonban 1940-ben bezárták. Az 1949-től újrainduló városi múzeum, ahová az iparmúzeum anyagai is bekerültek, a rajoni rendszer létrehozását követően Tartományi Régészeti és Néprajzi Múzeum lett. 1957-ben épp a volt Iparmúzeum épületét kapta meg (Boér–Gagyí 2005). A megyésítést követően megyei fennhatóság alá került, jelenleg a múzeum hat részleggel: régészeti, történeti, néprajzi, természettudományi részleggel és Képtárral rendelkezik. De a múzeum fenntartásában működik a Kultúrpalota és három külső egység, a görgényszentimrei és a mezőzáhi kastély, valamint a Mikházán található Régészeti park.

A három székely megye közül Hargita megye nem rendelkezik megyei fenntartású múzeummal, ezzel is magyarázható, hogy területén több önálló városi múzeum is működik. A Csíki Székely Múzeum az 1990-es években került vissza megyei fennhatóságból Csíkszereda város önkormányzatához, az intézmény 1960 óta a Mikó-várban működik. A múzeum Képtárral, történeti, régészeti, néprajzi, természetrajzi, egyházművészeti és régikönyv gyűjteménnyel, valamint szabadtéri részleggel is rendelkezik. A múzeum működteti a Tusnád falu központjában lévő bőrvízmúzeumot is. A Haáz Rezső Múzeum működtetője Székelyudvarhely város. Az intézmény 1968-ban kapott saját székházat, mely 1978-ban az Állandó Képtár épületével bővült. A múzeum 2016-ban költözött jelenlegi székhelyére, a Haberstumpf-villába. Gyűjteményei között néprajzi, helytörténeti, régészeti, képzőművészeti és természetrajzi gyűjtemény szerepel. Az intézmény működteti a Korunk Galériát, a Barabás Miklós termet, a szejkefűrdői Borvízmúzeumot, valamint a Nyikó-menti tájházat, a Tamási Áron emlékházat és a Orbán Balázs és Tompa László emlékszobákat. A Tarisznyás Márton nevét viselő múzeum Gyergyószentmiklós városi tanácsa fenntartásában működik. A múzeumban néprajzi és ásványtani kiállítás látható. udvarán néhány parasztház is megtekinthető. A múzeum működteti a Tinka-malmot. A székelykeresztúri Molnár István Múzeumot 1946-ban alapították a városi unitárius főgimnázium régészeti-történelmi, művészettörténeti és természetrajzi gyűjteményeiből. Az intézmény 1950-ben a város főterén kapott székhelyet, mely azóta is itt található. A 20. század második felében az intézmény szabadtéri részleggel is bővült. Elsőként egy 1853-ban épült kecseti ház, majd 1996–1997 között újabb, a Nyikó-mente falvaiból származó épületekkel gazdagodott. Így került a múzeumba egy 1780-as keltezésű tarcsafalvi lakóház, egy csehédfalvi istállócsűr és egy disznóól, egy szenterzsébeti szőlőprés, valamint egy rugonfalvi sütőház. a szabadtéri részleg több, a környező falvakból származó székelykapuval, számos gazdasági épülettel és egyedülál-

ló a népi ipari szerkezeteket (magtörők, olajütők, kézi- és vízimalmok, posztóványolók, vízi fűrészek) bemutató gyűjteménnyel rendelkezik.⁹²

Az erdővidéki Baróton az első múzeumi gyűjteményt Kászoni Gáspár órásmester, helytörténész és magángyűjtő hozta létre 1979-ben Baróti Tájmuzeum néven, mely 1984-ig (bezárásáig) a Székely Nemzeti Múzeum részlegeként működött. Az újabb múzeumalapításra 2006-ban, a Gaál Mózes Közművelődési Egyesület kezdeményezésére került sor, amikor Barót város Önkormányzatával és a Székely Nemzeti Múzeummal összefogva létrejött Erdővidék Múzeuma. A múzeum ünnepélyes megnyitására 2006. november 17-én került sor.⁹³ A múzeum büszkesége a helytörténeti kiállítás mellett egy 4 millió éves, masztodon csontváz, mely nemzetközi viszonylatban is ritkaságszámba menően érnek számít. A csontvázat 2008 nyarán Felsőrákoson találták meg.

Kommunikáció és a múzeumi digitalizáció formái Székelyföldön

Kutatásom során a járványhelyzet okán az utóbbi két évben kialakult erdélyi, ezen belül székelyföldi múzeumi gyakorlattal kapcsolatos néhány elvi és gyakorlati problémát szeretnék érinteni, melyek egyaránt érintik a múzeumok kommunikációját, az itt zajló kutatásokat, a közönségnek szánt különböző programokat és nem utolsósorban a múzeumokban zajló digitalizáció területét.

Több székelyföldi muzeológusokkal valamint múzeumi vezetővel folytatott beszélgetés és online interjú, valamint a múzeumoknak az online térben zajló tevékenységeinek elemzése alapján egyrészt azt vizsgálom, hogy milyen hatással volt a Covid19-járvány a székelyföldi múzeumokra, másrészt azt, hogy miként alakult a múzeumokban a digitalizáció és virtualizáció folyamata ebben az időszakban, harmadrészt pedig azt, hogy az egyes múzeumok esetében mennyiben teljesülnek a digitalizációhoz szükséges technológiai, anyagi és tudásbéli feltételek, milyen területeken és milyen formában érhető tetten a digitalizáció, illetve, milyen a digitalizáltság foka az egyes székelyföldi múzeumok esetében a múzeumi munka különböző területein.

A kutatás elsősorban feltáró jellegű, célja egy előzetes képet nyújtani arról, hogy a székelyföldi múzeumok miként birkóztak meg a múzeumi tevékenységek digitalizációjával, és ez milyen hatással volt a Covid19-járvány okozta helyzet kezelésére, milyen összefonódás tapasztalható a digitalizáció és a Covid19-járvány között.

A vizsgálat során azokra az – elsősorban online környezetben végzett – (kommunikációs) gyakorlatokra helyeztem a hangsúlyt, melyek a SARS-CoV-2 koronavírus által okozott járványhelyzetnek köszönhetően érvénybe lépett teljeskörű lezárás, a karantén időszakában, majd ezt követően a különböző szintű és formájú korlátozások mellett

⁹² Lásd: <http://udvarhelyszek.eloerdely.ro/kiallitok/muzeum/molnar-istvan-muzem> (letöltés ideje: 2021. december 3.)

⁹³ Lásd: <https://www.sznm.ro/sznm.php?o=barot> (letöltés ideje: 2021. december 3.)

utóbbi közel két évben meghatározták a székelyföldi múzeumok mindennapjait. Ebben a tekintetben alapvetően az érdekelt, hogy:

1. miként tudták a székelyföldi múzeumok ebben az időszakban ellátni feladataikat?
2. az egyes múzeumok kommunikációja mennyiben (milyen formában) támaszkodott az internetre és a közösségi média különböző csatornáira?
3. hogyan hatott a járvány a székelyföldi múzeumokra a digitalizáció szempontjából, azaz a digitalizáció milyen fázisában vannak a székelyföldi múzeumok?
4. milyen feladatok és kihívások előtt állnak a székelyföldi múzeumok a digitális átállás tekintetében?

Ilyen értelemben a kutatás a vészhelyzeti antropológia (*urgent anthropology*), a kommunikációtudomány és az internetkutatás mint emergens gyakorlat (lásd Hine 2018) határmezsgyéjén helyezkedik el. Az elmúlt néhány évben a digitalizáció az élet minden területére kiterjedt és egyre inkább meghatározóvá válik. Ezt a folyamatot a világjárvány még inkább felgyorsította és még sürgetőbbé tette, sőt egyes területeken egyenesen kikényszerítette a digitalizációt (lásd Dumitru 2021). Ebben a helyzetben a múzeumokra – melyek egyszerre érintkeznek a gazdaság, az oktatás és a szórakozás területeivel – is komoly feladatok és kihívások várnak. Ennek a digitális és digitalizált tárgyakra, virtuális kiállításokra támaszkodó és erős interaktivitást igénylő „új múzeumi világnak” a megteremtésében országonként, régiókként és kultúránként, jelentős különbségek tapasztalhatók. A jelen kutatás pont ezekre a regionális és kulturális sajátosságokból is adódó különbségekre figyelve próbálja feltárni és elemezni a székelyföldi magyar vonatkozású múzeumok online kommunikációjának és múzeumi gyakorlatának a jellemzőit, mely a további feladatok azonosítását, és cselekvési tervek megfogalmazását teszi lehetővé.

A vizsgálatot 7 múzeumra terjesztettem ki, de néhány esetben utalok az egyes múzeumok alegységeként működő kihelyezett osztályok helyzetére is. A vizsgált öt intézmény a következő: Kovászna megyéből a Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy) és az Erdővidék Múzeuma (Barót), Hargita megyéből a Csíki Székely Múzeum (Csíkszereda), a Haáz Rezső Múzeum (Székelyudvarhely), a Tarisznyás Márton Múzeum (Gyergyószentmiklós) és a Molnár István Múzeum (Székelykeresztúr), valamint Maros megyéből a Maros Megyei Múzeum (Marosvásárhely).

A kutatás több szálon kötődik a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Marosvásárhelyi Karának Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszéke keretében a 2000-es évek közepe óta a tanszék oktatóiból szerveződő Új média kutatócsoport eredményeihez, melynek a számítógépes és/vagy internet alapú médiajelenségek világára fókuszáltak. A vizsgálatok központi fogalmai a kommunikáció mellett az új média és a digitalizáció. Az elmúlt években a kutatócsoport az új média és a fokozódó digitalizáció folyamatainak, szerepének és hatásainak a mikro- és makroszintű vizsgálatára fókuszált. A csoport tagjai több közös kutatási pályázatban vettek részt, melynek nyomán számos tanulmány és néhány tanulmánykötet született. Ugyanakkor a tanszéken 13 alkalommal került megszervezésre az *Új média konferencia*, mely tudományos fórumot

biztosított ennek a tudományos műhelynek a keretében végzett kutatások bemutatásához, közzétételéhez (Ármeán–Gagyri szerk. 2011, Tőkés–Sántha szerk. 2013, Gagyi–Imre szerk. 2014, Zsigmond ed. 2018, *Korunk* 2017/8).

A jelen kutatás az ebben a műhelyben végzett kutatások eredményeihez kapcsolódva, ezekből táplálkozva arra vállalkozik, hogy a kulturális örökség termelése, megőrzése és bemutatása szempontjából kiemelten fontos intézmény, a múzeum esetében megvizsgálja, hogy miként hatott az intézményi gyakorlatra a 2020 elején bekövetkezett világjárvány. Más szóval a digitális technológia és az új média erdélyi (ezen belül is elsősorban a székelyföldi városi) helyszíneken és közösségekben tapasztalható használatának aktuális, a mindennapi életbe beépülő, az intézményi működést alapjaiban meghatározó szerepét vizsgálja.

Ugyanakkor a kutatás vezetőjének az elmúlt években több tanulmánya is megjelent az erdélyi/székelyföldi falusi környezetben található múzeumok (tájházak és néprajzi gyűjtemények) közösségi használatával (például Vajda 2013a–b, 2014b, 2016a–b, 2020), helyi és nemzeti identitás formálásában, az múlt kultivációjában, valamint a kulturális örökségképzésben (megőrzés, felmutatás és létrehozás) betöltött szerepéről, 2020 végén pedig a múzeumok és járvány viszonyáról, valamint a digitalizáció és virtualizáció kérdéseit taglaló elméleti problémákról írt összefoglaló tanulmányt (Vajda 2020, 2021). Jelen kutatás az ott felvetett problémák mentén kívánja elemezni a székelyföldi múzeumok helyzetét.

A kutatás módszereként az összehasonlító elemzést alkalmazom, az elemzés egységének a múzeumot, mint a kulturális örökség kultiválásának (megkonstruálásának, megőrzésének, és bemutatásának) szempontjából önálló entitás tekintem. A múzeumok online kommunikációjának és a járvány időszakában folytatott tevékenységének elemzése során a következő kvalitatív és kvantitatív módszereket alkalmaztam: 1. a tartalom alapú elemzést az online készített interjúk, a honlapok valamint a közösségi média felületeken található tartalom esetében; 2. a tipológiai módszert az összegyűjtött információk elemzésére és osztályozására; 3. a kvantitatív elemzés módszerét a múzeumok digitalizációjának és az online kommunikációjának elemzésében,⁹⁴ illetve 4. a kontextuselemzést a használat és funkció vizsgálatánál. Az adatok elemzése során ugyanis figyelembe vettem azokat a meghatározó társadalmi-kulturális kontextusokat, melyben a múzeumok kifejtik tevékenységüket, valamint figyeltem az egyes múzeumok célközönségének digitális műveltségére is, mely lényegesen befolyásolja azt, ahogyan az egyes intézmények online kommunikációjukat alakítják.

A digitalizáltság mértéke tekintetében a Székelyföldi múzeumok igen felemás képet mutatnak. Ez részben annak is köszönhető, hogy országos szinten sincs egy kidolgozott átfogó stratégia a múzeumi digitalizáció tekintetében. Elég csak arra gondolni, hogy a

---

⁹⁴ Az egyes múzeumok honlapjának és a közösségi médiában végzett tevékenységük elemzését egy – a kutatás során, a szakirodalom eredményeire és a kutatott terület helyi sajátosságaira támaszkodó – szempontrendszer alapján végeztem.

tárgyak adatolására használt program több mint tíz éves, már nem igazán felel meg a mai kor követelményeinek. Ehhez még az is hozzátársul, hogy a Székelyföldön található múzeumokból még most is hiányzik a korszerű digitalizáció végzéséhez szükséges eszköztár és az ezek működtetéséhez szükséges tudás egyaránt. Illetve az eszközbeszerzéshez és a személyzet továbbképzéseken, tanfolyamokon való részvételét biztosító anyagi források is szűkösek.

Amikor a múzeumok digitalizációs indexét, azaz a digitalizáció előrehaladásának mértékét és annak minőségét kívánjuk meghatározni alapvetően négy szinten kell ezt megvizsgáljunk:

1. a közönségkapcsolatok digitalizációjának szintjét, ahol azt vizsgálom meg, hogy a múzeumok rendelkeznek-e önálló és folyamatosan frissülő honlappal (ennek részletes elemzését lásd Tőkés Gyöngyvér tanulmányában), rendelkeznek-e azokon a közösségi média felületeken saját fiókkal/oldallal, amelyet a megszólítani kívánt célközönség gyakran használ (Facebook, Instagram, YouTube, TikTok), illetve ezeket milyen hatékonyan használja, építi be a múzeumi kommunikációba.
2. a múzeumi tevékenységek eredményeinek digitalizációja, ahol azt nézem, hogy a múzeum milyen mértékben digitalizálta az intézmény falain belül zajló tudományos tevékenységek eredményeit. Elérhetőek-e a múzeum honlapján a múzeum gyűjteményeiben található tárgyakról részletesebb leírások, a múzeumi kiadványok digitális (vagy digitalizált) változatai.
3. a tárgyak digitalizációja esetében egyrészt azt nézem, készült-e a tárgyállományról digitális adatbázis és ez elérhető-e online, másrészt meg azt, hogy milyen fázisban van a gyűjteményekben található tárgyak 2D vagy 3D digitalizációja.
4. a kiállítások digitalizációja esetén szintén több együtthatóra figyelek, melynek alapján három fokozatot különíték el: 1. a digitális eszközök és tartalmak a kiállítások népszerűsítésében és a kiállítással kapcsolatos kiegészítő információk elérésében jut szerephez, 2. a digitális eszközök a kiállítás szerves részét képezik és 3. digitális kiállítások, melyek lehetnek egy-egy kiállítás digitalizált változatai, vagy olyanok, melyeket elve az online térbe terveztek, illetve virtuális séták.

A közkapcsolatok digitalizációja

A múzeumok online láthatóságának és kommunikációjának vizsgálata során a saját honlap és a közösségi média platformokon való jelenlét mellett azt is vizsgáltuk, hogy a múzeumok jelen vannak-e a Wikipédia szabad enciklopédia oldalán. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert ez a legfontosabb (az átlag felhasználók által leggyakrabban használt) online lexikon, melyből az érdeklődők tájékozódhatnak az intézmény történetét és gyűjteményeit illetően. A vizsgálat során az derült ki, hogy a székelyföldi múzeumok közül három esetben (a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a csernátoni Haszmann Pál Múzeum és a csíkszeredai Csíki Székely Múzeum esetében) román és magyar nyelvű

vú szócikk egyaránt elérhető a Wikipédián, a Maros Megyei Múzeumról csak román nyelvű, míg a Tarisznyás Márton Múzeumról csak magyar nyelvű szócikk olvasható. Négy kisvárosi környezetben működő múzeumról pedig semmilyen nyelven nem érhető el szócikk, angol nyelvű leírással pedig egyetlen múzeum sem rendelkezik.

Ugyanakkor az elemzés során azt is megnéztük, hogy milyen, a székelyföldet és a székelyföldi intézményeket/turisztikai nevezetességeket népszerűsítő oldalakon vannak jelen. A vizsgált múzeumok mindegyike megtalálható a három székely megye turisztikai desztinációt népszerűsítő, három nyelven (magyar, román, angol) kommunikáló, megyei fennhatóság alá tartozó turisztikai oldalon (visitcovasna, visitharghita, visitmures). A Székelyföld épített örökségét, természeti kincseit és népi mesterségeit 360°-os panorámák és rövid leírás segítségével bemutató, három nyelven kommunikáló virtuális székelyföld (vagy Székelyföld 360) oldalon csupán a Székely Nemzeti Múzeum és a hozzá tartozó kihelyezett tagozatok találhatók meg.

A közönségkapcsolatok digitalizációjának helyzete a következő táblázatban összegezhető:

Múzeum neve	honlap	Facebook	Instagram	YouTube	TikTok	virtuális Székelyföld	Wikipédia
Székely Nemzeti Múzeum	+	+	+	+	-	+	+
Incze László Céhtörténeti Múzeum	-	-	-	-	-	+	-
Haszmann Pál Múzeum	-	+	+	-	-	+	+
Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum	+	+	-	-	-	+	+
Csíki Székely Múzeum	+	+	+	+	-	-	+
Haáz Rezső Múzeum	+	+	+	+	-	-	-
Tarisznyás Márton Múzeum	+	+	-	+	-	-	+
Maros Megyei Múzeum	+	+	-	+	-	-	+
Molnár István Múzeum	-	+	-	-	-	-	-
Erdővidék Múzeuma	-	+	-	-	-	-	-

1. táblázat. A székelyföldi múzeumok online jelenléte

A múzeumok kommunikációjának digitalizációjával kapcsolatban elmondható, hogy az általunk vizsgált, önálló entitással rendelkező múzeumok közül kettő (mindkettő kisvárosi környezetben működik) nem rendelkezik saját honlappal, illetve hasonló mondható el további két, a Székely Nemzeti Múzeum alá tartozó, vidéki környezetben található múzeumról is. A többi intézmény esetében a honlap tartalmazza a múzeummal kapcsolatos legfontosabb információkat. A múzeumok honlapján az információk kettő kivételével magyar, román és angol nyelven egyaránt elérhetőek, a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum esetében az angol nyelvű oldal szerkezete ki van alakítva, de adatokkal nem töltötték fel, a Maros Megyei Múzeum esetében pedig a honlapon nincs is lehetőség az angol nyelv kiválasztására.

Ha viszont a székelyföldi múzeumok social media jelenlétét nézzük, ez igen változatos képet mutat. Mindenekelőtt az látható, hogy a múzeumok online kommunikáció erőteljesen Facebook központú, itt vannak legaktívabban jelen a múzeumok⁹⁵ és a Facebook-bejegyzések elkészítését kéri meg és követi nyomon leginkább az intézményi vezetés. A székelyföldi múzeumok többsége a 2010-es évek elején/közepén hozta létre saját Facebook-fiókját, azonban annak kommunikációs célokra történő intenzívebb és tudatos (tervezett) használatára azonban csak az utóbbi öt évben került sor. Ha a hírfolyam, a létrehozott események és feltöltött fényképek időbeli eloszlását nézzük, akkor azt láthatjuk, hogy a bejegyzések és megosztások száma nagyjából 2016–2017 körül növekednek meg ugrásszerűen, majd ezt követően egészen a világjárvány kitöréséig, 2020 tavaszáig egy lassúbb növekvő tendencia tapasztalható. A karantén idején tapasztalható visszaesést követően az egyes intézmények social media kommunikációját a karantén időszakában sokk érte, ami a bejegyzések számának visszaesését és a létrehozott események elapadását⁹⁶ eredményezte, de az elmúlt év során a legtöbb esetben a múzeumok Facebook-kommunikáció helyreállt, a bejegyzések gyakorisága és rendszeressége stabilizálódott.

Azonban, ha alaposabb vizsgálatnak vetjük alá az egyes múzeumok Facebook-aktivitását, akkor a gyakorlat szintjén szembeötlő különbségeket találunk. A Facebook-fiókkal rendelkező múzeumoknak több mint a felénél nem található legalább egy rövid, pár soros leírás az intézményről a névjegy menü alatt. A videómegosztás lehetőségét a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum használja ki a leginkább, de a Maros Megyei Múzeum és a csernátoni Haszmann Pál Múzeum Facebook-oldalán is a székelyföldi átlagnál (37,14) jóval több videó található. A járványhelyzetre és a járvány okozta korlátozásokra azonban csak a Haszmann Pál és a Haáz Rezső Múzeum által feltöltött videókban van

⁹⁵ Kivételt képez a Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum, amelynek Facebook-oldalán alig tapasztalható tevékenység, illetve a székelykeresztúri Molnár István Múzeum, amelynek oldalán szintén csak szórványosan jelennek meg bejegyzések. A járvány kitörése óta mindössze 10 bejegyzés jelent meg.

⁹⁶ Lásd a 2. táblázat megfelelő oszlopában. Ahogy az összefoglalásból is látni lehet mindössze a Maros Megyei Múzeum esetében tapasztalhatjuk azt, hogy a létrehozott események száma nőtt a járvány kitörését követő időszakban.

konkrét utalás, sőt az utóbbi múzeum munkatársai még négy, a korlátozásokkal kapcsolatos (#maradjotthon, #nemenjlocsolni) videót is készítettek. A fokozott fényképhasználat viszont elsősorban a baróti Erdővidék Múzeuma és a Maros Megyei Múzeum esetében szembeötlő. Az előbbi Facebook-oldalán 284 könyvtárba rendezve összesen 15343 fénykép található, míg az utóbbi esetében 12198 kép van 268 könyvtárban rendezve. E két intézmény esetében gyakran előfordul, hogy egy-egy eseményről akár 150-200 képet is közzétesznek. A többi múzeum esetében nemcsak a fényképek száma alacsonyabb, de a könyvtárak száma is (Csíki Székely Múzeum 177, Székely Nemzeti Múzeum 130, Tarisznyás Márton Múzeum 121, Haáz Rezső Múzeum 84, Molnár István Múzeum pedig mindössze 5).

A múzeum neve	Névjegy	Fényképek	Események	Videók	Összes követés	Összes kedvelés	Az oldal létrehozásának időpontja
Székely Nemzeti Múzeum	-	3312	252+9 ⁹⁷	10	-	-	-
Haszmann Pál Múzeum	+	3356	22+4	61	2848	2735	2012.06.18.
Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum	-	3	10+0	0	779	764	2015.02.12.
Csíki Székely Múzeum	+	3579	142+5	16	4033	3926	2011.09.20.
Haáz Rezső Múzeum	+	3413	96+19	78	5010	4952	2014.07.04.
Tarisznyás Márton Múzeum	-	2808	75+4	9	2698	2641	2012.05.13.
Maros Megyei Múzeum	-	12198	51+77	71	6074	5885	2010.04.14.
Molnár István Múzeum	-	94	121+1	0	1695	1674	2015.10.15.
Erdővidék Múzeuma	+	15343	25+8	15	3471	3367	2015.05.25.

2. táblázat. A székelyföldi múzeumok Facebook-használata

⁹⁷ Ebben az oszlopban az első szám minden esetben a járvány előtt létrehozott események számát jelöli, míg a második a járvány kitörése óta eltelt időszakban létrehozott eseményekét.

A többi – a célközönség által gyakran használt platformon (YouTube, Instagram stb.) azonban nagyon változó a múzeumi jelenlét, TikTok-csatornával pedig egyetlen múzeum sem rendelkezik.

A vizsgált múzeumok közel fele rendelkezik ugyan Instagram-fiókkal, de ha ezeket megnézzük, akkor azt látjuk, hogy ezt a csatornát nem tudják a székelyföldi múzeumok kellőképpen kiaknázni. A Haáz Rezső Múzeumot leszámítva, amely messzemenően a legtöbb Instagram-bejegyzéssel és követővel rendelkezik, a legtöbb esetben csak a fiók létrehozásáig jutottak el az intézmények. Az Instagram-használat alakulása a székelyföldi múzeumok esetében az alábbi táblázatba foglalható össze.

Múzeum neve	Bejegyzések száma	Követők száma	Követések
Székely Nemzeti Múzeum	6	164	55
Csíki Székely Múzeum	2	80	3
Haáz Rezső Múzeum	65	265	23
Haszmann Pál Múzeum	0	72	0

3. táblázat. A székelyföldi múzeumok Instagram-jelenléte

Hasonlóan sokféle módon alakult a YouTube adta lehetőségek kihasználása is. Ha megvizsgáljuk az alábbi táblázata adatait, az látható, hogy a megosztott videók száma két esetben is 5 alatti és – szintén a Haáz Rezső Múzeumot leszámítva – a feliratkozott személyek száma is elenyésző. A legtöbb videó a Csíki Székely Múzeum csatornáján látható, igaz ennek a múzeum hozta létre legkorábban saját YouTube-csatornáját.

Múzeum neve	Videók száma	Megtekintések	Feliratkozók száma	Feliratkozás időpontja
Székely Nemzeti Múzeum	4	261	6	2021. március 31.
Csíki Székely Múzeum	69	16653	25	2009 március 10.
Haáz Rezső Múzeum	40	14342	51	2016 november 8.
Tarisznyás Márton Múzeum	1	4	0	2017. október 24.
Maros Megyei Múzeum	20	6494	0	2021. május 19.

4. táblázat. A székelyföldi múzeumok YouTube-jelenléte

A tudományos munka digitalizációja

Ami a tudományos munka digitalizálásának mértékét illeti szintén nagy egyenlőtlenségek tapasztalhatók a székelyföldi múzeumok esetében. A múzeum kiállításainak archiválására többféle megoldást alkalmaznak az egyes múzeumok. A Székely Nemzeti Múzeum esetében a korábbi kiállításokat csak a hírfolyamból lehet visszakeresni, ami nagyon megnehezíti a tájékozódást. A Múzeum honlapján ugyan van Kiállítások menü, de ezalatt az intézmény külső helyszínei vannak felsorolva, és nem az intézmény által szervezett kiállítások adatbázisa tekinthető meg. A Csíki Székely Múzeum, a Maros Megyei Múzeum a Haáz Rezső Múzeum és a Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum esetében már a honlapon külön fül alatt vannak archiválva a korábbi időszaki kiállítások. Az egyes eseményekről rövid leírás és néhány fénykép tekinthető meg. A gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum esetében ugyan megtalálható a honlapon a kiállításokra mutató gomb, de az oldal nincs feltöltve tartalommal.

A múzeumi tudományos munka keretében született kiadványok (múzeumi évkönyv, időszaki kiadványok, kiállításkatalógusok) adatai a Csíki Székely Múzeum és Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum esetében megjelennek ugyan a honlapon, de tartalmuk nem érhetőek el. Ez már csak azért is érdekes, mert egyéb szervereken ezek az anyagoknak a legnagyobb része ingyenesen hozzáférhető, így a megjelenítés akár egy egyszerű link segítségével is megoldható lett volna. A Maros Megyei Múzeum a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum esetében és a Haáz Rezső Múzeum esetében még csak utalás sem történik a múzeum kiadványaira, bár az utóbbi intézmény esetében azért mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy a múzeum által finanszírozott három kötetes Székelyföld monográfiát külön oldalon mutatják be, illetve azt is meg kell említenünk, hogy a múzeum honlapján található egy online adatbázis, melyben a múzeum tulajdonában található néhány régi kiadvány is elérhető. Az egyedüli múzeum, amely esetében az intézmény által kiadott könyvek, folyóiratok, kiállításkatalógusok online elérhetőek az a Székely Nemzeti Múzeum, bár igaz, hogy az elmúlt néhány évben (ami a járvány időszakát is felöleli) az ő adatbázisuk sem frissült. Az utolsó kiadványt 2019-ben tették közzé. A recens kutatásairól pedig egyetlen múzeum sem számol be a honlapján, miközben a sajtóban vagy a közösségi médiában ezekről többrendben is beszámolnak. Az egyik legutóbbi példa erre a Csíki Székely Múzeum járvány kutatása, mely, annak ellenére, hogy a sajtóban és a közösségi médiában is jelent meg felhívás, a múzeum honlapján a projektről semmilyen információ nem olvasható.

Múzeum neve	Gyűjtemények	Kiállítások	Kiadványok	Kutatások
Székely Nemzeti Múzeum	+	-/+	+	-
Zabolai Tájház és Csángó Néprajzi Múzeum	-	+	-/+	-
Csiki Székely Múzeum	-	+	-/+	-
Haáz Rezső Múzeum	-	+	-/+	-
Tarisznyás Márton Múzeum	-	-	-	-
Maros Megyei Múzeum	-	+	-	-

5. táblázat. A székelyföldi múzeumok tudományos munkásságával kapcsolatos adatok megjelenítése a múzeumok honlapján

Tárgydigitalizálás

A 2000-es évek második felétől kezdődően a székelyföldi múzeumok esetében is megindult a tárgyak digitalizálása. Ez a digitalizálási program a Román Örökségvédelmi Hivatal szakmai felügyelete alatt zajlik és a teljes román múzeumi hálózatra kiterjedt. A projekt keretében a múzeumok a digitalizálást a Docpat nevű informatikai rendszer segítségével végzik, mely a múzeumokban található tárgyi örökség és egyéb archív anyagok számítógépes feldolgozását és egységes szempontrendszer szerint történő rendezését teszi lehetővé. A program azonban eléggé elavult technológián alapul, használata nehézkes. A beszélgetések során szinte minden muzeológus panaszkodott a programra, elsősorban ezzel magyarázva a digitalizálás lassú előmeneteléért. A probléma orvoslása érdekében a Csiki Székely Múzeum még 2019-ben megvásárolta a magyarországi múzeumok által használt Qulto nevű programot, de a járvány kitérése miatt alig haladt valamit a digitális nyilvántartás/leltározás.

A digitalizálás tekintetében a Székely Nemzeti Múzeum ért el a legjobb eredményeket, ahol az egyes gyűjtemények bemutatása mellett a gyűjteményekben található tárgyak egy jelentős része is megtekinthető. Az egyes tárgyakról fotó és rövid leírás is hozzáférhető. A fotó- és filmtár anyaga pedig teljes egészében elérhető a múzeum honlapjáról.

Az múzeumok nagyrészeről azonban továbbra is elmondható, hogy miközben a tárgyállomány tudományos leírása (digitális program segítségével történő metaadatolása) és digitalizálása mindenütt elkezdődött, ezeknek az eredményeknek – legalább a részleges – nyilvánosan elérhetővé tétele nem történt meg. A múzeumok honlapjain a gyűjteményekről csak egy-egy hosszabb-rövidebb leírás és néhány szemléltető fénykép

található, a recens kutatások eredményeiről pedig még szórványosabban állnak információk az érdeklődők rendelkezésére.

A digitális nemzeti tárgykatalógus fejlesztése mellett az egyes múzeumok több egyéni, vagy magyarországi múzeumok által lebonyolított digitalizációs programban is részt vállaltak. Ezek eredményei azonban nem jelennek meg az intézmények honlapján, és közösségi média oldalain is csak elszórt információkat találunk.

2012-ben a Csíki Székely Múzeum közösen a Román Nemzeti Örökségvédelmi Hivatalával, a Román Paraszt Múzeumával, a Romániai Falusi Múzeumok és Magángyűjtemények Hálózatával és a Nemzeti Vidéki Ökológiai és Kulturális Turizmus Egyesülettel közösen szervezte a Multicult – a romániai nemzetiségi kisebbségek múzeumainak virtuális tára nevű programot, melynek keretében létrehozott egy digitális adatbázist, mely 90 múzeumot mutat be. Ezek közül 44 magyar vonatkozású, melyből 30 található vidéki környezetben: 7 emlékház, 1 művészeti gyűjtemény és 22 néprajzi/helytörténeti gyűjtemény (lásd Vajda 2019). A gyergyószentmiklósi tarisznás Márton Múzeum pedig a korabeli képeslapok és fotók digitalizálása terén ért el kiváló eredményeket. A digitalizált gyűjteményt webes felületen is közzétették Gyergyói Dia néven (gyergyoidia.ro). A digitalizálás fázisairól, az újabb és újabb szerzeményekről a Facebook-oldalukon tájékoztatták a közönségüket. A bejegyzések alatt olvasható kommentek és a lájkok számából ítélhetően a program népszerűségnek örvend a város és a környék lakói körében egyaránt. Már ezért is érthetetlen, hogy a projekt eredményeit megjelenítő honlap miért nincs összekötve a múzeum hivatalos honlapjával.

A Hungaricana támogatásával futó projekt keretében, melynek célja egy ingyenesen hozzáférhető és áttekinthető vizuális gyűjtemény létrehozása, a székelyföldi múzeumokban több mint 500 Székelyföldet bemutató műtárgy digitalizálására és közzétételére került sor a gallery.hungaricana.hu weboldalon.

A járvány ideje alatt, 2020-ban indult meg a magyarországi Néprajzi Múzeum által kezdeményezett és finanszírozott digitalizációs projekt, melynek célja a székelyföldi múzeumok anyagának 2D és 3D digitalizációjának elősegítése. A projekt célja olyan programokat bocsájtani a székelyföldi múzeumok rendelkezésére és megtanítani ezek használatát, melyek lehetővé teszik a múzeumi tartalmak magyar nyelvű metaadatolását és online megjelenítését. A projekt keretében a Néprajzi Múzeum a digitalizációhoz szükséges csúcstechnológiát és az eszközök működtetéséhez szükséges tudást egyaránt garantálja az erdélyi kollégáinak, sőt az erdélyi intézmények használhatják a digitalizált adatok tárolására a Néprajzi Múzeum szerverparkját is. A két nagy teljesítményű szkennert, melyek közül az egyik síktárgyas (fotók, dokumentumok), a másik pedig a műtárgyas (3D alkotások) digitalizálására alkalmas, és a hozzájuk tartozó programok használatát a Néprajzi Múzeum munkatársai által tartott képzések keretében sajtáthatták el a székelyföldi muzeológusok. Az eszközöket pedig, melyek a Néprajzi Múzeum kölcsönözte a székelyföldi múzeumoknak pedig „utaztatni” fogják az egyes székelyföldi múzeumok között. Ugyanakkor a Néprajzi Múzeum munkatársai a projekt keretében vállalták a digitalizált anyagok utógondozást is.

A járvány kitörése miatt azonban ezek a digitalizációs munkálatok lelassultak, így még korai lenne arról beszélni, hogy ennek milyen hatása lesz a múzeumi munka és a múzeumok online térben történő megjelenítése, esetleg újragondolása és a jövőbeli kiállítások tervezés szempontjából.

A kiállítások digitalizációja

A 2000-es évektől a székelyföldi múzeumokban is megjelentek a kutatói munkát és a kiállítások népszerűsítését támogató digitális technológiák, azonban a kiállításokban csak a 2010-es évektől kezdődően került felhasználásra a digitális technológia, itt is elsősorban olyan érintőképernyők (kioszkok) vagy multimédiás (audiovizuális) lejátszók formájában, melyek eligazítást, kiegészítő információt nyújtottak a látogatóknak egy-egy kiállítással kapcsolatosan, felvázolták, vagy megidéztek a kiállítás során bemutatott téma/korszak hangulatát. Illetve az utóbbi évtizedben néhány esetben a digitális technológia szervesen beépült egy-egy kiállítás szerkezetében. Jellemző módon azonban ezek a kiállítások elsősorban Magyarországról érkező vándorkiállítások voltak.

Egy-egy kiállítás digitalizálására, vagy netán eleve az online környezetbe tervezett kiállítás készítésére azonban a székelyföldi múzeumok esetében nem volt példa, és anyagi erőforrások, megfelelő eszközök és tudás hiányában a közeljövőben ilyenre nem is kerülhet még sor. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a Székely Nemzeti Múzeum honlapján lehetőség van a múzeum udvarán és az alapkiállításoknak helyet adó termetet a virtuális térben körbejárni, de a virtuális sétát biztosító program elavult, a térben való mozgás nagyon nehézkes, így már aligha tudj eleget tenni a mai elvárásoknak. Ugyanakkor a Maros Megyei Múzeum honlapján szintén található olyan menü, mely virtuális sétát ígér, azonban ez mindössze a Néprajzi részlegnek otthont adó épület belső udvarában tesz lehetővé 360 fokos nézetet, de az épület bejárását nem teszi lehetővé.

A múzeumi digitalizáció szerepe a járványhelyzet okozta korlátozások idején

A járványhelyzetnek köszönhetően a múzeumok egy lélegzetvételnyi időt kaptak arra, hogy újra kitalálják magukat, hogy új alapokra helyezték az intézményi kommunikációt és a jelenhez igazítsák az intézményi célkitűzéseket, valamint az azok megvalósítását szolgáló eszközkészletet, hogy felülvizsgálják a digitális átállással kapcsolatos elképzeléseket (előnyöket és hátrányokat), és hogy egy új világ küszöbén újfajta egyensúlyt találjanak fizikai jelenlét és online jelenlét között. A járvány okozta lezárások ugyanis lehetővé tették, hogy az állandóan személyzeti gondokkal küzdő múzeumok teljes munkaidőben a gyűjteményeik rendezésével (állagmegőrzés, leltározás, raktárak átrendezése) foglalkozzanak. Mindazzal, amit a járvány előtt csak szórványosan, részdíjban vé-

geztek, mert közben a látogatókat kellett fogadni, kiállításokat kellett tervezni, valamint különféle rendezvényeket kellett kitalálni és lebonyolítani.

A székelyföldi múzeumok egy része a lezárások időszakát arra használta, hogy munkatársai számára különböző képzéseket szervezzen, illetve több muzeológus szabadidejének egy részét a magyarországi Pulszky Társaság honlapján elérhető, a múzeumi digitalizációval és a járványnak a múzeumokra tett hatásának csökkentésével kapcsolatos tartalmak tanulmányozására fordította. De, ami a legfontosabb, a járvány idején a legtöbb múzeum esetében sikeresen lezajlott a közkapcsolati munka digitalizációjának első szakasza. Ezalatt azt értjük, hogy a múzeumok felmérték a közösségi média felületein történő kommunikáció fontosságát, és elkezdtek intenzíven és rendszeresen tartalmakat megosztani a közösségi médiában, igaz ez egyelőre csak a Facebook-ra korlátozódik, bár néhány múzeum esetében elkezdődött a YouTube-csatorna rendszeresebb használata is.

Azonban az egyes múzeumok járványkommunikációja nagyon szegényesnek mondható. Mindössze a Haáz Rezső Múzeum munkatársai készítettek néhány #maradjotthon tartalmat, illetve néhány múzeum honlapján jelent meg pár soros tájékoztatás a járványhelyzetről (lásd Tőkés 2022). A járványlét és a karanténkultúra múzeumi kutatására, tárgyi világának megismerésére pedig mindössze a Csíki Székely Múzeum tett kísérletet. A lezárások idején a Haáz Rezső Múzeum szervezett néhány online rendezvényt, online kiállítással pedig egyetlen múzeum sem próbálkozott.

Összegzés

Mindent egybevetve azt lehet mondani, hogy a 2010-es években a székely múzeumok magukra találtak, elindult a digitalizáció folyamata, azonban minden területre nem jutott egyformán humán és anyagi erőforrás, ezért a digitalizáció nagyon eltérő módon alakult az egyes intézményekben. Egyesek a kiadványok szerkesztésében, mások a látványos kiállítások szervezésében, megint mások a múzeumpedagógiában értek el jobb eredményeket, illetve volt, ahol az adatbázisépítésre fektették a hangsúlyt.

Ha azt nézzük, hogy a digitalizáció milyen mértékben érvényesül a székelyföldi múzeumok esetében, akkor egy nagyon mozaikos kép tárul a szemünk elé. Bár mindenik intézménynél elkezdődött a múzeumi munka különböző területeinek a digitalizációja, csak a közkapcsolati munka terén lehet jelentősebb sikerekről beszélni. A tudományos munka és a tárgyak digitalizálása terén azonban már jelentős lemaradás tapasztalható a nyugati intézményekhez képest, a kiállítások digitalizációja, vagy digitális kiállítások készítése pedig még várat magára.

Mindenképp azt lehet mondani, hogy a székelyföldi múzeumok még nagyon az elején járnak a digitális átállás folyamatának.

Arra a kérdésre, hogy a járvány miként hatott a székelyföldi múzeumok életére, azt mondhatjuk, hogy az épületek kapuinak bezárása nem minden esetben jelentette azt,

hogy teljesen hozzáférhetlenné váltak volna az épület falai között őrzött tárgyak és az épület falai között megépült kiállítások révén folyamatosan termelődő reprezentációk, tudások és értelmezések. Az utóbbi évtizedekben múzeumi tárgyak digitalizációjára irányuló törekvéseknek köszönhetően nem csupán a múzeumok kapui tárultak ki, hanem elkezdtek a falak is lebomlani, lassan-lassan (nagyon lassan) létrejönnek a falak nélküli múzeumok.

A karantén időszaka azonban láthatóvá tette azt is, hogy a digitális átállásnak, a múzeumokban őrzött tárgyaknak és jelentések az online terekbe történő átvándorlása mennyire sérülékennyé teszi a jelentések termelésének és a befogadásnak a folyamatát. Az online/virtuális terek ugyanis csak megszorításokkal tekinthetők a múzeum és a múzeumi reprezentáció természetes közegének. Miközben soha eddig nem volt ennyire fontos a múzeumok számára az online jelenlét, épp a járványlét alatt váltak láthatóvá ennek korlátai. A múzeumi tárgyak digitális másolatainak megtekintését, különböző szempontok szerinti rendezését és a virtuális múzeumbéjárást lehetővé tevő programokat kínáló digitális/online/virtuális múzeum több is, de lényegesen kevesebb is a hagyományos, a fizikai terekben valóságosan bejárható múzeumoknál. A kapuk bezáródása tehát nemcsak az online terek fele történő még erőteljesebb nyitást/elmozdulást eredményezte, hanem néhány klasszikus kérdést is újranitott. Ezek közül a legfontosabb az az egyszerű, de mindig is nagyon időszerű kérdés, hogy mi végre vannak a múzeumok? Ezek a kérdések végső soron a múzeumok társadalmi, a társadalmat építő/szervező kommunikációban betöltött szerepére irányulnak.

Úgy tűnik, hogy a múzeumoknak ebben az átmeneti és bizonytalan időszakban a klasszikus – azaz a korai, a múzeumok születésének kezdetén ott munkáló – feladata(i): a depozitív, (meg)őrző funkció vált fontossá, ahol a megőrzés gesztusát egyfajta kompenzációs gyakorlatként értelmezhetjük. Odo Marquard (2001) szerint ugyanis a megőrzés gesztusa valójában kompenzációs gyakorlat, melyet a múlt ránk maradt darbjainak hasznosságával (felhasználhatóságával) kapcsolatos egyre növekvő bizonytalanságunk táplál. Ez azt jelenti, hogy míg korábban csak azt őriztük, ami fontos volt, most egyre inkább mindent őrzünk, ami ránk maradt. Mindez azért történhet meg, mert egyre kevésbé vagyunk biztosak abban, hogy a jövőben mire lesz szükségünk identitásunk megkonstruálására. A megőrzés tehát a bizonytalan jövő miatt nyeri el létjogosultságát, és ez a bizonytalanság táplálja a mindent megőrizni imperatívuszát. Mivel a járványlétben a jövő méginkább bizonytalanra vált, a múzeumokra, mint a kultúra és az identitások termelésének színtereire még nagyobb felelősség hárul.

MÚZEUMI KIÁLLÍTÁS, AUTENTIKUSSÁG ÉS REPREZENTÁCIÓ

2015. május 22.-én a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum *Anna. Asszonyors a XX. században* címmel nyitott meg kiállítást. Jelen fejezet e kiállítás létrejöttének történetét, a témaválasztás és -feldolgozás, azaz a bemutatás módjának megválasztásának háttérében meghúzódó koncepciót kívánja vázolni, valamint a kiállítás által közvetített mondanivalót próbálja meg összefoglalni.

A kiállítás részletes bemutatása

A kiállítás célja nem kevesebb, mint a 20. századi székelyföldi hagyományos paraszti kultúrát, annak tárgyi világát, valamint a helyi társadalom működését egy – erdélyi viszonylatban előzmény nélküli – sajátos perspektívából, egy női életút felől szemlélve próbálja meg a néprajzi muzeológia eszköztárát segítségül hívva, valamint a modern technika adta lehetőségeket is felhasználva bemutatni, úgy, hogy a látogatót is bevonja az életút alakításába. A látogató nem csak passzív szemlélője a bemutatott eseményeknek, hanem amikor eldönti, hogy egyik vagy másik kiállítótermembe lép, döntést hoz a történet alakulására nézve is.

A hagyományos életvilág(ok) bemutatása szintén kettős perspektívából történik meg. A kiállítás egyrészt az emberi (asszonyi) életút fontosabb fordulópontjaira és életszakaszaira koncentrálnak, másrészt a 20. század nagy történelmi eseményeit, sorsfordító momentumait ragadja meg.

A kiállítást a szervezők bizonyos szempontból módszertani kísérletnek is szánták. Nemcsak tárgyakat, hanem tereket, hangulatokat és – miért ne – a jellegzetes szagokat is meg kívántak jeleníteni. Tudatosan nem használtak tárlókat, mert nem akarták ezeket a tárgyakat elzárni, elidegeníteni a látogatóktól, hanem épp ellenkezőleg, azt kívánták ezzel is érzékeltetni, hogy ezek a tárgyak között valamikor emberek élete zajlott, s hogy a tárgyak legtermészetesebb módon egy emberélet köré csoportosulva alkotnak együtteseket, a használat adja jelentésük kontextusát, tehát (muzeológiai) értelmezésükre is ebben a kontextusban kell sort keríteni.

A kiállítás a Haáz Rezső Múzeum öt emeleti termében, mintegy 120 m²-en mutatja be Anna életútjának fontosabb fordulópontjait. Az első terembe lépve egy székelyföldi falu utcáján találjuk magunkat. Szemközt faragott székelykapu, mely már a Múzeum korábbi néprajzi kiállításában is szerepelt, de ebben a kontextusban is hasznosíthatónak bizonyult. A nyitott kapun át egy hagyományos székelyporta udvarára látni rá. Jobb oldalt utcarészletet megjelenítő óriásposzter, előtte postaláda. A kapu előtti téren elszórva hagyományos gyermekjátékok (szekér, szövőszék, kórémuzsika), az út porába ugróiskola rajza látha-

tó. A kapun belépve jobb oldalt egy hagyományos parasztház kékre meszelt homlokzata, szemközt pedig a csűr deszkaajtaja látható, mely résnyire van nyitva, ezzel is jelezve, hogy a látogatónak a csűr felé kell vennie az irányt. Az csűr oldalának támasztva fából készült taliga látható, a csűrkapura szegezve pedig „frissen” lenyúzott báránybőrök száradnak.

A második teremben egy csűr belseje lett kialakítva. Belépve friss szalma illata csapja meg az orrunkat, s ahogy a szénabálák között felfele haladunk csakhamar megpillantathatjuk a csűr közepében táncoló fiatalok képét. A csűr falának támasztva kettős járom, szekérkerék és egyéb gazdasági eszközök találhatók. A csűrből kifelé haladva jobb oldalt Maszelka János festőművész *Megesés* című festményének alapján készült óriásposzter jelzi a látogatónak a csűrbeli mulatságon történeteket.

A kép mellett elhaladva a látogatónak egy lépcsőn kell leereszkednie egy sötét folyósóra (a lefele vezető lépcső eleve a bűnbeesés, a pokolba való alászállás aktusát szimbolizálja). Itt látható Rebi, a javasasszony, aki a magzat elhajtását elvégzi; valamivel tovább pedig egy feszület és egy templomi pad látható mely a megesett lányok eklézsiakövetésének, penitenciájárásának szokására utal.

A történet itt kettéválik, s a látogatónak magának kell eldöntenie, hogy melyik életpályamodell reprezentációját tekinti meg először. Ha a jobb oldali ajtón halad tovább, akkor egy megesett lány hagyományos életpályájának újabb állomása tárul a szemünk elé. Anna egy idősebb, elvált szomszédfalubeli gazdához megy férjhez, ennek lakásbelsőjét mutatja be a harmadik terem. A szoba közepén terített asztal áll, szemközt tálal, alatta pad. A bútorzatot írásos falvédő, bekeretezett családi fényképek, konyhaszekrény valamint vaskályha, rajta lábassal és szenes vasalóval, egészíti ki.

Továbbhaladva a gabonásba találjuk magunkat. Hombárok, lisztesláda, kukoricával tele zsákok, dagasztótéknő, véka, krumplitörő, cséphadaró, és a falra erősített rúdra terített zsákok látványa tárul a szemünk elé. A gabonás deszkafalának rései közt „kikukcskálva” legelésző tehének láthatók.

Ha a látogató a harmadik terembe a bal oldali ajtón megy be, akkor városi, polgári környezetbe, egy zsidó család lakásába érkezik. A történet ezen változata szerint ugyanis Anna a szegény elől városra menekül, és beáll cselédnek. A terembe lépve egy polgári szalonban találjuk magunkat, ahol épp az ebéd tálalása zajlik. A jelenetet a kiállításban egy video projektor segítségével, az asztalra vetítve mutatják be.

A negyedik teremben szintén két szalon futnak az események, de mindkét oldalon az 1950-es évek második felétől kezdődő erőltetett kollektivizálás időszaka kerül bemutatásra. A jobb oldali teremrészben gabonával tele zsákok egy tucatja, zsákokkal telerakott szekér és halomba hordott gazdasági eszközök jelzik azt, hogy milyen méretű fosztogatás végeztek a kommunista káderek. A falakon és a deszkakerítésre erősítve pedig a kollektív gazdálkodás előnyeit ecsetelő propagandaplakátok láthatók. Ez a rész tehát a rendszernek kiszolgáltatott, a vagyonától megfosztott paraszti sorsot jeleníti meg. Ebből a kilátástalan helyzetből Anna a városba menekül, a frissen létesült varrodába helyezkedik el. Ezt a varrodai munka hangulatát és kortárs recepciójának kontextusát teremti meg a terem falára kivetített rövidfilm.

A terem bal oldali részében egy másik perspektíva érvényesül, a rendszert kiszolgáló, a kommunista ideológia hithű követőinek szempontjából kerül a korszak bemutatására. A történet ezen változata szerint a zsidó polgárcsaládnál (melyet a II. világháború idején deportáltak) szolgáló Anna a háború után a kommunista hatalom szolgálatába áll, és a faluba visszatérve a kommunista eszmék lelkes terjesztője lesz, oroszánrészt vállal a termelő szövetkezet megalapításában. Ennek megfelelően a terembe lépve egy tévész-irodában találjuk magunkat. A falon Gheorghe Gheorghiu-Dej-t ábrázoló kép, melyet a Román Szocialista Köztársaság és a Román Kommunista Párt címere fog közre. Az íróasztalon pedig az agitátor kellékei látható: írógép, telefon, különböző pártjelvények és pártiratok láthatók.

Itt kell azt is megemlíteni, hogy ez az a pont ahol a történet ugyan két szálon fut, de nem válik el teljesen egymástól. A terem két része egy üvegablakon át kommunikál egymással, előtte egy belépési nyilatkozat látható, melyet, ha a jobb oldali részből nézzük Anna, mint a földjeiről lemondani kényszerült falusi gazda nyújt be, ha bal oldali részről nézzük, akkor Anna, a pártaktivista csikar ki a falusi gazdától. Ez az ablak jelzi, hogy az 1950-es és 1960-as évek székelyföldi falvaiban egyazon időben két párhuzamos létező világ(szemlélet) érvényesült, s ezek csak egy igen szűk felületen érintkeztek egymással.

A történet szála az ötödik teremben ismét összefutnak. Ez az egység időben és térben egyaránt tovább repíti a látogatót. Anna az 1970-es évekbe városra költözik, s egy panellakás ablakából nézi, ahogy épül körülötte a kommunizmus. Ahogy a terembe lép a látogató jobb oldalt a korabeli plakátok és propaganda célzattal készített kimutatások láthatók, bal felől pedig egy vörös függöny előtt a Ceaușescu-házaspárról készült rézplakettek láthatóak. Tovább haladva, szintén jobb oldalon egy panellakás konyhájába nyer betekintést, majd a lakás szobájába ér, ahol a korszakban divatos furnérból készült bútorok, korabeli háztartási berendezések (tévé, rádió, porszívó) és a korszakra jellemző lakásdíszek (porcelánfigurák, üveghal, kötött csipke, naiv festmények stb.), látványa fogadja a látogatót. A lakással átellenben sűrű oszlopok sora emelkedik, mely egy készülő tömbház betongerendáit jeleníti meg.

A kiállításban Anna képe egyszer sem jelenik meg, azonban gyakran feltűnik az őt és a hozzá hasonlókat szimbolizáló hímzett zsebkendő, melyre Anna neve van kivarrrva. Így láthatjuk a csűrben, a parasztházban – a konyhaszékrenyén – és a polgári lakásban, az ebédlő szekrényének sarkán.

A hagyományos asszony-szerepek kutatása a magyar néprajzi szakirodalomban

A női életútmodellek és szerepek kutatására a magyar néprajztudományban inkább csak szórványosan került sor. Mérföldkőnek Kiss Lajos *A szegény asszony élete* című, 1943-ban napvilágot látott munkája számít, mely a különböző női munkás-szerepeknek és azok napirendjének monografikus feldolgozását adja (Kiss L. 1943). Morvai Judit

a nőknek a hagyományos nagycsaládon belül betöltött szerepeit (a gyermekkortól az időskorig) veszi számba (Morvay 1965). Bertalan Ágnes a bihari lányok és asszonyok életterét, tennivalóit, táplálkozási és tisztálkodási szokásait, szerelmi életét erkölcséit elemzi (Bertalan 1963). Zakariás Erzsébet pedig az erdővidéki hagyományos asszonyélet monografikus elemzését adja (Zakariás 2000).

Tátrai Zsuzsanna egyik kötetében a leányéletet elemzi. Kötetében kitér a lányok korcsoportjainak bemutatására, a nagylánnyá válás velejáráira, az udvarlás és a férjhezmenetel idejére, a lánynak a faluközösségben és a családban betöltött szerepének elemzésére, a leányjátékok, a leánymunkák és az ünnepi szokások valamint az ezekhez kapcsolódó praktikák és költészet bemutatására (Tátrai 1988).

Örszigethy Erzsébet pedig azt elemzi, hogy a szocializmus éveiben, a férfiak városi munkába állásának következtében hogyan alakult át a falusi asszonyok munkaszervezete, s háruáltak rájuk a korábban férfimunkáknak számító háztáji és mezei munkálatok (Örszigethy 1986).

Az egyedi női életsorsok iránt a néprajztudomány, azon belül is elsősorban a folklorisztika, érdeklődése a 20. század második felében élenkült meg. 1974-ben jelent meg a Gondolat Könyvkiadónál Hoppál Mihály, Küllös Imola és Manga János gondozásában *Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszer... Önéletírások* címmel az a népi önéletírásokat tartalmazó válogatás, melyben két női élettörténeti elbeszélés is szerepelt: *Emlékeim* címmel Berényi Andrásné (szerkesztette Hoppál Mihály), valamint *Életrajzom* címmel Vankó Imréné Dudás Juli (szerkesztette Küllös Imola) önéletrajza. A következő évben pedig – ugyancsak a Gondolat Könyvkiadónál Hoppál Mihály gondozásában önálló kötetben jelent meg Berényi Andrásné önéletírása *Nagy Rozália a nevem* címmel. Erdélyben mérföldkőnek a Nagy Olga gondozásában, a Kriterion Könyvkiadónál megjelent Győri Klára *Kiszáradt az én örömem zöld fája* című önéletrajzi könyve számít. A kötet nemcsak a néprajzkutatók és irodalomtörténészek körében váltott ki heves érzelmeket, hanem a szerző szülőfalujában, Széken is. Az adott korszakban ugyanis idegenként hatott egy parasztasszony ilyen őszinte kitérője (lásd Keszeg 2001). A kötet azonban valószínűleg lavinát indított el, melynek következtében egymás után láttak napvilágot paraszti környezetből származó nők hosszabb-rövidebb vallomásai. 1979-ben a Salamon Anikó gondozta gyűjteményes kötetben (*Így teltek hónapok, évek... Öt önéletrajz*) a csernakeresztúri Dávidné Csobot Borbála és a kelementelki Botos Amália önéletrajzi vallomását teszi közzé. Pillich László és Vetési László pedig *Leírtam életem. Népi önéletírások* (1987) címmel megjelentetett 12 önéletírást tartalmazó könyve szintén közölt egy női önéletírást is. A szintén széki származású Kocsis Rózsi vallomásai pedig *Megszépült szegénység* címmel 1988-ban látott napvilágot. Ugyancsak ebben az évben jelent meg Nagy Olga *Asszonyok könyve* című munkája, mely a parasztasszonyok életéről szóló, interjúhelyzetben keletkezett történeteket tartalmazott.

A folklorisztika érdeklődése a női életsorsok iránti a rendszerváltást követő években sem lankadt. 1995-ben Keszeg Vilmos gondozásában jelent meg Zsigmond Erzsébet ön-

életírása *Sirató, életem panaszos könyve* címmel. 1997-ben Nagy Olga gondozásában György Zsuzsa önéletrajza *Egy küzdelmes élet. Egy parasztasszony vallomása*, illetve Kocsis Rozsi újabb vallomása *Remények és kétségek között* címmel. 2000-ben Kocsis Rozsi újabb vallomása látott napvilágot *Nyitott könyv a lelkem. Egy anya vallomása* címmel. 2001-ben pedig Keszeg Vilmos szerkesztésében Diószegi Anna *Életem története. Emlékek a kolozsvári Hóstatról* című könyve jelent meg. Páczkán Éva *Kopasz föld* címmel egy interjúhelyzetben készült női élettörténetet tett közzé és végezte el mentálitás- és szövegvizsgálatát (2002). 2008-ban a kalotaszegi (Magyarvista) András Erzszi Erdei önéletrajzi vonatkozású írásaiból Ambrus Judit szerkesztett kötetet *Kedvemre való hogy meséljek* címmel, 2012-ben pedig Ozsváth Imola a mezőköbölküti Nagy Julianna önéletírását és egyéb írásait *Miért nem lettem költő?* címmel tette közzé. Mindkét esetben a forrásanyagot egy-egy hosszabb lélegzetű tanulmány kíséri, mely az életpálya sorsfordulóit és fordulópontjait, valamint az írásnak a személy életében betöltött szerepét részletes elemzés alá veti.

A szövegiadás mellett, ezzel párhuzamosan az élettörténetek feldolgozására, és a női életsorsok értelmezésére is sor került. Nagy Ilona és Verebélyi Kincső egy-egy tanulmányban azt vizsgálta, hogy a női önéletírásokban milyen közös vonások, milyen életvezetési stratégiák és mentalitások fedezhetők fel. Elemzéseik azt mutatják, hogy a női önéletrajzok leginkább szenvedéstörténetek, melyek egy sor sikertelen kitörési kísérletet tesznek láthatóvá (Nagy I. 1982, Verebélyi 2000). Nagy Anna a többnyire paraszti származású városi házicseléd-társadalom felépítését, feladatkörét, közösségi megítélését és életútjának alakulását elemzi 13 élettörténet alapján (Nagy A. 1999). Ozsváth Imola egy halmágyi naiv festő (Ozsváth 2005), Demeter Annamária egy csíkborszovai szövőnő (Demeter A. 2005) élettörténetét rögzítette és elemezte, Szócs Levente pedig egy gyergyócsomafalvi asszony élettörténetének elemzését végezte el (Szócs 2010).

Keszeg Vilmos önálló kötetben elemezte egy mezősegi (Detrehemtelep) asszony levezését (Keszeg 1996), elvégezte egy mézskői asszony teljes irattárának felmérését és elemezte az iratoknak az életút fordulópontjain betöltött szerepét (Keszeg 1998a) egy másik tanulmányban pedig azt elemezte, hogy az írás milyen szerepet tölt be egy krizisai asszony életében (Keszeg 2005b).

Életutak a múzeumban

A magyar muzeológia egy-egy személy életútjának bemutatására ritkán vállalkozott. Elsősorban egy-egy neves személyiség emlékének szentelt emlékszoba vagy emlékház kiállításai tekinthetők egyfajta olyan kísérleteknek, melyek – elsősorban személyes dokumentumok és tárgyak segítségével – megpróbálnak egy-egy életpályát többé-kevésbé részletesen rekonstruálni. A téma sajátos megközelítését adja a Magyar Nemzeti Múzeumban 2007-ben *Németek Magyarországon, Magyarok Németországban – Európai életutak* címmel rendezett kiállítás, mely huszonkét különböző társadalmi rétegből

származó személy élettörténetén keresztül mutatja be a két ország és a két kultúra találkozási pontjait a középkortól napjainkig. A kiállításban bemutatott életutak az egyedi sorsokon keresztül általános érvényű tanulságokkal szolgálnak (lásd Huszár 2007).

A kiállítás tervezésének fázisai

2008-ban a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum kezdeményezésére egy olyan Székelyföldet bemutató kiállításnak kellett volna elkészülnie, melyen a székelyföldi múzeumok egy egységes koncepció keretében mutatták volna be gyűjteményeiket. Az elgondolás szerint a kiállítás egyben a Székelyföld és a régió múzeumainak magyarországi bemutatását/bemutatkozását is szolgálta volna. Ez a kezdeményezés azonban megrekedt az elvi megállapodások és tervezések szintjén, ugyanis a különböző szakdiszciplínák (természetrajz, régészet, történelem, néprajz, könyvtörténet) képviselőinek nem sikerült olyan közös interdiszciplináris koncepciót kiépíteniük, melyben az érintett intézmények (és alegységeik) megtalálták volna a maguk helyét. Ettől függetlenül ezt a kezdeményezést tekinthetjük egy olyan szükséges első/kezdeti impulzusnak, melynek lehetővé tette, hogy az Anna-kiállítás létrejöjjön. A különböző székelyföldi múzeumokban és egyéb, a hagyományos/népi kultúra kutatásával és megőrzésével foglalkozó intézményekbe dolgozó, az fiatalabb generációjához tartozó néprajzkutatók nem túl népes csoportja ugyanis ezen a terven felbuzdulva, ezt továbbgondolva és saját szakterületéhez, valamint a bemutatással kapcsolatos technikai és metodológiai elképzeléseihez igazítva kezdte el a kiállítás tervének részletes kidolgozását. A tervezés előtörténetét tekintve ötfontosabb mozzanatot említhetünk, ezek a következők:

2010. május 5-én Kinda István körlevelet küldött szét a fiatal néprajzkutatók egy csoportjának (Miklós Zoltán, Salló Szilárd, Szócs Levente és Vajda András), mely a következő fontosabb keretcélokat tartalmazta: 1. a székelyföldi legfiatalabb néprajzkutatók egy közös projektben (leginkább kiállításban) kellene megmutassák magukat úgy, hogy ezáltal megpróbálnak 2. egyrészt új szint hozni a „dohos” múzeumi légkörbe, illetve 3. ügyelve arra, hogy a kiállítás keretei között mindegyik múzeum megmutathassa magát tárgyain keresztül. A szervezési munkálatok, az előtanulmányok, a kiállítás felépítésének lebonyolítására a levél szerzője egy évet javasolt, az átadás/megnyitó időpontját 2011-re tervezte.

A levélváltást követően a tervet a 2010. június 19.-én, a Zabolai Csángó Néprajzi Múzeumnál szervezett Székelyföldi Múzeumok Majálisán, majd az ezt követő, július 9–18. között megszervezett Fiatal Néprajzkutatók VII. Szemináriumán beszéltek tovább az említett rendezvényen részt vevő kollegák. Ezekről a beszélgetésekről, az itt elhangzottakról egyfajta jegyzőkönyv is készült. Ez a jegyzőkönyv már konkrét témát, hely és időkeretet fogalmazott meg. Ekkor kristályosodott ki az az elképzelés, hogy a kiállítás egy székelyföldi parasztasszony (akkor még Rebi) élettörténetét mutatná be, aki átélte a rövid/csonka 20. századot és annak nagy történelmi fordulóit. Már ekkor elvárásként

fogalmazódott meg, hogy a kiállításnak meg kell jelenítenie azt a vívódást, mellyel a 20. század második felében felnőtté vált falusi embere küzdött: nem lett volna-e jobb élete, ha az életút fordulópontjain más döntéseket hoz, más életpályát választ? Miért van arra ítélve egy falusi lány, hogy a szülők sorsét élje? Ennek érzékeltetésére Rebekának az életút elején olyan döntést kell hozni, amely két eltérő (egy hagyományos és egy „modern”) életpálya-modell megélését teszi lehetővé/szükségessé. Így vetődött fel a megesett lány motívumának gondolata.

Annak ellenére, hogy már ekkor elég élesen körvonalazódott a bemutatandó életpálya íve és a kiállításban megjelenítendő fontosabb mozzanatok sora a konkrét tervezésre csak 2013-ban került sor, amikor szeptember 19-én Miklós Zoltán, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum igazgatója levélben szólította meg a munkacsoportot, ezáltal újabb lendületet és perspektívát adva a tervezésnek. Az első munkamegbeszélésre 2013. október 10.-én került sor a Haáz Rezső Múzeumnál. Ez tanácskozás annyiban tért el a korábbiaktól, hogy most már a konkrét helyszín adta lehetőségekhez igazodva, teremről teremre járva, készült el a kiállítási terv első vázlata, melyet Kinda István készített el az elhangzottak alapján.

A második megbeszélés november 28-án zajlott, melyen már jelen volt Baróti Hunor is, a kiállítás látványtervéért felelős szakember is. Ekkor került sor az első sajtótájékoztatóra is, melyről a helyi tévé (Digital 3 Tv) és rádió (Star Rádió) mellett az uh.ro internetes portál és a helyi (*Székelyudvarhelyi Hírlap*) valamint megyei (*Hargita népe*) írott sajtó is beszámolt. Gyakorlatilag ekkor hozta nyilvánosságra a kiállítás tervét a munkacsoport. A kiállítás megnyitásának időpontja ekkor még 2014. augusztus 18-ra volt tervezve.

A 2014-es év a tervezéssel (az alapterv finomításával), a tárgyak beazonosításával és beszerzésével, valamint a kivitelezéshez szükséges anyagi erőforrások beazonosításával telt. Csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy a legnagyobb gondot a kiállítás költségeinek előteremtése fogja okozni. Mivel – a Hargita Megye Tanácsának a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközponton keresztül nyújtott 5000 lejes támogatásától eltekintve – sem a magyarországi, sem a hazai pályázati kiírásokat bonyolító intézmények nem támogatták anyagilag a kiállítást, a Haáz Rezső Múzeum vezetője, Miklós Zoltán vállalta magára a teljes költségvetés biztosítását.

Az események 2015-ben gyorsultak fel. Január 12-én került sor újabb megbeszélésre (ekkorra a csapat kiegészült Kolumbán Zsuzsa történész-muzeológussal), majd két hétre rá, 25-ére készült el a kiállítás alaptörténeteként is szolgáló élettörténet első változata, melyet Szócs Levente írt meg. Ekkor került sorra a névváltoztatásra is, s lett a kiállítás főszereplőjének végleges neve Anna. Elkezdődött a kiállítás katalógusának, valamint a tárlatot kiegészítő hangzó és képi anyagok előkészítése, a kiállításban szereplő tárgyak összegyűjtése és kiválogatása. Ezzel párhuzamosan pedig a helyi sajtóban, valamint a múzeum Facebook-oldalán rendszeresen jelentek meg a kiállításról hosszabb-rövidebb tudósítások, valamint felhívások egy-egy hiányzó tárgy gyűjtése céljából. A kiállítás felépítésének konkrét munkálatai májusban kezdődtek el és nagyjából három hétig tartottak

Anna üzenete

A kiállítás kísérlet jellegű, ahol a bemutatott női életút egyszerre célja és kerete a kiállításnak, egyszerre tematizál és kontextualizál. Egyrészt arra vállalkozik, hogy egy életút bemutatása mentén a székelyföldi parasztasszonyoknak a helyi társadalomban betöltött szerepének 20. századi változásait érintő kérdésekre irányítsa rá a figyelmet, másrészt azt próbálja érzékeltetni, hogy a néprajzi múzeumokban, néprajzi kiállításokon bemutatott tárgye gyűttesek primér használati kontextusukban egy-egy személyhez kötődnek, az egyén körül szerveződik a hagyományos tárgyak és nyilvános, illetve intim terek univerzuma.

A kiállítás nem egy konkrét személy életútjának bemutatására vállalkozott, de egy olyan életút-konstrukciót hozott létre, mely olyan tipikus, vagy éppen ellenkezőleg: sajtóságos élethelyzetek sorozatából építkezett, hogy az így létrejött életút már annyira valóságosnak hatott, hogy akár meg is történhetett volna. Annak ellenére, hogy a bemutatott életút több ponton is tartalmazott olyan mozzanatokat, melyek a hagyományos paraszttársadalomban normaszegésnek számítottak, nem tekinthető kivételesnek vagy különlegesnek, inkább csak – mint minden egyéné – sajtóságosnak mondható (vö. Keszeg 2012: 197). Az, hogy a kiállítás során az életút bemutatása egy adott ponton két szátra szakad, és két történet fut párhuzamosan, azt jelzi, hogy annak ellenére, hogy a hagyományos paraszttársadalom kitermel és mozgásban tart bizonyos számú életútmodellt, az emberélet sorsfordító pillanataiban, az egyént ért sorstragédiák valós enyhítésére/orvoslására a helyi társadalomban nincsenek kéznél intézményes megoldások. Az egyén nem rendelkezik valóban hatékony életpálya-építési kompetenciákkal.

MÚZEUM ÉS ÖRÖKSÉG: A TÁJHÁZAK HATÁSA A HELYI ÉS A NEMZETI IDENTITÁS ALAKULÁSÁRA

A fejezet az Erdélyben, elsősorban falusi környezetben található magyar vonatkozású tájházakat és néprajzi-helytörténeti gyűjteményeket veszi vizsgálat alá, átfogó képet nyújtva a falusi környezetben működő múzeumok régióként való eloszlásáról, az alapítás korszakairól és körülményeiről, a gyűjtemények jelenlegi állapotáról, a helyi társadalomra tett hatásokról, valamint a működtetésükkel kapcsolatos kérdésekről.

Ennek értelmében a fejezet az elemzés során a népi kultúra tárgyainak és az ezeknek helyet adó helyi gyűjteményeknek a létmódjára, helyi használatára figyel. Azt vizsgálja, hogy ezek az intézmények milyen szerepet játszanak a helyi kulturális örökség ápolásában, valamint az örökségalkotás, a történelem megjelenítése és az identitás (újra)termelésének folyamatában. Hogyan válnak a hagyományos kultúra tárgyai a helyi örökségipar részévé, a tárgyaknak otthont adó épületek pedig a kulturális örökség műemlékeivé és emlékhelyeivé. Milyen (meg)emlékezési rítusokat hoznak létre, illetve melyekben vesznek részt. A gyűjtemények létrejöttének folyamata, a gyűjtemények szerkezete, valamint a gyűjtemények státusának meghatározása mellett azok funkcióira és használatukra, valamint a használók habitusaira mutat rá. Arra kérdez rá, hogy milyen képet őriznek az erdélyi magyarság népi kultúrájáról, és ennek mi a szerepe a helyi közösségépítés folyamatában? Végző soron a 20. századi romániai falusi környezetben élő magyar lakosság múlthoz és hagyományaihoz való viszonyát, önreprezentációs és identifikációs technikáit teszi láthatóvá.

A fejezet második felében ugyanakkor néhány javaslatot is megfogalmazok ezeknek a gyűjteményeknek a szakmai ellenőrzését, a gyűjteményeknek otthont adó épületek és a gyűjtemények állagmegőrzését és a tárgyállomány megóvását, konzerválását, kiállítását, raktározását és gyarapítását, az intézmények falai között megvalósuló kulturális tevékenységeket illetően, egyáltalán a hatékony működ(tet)ésükhöz és finanszírozásukhoz szükséges stratégiai lépéseket is ajánl.

Fogalmi keretezés

Hermann Bausinger mondja azt, hogy a horizontok elmozdulása/felbomlása következtében kerül sor a tér újraértékesítésére, a helyek felfedezésére. Ez a folyamat hozta magával a szülőföld mai fogalmának elterjedését és szülőföld fogalmát tartalommal telítő szimbólumok kialakulását is (Bausinger 1995: 81–83). Ilyen szimbólumoknak tekinthe-

tők nemcsak a *kitalált hagyományok*,⁹⁸ hanem például a falumonográfiák a tájházak is, melyek a szülőföld fogalmának tartalommal történő feltöltésére vállalkoznak, s technikaként/ eljárásaként a felsorolást (a leltárt és/vagy listát)⁹⁹ alkalmazzák.

Jan Assmann a kulturális emlékezet mibenlétéről és működéséről írott könyvében egy sajátos kettősségére hívja fel a figyelmet. Egyrészt az emlékezés mindig konkrét, még az elvont eszméknek és ideáknak is egy-egy konkrét eseményhez, személyhez, helyszínhez vagy – és a lokális múzeumok és gyűjtemények esetében ez még fontosabb – tárgy(ak)hoz kell kapcsolódniuk, azaz „érzkelhető alakot kell öltetniük” ahhoz, hogy bekerüljenek és fennmaradjanak egy közösség emlékezetébe. Másrészt viszont a ennek a fordítottja is igaz: minden egyes történeti „faktum” fogalommá, szimbólummá válik, mielőtt bebocsátást nyer az emlékezetbe. A szerző ezt az összjátékot az *emlékezés alakzatainak* nevezi és három ismertető jegyüket határozza meg: helyhez és csoport-hoz kötöttek, illetve rekonstruktív természetűek (lásd Assmann 1999: 38–38). Azokat az eljárásokat, melyek a helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra, térhez, idő-höz és csoporthoz kötésére szolgálnak Pierre Nora az *emlékezés helyei* fogalmával írja le. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek nincs már valódi közege (Nora 2010: 13).

Ilyen értelemben a tájházak olyan emlékhelyek és emlékművek, melyek egyrészt a településen belül konkrét helyhez kötik a múltra való emlékezés aktusát, másrészt a kiállított tárgyak révén a szülőföldhöz kapcsolódó értékek és érzelmek és elvont eszmék (büszkeség, hazaszeretet, nosztalgia) kézzel fogható alakot öltenek.

Tóth G. Péter szerint „a tárgyaknak kitüntetett hely kell ahhoz, hogy az emlékezés asszociációs médiumaiként, a maguk amulettyszerű erőtereiben működni tudjanak” (Tóth 2009: 9). A lokális térben pedig azáltal jönnek létre fókuszpontok és kiemelt színterek, hogy a mindennapi élet konkrét terei, térelemei közös megegyezés révén jelentéssel telítődnek és emlékpontokként kezdenek működni. Ennek egyik első mozzanata a megjelölés a település egy előre kiválasztott épületének a „múzeum” felirattal, esetleg emléktáblával történő ellátása (Tóth 2009: 9).

Az örökség-paradigma az 1970-es évektől egyre jelentősebb lett mind a tudományos, mind a politikai, sőt a mindennapi diskurzusokban egyaránt. Ez összefüggésben áll azzal a léptékváltással, mely következtében a nemzet, mint képzelt közösség mellett a kisközösség is legitim kutatási kategóriává vált, és ezek a helyi közösségek is elkezdték kidolgozni saját múltjukra vonatkozó interpretációikat. Így válik a tájház, a falumúzeum az örökségképzés eszközévé, a múlttal való találkozás színterévé, a jelenben felsejülő múlt tudatos megélésének jelzőjévé.

⁹⁸ Kitalált hagyományok alatt elsősorban a régmúltba gyökerező különböző helyi hagyományokra hivatkozó, azokat újjáélesztő, vagy azokra épülő ünnepeket és fesztiválokat és egyéb, erősen szertartásos jelleggel bíró eseményeket értem (lásd Hobsbawm 1983).

⁹⁹ Az ábrázolásmód bemutatását lásd Eco 2011: 132–155.

A helyi közösség, miközben ezekben az intézményekben, és ezen intézmények révén megalkotja a múltat, annak maradványaiban magára ismer. Ezáltal a 20. századi jövőorientáltságát az autentikus múlt maradványait még őrző jelen kultusza, a *prezentizmus* váltja fel (Hartog 2006.), ami a helyi kultúra értékeit őrző tájházakat és falusi (helyi) múzeumokat egy tágabb kontextusba helyezi: az örökségtermelés fontos színtereivé alakítja. A tájházak helyi gyűjtemények esetében is kettős cél jellemzi az örökségalkotás folyamatát: egyik oldalon a „teljes múlt ikonszerű képekbe sűrítése”, a másik oldalon pedig a múlt és jelen összeolvasztása, az élő örökség képzetének megteremtése történik meg, „mely attól lesz fontos, hogy a mával egybehangzó ősi értékeket és erényeket emel ki” (Lowenthal 2004: 75).

Ha igazat adunk David Lowenthalnak, miszerint az örökség élteti a közösséget, és teszi lehetővé a ma embere számára az elvont eszméket életbe tartani, megélni és továbbadni (idézi Husz 2006) méltán fogalmazhatunk úgy, hogy a tájházak és helyi gyűjteményekre is igaz tehát, hogy olyan szinterek, ahol az örökségtermelés célja a közös tapasztalati horizont létrehozása, a szülőföldszeretet és az ebből táplálkozó nemzeti büszkeség elvont eszméinek megtekinthetővé és megélhetővé tétele.

A múzeum ugyanakkor egyfajta „színpadként” háttérrel szolgáltat azoknak a cselekvéseknek, eseményeknek, melyek fontos szerepet töltenek be az örökség- és identitásképzés folyamatban, ahol az örökségalkotók célja büszkeséget és közös célokat, de leginkább folytonosságot adni egy kiválasztott csoportnak (Lowenthal 2004: 61–62). Ez viszont már átvisz minket egy másik problémához, nevezetesen, hogy a múzeumok ezáltal könnyen a nacionalizmus melegágyaivá válhatnak.

Ugyanakkor a tájházak és helyi múzeumi gyűjtemények létrehozása a racionalizmusba vetett hiten alapul, az embernek azon vélt és vágyott képességén, hogy megszerezni tudja az őt körülvevő tárgyi világot és a tárgyakban, valamint tárgyegyüttesekben felsejlő jelentéseket, ezzel mintegy uralma alá hajtva a világot (vö. Ébli 2009: 13). Emellett a múzeumalapítási tevékenység során a válogatás és a rendszerezés az archaizálás és az idealizálás szándékával párosul (Fejős 2003c: 123), mely a múlt darabjait egyrészt a kulturális turizmus kellékeivé, másrészt a múlt tanúbizonyosságaként a helyi identitás szent ereklyéivé alakítja.¹⁰⁰ A helyi gyűjteményekbe bekerülő tárgyak ugyanis a szent ereklyékhez hasonlóan működnek: „az örökség értékét sem a kritikai vizsgálódások alapján, inkább a hatékonysághoz mérve szokás megállapítani” (Lowenthal 2004: 58.)

---

¹⁰⁰ Az örökség mint a kulturális turizmus kelléke, illetve mint tanúbizonyosság és ereklye gondolata egyaránt Lowenthaltól származik (lásd Lowenthal 2004: 58, illetve 60).

Általános helyzetkép

1. Az erdélyi falvak az elmúlt negyedszázad során több hullámban drasztikus változásokon mentek keresztül. Felbomlottak a hagyományos, szoros együttműködésen alapuló közösségformák, átalakult a falvak infrastruktúrája és gazdasági és foglalkozási szerkezete, aminek következtében e települések jelentős része elvesztette agrár jellegét. Az életmódváltás következtében kikoptak a használatból a hagyományos élet tárgyai és tárgyegyüttesei, valamint a hozzájuk kapcsolódó használati habitusok, rutinok, rítusok és történetek. A kábeltévé majd a szélesávú internet és a mobilszolgáltatás gyors elterjedése az információszerezés terén széleskörű és gyors áramlást tett lehetővé, illetve a transzfrontális migráció és a globalizáció következtében az egyes falvakra, kistájakra és tájegységekre jellemző különbségek egyre inkább feloldódnak, egyre erőteljesebben hatnak a helyi és a táji különbségeket elsímító tendenciák. Ilyen keretek között nemcsak időszerű, de egyenesen elengedhetetlen, hogy elgondoljunk azon, hogy ebből az elmúlt negyedszázad során több lépésben is jelentősen átstrukturálódott – sok tekintetben eltűnt/eltűnőben lévő, másfelől nézve viszont nagyon is jelenvaló – világból, amelyet Gagy József *Ismerős terepen* című, csíkszeredai antropológiai írásokat tartalmazó válogatáskötet egyik tanulmányának felvezetőjében találóan az *elsüllyedt parasztkontinens* metaforával ír le,¹⁰¹ mit és hogyan akarunk megőrizni, leírni, összegyűjteni és múzeumi keretek között bemutatni magunknak és másoknak: az idegenből érkező, az autentikus és egzotikus lokális múlt) iránt kíváncsi turisták és a helyi közösség fiatalabb generációi számára. Elegendő-e az, ami az országos/nemzeti (a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, vagy a nagyszebeni ASTRA Múzeum részeként működő szabadtéri múzeum), a regionális (a kolozsvári Erdély Néprajzi Múzeuma, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum stb.) illetve a megyei és városi fennhatóságú múzeumok gyűjteményeiben megtalálható, vagy pedig szükség van olyan – egymással szorosabban együttműködő, hálózatba szerveződő – helyi/falusi intézményekre (tájházakra, néprajzi-falutörténeti gyűjteményekre, emlékházakra) is, melyek képesek a helyi kulturális sajátosságokat és identitásukat is kifejezésre juttatni, megjeleníteni?

A múzeum jelentős közösség- és identitásformáló erővel rendelkezik, ezért igen komoly tétje van annak, hogy közép- és hosszútávon milyen formában képzeljük el működésüket és működtetésüket, milyen feladatokat rendelünk hozzájuk és milyen funkciókat viszünk a falaik közé, milyen szakmai támogatást és anyagi feltételeket biztosítunk számukra. Egyszóval milyen sorsot szánunk ezeknek a helyi muzeális képződményeknek.

¹⁰¹ Gagy József szerint ez „időben és térben igen kiterjedt világ, [mely] még mindig megvan, ha nem is ugyanazzal a természeti és társadalmi környezettel, ha nem is ugyanazokkal az emberekkel, mint évszázadokkal ezelőtt, ha építészeti szempontból a »modernizációs hullámok« nyomait (el)viselve is, a helyszín: a falu.” „Turisztikai érdekesség annak, aki nem ismeri [...]; otthon annak, aki ide születik, itt nő fel [...]. Lelátározási lehetőség, annak, aki értelmezésre készül.” (Gagy szerk. 1999: 29.)

2. Erdélyben az első nagy múzeumalapítási törekvések a 18. század végén, a 19. század elején jelentkeztek,¹⁰² de a múzeumalapítások, melyek egy része korábban iskolai, egyházi, egyesületi vagy éppen magántulajdonban lévő gyűjtemények anyagának felhasználásával történt, az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést követően is folytatódtak. Erdély magyarok lakta városaiban az 1970-es évek második feléig alakultak kisebb-nagyobb néprajzi és helytörténeti múzeumok, illetve képtárak (lásd Pozsony 2004, Boér–Gagy 2005). Vidéki környezetben a 20. század második felében indult el egy elég intenzív, többnyire helyi kezdeményezésen alapuló néprajzi gyűjtőhullám, melynek nyomán számos tájház, néprajzi-helytörténeti gyűjtemény és néprajzi szoba jött létre a megyei/városi múzeumok, helyi önkormányzatok, iskolák vagy művelődési otthonok és a történelmi egyházakhoz tartozó egyházközségek védőszárnya alatt.

Az 1989-es rendszerváltást követő időszakban pedig falusi környezetben újabb múzeumalapítási törekvéseknek lehettünk tanúi. Ezzel párhuzamosan pedig több szakmai szervezet (Krizsa János Néprajzi Társaság, Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont) rendezett ezekkel a falusi környezetben létrejött múzeumokkal, muzeális gyűjteményekkel kapcsolatos szakmai tanácskozásokat, fórumokat.

A legtöbb helyi kezdeményezés azonban mindenféle külső szakmai és intézményi támogatás nélkül valósult meg. Ez nemcsak azt eredményezte, hogy a létrejött gyűjtemények a bennük található tárgyak számát és állapotát, a kiállítás minőségét tartalmi, formai és technikai felépítését tekintve nagyon heterogén képet mutatnak, hanem azt is, hogy mind a mai napig nem rendelkezünk megbízható adatokkal a gyűjteményeknek otthont adó épületek állapotát, a gyűjtemények számát, tárgyállományát, jogi státusát és helyi a társadalomban betöltött szerepüket illetően.

Gyűjteménytípusok és terminológia

A néprajzi szakirodalom a tájházak kérdéskörét illetően szegényesnek mondható. A nyolckötetes *Magyar néprajz* című összefoglaló munka mindössze a sorozat IV. kötetében (*Anyagi kultúra. Életmód*) szentel néhány oldalt a tájházak kérdéskörének, anélkül, hogy valamilyen meghatározást adna (Paládi-Kovács 1997). Mindössze annyit emel ki, hogy „a tájházak többsége értékes népi műemlék megvédésének szándékával jött létre”. Az így megőrzött objektumokat többféle megnevezéssel illetik (néprajzi gyűjtemény, falumúzeum stb.), és a *tájház* terminus mint egyfajta gyűjtőfogalom csak az 1990-es években terjedt el és vált általánossá (Paládi-Kovács 1997). A *Magyar Néprajzi Lexikon* a *múzeum* és a *néprajzi szobák*¹⁰³ szócikkeket tartalmazza, de csak országos jelentőségű

¹⁰² Ebben az időszakban alapították az első erdélyi emlékmúzeumokat is: 1872-ben kezdeményezik Arany János Emlékmúzeumának alapítását Nagyszalontán, 1899-ben pedig a Petőfi emlékmúzeum létesítését Fehéregyházán.

¹⁰³ Ez utóbbi „eredeti néprajzi, népművészeti tárgyakkal interieurként, a paraszti hagyományoknak megfelelően berendezett kiállító helyiségeket” jelent.

intézményeket említi. A *Magyar Értelmező Kéziszótár* pedig a *múzeum*¹⁰⁴ mellett csak az *emlékszoba*,¹⁰⁵ [néprajzi] *gyűjtemény*¹⁰⁶ és *tájmúzeum*¹⁰⁷ szócikkeket tartalmazza. Az egyes vidéki környezetben működő múzeumok néprajzi gyűjtemények bemutatásával, elemzésével foglalkozó műveket pedig a terminológiai sokszínűség jellemzi. Ugyanakkor maguk a gyűjtemények is „ellenállnak” ezeknek a kategorizációs kísérleteknek, mivel legtöbb esetben helyi kezdeményezésre, szakmai felügyelet nélkül jöttek létre, ritkán tartják be a muzeológia szigorú szabályait.

Mindent összevetve, az elemzés tárgyát képező, elsősorban vidéki környezetben működő múzeumok, és múzeum jellegű létesítményeket hét nagyobb kategóriába lehet besorolni, ezek a következők: tájház, tájmúzeum, emlékház/emlékszoba, helytörténeti múzeum, néprajzi múzeum, néprajzi szoba és néprajzi gyűjtemény.

A *tájházak* – Bereczki Ibolya meghatározása szerint – „olyan szabadtéri néprajzi gyűjtemények, amelyek a helyben összegyűjtött és megőrzött tárgyakkal az adott település vagy tájegység hagyományos tárgyi kultúráját, a népi építészet szempontjából jelentős (esetleg népi műemléknek minősített) épületekben berendezett lakásbelsőket, olykor a műhelyeket, gazdasági épületeket vagy egyszerűbb ipari létesítményeket mutatják be. Nagyon fontos hangsúlyoznunk, mint minimális követelményt, hogy a tájháznak legalább egy, meghatározó helyisége eredeti, a településről származó tárgyakkal enteriorként berendezett kell, hogy legyen.” (Lásd Bereczki–Szabylár szerk. 2009).

Tájmúzeum alatt a *Magyar Értelmező Szótár* (Juhász et al. 1992: 1325) és a néprajzi szakirodalom egy tájegység, vagy egy vidék történetére, kultúrtörténetére, mesterségtörténetére, népművészetére vonatkozó tárgyak gyűjteményét és szakszerű bemutatását érti. Ilyen a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum.

Néhány tájház *emlékházként* működik. Ezek neves írók, költők, képzőművészek, tudósok, múzeumi előírások szerint berendezett (szülő)háza. Ilyen emlékházként működik Ady Endre érmindszenti, Arany János nagyszalontai, Horváth István magyarórdi, vagy Tamási Áron farkaslaki szülőháza. Néhány esetben csupán egy szoba – személyes tárgyaikkal berendezett – *emlékszoba*.

A *helytörténeti múzeum* kategóriába azok a gyűjtemények tartoznak, melyek a néprajzi anyag mellett, ezzel egyenlő, vagy ennél nagyobb arányban helytörténeti (régészeti, egyháztörténeti, iskolatörténeti stb.) anyagot is kiállítanak. Az ilyen jellegű gyűjteménynek otthont adó épület rendszerint nem egykori parasztház, hanem valamilyen más épület (kúria, kántori lakás stb.). Ez a kategória elég sok tekintetben hasonlít a tájmúzeumhoz.

¹⁰⁴ „A művelődés (fejlődése) szempontjából értékes (mű)tárgyakat, emlékeket gyűjtő, tudományosan feldolgozó és kiállító intézmény.” (MÉSZ 1992: 977.)

¹⁰⁵ „Híres ember emlékére (személyes tárgyaival) berendezett sz[oba]. (MÉSZ 1992: 320.)

¹⁰⁶ „Bizonyos tárgyaknak (tudományosan) rendezett összessége.” (MÉSZ 1992: 490.)

¹⁰⁷ „Tájegység múltjának tárgyi emlékeit őrző (vidéki) m[úzeum].” (MÉSZ 1992: 1325.)

A *néprajzi múzeum* kategóriába azokat a kizárólag néprajzi anyagot tartalmazó gyűjteményeket sorolja a szakirodalom, melyek egy-egy nagyobb régió több etnikumának anyagi kultúráját, vagy egyetlen etnikum különböző néprajzi tájegységről összeűjtött tárgyi kultúráját mutatják be szakszerűen.

A *néprajzi szoba* „berendezésének elvei – olvashatjuk a *Magyar Néprajzi Lexikon*-ban – sokat változtak az évtizedek folyamán. Míg a korábbiakban egy-egy berendezés összeállításánál nem voltak figyelemmel a létrehozandó együttes tudományos hitelességére, a mai elvek szerint a néprajzi szobák berendezésében csak azonos korszakra, azonos társadalmi rétegre, csoportra jellemző, és csak meghatározott helyről származó tárgyakat lehet együttesként kiállítani. Gondosan kell ügyelni arra is, hogy az eredeti használatnak megfelelően kapjanak helyet a tárgyak, s csak annyi legyen, amennyit valaha egy-egy háztartásban, lakásban elhelyeztek és használtak.” (Filep–Csilléry 1981: 14.) Ebbe a kategóriába soroljuk azokat a, főleg iskolákban, művelődési házakban stb. berendezett néprajzi kiállításokat, melyek egy-egy szobaenteriórt (tisztaszobát) próbálnak bemutatni, de vannak olyanok is, melyek egy teremben különböző hagyományos használati tárgyakat állítanak ki. Az iskolákban található ilyen jellegű szobákat a szakirodalom *iskolamúzeum*oknak is nevezi.

A több helyiségből álló, laza szerkezetű és változatos tematikájú kiállításokat tartalmazó tárgyállományok a *néprajzi gyűjtemény* kategóriába sorolhatók. Ezek rendszerint egy-egy település tárgyi kultúráját mutatják be, de előfordul az is, hogy a tárgyak egy nagyobb gyűjtőterületről származnak.

Ugyanakkor van néhány olyan vidéki létesítmény, mely esetében a hagyományőrző és/vagy oktató tevékenységek kerülnek előtérbe szembe a klasszikus múzeumi (a múlt tárgyi kultúrájának darabjait őrző és bemutató) funkcióval. Ezek esetében gyakran találkozunk az *élő múzeum* elnevezéssel. A Milvus csoport által Nyárádszentsimonon működtetett tájház esetén ez a megnevezés azt is jelenti, hogy a tárgyak mellett a hagyományos gazdálkodás állatait és helyes tartásuk módját is igyekeznek bemutatni.¹⁰⁸

Látható, hogy az egyes gyűjtemények elnevezésekor több szempontot kell figyelembe venni. A gyűjteményeknek otthont adó épület típusa (a vidékre jellemző hagyományos parasztház, vagy valamilyen közintézmény), a kiállítás tartalma (a vidékre jellemző, hiteles szobabelsőt mutat-e be, vagy csupán az egykori paraszti környezetből származó használati tárgyakat) és a bemutatás technikája (tárlók, feliratok, makettek stb. használata) mellett legalább ilyen fontos a területi elv is: a bemutatott tárgyak egy adott településről, egy jól körülhatárolható (kis)régióból származzanak-e, vagy különböző tájegységekhez tartozó településekről gyűjtötték őket össze.¹⁰⁹ Ezek a szempontok meg-

¹⁰⁸ Lásd: <http://nyaradszentsimon.blogspot.com/p/falutortenet.html> (letöltés ideje: 2019. október 2.)

¹⁰⁹ Ebben az esetben a cél nem egy település vagy kistáj helyi kultúrájának bemutatása, hanem általában egy letűnt korszak *archaikusnak*, *autentikusnak*, és mint ilyen *egzotikusnak* vélt – mára használaton kívül rekedt – tárgyainak összegyűjtése és bemutatása. Ezért aztán ezekben a gyűjteményekben a falusi/paraszti kultúra tárgyai mellett helyet kap minden, ami régi, és ami különös. Ezek a gyűjtemények szerkezetüket és funkciójukat tekintve egyaránt az egykori főúri *csodakamrákra* hasonlítanak.

határozóak a gyűjtemények létrehozásánál munkáló intenciók, és a gyűjtemények működtetése szempontjából egyaránt.

Az erdélyi tájházak a tudományos diskurzusbán

Míg Magyarországon a tájházak és falusi néprajzi gyűjtemények önálló érdekvédelmi szövetséggel rendelkeznek, melyek keretében szakmai továbbképzések, tanácsadás, és évente megrendezésre kerülő konferenciák keretében lehetőség nyílik a tapasztalatcsere-re, a felmerülő problémák közös megvitatására,¹¹⁰ addig erdélyi viszonylatban alig néhány olyan kezdeményezéssel számolhatunk, mely a romániai magyar tájházakat működtető személyek számára valamiféle szakmai fórumot kívánna biztosítani.

Ezek között határkőnek számítanak az 1990-es évek második felében, a Kriza János Néprajzi Társaság által szervezett konferenciák. Az első szakmai tanácskozásra 1997. szeptember 12–14. között Zabolán került sor,¹¹¹ majd két évvel később, 1999. szeptember 24–26. között a Társaság Bogdándon¹¹² szervezett tudományos konferenciát. A tanácskozáson szó volt a lakáskultúra egy-egy sajátos regionális és történeti változatának lehetséges bemutatásáról, a székelyföldi és partiumi tájházak működtetését érintő problémákról, valamint műemlékvédelmi szempontokat érintő kérdésekről is. Ezekre a tanácskozásokon az erdélyi és partiumi szakemberek mellett magyarországi szakemberek is részt vettek

A témával kapcsolatos újabb szakmai tapasztalatcserekre néhány évvel később, 2004. október 1–3. között Sepsisyllyefalván,¹¹³ 2012-ben¹¹⁴ és 2013-ban¹¹⁵ pedig Kolozsváron került sor. Ez utóbbi két konferencia a Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyarországi Tájházak Szövetsége közös szervezésében zajlott. Ez utóbbi tanácskozásoknak a legfőbb hozadékanak az tekinthető, hogy sikerült ráirányítaniuk – részben a sajtónak és a politikumnak is köszönhetően – a szélesebb közönség figyelmét az erdélyi tájházak problémáira. A 2012-es konferenciát követően például a Romániai Magyar Demokrata Szövetség akkori főtitkárhelyettese, Székely István, azt nyilatkozta, hogy szükséges a szakmai szempontok előtérbe helyezése, a szilárd jogi háttér biztosítása, valamint a finanszírozási lehetőségek feltérképezése, valamint az erdélyi tájházak szövetségének

¹¹⁰ A szervezet 2012-ben tájház-vezetési segédletet is megjelentetett, mely összefoglalja azokat a kiállítás-sal, tárgyvédellel, kommunikációs technikákkal stb. kapcsolatos tudnivalókat, melyek elengedhetetlenek egy tájház szakszerű működtetéséhez. A kötet ugyanakkor röviden összefoglalja a magyarországi tájházak történetét is (Bereczki–Szabályár szerk. 2012).

¹¹¹ *Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei*. A konferencia anyaga a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjében jelent meg (lásd Pozsony–Borbély szerk. 1997).

¹¹² *Tájházak fejlesztésének lehetőségei Erdélyben*. A konferencián elhangzott előadásokból összeállított válogatás a Kriza János Néprajzi Társaság Értesítőjében jelent meg (lásd Pozsony–Borbély szerk. 1999).

¹¹³ *Szakmai szeminárium erdélyi néprajzi gyűjtemények és tájházak vezetőinek*.

¹¹⁴ *Az erdélyi tájházak fejlesztésének lehetőségei*. Tudományos konferencia. 2012. március 31.

¹¹⁵ *Határok nélkül – Magyar tájházak Erdélyben*. 2013. március 8–9.

létrehozása, hiszen a tájházak fontos szerepet töltenek be nemzeti identitásunk megőrzésében és továbbadásában.¹¹⁶ A 2013-as konferencia keretében pedig elvi együttműködési megállapodás született a Magyarországi Tájházak Szövetsége és a Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata között, melynek magyar tagjai is vannak.

Emellett még a Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont 2007. november 22-én megrendezett műhelymegbeszélést (*Tájházak helyzete Hargita megyében*) érdemes megemlíteni, ahol Hargita megyei szakemberek vitatták meg a székelyföldi tájházak kérdéseit és osztották meg tapasztalataikat/nézeteiket a megye közel harminc településéről érkezett érdeklődőivel, olyanokkal, akik már létező tájházukat képviselték, vagy akik annak létrehozásán akkor fáradoztak (lásd Mihály 2007).

A tudományos ülésszakok és a már említett konferencia-kiadvány mellett néhány rövidebb lélegzetű tanulmány is foglalkozott az erdélyi/székelyföldi falusi múzeumok kérdésével. Pozsony Ferenc a *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* 1997/1–2. számában foglalta össze a tájházak és néprajzi gyűjtemények fejlesztésének lehetőségeit (Pozsony 1997), majd 2004-ben számba vette az erdélyi múzeumokban található néprajzi gyűjteményeket és akkori állapotukat, valamint a gyűjtemények kezelőinek kiválasztásában alkalmazott – régióként igen eltérő – politikákat. Tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy Romániában a rendszerváltást követően sem változott az asszimilációs politika, hiszen számos megyei múzeum¹¹⁷ vezetése tudatosan nem alkalmaz magyar ajkú szakképzett (néprajz szakot végzett) muzeológust (Pozsony 2004). Ezen kívül 2007-ben és 2013-ban írt összefoglaló tanulmányt az erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények jelenkori állapotáról, valamint velük kapcsolatos változó kultúrpolitikákról (Pozsony 2007, 2013). Tötszegi Tekla pedig egyik tanulmányában egy szűkebb régió, Kalotaszeg tájházait vette számba (Tötszegi 2007).

A Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyarországi Tájházak Szövetsége közös kiadásában látott napvilágot 2013-ban az a kötet, mely közel száz erdélyi tájházat és néprajzi gyűjteményt mutat be (Bereczki szerk. 2013). Vajda András 2014-ben Domus szülőföldi ösztöndíjprogram keretében a Maros megyei tájházak és néprajzi múzeumok felmérését végezte el, melynek eredményeit több tanulmányban tette közzé (Vajda 2013a–e, 2014a–b, 2016a–b, 2019).

2016-ban a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Kulturális Autonómia Tanácsa az erdélyi magyar vonatkozású tájházak, emlékházak és néprajzi gyűjtemények témakörben szakpolitikai vitát kezdeményezett. A jelenlegi helyzet leírását, és egyfajta a középtávú stratégiatervezetet is tartalmazó vitaindító szövegét a jelen tanulmány szerzője dolgozta ki (Vajda 2016b), a vitához Gagyí József is hozzászólt (Gagyí 2016). Írásában többek között arra hívja fel a figyelmet, hogy „óvatosan kell mérlegelni, hogy mi is az, ami elvárható a tájházak létrehozóitól, működtetőitől, és mi az, ami nem – és ehhez

¹¹⁶ A sajtóközlemény teljes szövegét lásd: <http://www.rmdsz.ro/sajtoszoba/hir/szukseges-az-erdelyi-tajhazak-szovetsegenek-letrehozasa> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹¹⁷ Közéjük tartozik a Maros Megyei Múzeum is.

mérten mi számít számukra kritikának, mi biztatásnak, mi bizalomnak és támogatásnak, és mi bizalommegvonásnak, lenézésnek, háttal fordításnak” (Gagyí 2016). A vita-indító nyomán az RMDSZ Társadalomszervezési főosztálya és a Kriza János Néprajzi Társaság 2018. május 24-én, Kolozsváron szakmai tanácskozást szervezett.¹¹⁸

Emellett az utóbbi évtizedben az erdélyi kulturális és művelődési folyóiratokban,¹¹⁹ valamint a helyi napilapokban is időközönként megjelennek egy-egy tájházat bemutató kisebb közlések.

A Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont néhány éve szervezi meg a *Tájházak Napját*. Az intézmény Facebook-oldalán az áll, hogy „a programhoz csatlakozó tájházak, néprajzi gyűjtemények kinyitják kapuikat a nagyközönség előtt. A tájházak felelősei szervezett formában bemutatják a helyi gyűjteményt az érdeklődőknek, majd ezt követően a tájházba ellátogató gyermekek kézműves tevékenységen vehetnek részt. A [...] gyűjteményfelelősök további kulturális műsorral is színesíthetik a rendezvényt, így lehetőség nyílna könyvbemutatók, kiállítások, színdarabok, néptánc előadások, gasztronómiai bemutatók stb. szervezésére is.”¹²⁰

Az erdélyi tájházak különböző adatbázisokban

Az erdélyi tájházak, néprajzi múzeumok és helytörténeti gyűjtemények egy része rendelkezik saját honlappal, mások különböző online adatbázisokban érhetőek el. A *Román Kulturális Örökség Hivatala* adatbázisa¹²¹ régészet (arheologie), művészet–építészet (artă–arhitectură), írott örökség (patrimoniul scris), tárgyi örökség (patrimoniul mobil), néprajz (etnografie), történelem (istorie), zene (muzică), éremtan (numismatică) és színház (teatru) alapkategóriákat tartalmaz. Emellett innen érhető el a Romániai Múzeumok és Gyűjtemények Adatbázisa¹²² is, melyben megye, település és a múzeum profilja (néprajzi, képzőművészeti, régészeti, művészeti, egyházművészeti, néprajzi és helytörténeti történelmi, hadtörténeti, természettudományi, technikatörténeti, emlékház, numizmatikai, régi könyv és vegyes) szerint is lehet keresni. Az adatbázis elsősorban az állami (megyei, önkormányzati) fennhatóság alatt álló muzeális intézményeket tartalmazza, de elég jelentős számú magángyűjtemény is szerepel benne. Az

¹¹⁸ A tanácskozáson Jakab Albert Zsolt, a Kriza János Néprajzi Társaság elnöke; Szabó Árpád Töhötöm, a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének vezetője; Furu Árpád, a Transylvania Trust munkatársa; Széman Rózsa, az EMKE munkatársa és Szűcs György, az Ottományi Kiállítóház vezetője vettek részt.

¹¹⁹ A teljesség igénye nélkül lásd: Miklós 2007, Boldizsár-Zeyk 2011, Pozsony 2014, Varga Gy. 2014, Szűcs 2015, Varga J. Cs. 2015, Kéri 2017.

¹²⁰ Forrás: <https://www.facebook.com/hagyomanyorzokozpont/?fref=ts> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²¹ cIMEC–Institutul de Memorie Culturală. Elérhetőség: <http://cimec.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²² Ghidul muzeelor și colecțiilor din România. Elérhetőség: <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/sel.asp> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

adatbázisban mintegy 40 magyar vonatkozású falusi környezetben található múzeum is szerepel, legtöbbször Hargita megyéből.¹²³ A romániai szabadtéri néprajzi emlékek virtuális múzeuma, a romániai népi motívumok, a téli népszokások, valamint a népi mesterségek adatbázisa található meg. A *virtuális múzeum*¹²⁴ pedig mintegy 862, az ország szabadtéri múzeumaiban található épület adatait tartalmazza.

Az elmúlt években alakult 23 magángyűjtő kezdeményezése nyomán a *Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata*,¹²⁵ mely 2008–2011 között a Román Paraszt Múzeumával¹²⁶ közös projekt keretében¹²⁷ egy 85 falusi gyűjtemény adatait tartalmazó adatbázist hozott létre.¹²⁸ Az egyesület honlapján, a *Tagok* (Membrii) aloldalon 24 néprajzi gyűjtemény leírása szerepel, köztük két magyar múzeum is található: a Kéri Gáspár Gálospetriben található tájháza és a Szócs Lajos kőrispataki szalmakalap múzeuma.¹²⁹

A Magyar Irodalmi Emlékházak internetes portálján¹³⁰ az erdélyi, falusi környezetben található irodalmi emlékházak közül az érmindszenti és csúcsai Ady Endre emlékházakat, a parajdi Áprily Lajos emlékházat, a kisbaconi Benedek Elek emlékházat, az alsócsernátói Haszmann Pál múzeum, a sepišlyefalvi Séra-kúria, a nagyajtai Kriza János emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a koltói Petőfi Sándor Emlékkiállítás, a fehéregyházi Petőfi Sándor Emlékmúzeum, a farkaslaki Tamási Áron emlékház szerepel.

A legnagyobb erdélyi online hírportál, a *Transindex* által működtetett *Adatbank* számára Kiss Dénes készítette el a *Romániai magyar kulturális intézmények adatbázisát*,¹³¹ mely Erdélyből mintegy 55 muzeális jellegű intézmény említ. Ebből 21 városi

¹²³ Bihar megyéből a gálospetri és szalacs tájház, Kolozs megyéből a mérai bivalymúzeum és a Kelemen Anna gyűjtemény, illetve a válaszüti Kallós múzeum, Kovászna megyéből a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zabolai csángó múzeum, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a lemhenyi Aranykígyó Patika Múzeum és a csernátói Haszmann Pál múzeum, Szatmár megyéből a bogdándi Sípos László magyar néprajzi múzeum és az érmindszenti Ady Endre emlékház, Hargita megyéből pedig a farkaslaki Tamási Áron emlékház, valamint a csikdánfalvi, csikkozmasi, csikmadarasi, csikménasági, csikszentdomokos csikszentdomokosi, csikszentkirályi, etédi, gyergyóalfalusi, gyergyócsomafalvi, gyergyóremetei, gyergyóújfalusi, gyimesközéplöki, homoródalmási, karcfalvi, kásztonaltízi, korondi, kőrispataki, lövetei, máréfalvai, nyíresaljai, oklándi, parajdi, rugonfalvi, székelyszentléleki, vaslábi, zetelaki és zsongödfürdői falumúzeum szerepel az adatbázisban.

¹²⁴ ETNOMON – Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România. Elérhetőség: <http://monumente-etnografice.cimec.ro/aeretn.htm> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁵ Rețeaua Colecțiilor și Muzeelor Etnografice Sătești Particulare din România. Elérhetőség: http://recomspar.ro/proiect_2.html (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁶ Muzeul Național al Țăranului Român

¹²⁷ Címe: Falusi gyűjtemények Romániában (Colecții sătești din România)

¹²⁸ A projektről részletesebben lásd: <http://www.muzeultaranuluiroman.ro/acasa/programul-cultural-colectii-satesti-din-romania.html> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹²⁹ Elérhetőség: <http://recomspar.ro/membrii.html> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁰ Elérhetőség: <http://www.mire.hu> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³¹ Elérhetőség: <http://kulturalis.adatbank.transindex.ro/> (letöltés ideje: 2020. február 3.).

múzeum, 34 pedig falusi környezetben található muzeális létesítmény (tájház, néprajzi/helytörténeti gyűjtemény vagy emlékház).¹³²

A Román Örökségvédelmi Hivatal a Román Paraszt Múzeuma, a Romániai Falusi Magángyűjtemények és -múzeumok Hálózata, a Nemzeti Vidéki Ökológiai és Kulturális Turizmus Egyesülete és a Csíki Székely Múzeum által 2012-ben szervezett *Multicult – a romániai nemzetiségi kisebbségek múzeumainak virtuális tára* program keretében létrehozott honlap¹³³ 90 múzeumot mutat be. Ezek közül 44 magyar vonatkozású, melyből 30 található vidéki környezetben¹³⁴. Ezek közül 7 emlékház és 1 művészeti gyűjtemény, a többi 22 pedig néprajzi/helytörténeti gyűjtemény.

A jelen tanulmány szerzője a Domus szülőföldi ösztöndíjprogram keretében a helyi önkormányzatok megkeresése, a helyi sajtó és az online adatbázisok áttekintése valamint a helyszíni terepmunka révén összegyűlt adatok alapján készítette el a Maros megyei tájházak és néprajzi gyűjtemények kataszterét, melyben 50 településről mintegy 55 múzeum adatai szerepelnek. Ezek közül 36 múzeum tartalmaz magyar vonatkozású gyűjteményt (lásd 2016a). A kutatás során azonosított magyar anyagot bemutató múzeumok/gyűjtemények megoszlása néprajzi tájegységenként a következő képet mutatja: 6 múzeum található a Mezőségen, Andrásy telep, Csittszentiván, Marossárpatak, Mezőpanit, Mezőfele és Vajdaszentivány településeken. A Maros mentéről öt településen 6 gyűjteményt azonosítottam: Magyaró, Marosjára, Nagyernye és Sáromberke esetében pedig egyet-egy, Marosvécsen pedig 2 gyűjteményt. A Nyárad mentén 10 településről 11 gyűjteményt¹³⁵, a Kükküllő vidékéről pedig 11 településről összesen 12 gyűjteményről¹³⁶ találtam adatokat. Emellett itt kell megemlíteni, hogy Marosvásárhelyen, az 1. Számú Általános Iskolában Asztalos Enikő alapított az 1970-es években néprajzi szakkört, melynek keretében 7 megye 91 településéről összesen 430 tárgyból álló iskolai néprajzi gyűjteményt létesített (lásd Vajda 2013d).

¹³² Az adatbázisban szerepel a bogdáni Magyar Múzeum – Sipos László Tájház, az Erdőcsinádi Múzeum, az Esztelneki Múzeum, a gyergyócsomafalvi Iskolamúzeum, a Gyergyóújfalvi Múzeum, a Gyimesfelsőlőki Népművészeti Tájház, a csernátóni Haszmann Pál Múzeum, a Kisiratosi Falumúzeum és Tájház, a Kriznagvajtai a János Állandó Irodalmi Emlékiállítás, a Makfalvi Néprajzi Múzeum, a zágoni Mikes Kelemen Kulturális Központ, az ágyai Olosz Lajos Emlékház, a fehéregyházi Petőfi Sándor Emlékház, a kibédi Seprődi János Múzeum, a mezőpetri Sváb Múzeum, a koltói Teleki-Petőfi Múzeum, a Tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájház és Múzeum, a Torockói Néprajzi Múzeum, és a Zabolai Tájház és Csángó Múzeum.

¹³³ Elérhetőség: <http://www.multicult.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁴ Az adatbázisban szerepel a bogdándi, csernátóni, csíkdánfalvi, csíkkarcfalvi, csíkkozmási, csíkmadaras, csíkménasági, gálospetri, gyergyóremetei, korondi, kökényesdi, kőrispataki, lövetei, máréfalvi, nyíresaljai, szalacsi, szentléleki és a két csíkszentdomokosi múzeum, a mérai Kelemen Annak gyűjtemény, és a zabolai csángó múzeum, valamint az érsemlyéni Kazinczi Ferenc–Fráter Lóránd–Csiha Kálmán emlékház, a farkaslaki Tamási Áron emlékház a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékiállítás, a zsögödfürdői Nagy Imre emlékház, a koltói és a fehéregyházi Petőfi emlékház és a kiskászoni képzőművészeti gyűjtemény.

¹³⁵ Egy-egy gyűjteményt Backamadaras, Geges, Kisadorján, Mikháza, Nyárádszentbenedek, Nyárádszentimre, Nyárádszentsimon, Székelybő és Vadasd települések esetében, illetve 2 gyűjteményt Jobbágytelkéről.

¹³⁶ Egy-egy gyűjteményt Dicsőszentmárton, Fehéregyháza, Havadtó, Kibéd, Kiskend, Kükküllődombó, Kükküllőpócshalva, Magyarózd, Makfalva és Székelyvécke települések esetében és kettőt Magyarsároson.

Az *Erdélyi Turizmus* nevű internetes portál *falumúzeumok, tájházak, néprajzi kiállítások* kategóriában¹³⁷ 26 tételt említ, melyből 19 falusi környezetben található múzeumot jelent. Ezek a bogdándi, csernátoni, csíkdánfalvi, csíkkarcfalvi, csíkkozmási, csíkmadarasi, csíkménasági, gálosperii, gyergyóremetei, korondi, kökényesdi, kőrispataki, lövétei, máréfalvi, nyíresaljai, szalacsi, szentléleki és a két csíkszentdomokosi múzeum, a mérai Kelemen Anna gyűjtemény, és a zabolai csángó múzeum, valamint az érsemlyéni Kazinczi Ferenc–Fráter Lóránd–Csiha Kálmán emlékház, a farkaslaki Tamási Áron emlékház a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a zsögödfürdői Nagy Imre emlékház, a koltói és a fehéregyházi Petőfi emlékház és a kiskaszoni képzőművészeti gyűjtemény.

A *Partiumi múzeumok és kiállítóhelyek weboldala*¹³⁸ 13 múzeumot mutat be, ebből 7 származik vidéki környezetből. Ezek a következők: az érmindszenti Ady Endre Emlékmúzeum, az Érkörtvélyesi Falumúzeum, az érsemlyéni Kazinczy, Fráter és Csiha Emlékmúzeum, a gálospetri és az érszalacsi Magyar Tájház, a mezőpetri Sváb Tájház és a sződemeteri Kölcsey Ferenc Emlékmúzeum. Egy Szatmár megyei portál pedig 22 múzeumi egységet mutat be.¹³⁹

A *Wikipédián* a *Románia magyar emlékei, láttnivalói*¹⁴⁰ címszó alatt a *Múzeumok, kiállítóhelyek* fejezetben 45 olyan település neve szerepel, ahol valamilyen muzeális létesítmény is található. Ezek közül 31 található vidéki környezetben.¹⁴¹

A Kriza János Néprajzi Társaság 2015-ben készítette el és töltötte fel honlapjára a *Néprajzi Múzeumok Tára* nevű adatbázisát, mely többféle keresési/rendezési lehetőséget kínál a felhasználóknak. Rákérdezhetünk a gyűjtemények típusára, a gyűjteményeknek otthont adó intézményekre, a településekre, a megyékre, a néprajzi tájegységekre, az alapítás/újraalapítás évére. Emellett a gyűjtemények táji és típusbeli eloszlását

¹³⁷ Elérhetőség: <http://www.erdelyiturizmus.hu/?action=katalogus&id=61> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁸ Elérhetőség: <http://ersemjenimuzeum.hhrf.org> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹³⁹ Elérhetőség: <http://viziteaza-satumare.com/hu/> (letöltés ideje: 2018. október 2.) Ugyanezeket a muzeális intézményeket sorolja fel a szatmári borútat népszerűsítő internetes portál (lásd: <http://vinulsatumare-an.ro/hu/turism-local>; letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴⁰ Elérhetőség: http://hu.wikipedia.org/wiki/Rom%C3%A1nia_magyar_eml%C3%A9kei,_1%C3%A1ttnival%C3%B3i (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴¹ Ezek régiók szerint a következőképpen oszlanak meg: Kalotaszegről a tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájház és Múzeum valamint az inaktelki, kalotaszentkirályi, magyargyerómonostori és mérai tájház, a Mezőségről a széki tájház és a válaszúti a Kallós Zoltán Alapítvány népművészeti gyűjteménye, a Székelyföldről a makfalvi néprajzi múzeum, a nyárádszentsimoni tájház, a kibédi Sepródi János Múzeum és tájház, a parajdi sóbányamúzeum, a falumúzeum és az Áprily Lajos-emlékház, a lövétei tájház, a szentléleki falumúzeum, a kőrispataki szalmakalap múzeum, a Tamási Áron farkaslaki szülőháza, a bögözi tájház, a szentegyházi és gyimesbükkői néprajzi kiállítás, a kisbaconi Benedek Elek emlékház, a zágoni Mikes Kelemen emlékkiállítás, a csomakőrösi Kőrösi Csoma Sándor emlékszoba, a berecki Gábor Áron-emlékház, a Csernátoni Haszmann Pál Néprajzi Múzeum, a földvári haláltábor áldozatainak emléket állító hídvegi emlékszoba, a fehéregyházi Petőfi emlékszoba, a négyfalusi néprajzi múzeum, és a bolyai Bolyai-emlékszoba, Partiumból pedig a misztótfalusi Misztótfalusi Kis Miklós emlékház, az érmindszenti Ady Endre emlékkiállítás, a szalacsi tájház és a tenkei természettudományi kiállítás van nevesítve.

térképek segítségével is megjeleníti. Az adatbázis fejlesztése folyamatban van, jelenleg 76 néprajzi gyűjtemény adatait tartalmazza.¹⁴² A legteljesebbnek az RMDSZ Kulturális Autónia Tanácsának adatbázisa mondható, ebben 229 gyűjtemény adatai (település, megye, a gyűjtemény neve, kontaktszemély, működtető, postacím, telefonszám stb.) szerepelnek.

2019 elején készült el – elég sok tekintetben vitatható szempontrendszer alapján – az Erdélystat¹⁴³ nevű adatbázis számára a Románia területén található „magyar jellegű” múzeumok katasztere.¹⁴⁴ Ebben az adatbázisban 108 „magyar” (vagy magyar jellegű) múzeum adatai találhatóak, melyből 55 néprajzi gyűjtemény, 10 irodalmi emlékház, 12 művészeti és 19 „több területet lefedő” múzeum. Az adatbázisban található múzeumoknak csak igen kis része felel meg a muzeológiai elvárásoknak: nyilvántartás, állagmegőrzés, raktározás és a bemutatáshoz használt eszköztár tekintetében egyaránt jelentős hiányosságokat mutatnak. Ugyanakkor a legtöbb, az adatbázisban szereplő múzeum szakképzett személyzet nélkül működik. Mindössze 9 rendelkezik legalább 3 szaktevékenységet folytató személlyel és további 14 olyan múzeum van, amelyben legalább 1-2 „az örökséggondozás terén szakképesítéssel rendelkező alkalmazott dolgozik”.¹⁴⁵

A fentebb felsoroltak alapján is jól látható, hogy az elmúlt években több olyan próbálkozás is volt, mely arra törekszik, hogy az erdélyi/romániai, falusi környezetben működő (elsősorban néprajzi és helytörténeti anyagot bemutató) múzeumokról egy helyen nyújtsa átfogó és könnyen áttekinthető tájékoztatást. Ám ezek a törekvések a legtöbb esetben vagy csupán egy-egy kisebb régió meglévő/működő múzeumállományának feltérképezéséig jutottak el, vagy csak válogatást adnak az Erdélyben/Romániában működő magyar vonatkozású tájházakból, néprajzi múzeumokból és helytörténeti gyűjteményekből. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy ezek az adatbázisok nem frissülnek folyamatosan, ezért gyakori bennük az elévült adat.¹⁴⁶

¹⁴² Elérhetőség: <http://www.kjnt.ro/muzeumtar> (letöltés ideje: 2018. október 2.).

¹⁴³ Erdélystat. Statisztikai és intézményi adatok magyar nyelven Romániáról, Erdélyről, erdélyi magyarokról. Elérhetőség: <http://statisztikak.erdelystat.ro> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁴ A romániai magyar jellegű múzeumok: <http://intezmenytar.erdelystat.ro/intezmenyek/romaniai-magyar-jelleg-muzeumok/5> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁵ Elérhetőség: <http://intezmenytar.erdelystat.ro/cikkek/a-romaniai-magyar-jellegu-muzeumok-osszefoglalo/26> (letöltés ideje: 2020. február 5.).

¹⁴⁶ Az évek során ugyanis nemcsak újabb és újabb tájházak születnek, hanem az is megesis, hogy egyik-másik múzeum be is szünteti tevékenységét. Nagyernyében például a helyi iskola pedagógusai gyűjtöttek össze az 1970-es években néprajzi tárgyakat és állították ki az iskola egyik termében. Az iskola többrendbeli felújítása során azonban a gyűjtemény elkallódott. Marosjárdában 1962-ben alapított néprajzi múzeumot a Vízy László-kúriában Nagy Zoltán iskolaigazgató. Az épület a kommunizmus utolsó éveiben dúló épületbontás áldozatává vált, és vele együtt a gyűjtemény is (lásd Vajda 2016a).

Alapítók és fenntartó intézmények

A gyűjtemények egy igen jelentős része magánkezdeményezés révén, minden külső szakmai és anyagi támogatás nélkül jött létre és rendszerint az alapító által vásárolt, vagy már korábban is a tulajdonát képező (rég) parasztházban, ritkább esetben a tulajdonos saját lakásának egy-két szobájában, vagy annak valamilyen melléképületében működik. A gyűjtemények sok esetben egyházi, iskolai, községi vagy valamilyen más intézményi, illetve alapítványi támogatást élveznek, ezek tulajdonát képező épületekben kapnak helyet. Legnagyobb részük előzetes, vagy helyszíni egyeztetés alapján látogatható, de vannak olyanok is, melyek a nagyközönség számára nem hozzáférhetőek. Azonban egyes darabjait alkalmanként tulajdonosaik különböző kiállítások keretében a nagyközönségnek is megmutatják.¹⁴⁷

A falusi környezetben alapított múzeumok elsősorban a helyi értelmiségiek kezdeményezésére jöttek létre. Az alapítók között tanárokat, tanítókat, vállalkozókat, építészeket és képzőművészeket egyaránt találunk. Az általam alaposabban ismert és kutatott Maros megyei tájházak és néprajzi gyűjteményeket esetében például tíz esetben tanítók vagy tanárok, hat esetben lelkészek, három-három esetben orvosok és magánvállalkozók, illetve két esetben néprajzkutatók találhatóak az alapítók között. Emellett előfordul a kezdeményezők között színész, építészmérnök, koreográfus, népnevelő, falufelölős és környezetvédelmi szakember is.

A gyűjteményeknek a helyi iskola egy-két (oktatási célra nem használt) terme, egyházi tulajdonban lévő épületbe (egykori kántori lakás, volt felekezeti iskola stb.), a művelődési otthon kisebb terme, a helyi önkormányzat tulajdonát képező régi épület (vagy annak egy része), alapítványi/egyesületi tulajdonban lévő ingatlan, neves személyek (írók, költők, képzőművészek stb.) szülőháza, magántulajdonban lévő régi/hagyományos parasztház, ritkábban pedig az alapító saját lakása ad otthont.

A múzeumalapítások korszakai

A 19. század végén induló és a 20. század elejére átnyúló néhány elszórt kezdeményezést követően Erdélyben három nagyobb múzeumalapítási hullámmal számolhatunk: az első a kommunizmus időszakát jelenti, de ezen belül elsősorban az 1960–70-es évek számítanak aktívabb időszaknak. Az 1980-as években már csak elvétve elszórtan ke-

---

¹⁴⁷ Ilyen például dr. Madaras Sándor idegsebész főorvos magángyűjteménye. A gyűjteményben található feliratos falvédőkből a gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton Múzeum szervezett kiállítást (*Feliratos falvédők dr. Madaras Sándor gyűjteményéből*. Tarisznyás Márton Múzeum, Gyergyószentmiklós, 2010. szeptember 29.), a Maros Megyei Múzeum pedig a *Vásárhelyi Forgatag* nevet viselő fesztivál alkalmával a közel 50 tételts számláló hordócsap kollekcióját és egyéb, fémből készült tárgyakat felsorakoztató gyűjteményét mutatta be (*Erdély fémei*. Maros Megyei Múzeum, 2017. augusztus 22.).

rül sor újabb gyűjtemények létrehozására. Az említett két évtizedben azonban a vidéki környezetben élő tanítók és tanárok sorra hoztak létre kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteményeket az iskolák, vagy a művelődési házak egy-egy termében. Tordaszentlászlói Boldizsár-Zeyk Imre igazgató-tanár 1967-ben kezdett el a Művelődési Ház keretében lakásbelső-kiállításokat szervezni. Ebből a kezdeményezésből nőtte ki az évtizedek során a Tordaszentlászlói Kalotaszegi Tájmuzeum, mely 2007 óta jogilag bejegyzett, önálló intézményként működik.¹⁴⁸ Kászontátrányban 1970-es években Miklós Márton tanító kezdeményezte egy tájmuzeum létrehozását, mely a Kászoni medence néprajzi jellegzetességeit kívánta bemutatni. Andrásytelepen, az általános iskola keretében, 1972-ben hozott létre Szekeres Adél történelem szakos tanárnő néprajzi gyűjteményt, Makfalván pedig ugyanebben az évben Fülöp Dénes magyar irodalom–történelem szakos tanár a helyi művelődési házban rendezett be gazdag néprajzi gyűjteményt.¹⁴⁹ Korondon pedig Balázs László kultúrotthon igazgató kezdeményezésére vásárolták meg a mai tájház épületét, melynek megnyitására 1975-ben került sor. Ezeknek a gyűjteményeknek az anyaga azonban mára a legtöbb helyen megsemmisült. Az alapítók nyugdíjba vonulását/halálát követően a tárgyak jelentős részét széthordták, eltűzelték vagy elajándékozták.¹⁵⁰ Ennek ellenére ezek a jobbra iskolamuzeumoknak számító korai kezdeményezések jelentős mértékben meghatározták az 1989-es rendszerváltozást követő évek múzeumalapítási törekvéseit.

A második hullám az 1990-es éveket foglalja magában. Ebben az időszakban a nosztalgia, az előző korszak múzeumalapításának emlékezete, illetve a nemzeti érzelmek szabad megnyilvánulásának lehetősége szolgáltatta a szükséges impulzust. Az 1989-es rendszerváltozást követő időszakban a múzeumalapításokra a helyi közösség által szervezett nagy közösségi események (a település első írásos említésének kerek évfordulója ünnepzése, falutalálkozó, búcsú stb.) alkalmával került sor.¹⁵¹

A harmadik korszak pedig a 2000-es évek közepén veszi kezdetét, és az előző szerves folytatásának is tekinthető, azzal a különbséggel, hogy ebben az időszakban a múlt tárgyainak összegyűjtésének és bemutatásának (azaz örökségesítésének) szándéka mellé gazdasági érdekek – a helyi örökségre alapozó – falusi turizmus beindításának, fellendítésének szándéka is társul. Ebben a korszakban jelenik meg egy új szereplő, a vállalkozó az alapítók között. Ezek közül többen a tulajdonukat képező vendégház, vagy panzió részeként kezdenek el tájházakat működtetni. Ennek egyik legextrémebb és legismertebb

¹⁴⁸ Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Tordaszentlászlói_Kalotaszegi_Tájmuzeum (letöltés ideje: 2020. február 4.).

¹⁴⁹ A gyűjtemény néhány évvel később a 19. század első felében épült, úgynevezett Dózsa-házba költözött.

¹⁵⁰ Főleg az 1990-es évek első felében fordultak elő olyan esetek, hogy a gyűjtemények még meglévő reprezentatívabb darabjait (mázas cserépedényeket) az újonnan alakul testvértelepülések delegációinak ajánlékozták.

¹⁵¹ Ezek szolgálták az egyes falumonográfiák, honismereti kiadványok megjelenésének és bemutatásának keretét is (lásd Vajda 2015c: 14).

példája a Borospataki skanzen Panzió,¹⁵² de több erdélyi kulcsos ház hirdeti magát a különböző szálláskereső oldalakon tájházként. A Maros megyében található Magyarón például a Brigitta Panzió és a Zsuzsánna tájház közös udvaron található, mindkettőt egyazon család működteti.

Minták, modellek, impulzusok

Az 1950-es évek közepén hozták létre országszerte a Népi Alkotások Háza néven ismert intézményhálózatot, melynek feladata a hagyományos kultúra megőrzése és színpadi keretek között történő éltben tartása mellett annak felügyelete volt. Ugyancsak ebben az időszakban jött létre egy országos rendezvényhálózat (*Megéneklünk, Románia*), melyben az egyes településeken működő hagyományőrző csoportok, amatőr színjátszó társulatok, kórusok stb. egymással versenyre kelve hirdették szűkebb hazájuk hagyományait. Az első gyűjtemények jelentős része végső soron ezeknek a rendezvényeknek a kellék-tárát képezte, ezek bővültek ki és alakultak át néprajzi gyűjteményekké, melyeknek a művelődési otthon vagy a helyi általános iskola valamelyik terme adott otthont.

Az iskolai önképzőkörök hálózata az úgynevezett *olvasás* időszakában (a magyarországi és főleg a prágai eseményeket követően) bontakozott ki. Ezekben az önképzőkörökön számos irodalom és történelem szakos tanár tartott a népi kultúrával kapcsolatos előadásokat, és diákjait népművészeti alkotások gyűjtésére serkentette. Az így összegyűlt anyagot aztán iskolai múzeummá alakították.

Ezek a gyűjtemények kis számban éltek túl kezdeményezőik nyugdíjba vonulását és maradtak fenn a 21. században, viszont vitathatatlan, hogy a közösség emlékezetében megmaradtak, és ezek képezték az első impulzust az 1989-es változásokat követően elindult újabb múzeumalapítási törekvésekhez.

1989-et követően, főleg miután a magyarországi tévétársaságok adásait is sugárzó kábeltévé-szolgáltatás Románia falvaiban is elterjedt, felerősödött a hagyományápolás eszméjének a média által közvetített hatása. Az egyes hagyományőrző műsorokban bemutatott kezdeményezések (jó példák) az erdélyi hagyományápoló törekvésekre is serkentően hatottak. Szintén impulzív hatása volt az egyes települések kezdeményezéseire a szomszédos vagy a szűkebb néprajzi régióhoz tartozó települések múzeumalapító kezdeményezései, melyek híre szintén a média közvetítésével terjedt el.

Az utóbbi közel két évtizedben ezeknek a törekvéseknek a háttérben már turisztikai és gazdasági szempontok is meghúzódnak. Nem véletlen, hogy a frissen alapított tájházakat elsősorban vállalkozók hozták/hozták létre. A különböző (agro)turisztikai pályázati kiírásokat népszerűsítő anyagok hatására azonban nemcsak a vállalkozói réteg, hanem a helyi önkormányzat és az értelmiségi réteg is egyre gyakrabban kapcsolja

---

¹⁵² Lásd: <http://www.borospanzio.ro> (letöltés ideje: 2018. október 2.)

össze a múzeumalapítás és a turizmus fejlesztésének gondolatát. Az ide látogatók számának növekedését várja például a 2014-ben felavatott néprajzi gyűjteménynek otthont adó kiállítástól Disznajó alpolgármestere és a helyi tanítónő egyaránt.

És végül: a rendszerváltást követő időszakban egy-egy faluünnepség alkalmával gyakran rendeztek időszakos kiállításokat a helyi hagyományos kultúra emlékét őrző tárgyakból. A kiállítások alkalmával összegyűlt tárgyak nagy száma, valamint pozitív fogadtatásuk néhány esetben arra sarkallta a helyi elitet, hogy a kiállítás anyagát állandó gyűjtemény formájába a nagyközönség számára folyamatosan elérhetővé tegye.

A szakmai felügyelet és finanszírozás nehézségei

Az erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények esetében a legnagyobb problémát a szakmai felügyelet és a folyamatos finanszírozás hiánya jelenti, pedig mindkettő elengedhetetlen ahhoz, hogy az egyes helyi gyűjtemények hiteles, szakszerű, egyszóval minőségi szolgáltatást tudjanak nyújtani, és egy egész Erdélyre kiterjedő, jól működő tájház-hálózat épüljön ki. A szakmai felügyelet nem csupán a tárgyak kiválasztása és a bemutatás módszereinek megválasztása szempontjából elengedhetetlen, ugyanilyen fontos lenne az összegyűlt tárgyak állagmegőrzésének és restaurálásának, illetve leltárba vételének szakmai felügyelete, valamint a tájházak falai közé bevitt események megválasztásának és lebonyolításának szakmai koordinálása is.

Mindez szorosan összefonódik a (normatív) támogatás kérdésével is. Ugyanis az esetek jelentős részében ezek az intézmények csupán az alapításkor kaptak/kapnak kisebb-nagyobb összegeket a helyi önkormányzattól, valamelyik egyházközségtől, vagy egy-egy – elsősorban magyarországi – közalapítványtól. Ezek az összegek főleg épület-felújításra, az alapkiállítás elkészítésére és a megnyitó ünnepség költségének fedezésére irányultak. Állagmegőrzésre, raktározásra, gyűjteménygyarapításra vagy a kiállításához szükséges tárolók és egyéb bútorok beszerzésére, illetve működésre a tájházak nem, vagy ritkán kaptak támogatást.

Ezzel is magyarázható az, hogy bár időről időre felbukkan a sajtóban egyik vagy másik település kapcsán egy tájház létesítésének igénye/ötlete, ez sok esetben csak hírkeltés marad, a helyiek anyagi fedezet hiányában nem tudják ezeket az elképzeléseket megvalósítani.

Használat: kontextus és funkció

A gyűjtemények alapvetően három szándék mentén jöttek létre és kerültek használatba. Ezek az oktatás szándéka, a turizmus fellendítése, azaz gazdasági szándék, a harmadik pedig – ami szerintem a legfontosabb – az identitás megerősítésének, a helyi történelem megszerkesztésének és felmutatásának a szándéka. Ennek megfelelően a múzeumok

alapítására is rendszerint olyan gazdasági–kulturális szervezetek és személyek köré szerveződnek, akik e három szándék megvalósulása érdekében munkálkodnak.

Átadásukra/megnyitásukra általában akkor kerül sor, amikor az illető település amúgy is valamilyen történelmi fordulópontot ünnepel. Használatuk ezt követően is elsősorban ünnepek (falunap, búcsú, fesztivál, tánc tábor, különböző találkozók) alkalmával válik intenzívebbé. Vajdaszentiványon és Jobbágyfalván például az elmúlt két évtizedben évente tánc táborot szerveznek, melynek alkalmával a táborba érkezők szervezett csoportokban látogatják meg a településen található múzeumokat. Marossárpatakon az évente szervezett falunapok, a huszárball és a nótaestek alkalmával is ellátogatnak a résztvevők a múzeumba. Ekkor nemcsak a településre érkező idegenek, vagy a településről elszármazott személyek tekintik meg a kiállításokat, hanem azok is, akik a településen élnek, és a gyűjteményt már ezt megelőzően is látták, a kiállítást ismerik. Éppen ezért ezt a fajta múzeumlátogatási habitust olyan rítusként értelmezhetjük, melynek keretében az egyén találkozik saját és ősei múltjával. Ez a találkozás nemcsak identitás-tudatát, de a haladársba, és a jövőbe vetett hitét is megerősíti.

Több múzeumban kerül sor évi rendszerességgel kézműves alkotótáborok, mese-mondó versenyek és egyéb hagyományápoló rendezvények szervezésére. Ezekben az esetekben a múzeum egyfajta színpadként, háttérként szolgál az itt zajló események számára, kontextualizálja és kanalizálja ezeknek a cselekvéseknek a jelentését. Más esetben ezek a múzeumok a művelődési házak szerepét veszik át, ahol a fent említett eseménytípusok mellett könyvbemutatókra, ismeretterjesztő előadásokra, képzésekre is sor kerül. Partikuláris példaként az is előfordul, hogy ezek a hagyományos parasztházak *kulesos házakként* vagy panzióként működnek. Legismertebb ezek közül a Gyimesekben található Borospataki Skanzen Panzió (lásd fentebb). A gazdasági funkció ezekben az esetekben a legnyilvánvalóbb.

A legtöbb falumúzeumot legrendszeresebben a helyi és a környékbeli iskolák diákjai látogatják. Az iskolai oktatás keretében mind az általános iskolában, mind a középiskolában a hagyományos népi kultúrával kapcsolatos fogalmak és ismeretek elsajátítását előírja az oktatási szabályzat. Sőt, az elmúlt évtized során sikerült elérni, hogy a népi kultúra a magyarságtörténet mellett bekerüljön a szabadon választható tantárgyak sorába. Ezért a tanárok jelentős része igyekszik évente legalább egyszer elvinni a tanulókat a településen található, vagy a hozzá legközelebb eső néprajzi múzeumba. Sőt, a nagyobb elismerésnek örvendő falumúzeumokat még a városi iskolák diákja is rendszeresen meglátogatják. Ebben a kontextusban a múzeum az emlékezés és még inkább a megismerés és az (újra)tanulás helyeként működik.

Végül a látogatók egy másik része turista, aki leggyakrabban szervezett, csoportos kirándulás keretében kerül kapcsolatba útja során egy vagy több falumúzeummal, de akadnak olyanok is, akik a véletlennek köszönhetően látogatják meg az egyik vagy másik ilyen gyűjteményt. Ez egyik oldalon a gazdasági tevékenységek diverzifikálódásának, a helyi gazdaság fellendülésének vélt vagy valós lehetőségét, a másik oldalon viszont, a turisták szempontjából a nosztalgia és az egzotikum megtapasztalásának

lehetőségét jelenti. A helytörténeti múzeum – vallja Ébli Gábor – a turisták kedvenc célpontja, ahol a nemzeti pátosz és a veretes egyetemes történelem nyomasztó súlya nélkül tehet a látogató időutazást egy-egy szűkebb közösség, a mindennapi emberek világába (Ébli 2009: 38).

Az említett szándékoknak megfelelően a helyi néprajzi gyűjtemények önmegjelenítő és kommunikációs stratégiái is jelentős eltéréseket mutatnak. Azoknak a múzeumoknak a vezetői-alapítói, akik a múzeumokat a helyi identitás sarokköveinek tekintik, maguknak pedig egyfajta messiási szerepet tulajdonítanak, arra törekednek, hogy az általuk működtetett múzeumokról a lehető leggyakrabban jelenjenek meg tudósítások a helyi és a megyei napi sajtóban vagy az online médiában. Néhány esetben a múzeumnak még saját honlapot is létrehozna. Azok viszont, akik a helyi identitás építése mellett a vidéki turizmus fellendítését is célul tűzik ki maguk elé, arra is gondot fordítanak, hogy az általuk alapított/működtetett múzeumok a turisták számára készült honlapokon és útikalauzokban is jelen legyenek.

A szakmai szempontok érvényesítése terén azonban a legtöbb múzeum komoly hiányosságokat mutat. Az egyik legszembetűnőbb a gyűjtemények leltárának szinte teljes hiánya. Még azok a múzeumok is, melyek rendelkeznek a tárgyak egyfajta lajstromával, csupán a tárgyak nevének és leltári számának, ritkábban a tulajdonos nevének rögzítésére korlátozódnak. Ez a hiányosság végső soron a gyűjtési technikákból is adódik. A gyűjtések legtöbb esetben úgy zajlottak, ahogy ezt a vajdaszentiványi múzeum egyik alapítója, Nagy Erika mesélte: „amikor hazaköltöztem Vajdaszentiványra, kértek, segítsék egy, az alsó iskolában létesítendő néprajzi kiállítás berendezésében. Szekérre ülve jártuk a falut. Kértük, gyűjtöttük a különböző bútordarabokat, kézimunkákat, régi edényeket, szövegeszközöket. Egyesek firtatták ugyan, miért van rájuk szükség, de megnyugtattuk őket, hogy visszaadjuk [...] Akadt közöttük olyan is, aki a múzeumnak adományozta a tárgyakat. Mondván, itt jobb helyen vannak, mint otthon a padláson.” Vagyis a gyűjtések rövid idő alatt nagy mennyiségű tárgyat halmoztak fel, ami nem tette lehetővé, hogy a gyűjtéssel párhuzamosan a leltározás is megfelelő ütemben haladjon. Másrészt egy következő problémára is rámutat: a gyűjtés során nem érvényesült a szelekció elve. Minden, amit a múzeumnak adományoztak, be is került a múzeumba, ezért a kiállítások túlszűfolttá váltak, a legtöbb esetben inkább raktárra (látványraktár) emlékeztetnek. Ez a technika ugyanakkor rányomta a bélyegét a kiállítások tematikájára is. Ugyanis egyes tárgytípusok – mint például a szövés-fonás eszközei aránytalanul nagy számban jelennek meg a kiállításokban, míg mások szinte teljesen hiányoznak. A presztízzsel rendelkező régi bútorok vagy mázas cserépedények például elenyésző számban fordulnak elő. A kiállítás-technikák terén egy másik sajátosság is szembeötlő: ezek a múzeumok minimális segédlettel dolgoznak. A kiállításokban szinte alig fordulnak elő tárlók vagy szöveges útmutatók, saját készítésű bábokat viszont már többen alkalmaznak.

A múzeumok nem rendelkeznek önálló személyzettel, ezért nyitvatartásuk is rendszertelen, elsősorban előzetes egyeztetést követően, felkérésre nyitják ki a látogatók előtt.

Összegzés

Erdélyben a magyar többségű, illetve jelentősebb magyar ajkú lakossággal rendelkező településeke esetében a helyi múzeumok (tájházak, néprajzi- és helytörténeti gyűjtemények) alapítására vonatkozó kezdeményezések száma az 1989-es rendszerváltást követően látványosan megnövekedett, és ez a folyamat napjainkban is tart. Ezekben a közösségekben a múltból ránk maradt és a hagyományokba gyökerező tárgyi dokumentumainak, mint nemzeti értékeknek és a személyes emlékeknek, azaz az önmagunk összegyűjtésének és felmutatásának vágyát (Otto–Pedersen 2004) a lokális történelem és az adott közösséghez közvetlen módon köthető kulturális örökség létrehozásának, végsősoron a helyi/nemzeti/nemzetiségi identitás megszerkesztésének és megerősítésének egyre erősödő igénye motiválja.

Ugyanakkor, míg korábban ezek az intézmények elsősorban arra törekedtek, hogy összegyűjtsék és tárolják, őrizzék a múlt emlékeit, addig az utóbbi időben egyre inkább a használat és a múzeumok különböző események, rendezvények révén történő belakása és birtokba vétele kerül előtérbe. A közösség használatba veszi ezeket a múzeumokat, a múzeum pedig ezáltal a nyilvános tér kiemelt pontjává válik, szakralizálódik. Olyan helyet jelent, ahol a múlt kultivációjának bizonyos mentalitásformái válnak láthatóvá.

Ilyen értelemben a tájház a maga fizikai jelenlétével a múlt tudatos használatának, birtokbavételének, illetve a múlttal való együttélés tudatosításának legszembetűnőbb köztéri jele lesz, mely a helyi identitás alakításában vállal szerepet. A múzeum falai között kiállított tárgyak nem csupán egy letűnt korszak porosodó tárgyi emlékeit jelentik, hanem a haladásba, a jobb jövőbe vetett hit fenntartásának és kommunikálásának tárgyi kellékei is egyben. Nemcsak az van beléjük kódolva, hogy honnan jöttünk (ez tompítja a gyökértelenség-érzetet), hanem az is, hogy mit hagytunk magunk mögött. Ez utóbbi viszont a jelen perspektívájából egyre inkább a fejlődés dinamikáját teszi láthatóvá.

A tájház létrehozása végsősoron a hagyományőrzés egyik jelenkori formájaként értelmezhető, mely abban különbözik a többi hagyományőrző tevékenységtől, hogy míg az utóbbiak az időhöz, egy-egy eseményhez (fesztivál), addig ez előbbi a térhez kapcsolódik szorosabban. Míg az utóbbiak szállíthatók, elvihetők a település határain túlra is, ennek elsősorban a település terén belül képzelhető el a használatba vétele.

Mivel azok az öltözködésbeli, gazdálkodásbeli, háztartásbeli stb. hagyományok, melyeket ezek a múzeumok a használati tárgyakon keresztül megmutatnak, már nem élnek, múzeumi megjelenítésük végsősoron a helyi hagyományok örökségesítésének eszközévé válnak, ahol az organikus hagyományok helyett azok organizált változata tekinthető meg. Ezek a múzeumok elsősorban a helyi közösség felé fordulnak, helyi igények hozták létre, és helyi igényeket elégítenek ki. Területként olyan megemlékezési szertartások helyeivé válnak, ahol a nemzeti és regionális identitás kommunikálására, valamint a közösség összetartozásának szimbolikus megerősítésére kerül sor. Egyfajta *poszt-múzeumoknak* kell őket tekintenünk, melyek esetében a tárgyak használata fontosabb a kiállítási- és gyűjtési technikák szakszerűségénél.

A múzeumok nemcsak a helyi kultúra szekularizált templomai/szentélyei,¹⁵³ hanem maguk is előszeretettel húzódnak a templomok, szakrális központok közvetlen közelébe, a szent térbe, a központba. Ugyanakkor a múzeumok többsége egy-egy intézmény védőszárnya alatt működik, ezért nem csoda, ha ezek ideológiájából át is vesz egy-egy keveset.

A múzeum az emlékek tárháza, emlékezői alakzat. Kérdés tehát, hogy kié ez az emlék? Ki emlékezik meg és kiről, hogyan emlékezik meg? Mivel ezek a múzeumok túlnyomórészt a helyi értelmiség törekvései és elképzelései mentén jönnek létre, legalább annyira szólnak arról, hogy miként látja a népi kultúrát a helyi értelmiségi, mint arról, hogy milyen volt egy-egy település életvilága a 19. század végétől a 20. század ötvenes éveig. Másrészt viszont a múzeumok már önmagukban is 100 évvel ezelőtt felállított szempontok szerint szűrik a népi kultúráról alkotott képünket (Ébli 2009: 18). Ugyanakkor a kiállításokat más szempontok is korlátozzák. A múzeumokba ugyanis az kerül be, ami az illető településen még megtalálható, és amitől a közösség tagjai hajlandóak megválni. Azaz a kiállítás anyaga egy bizonyos értékhatár alatt lévő kulturális javakat tud megmutatni, illetve azokat, melyek még a közelmúltig valamilyen fokú használatban voltak. Ezzel is magyarázható, hogy a kenderfeldolgozás és a szövés-fonás eszközei nagyobb számban találhatók meg, mint a többi hagyományos termelőeszközök (pl. faeke, cséphadaró stb.).

És záró gondolatként egy utolsó kérdés: mit nem képes megőrizni ez a fajta múzeum? A falusi munka nehéz voltát, valamint azt a küzdelmet és szenvedést, amit a parasztság a létfenntartásért folytatott. A kiállított tárgyak, valamint a tiszta takaros lakásbelső nemcsak nosztalgiát ébreszt, de el is fedí az élet nehézségeit. A fiatal generációk, akiket tanítóik, tanáraik visznek el egy-egy ilyen létesítményt meglátogatni, éppen attól az élménytől vannak elzárva, valójában azért viszonyulnak ambivalens módon ezekhez a gyűjteményekhez, mert – korukból adódóan – nem fűzi őket nosztalgia az itt látható tárgyakhoz, viszont nem is tudják átérezni az autentikus falusi életet. Pedig a múzeum kollektív pszichoterápia eszköze lehet: egy közösség szembenézési kísérlete a lakosság fájó sorsával, mely csoportterápiás élményt biztosít (Ébli 2009: 268–270).

De, ami ennél is fontosabb: a múzeumokat alapító és működtető lelkes helyi amatőrök, akik nem rendelkeznek muzeológiai és néprajzi képzettséggel, és a jelen körülmények között nem adottak a feltételek ahhoz, hogy ezen a téren jelentős változások történjenek. Ezért szerintem a tájházak kapcsán az egyik legfontosabb feladat megteremteni azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik a tájházak és néprajzi gyűjtemények vezetői számára, hogy rendszeresen néprajzi, muzeológiai és tájházvezetési ismereteket sajátíthassanak el szervezett keretek között. Ehhez viszont intézményi háttérre, civil együttműködésre és stabil anyagi támogatásra egyaránt szükség lesz.

¹⁵³ Ez azt jelenti, hogy a tárgyak felől az őrző szentély, a közönség részére pedig a programok helyszíne lett a múzeum (Ébli 2009: 52–53).

Mitől jó ma egy tájház? – teszi fel a kérdést a Bereczki Ibolya egyik, a *Magyar Múzeumok* online magazin oldalán 2009-ben megjelent írásában (Bereczki 2009). „Elsődleges szempont – írja a szerző –, hogy az épület – amelynek berendezése a településre és a bemutatott korszakra jellemző, szakszerű és helyből származó tárgyakkal áll – hiteles és jól karbantartott legyen. Nem elhanyagolható tényező, hogy a látogató gondozott belső és külső tereket találjon. Mindemellett napjainkban elengedhetetlen, hogy a tájházat étellel, hiteles szakmai programokkal megtöltő helyi közösség/ek bekapcsolódjanak a működtetésbe. A jó tájház sohasem pusztán kiállítás, hanem ideális esetben a helyi hagyományőrző programok helye, a találkozás színtere a helyi közösség tagjai, és a helyi tudás átadásának helyszíne a fiatal generációk és az odaérkező turisták számára.” (Bereczki 2009.)

HELYTÖRTÉNETÍRÁS ÉS ÖRÖKSÉG: A LOKÁLIS TÖRTÉNELEM MEGSZERKESZTÉSE

Beszédmódok

Wolf Lepenies *Három kultúra* című könyvében¹⁵⁴ a szociológia beszédmódjának (ki)alakulását elemzi. Elemzése során arra a megállapításra jut, hogy a szociológia a 19. század közepétől kezdve az irodalommal vetélkedve igyekezett kisajátítani a társadalomról való beszélés jogát. Ez a versengés azzal a következménnyel járt, hogy a szociológia „harmadik kultúraként” ékelődött be az irodalmi és a tudományos beszédmód közé hol az egyik, hol a másik pólushoz közelítve. A szociológia elismert véleményformáló diszciplínává válása ugyanakkor az amatőrök napjának leáldozását jelentette (Lepenies 2001).

Hites Sándor egyik tanulmányában a történetírás diszciplínává válásának történetét követi nyomon (Hites 2003). Elemzésében a 19. századi történetírás kapcsán beszél a történelem és az irodalom viszonyáról, és Lionel Gossman nyomán úgy érvel, hogy a 19. századig történelem és írás viszonya problémátlan volt, ekkor ugyanis a történetírást az irodalom részeként tartották számon (Hites 2003: 243). A kettő közötti szakadás, azaz a történetírás tudománnyá válása csak a 19. század végén ment végbe (Hites 2003: 244). Ekkor azonban az ellenőrzés nemcsak arra terjedt ki, „hogy mely események játszhatnak szerepet egy történelmi elbeszélés megalkotásában, hogy mi számít történelmi ténynek, de azt is igyekeztek megszabni, hogy mi számít egy tárgy megfelelő bemutatásának.” Ezzel egyszerre viszont az irodalom is „bejelentette lemondását a történelem megítéléséről” (Hites 2003: 247). Ugyanakkor a 2000-es évektől kezdődően egy ezzel ellentétes irányú folyamatnak is tanúi lehetünk, melynek során felértékelődött a professzionalizáció előtti történészi gyakorlat (Hites 2003: 241).

A két szerző elemzésében egyaránt a történelmi perspektívát alkalmazza. Gondolatmenetükben közös, hogy bár a társadalomtudományok (szociológia/történelem) és irodalom viszonyának elemzésekor arról a pontról indít, amikor a két fajta beszédmód között még nem vonhatók meg éles határok, végkövetkeztetése mégis az, hogy a kétfajta íráshagyomány mai, letisztult formája között éles határ húzható. Vagyis mindkét esetben a tudományos és irodalmi szöveg (illetve ennek megfelelően szépíró és tudós) között kimondatlanul is egyfajta bináris oppozíció tételeződik fel.

Ez a modell abban hibázik, hogy nem vesz tudomást azokról, a tudományos diskurzusban maguknak helyet kérő „betolakodókról”, laikusokról, akik sem az irodalom, sem

---

¹⁵⁴ A kötet (*Die Drei Kulturen: Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft*) 1985-ben jelent meg, melyet rövid időn belül angolra is lefordítottak: *Between Literature and Science: The Rice of Sociology*. Cambridge, 1992. Magyar nyelven részlet belőle a *Szofi* hasábjain jelent meg (lásd Lepenies 2001.) Elemzésem során ez utóbbira támaszkodom.

a társadalomtudományok (szociológia, történelem, néprajz) beszédmódját nem uralják teljes mértékben. Megfelelő képzés hiányában az egyes beszédmódok működtetéséhez szükséges képességek/tudás helyett csupán rész-képességeknek vannak birtokában, s mint ilyen az általuk megfogalmazott szöveg(ek)re is a különböző szövegtípusok/ beszédmódok keveredése jellemző.¹⁵⁵ Ezek azok, akik számára az írás, esetünkben a (hely) történetírás és a helyi hagyományok leírása még nem professzió, csupán alkalmi cselekvés, a szabadidő jól (hasznos) eltöltésének módja. Ezt a kultúrát Wolf Lepenies nyomán szintén „harmadik kultúráként” értelmezhetjük, mely a népi és magas (irodalmi/tudományos) közé ékelődik, s mely „azokon a területeken virágozik fel, ahova a kutatás nem jutott el, az életvilág azon dimenzióit ragadja meg, amelyekbe a kutató, mint kívülről érkező személy, nem tekinthet be” (Keszeg 2005a: 335). Martin Lyons a 19. századi angol és francia munkásírók íráshabitusát vizsgálva a nonprofesszionális írói gyakorlatnak ezen fajtának meghatározására a betolakodó (*intrus*) terminust használja (Lyons 2008).

Jean-François Lyotard egyik magyarul is megjelent rövid írásában a metaelbeszélések hanyatlásáról, sőt likvidálásáról beszél, mely ugyanakkor „nem akadályozta meg, hogy a kis és kevésbé kis történetek továbbra is szójék a mindennapi életanyagát” (Lyotard 1993). A szerző tehát a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságra hívja fel a figyelmet.

Hermann Bausinger szerint a falu, mint önmagában zárt organizmus megszűnése/átalakulása a horizont felbomlásához/elmozdulásához és a szülőföld mai fogalmának elterjedéséhez vezetett, mely a tér újraértékesítésének szükségességét is maga után vonta (Bausinger 1995: 53–87), ez pedig új történelmek megszerkesztését teszi szükségessé (Keszeg 2015b: 371). Bausinger azt hangsúlyozza, hogy a manapság megrendezett számtalan helyi évforduló már létrejöttével is visszautal a helyi történelemre (Bausinger 1995: 83). Az ekként leírt *szülőföld hangsúlyozás* – mondja a szerző – az átmeneti ott-hontalanságból ered. A tudatosan használt otthonosság fogalma pedig – mely „a tágasságból a szűkösségbe” vezet – egyrészt szentimentális gyökerekkel rendelkezik, másrészt kompenzatív jellegű (Bausinger 1995: 82).¹⁵⁶

¹⁵⁵ A gondolatmenetet a francia olvasástörténeti iskola képviselőitől kölcsönöztem. Ezek a szerzők írott-nyomatott szövegek mindennapi használati módjait kutatják, s írás-olvasás bináris modelljének helyében javasolnak egy olyan modellt, mely rész-képességek – például csak olvasni tud, olvasni és aláírni tud stb. – sokaságával számol (vö. Kristóf 2002: 5–6).

¹⁵⁶ A szerző néhány bekezdéssel alább ezt a folyamatot a pedagógiai szülőföldelvi fogalmával írja le, melyet szintén „a térbeli expanzió háttéréből kell szemlélni. Ez az elv az – eredeti horizontok szétbomlásában tevékenyen részt vevő – oktatási intézmények közreműködésével vezet tudatosan vissza a horizontok által egykor lehatárolt térbe [...]. Ez a megállapítás gyakorlatilag azt jelenti, hogy a tradicionális javak – melyekből az ilyen megfontolások felé orientálódó tanítás nagyrészt kiindul – már egyáltalán nem tartoznak a gyermekek eleve adott külvilágához; sőt az egykor még a népre jellemző javak csaknem kizárólag oktatási javakként kerülnek a gyermekek elé. Ez a pedagógiát és a néprajzot rendkívül nehéz, máig hatóan alig tudatosított feladatok elé állítja. Mindenesetre a szülőföldelvet [...] átfogóbban kellene felfogni; értéke talán nem annyira a megismerés organikus kiterjesztésében rejlik, mint inkább az adott vidékhez kapcsolódó történelmi értékek közvetítésében. Így a gyermek szülőföldelménye sem tűnik el [...]. Az így felfogott szülőföldelvi segít abban is, hogy támogatjon a »letelepüléshez«, és élő szülőföldtudatot alakítson ki.” (Bausinger 1995: 82–83).

Ezeket a helyi történelem és hagyományok lehorgonyzásra szolgáló eljárásokat Pierre Nora az emlékezés helyei fogalmával írja le. Létrejöttüket azzal indokolja, hogy az emlékezetnek nincs már valódi közege (Nora 2010: 13). Amit ma emlékezetnek nevezünk – mondja a szerző – az már nem emlékezet, hanem történelem, amit az emlékezet fel-lángolásának nevezünk, az nem más, mint az emlékezet beépülése a történelembe (Nora 2010: 20). Jan Assmann pedig az emlékezet térbeli és időbeli kötöttségei mellett annak konkrét mivoltára hívja fel a figyelmet: „Az eszméknek érzékelhető alakot kell öltetniük – írja a szerző – ahhoz, hogy bebocsátást nyerjenek az emlékezetbe.” – amire Assmann az *emlékezés alakzatai* fogalmát használja (J. Assmann 1999: 38–39). Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy az emlékek megőrzését és továbbítását már nem a közösségek, hanem az intézmények végzik. A *kollektív emlékezet* helyét a *kulturális emlékezet* veszi át, mely a múlt szilárd pontjaira irányul, a tényszerű múltat (történelem) emlékezetes múlttá alakítja. A múlt szimbolikus alakzatokká olvad (J. Assmann 1999: 53).

François Hartog pedig ezeket a múlthoz való viszonyulási formákat, a történelem megszerkesztésének és használatának módjait *időrezsimeknek* nevezi (Hartog 2006). A szerző amellet érvel, hogy napjainkban a jövőtől való rettegés és a múlt utáni vágyakozás a jelen abszolutizálásához vezetett, a jövőorientáltság helyét a *prezentizmus*, az autentikus múlt maradványait még őrző jelen kultusza veszi át. Ez azonban olyan jelen, mely már elmúlt még mielőtt teljes mértékben bekövetkezett volna. A haladásba vetett hitet a megőrzés gondja váltja fel. Az azonban, hogy a múltból mit kell megőrizni és kinek, illetve milyen formában kell megőriznie továbbra is bizonytalan marad (lásd Hartog 2006). Részben ebből a bizonytalanságból ered, hogy a helyi történelem megszerkesztésére irányuló törekvések már a kezdetek óta jelentkező, de az utóbbi időben egyre erősödő demokratizálódásnak lehetünk tanúi: a történészek, levéltárosok, néprajzkutatók, művelődéstörténészek mellett egyre több lelkes amatőr – a történelem helyi specialistáinak megannyi típusa – vállalkozik egy-egy település vagy kistérségi történetének megírására.

A történelem megszerkesztésének gyakorlatai

A francia írás- és mentalitáskutatás kutatócsoport tagjai szerint az amatőrök – a történelem helyi specialistáinak – térnyerése az írásbeliség térhódításával hozható összefüggésbe, melynek hatására megváltoztak a helyi kultúrák is: az írás nem csupán beemelődött a mindennapi használatba,¹⁵⁷ hanem minden közösség kitermelte a maga krónikását, hagyományainak, történelmi tudatának megörökítőjét is. Ennek a jelenségnek a felfutása Franciaországban az 1960–1980-as évekre tehető. Ezeknek a helytör-

¹⁵⁷ A mindennapi írás (*écriture ordinaire*) terminussal a francia írásantropológiai kutatások „az írás történetének azt a stádiumát nevezik meg, amelyben az írás beépül a mindennapi életvilágba, a mindennapok struktúrájába” (lásd Keszeg 2008: 166–170, illetve 171–172).

téneti témák iránt érzékeny – a legtöbb esetben amatőr – kutatóknak a motivációit a személyes gondolatok kifejezésének, megörökítésének szüksége, a helyi érdekek megjelenítése, valamint a hivatásos történészekkel szembeni bizalmatlanság motiválja. Szerzői a kétkezi munka ismeretének hiányát vetik a tudós réteg szemére (Mark 1997). Ezt a helyi történetírók által létrehozott történelmet a francia kutatások *rólunk szóló történelemnek (histoire à soi)*,¹⁵⁸ a helyi történelem hozzáférhetővé tételének, kisajátításának ezt a formáját pedig a *történelem domesztikálásának* (Fabre dir. 2000) nevezik. A francia írás- és mentalitáskutatási csoport kutatói tehát a helytörténetírással kapcsolatos kérdések antropológia aspektusát helyezték az elemzés középpontjába. A helyi múlt iránti érdeklődés és az identitás, illetve az idő patrimonizációja kapcsolatának kérdését vizsgálták. Ezek a kutatások elsősorban a helyi történelem szövegtípusait, megszerkesztésének és használatának kontextusait, a lokális történelem specialistáinak írói habitusait elemezték (lásd Mark 1997, Méchin–Maurer 1997, Fabre dir. 2000, Bensa–Fabre dir. 2001).¹⁵⁹

Erre egy remek francia példát mutat be Vera Mark, aki egy bennszülött (a helyi közösség tagjai közül kikerült) helytörténetíró, néprajzi gyűjtő, a Gascogne-i D. írásainak természetrajzát vizsgálja. Az elemzés rámutat, hogy az írásbeliség térhódításának hatására megváltozó népi/helyi kultúrák esetében az írás nem csupán beemelődött a mindennapi használatba (*közönséges iratok*), hanem minden közösség kitermelte a maga krónikását, hagyományainak, történelmi tudatának megörökítőjét. Ennek a folyamatnak a felfutása Franciaországban az 1960–1980-as évekre tehető. Ezeknek a helytörténeti kutatóknak a motivációit a személyes gondolatok kifejezésének, megörökítésének szüksége, a helyi érdekek megjelenítése, valamint a hivatásos történészekkel szembeni bizalmatlanság motiválja. Szerzői a kétkezi munka ismeretének hiányát vetik a tudós réteg szemére (Mark 1997).

A francia kutatások eredményeire támaszkodva¹⁶⁰ az erdélyi lokális történelem specialistáit és a helyi történelem alakzatait Keszeg Vilmos vette számba. A szerző a francia kutatások eredményeire támaszkodva azt nézte meg, hogy egy jól körülhatárolható régió – Aranyosszék – esetében a lokális történelemnek milyen formái, műhelyei és specialistái azonosíthatók, illetve milyen következményekkel jár az, ha „a történelem diszciplínából helyi szociális és kulturális tudássá, gyakorlattá alakul át” (lásd Keszeg 2006, 2007a, 2007b, 2008: 328–350). A szerző azt hangsúlyozza, hogy a folyamat, amely által a helyi közösség birtokba veszi saját múltját, megkonstruálja saját történelmét, sajátos univerzumot hoz létre. A folyamat révén a történelemtudomány helyi speciális tudássá és gyakorlattá alakul, ahol „a hangsúly a történelem tanulásáról áttevődik a történelem megszerkesztésére” (Keszeg 2008: 329–330). Kutatásai alapján a helyi történelmi em-

¹⁵⁸ A kutatás legfontosabb következtetéseit Keszeg Vilmos összegezte (lásd Keszeg 2008: 331).

¹⁵⁹ A francia kutatások eredményeinek rövid összefoglalását lásd: Keszeg 2008: 328–331.

¹⁶⁰ A francia írás- és mentalitáskutatási csoport helytörténeti irodalmat vizsgáló kutatási programjának eredményeinek összefoglalását lásd: Bensa–Fabre dir. 2001.

lékezet öt alakzatát azonosította. Ezek a toronygombirat, az egyházi és egyházkerületi monográfiák, a közigazgatási egységek monográfiái, a tananyagként kidolgozott településtörténetek és a településmonográfiák. Ezek szerzői többnyire a helyi értelmiségi rétegből kerülnek ki (papok, tanítók, tanárok), de több esetben egyszerű parasztemberek is hozzálátnak a helyi történelem megírásához. Ennek megfelelően a helyi történetírás műhelyei az egyházban, az iskolában, a helyi specialista lakásán állandósultak (Keszeg 2007b). 2015-ben pedig a téma kapcsán végzett recens kutatások eredményeiből *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai* címmel tanulmánykötetet szerkesztett (Keszeg szerk. 2015).

A fent említett kutatások ösztönző hatására született a jelen tanulmány szerzőjének néhány írása is, melyek két Maros megyei település (Sáromberke és Marossárpatak) példáján keresztül elemezik azt, hogy a helyi történelem megszerkesztésének kik a specialistái és milyen műfajai vannak használatban (lásd Vajda 2005, 2007, 2012, 2015d).

A hagyományok, a helyi történelem megszerkesztése tehát nem egyedi jelenség, Erdélyből több hasonló példa említhető. Ezek közül itt csupán néhányat mutatnék be.

Győri Klára önéletírása (Győri 1975) egyben Szék közelmúltjának, erkölcsi normáinak, szokásainak „alulnézetből”, belülről történő megvilágítását is adja. S mivel ez a kép nincs szinkronban a falu önmagáról, valamint a tudománynak és a szépirodalomnak a faluról kialakított képével, a művet és szerzőjét hosszú időn keresztül érték támadások mind a helyi közösség, mind a külvilág részéről (Keszeg 2002: 147–178). Munkája azonban egy egész sor széki számára jelentett ösztönzést, mára már közel 20 széki (önéletrajz)íróról (betolakodóról) van tudomásunk.

Szabó Miklós szilágybagosi származású parasztkrónikás 1907. május 17-én született tízgyermekes család második gyermekeként. Minden vágya az volt, hogy tovább tanulhasson, de a szülők nehéz anyagi körülményei és az egyre romló gazdasági helyzet ezt nem tette lehetővé. Gazdálkodó ember maradt, aki szabad idejében versírással és a szülőfalujára vonatkozó adatok gyűjtésével foglalkozott.

Ez utóbbi feljegyzéseket tartalmazó füzetének címe így hangzik: *Szilágybagos község és egyház története 1205–1960. (Feljegyzések, azaz történelmi adatok tizenegy darab fényképpel együtt. Összegyűjtötte az utókor számára 1956–59 telén Szilágybagoson Szabó Miklós).* A falura vonatkozó történelmi adatok összegyűjtése mellett *Emlékezzünk a régiekről* és a *Hiteles falusi történetek* című írásairól kell itt szót ejteni, melyek olyan „a községben előfordult nevezetesebb, de egyszersmind mulatságos dolgokat [tartalmaznak] amelyek a községünkben tényleg meg is történtek. Úgy a régi időben, valamint napjainkban, mely érdekes szórakozást nyújt azoknak, akik a múlt iránt érdeklődnek.”

Írói szándékáról pedig így vall: „a legjobb tudásom szerint szedgettem össze a múltnak ködéből az eseményeket, mint elhullott és értékes gabonakalászokat, hogy egy szép koszorúba helyezzem az utókor számára” (Major 1999).

Kiss István, a Szamosújvártól mintegy 18 km-re fekvő, elszigetelt Szépkényerűszentmárton krónikása 1912-ben született. Élete során sok mindent átélt és megtapasztalt,

sok mindenben hitt és csalódott, s ezek az események mélyen beleivódtak emlékezetébe. Az „írás örömét” Gazda József néprajzkutatóval történő találkozása révén tapasztalta meg. Első fázisban az írás mintegy kényszermegoldás volt: mivel Kiss István nem tudta magát élő szóban kellőképpen kifejezni, felajánlotta a gyűjtőnek, hogy kérdéseire inkább írásban válaszol. Első írásai tehát a gyűjtő kérdéseire adott válaszok voltak, de később már a kérdések hiányában is az íráshoz fordult. Így vall erről: *„hogyan feledjek és figyelmemet lefoglaljam, írni fogtam, feljegyezve minden régi itt történt dolgokat, szokásokat, az itt élő emberek életmódját, küzdelmeiket a mostoha élet közepette. Amíg eddig volt visszamenőleg és az időtől amíg én visszaemlékezem. Amelyben biztos voltam. És amennyit a hivatalos iratokból kieszedhettem.”*

Vizek sodrása címen megjelent könyve leginkább élettörténet keretében ágyazott falutörténetnek tekinthető, ahol a két sík folyamatosan egymásba játszik. A helytörténeti adatok főleg a második (*Népem sorsa*) és a harmadik (*Falum sorsa*) fejezetekben vannak túlsúlyban (Kiss I. 1998).

A sort tetszés szerint lehetne folytatni tovább, hiszen már könyvtárryira duzzadt az Erdélyben napvilágot látott memoárok, naiv helytörténeti, néprajzi jellegű írások száma is. Amit azonban szemléltetni szeretnék, arra néhány példa is elegendő: a helyi tudás, a helyi történelem megírása egyre inkább az ilyen téren képzetlen, helyi specialisták kezébe került.

A falutörténetek és a helytörténetírás alakulása

A falutörténet a polgári társadalom kialakulásával egy időben született (Egyed 1981: 7), benne a lokális múlt iránti érdeklődés, a lokális történelem megszerkesztésének általános emberi/közösségi igénye csapódik le. Olyan „pótlólagos eljárás” eredménye, mely a globalizációt a regionális, a helyi felé fordulással kompenzálja (Marquard 2001: 11).

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* meghatározása szerint „a helytörténet a történetkutatás konkrét helyszíni alkalmazása. [...] Kiterjedhet múltjukban azonosságot hordozó, körülhatárolt terepegységekre (utca, falu, város, megye, tájegység) vagy olyan helyi együttesekre (iskola, üzem, vállalat, intézmény, egyesület), amelyeknek a tagjait, alkotóelemeit kapcsolat fűzi egybe, múltjukban pedig sajátos, egyedi vonások is fellelhetők. Tartalmilag az életviszonyok összességét vagy az életterület valamilyen részletkérdését öleli fel. Forrása az írott dokumentum, a tereptárgy, az emlékezet. Módszere a rögzítő, leltározó jellegű leírástól a monografikus elemzésig változatható. Közlési formája a múltban gyakran az útleírás, újabban a különböző tudományágakat ötvöző monografikus szerkesztés vagy a történetírás valamelyik ágazatának megfelelő, hagyományos feldolgozási mód” (Balogh 1991: 34).

A helytörténeti munkák írásának, valamint a kész művek helyi használatának, a lokális társadalomban betöltött szerepének vizsgálatát több tudományterület, köztük a történettudomány, könyvtártudomány és a néprajztudomány is vizsgálati körébe vonta.

A témára reflektáló – főleg történészek és levéltárosok által készített – munkák jelentős része a kutatás (adatgyűjtés), a monográfia szerkezetének kialakításával, a vizsgált témákkal valamint a nyelvezettel kapcsolatos gyakorlati kérdéseket járja körül, tehát elsősorban a falutörténetek készítői számára, útmutató gyanánt készült (pl. Demeter B. 1931, Eszenyi 2000, Jancsó 1934, Stier–Szász 1980, Szántó 1997, Veres 1999, Pejín 2008). A falutörténetek írásával és a kész munkák természetével kapcsolatos kérdéseket teoretizáló kutatások száma ez előbbieknél jóval szerényebb és a téma nyújtotta lehetőségekhez képest igen szűk körben mozog. A helytörténeti érzékenység kialakulásának és a monográfia-írás korszakainak bemutatása (lásd Csorba 2000, Élesztős 2000, Varga B. 2014), valamint a helyi kiadású helytörténeti monográfiák számbavétele (pl. Szilágyi 1984a) mellett a monográfiákban található információk – elsősorban társadalomtudományi – fontosságának és az elkészült művek hasznosíthatóságának kérdését (Szilágyi 1984b, Horváth 2007), valamint néhány módszertani kérdést jár körül (lásd Vörös 1972, Egyed 1981, Gyáni 1990, Imreh 1993, Korompai 1990, Mályusz 2003, Benda 2005).

Az 1980-as évek végén az erdélyi honismereti irodalommal és helytörténetírással kapcsolatos ismereteket és eredményeket a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* számára Balogh Edgár (1991) és Tövisi József (1991) foglalta össze. 2010-ben az *Adatbank. Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár* részét képező *Romániai Magyar Lexikon* számára pedig Keszeg Vilmos foglalta össze a lokális történelmek, kérdéskörét. Meghatározása szerint „a lokális történelmek a település, a lakóter, a lakosság, a nemzetségek, az egyének, az épületek múltját, múltjának eseményeit tartalmazó narratívumok, a lokális identitás reprezentációi.”¹⁶¹ A témát elméleti és módszertani szempontból foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom összegyűjtését és rendszerezését Bárdi Nándor végezte el, aki az *Adatbank* weboldalán egy olyan *Helytörténeti és honismereti módszertani digitális szövegtárat*¹⁶² hozott létre, mely mintegy 63 címet tartalmaz. A művek között tankönyvek és kézikönyvek, módszertani kérdésekről, a honismereti- és helytörténetírás feladatairól és jelentőségéről és a forráshasználatról szóló munkák, illetve a helytörténeti irodalmat összegyűjtő bibliográfiák találhatóak, melyek mind a honismereti- és helytörténetírók munkáját hivatottak segíteni.

A rendszerváltást követő években több kutató is elkészítette egy-egy régió honismereti és helytörténeti bibliográfiáját.¹⁶³ Jakab Albert Zsolt az általa összeállított *Romániai magyar néprajzi bibliográfiában*¹⁶⁴ külön alfejezetet szentelt a helytörténeti munkák, pontosabban a *faluleírások* számbavételének. A bibliográfia, mely 2007-ig megjelent műveket veszi számba, mintegy 420 tételt tartalmaz (lásd Jakab összeáll. 2007).

¹⁶¹ Elérhetőség: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=10> (letöltés ideje: 2021. november 18.).

¹⁶² Elérhetőség: <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?alk=100&k=5> (letöltés ideje: 2021. november 18.).

¹⁶³ A teljesség igénye nélkül lásd: Jakab összeáll. 2003, Jakab–Kinda összeáll. 2012, Keszeg 1998b; Keszeg–Pozsony szerk. 2001.

¹⁶⁴ Elérhetőség: <http://kjnt.ro/neprajzibibliografia/> (letöltés ideje: 2011. november 18.).

A helyi történelem iránti érdeklődés korszakai

A lokális történelmek létrejötte a 18. századtól követhető nyomon, ekkor indulnak meg az egyes régiók és települések történelemmel való ellátására irányuló törekvések (lásd Keszeg 2008: 349). A tudományos megalapozottságú helytörténeti kutatások első nagy hulláma azonban a millenniumi ünnepek előkészítése körül kialakult lázas munkálatoknak köszönhetően indult el, s ez a lendület kitartott egészen az I világháborúig. Ebben az időszakban jelentek meg azok a többkötetes kézikönyvek (pl. Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*, vagy *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*), melyeket a falutörténetek írói ma is előszeretettel idéznek.

Az 1860–1870-es évektől indult be a megyetörténetek írása. Ezek módszertanát Pesty Frigyes dolgozta ki és tette közzé a *Századok* 1872/6-os számában (Pesty 1872). Majd 1894-ben ezt felülbírált és új tervezetet készített Tagányi Károly (Tagányi 1894). Ugyancsak ebben az időszakban jelentek meg az első tájmonográfiák várostörténetek, egyháztörténetek és családtörténetek is. A falumonográfiák ebben az időszakban még ritkaságszámba mentek. Az egyes falvak történetét rendszerint belefoglalják a megyei monográfiákba, illetve helyet kapnak a családtörténetekben is (lásd Csorba 2000: 410–421).

A Trianoni békeszerződés következtében kialakult új országhatárok a helytörténetírás alakulására is hatással voltak, hiszen a történeti források egy része – a megváltozott országhatárok miatt – a kutatók számára elérhetetlenné váltak. Ez a magyarországi és az erdélyi helytörténeti kutatást egyaránt érintette (lásd Csorba 2000: 425).

A vármegyei monográfiák története sorában új fejezetet jelentett Mályusz Elemér *Turóc megye kialakulása* című, 1922-ben megjelent kötete hozott. Ennek mintájára az 1930-as évek végétől *Magyarság és nemzetiség* címmel sorozatot indított, de csak az két kötetig jutott. 1927–1942 között Ladányi Miksa *Magyar városok és vármegyék monográfiája* címmel rendezett sajtó alá egy sorozatot, amelyben 36 kötet látott napvilágot. A *Település és népiségtörténeti értekezések* sorozatban viszont már 8 kötet jelent meg 1938–1943 között. A Kniezsa István által szerkesztett *Településtörténeti tanulmányok* sorozatban mindössze két kötet láthatott napvilágot 1943–1944-ben. Az Erdélyben született helytörténeti művek közül megemlíthető Kós Károly *Kalotaszeg* (1932), a Lukinich Imre szerkesztette *Nagyenyedi album* (1926), a Csutak Vilmos szerkesztésében megjelent *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára* (I–II. 1929), vagy Szabó T. Attila szerkesztésében napvilágot látott *Szolnok-Doboka magyarsága* (1944) (lásd Csorba 2000: 422–427).

A hagyományos témák mellett a korszakban jelent meg a turisztikai irodalom, mely „olyan útikalauz-sorozatot mutatott fel ebben az időszakban, amelyet máig sem tudtak meghaladni. Helytörténeti forrásmunkának számítanak ezek a kötetek, amelyek település- és műemléki leírásai alapos helyszíni és szakirodalmi kutatáson alapulnak” (Csorba 2000: 247).

A helytörténeti kutatások felé fordulás az első világháború után a kisebbségi létbe szakadt erdélyi magyar társadalom számára a nemzetiségi identitás felmutatásában és megerősítésében, a szülőföldre való ragaszkodás kinyilvánításában és hangsúlyozásában játszott szerepet. Ezzel is magyarázható, hogy két világháború között a korábbi időkhöz képest nagyobb számban jelentek meg falumonográfiák. Ezek között történeti munkák és szociográfia-jellegű írások egyaránt előfordulnak (lásd Csorba 2000: 425). Erdélyben a falutörténetek írására pozitívan hatottak a Dimitire Gusti-féle szociológiai iskola eredményei is, melyeket a szélesebb magyar közönség Venczel József munkája (Venczel 1935) révén ismerhetett meg. Ennek hatására dolgozta ki a Brassó környékén kibontakozó Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezet (AGISZ) az Orbán Balázs-jubileum alkalmából egy falumonográfia-sorozattervét, mely nagyvonalú állapotrajzot kívánt adni a romániai magyarság életéről. A cél érdekében átdolgozta és kibővítette az *Erdélyi Fiatalok* falukutató kérdőívét, mely – ha a megvalósításig nem is jutott el – de hozzájárult az erdélyi magyar önismereti irodalom szemléletének kialakításához és számos kisebb-nagyobb helytörténeti munka létrejöttét inspirálta (lásd Balogh 1991). A falukutatásra élenkítőleg hatott a bécsi döntés is, a visszacsatolt területeken ugyanis több helyi kezdeményezés is indult. Észak-Erdélyben ekkor készült el a *Székelyföld írásban és képen* címet viselő összefoglaló munka (Dávid szerk. 1941), de a korszakban számos – helyi tanítók, tanárok által készített és máig kéziratban maradt – helytörténeti tanulmány is született.

A második világháború után újabb kihívással kellett szembenéznie a helytörténetírásnak. A kommunista hatalom berendezkedése után ugyanis „a helytörténeti monográfiák [...] készítőitől elvárták, hogy egyértelműen »domborítsa ki« az 1945, a felszabadulás utáni időszakban elért »fejlődést«, s erőteljesen állítsa szembe az előző, »elnyomó« korszakkal” (Csorba 2000: 430–431). Ugyanakkor az 1960-as évek óta a helytörténeti kutatás publikációs lehetőségei ugrásszerűen megszaporodtak (lásd Csorba 2000: 433). Erdélyben valóságos mozgalom alakult ki (Egyed 1981: 7), a helytörténeti munkák és településtörténetek elsősorban kulturális és közművelődési folyóiratok és magazinok (*Falvak Dolgozó Népe*, *Korunk*, *Művelődés*, *Megyei Tükör*, *Bihari Napló* stb.) hasábjain jelentek meg nagyobb számban, de a megyei lapok is közöltek helytörténeti adalékokat.

A kommunista rendszerek bukása után a helytörténetírás újabb lendületet vett. Erdélyben már az 1990-es évek elejétől számos regionális lap és folyóirat teret biztosított hosszabb-rövidebb településtörténetek, helytörténeti írások közzlésére, a könyvkiadás terén azonban csak az 1990-es évek végétől érezhető jelentős növekedés. A helytörténeti munkák megszaporodása azzal is összefüggésbe hozható, hogy már közvetlenül a rendszerváltás után különböző pályázati kiírások jelentek meg a honismereti-helytörténeti tanulmányok készítésének serkentése céljából. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület például már 1991-ben újraindult lapjának első számában felhívást tett közzé, melyre összesen 77 pályamunka érkezett be (lásd Imreh 1993).

Nagyváradon 1992-ben Dukrét Géza vetette fel egy honismereti szövetség megalapításának a gondolatát, illetve dolgozott ki egy tervet a helytörténeti és néprajzi ku-

tatómunka megszervezése, valamint emlékhelyek létesítése és ápolása érdekében. „E tervzetbe – írja – belekerült az is, hogy az emlékhely bizottság honismereti kiadványsorozatát indít *Partiumi lapok* címmel, valamint egy ismertető füzetet műemlékekről és emlékhelyekről *Emlékhely Kiskönyvtár* címen” (Dukrét 2015: 29). Az egyesületet 1993-ban sikerült bejegyezni, az azóta eltelt negyedszázadban az egyesület számos konferenciát szervezett és 1997-től kezdődően több mint 100 helytörténeti és honismereti kiadványt jelentetett meg (Dukrét 2015: 29).

Az erdélyi településtörténet-írás szempontjából a 2000-es évek hoztak újabb lendületet, amikor egyre több önkormányzat nyújtott anyagi támogatást a fennhatósága alá tartozó települések történetének megírásához és kiadásához. Ugyanakkor itt kell megemlíteni, hogy Magyarországon a 2000 évek elején, az egykori vármegye monográfiák szellemében *Száz magyar falu* címmel indult sorozatot, melynek keretében két erdélyi település (Szilágynagyfalu és Zabola) monográfiája is megjelent. Ehhez a kezdeményezéshez hasonló a Kovászna Megye Tanácsa által 2012-ben kezdeményezett *Székelyföld települései* című sorozat, melynek célja „a megye összes településéről monográfiát [...] megjelentetni.”¹⁶⁵ A sorozatban az elmúlt években mintegy fél tucat székelyföldi település monográfiája látott napvilágot.

Kik ír(hat)nak falumonográfiát?

A 19. század második felében még a korszak meghatározó történészei csaknem kivétel nélkül foglalkoztak helytörténeti kutatással is. Ők készítették, vagy az irányításuk alatt készültek az egyes vármegye múltját bemutató műveket, de szívesen vállalkoztak egy-egy település múltjának megírására is. A falutörténet írásban azonban már a 20. század elejétől kétfajta tendencia is erőteljesen érvényesült. A történészek mellett, akik sok esetben valamilyen személyes kötődés miatt vállalkoznak egy-egy település múltjának feltárására, megjelennek az „írói babérokra vágyó dilettánsok” (Mályus Elemér), a lelkes amatőrök és a történeti kutatást iparszerűen űzők is, akik mindinkább a maguk számára sajtóították ki ezt a területet. Ennek az lett a következménye, hogy egyre élesebben elhatárolódtak egymástól a „történészek” és a „helytörténészek” (lásd Csorba 2000: 409). Mivel a professzionális történetírás szinte teljesen lemondott és kivonult erről a területről, a falutörténetek legnagyobb része a legalapvetőbb szakmai követelmények betartását is nélkülözi.

A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* szócikkeinek áttekintése a romániai magyar helytörténetírás gazdátlanságáról tanúskodik. Szinte nincs még egy olyan tudományterület, ahol ennyi betolakodóval kellene számolni. Az írók között orvosok, mérnökök, papok, tanárok és tanítók, újságírók és egyszerű parasztemberek egyaránt megtalálhatók.

¹⁶⁵ Tamás Sándor Kovászna Megye Tanácsának elnöke bevezető szavai a sorozatot indító *Háromszék honismereti bibliográfiája* című kötetéhez (lásd Jakab–Kinda összeáll. 2012: 7).

Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1991-ben újraindított folyóiratának első számában meghirdetett honismeret-helytörténeti pályázatára beérkezett művek elemzése azt jelzi, hogy „a munka dandárját a tanárok vállalják magukra. A többségükben történelemtanári, nyelv- és irodalomoktatói egyetemi végzettségű szerzők a szülőföld tanulmányozását az úgynevezett államvizsgák, fokozati vizsgák kötelező penzumaként szívesen vállalók azok, akikből a pályázók nagyobb számmal rekrutálódnak.” (Imreh 1993: 137.) A vidéki tanárok számára ugyanis egyfajta kompenzációs tevékenység (lásd Odo Marquard) a helyi múlttal foglalkozni. Annak ellenére, hogy a muzeológusok, levéltárosok és könyvtárosok rendelkeznek a kutatásra a legjobb feltételekkel, számuk elenyésző. Agronómus, mérnök, lelkész, orvos, időt töltő nyugdíjas ember és egyetemre járó fiatal szintén szerepel a pályázók között (Imreh 1993: 137).

A Maros megyében megjelent falumonográfiák számbavétele alkalmával szintén hasonló állapotokkal találkozhattunk, a szerzők között 7 református és 1 unitárius lelkész; 7 tanárt (2 történelem, 1 magyar nyelv és irodalom szakos, 1 zenetanár, 3 beazonosítatlan); 3 tanítót; 1 óvónőt; 1 szobrászművészt; 2 orvost; 1 állatorvost; 1 művelődéstörténészt; 3 történészt; 4 „néprajzi író”; 1 levéltárost; 1 lapszerkesztőt és 5 egyéb foglalkozású személyt (falufelölős, presbiter, köztisztviselő) azonosítottunk. Ez azt jelzi, hogy a nyomtatásban megjelent falumonográfiáknak csak elenyésző részét írták szakemberek, nagyobb részük helyi elit, az amatőrök munkája. Illetve van néhány olyan falumonográfia is, melyet szakember és helyi értelmiségiek közösen készítettek. A kéziratban maradt falutörténetek esetében ez az arány még erőteljesebben az amatőrök javára billen.

A falumonográfiák készítőit adatokkal és tanácsokkal ellátó, vagy az írásban is szerepet vállaló mentorok elsősorban a régió/megye területén működő tudományos műhelyekben (pl. Gheorghe Șincai Társadalomtudományi Kutatóintézet, Állami Levéltár) dolgozó történészek és a levéltárosok közül kerülnek ki, de akad a segítők között néprajzkutató is.

Ez kihat a létrejött művek szemléletére, nyelvezetére és a népi kultúráról alkotott képükre is. A helyi írók esetében, minthogy saját kultúrájukról írnak „a hagyományt saját életviláguk, kapcsolati környezetük részeként élik meg és tárják fel” (Keszeg 2005a: 335). Azok a településtörténetekben, melyeket történészek és levéltárosok, vagy azok segítségére támaszkodó helyiek írták az a múlt jelenik meg, melyet a klasszikus történeti munkák és kézikönyvek, illetve a levéltári források őriznek. A helyi hagyomány nem kerül részletes bemutatásra, csupán vázlatosan, mintegy függeléként jelenik meg.

Források és forráshasználat

A falumonográfiák készítői elsősorban a kéznél levő, könnyen elérhető forrásokra támaszkodnak. Elsősorban a helyben megtalálható, az egyházi, iskolai, ritkábban községi levéltárban található iratok adataira hagyatkoznak. A 20. század negyvenes éveitől készült munkák a nemesi családok irattárát is gyakran felhasználták. Az egyházmegyei,

megyei vagy állami levéltárak adatait azonban ritkán hasznosítják, ezek akkor kerülnek be a kutatásba, ha a falumonográfia írásában szakemberek is részt vesznek, vagy teljes egészében ők írják. A levéltárakban fellelhető dokumentumok közül elsősorban a narratív természetűeket kedvelik, mint a *Historia Domus*, a *Presbiteri jegyzőkönyvek*, de a gyakran használt források közé tartoznak az egyházi anyakönyvek, a pápai tized-jegyzékek és úrbéri összeírások is. Ez utóbbiak adatait sokszor közvetve, már megjelent összefoglaló munkákból idézik. A levéltári dokumentumok felkutatását, a dokumentumok közötti eligazodást a levéltárak őrői (levéltáros, lelkész, tanár stb.) segítik. Ezek a munkák leggyakrabban csak azokat a dokumentumok hasznosítják, melyek tartalmát a levéltárak munkatársai már korábban is ismerték, s az egyes helyi levéltárak anyagának módszeres áttekintésére nem kerül sor. A falutörténetek emellett gyakran hivatkoznak parasztirattárak dokumentumaira is.

A források egy másik jelentős csoportját azok a többnyire a 19. század végén, 20. század elején készült kézikönyvek, szótárak és oklevéltárak képezik, melyek az egykori monarchia vagy annak egy-egy nagyobb régiója történeti anyagát próbálják rendszerezni, feldolgozni. A szerzők által gyakran hivatkozott művek közé tartozik Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*, Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, *A Magyar Korona Országainak Helynévtára*, a *Székely Oklevéltár* stb. A település történetével kapcsolatos korábban közölt írásokat és kéziratot munkákat szintén idézik.

A közösség idősebb tagjainak visszaemlékezéseit a szerzők szintén gyakran beépítik a falutörténetek szövegébe, az adatközlő személyek azonosítására, valamint a szolgáltatott adatok szakszerű idézésére azonban ritkán kerül sor.

A helyi történelem megörökítésének mozzanatai

Keszeg Vilmos egyik tanulmányában azt vizsgálta, hogy az etnográfiai leírás visszakerülve a helyi társadalomba milyen funkciót tölt be, hogyan válik olvasmánnyá. A szerző a tanulmányban a hagyományok megörökítésének négy fontos mozzanatát azonosítja, melyek a következők:

- „1. Szaktudás birtokában a gyűjtő speciális foglalkozást végez egy számára idegen környezetben
2. A szerző/gyűjtő egy közösség tagjaira, kultúrájára vonatkozó tudását szerzői koncepció valamint tudományos konszenzusok alapján szelektálja és megszerkeszti. Ezáltal magának szerzői státust szerez, illetve az olvasókat informálja a reflektált közösségről szerzett tapasztalatairól: feltárja a megfigyelt és kikérdezett evidenciákat és titkokat.
3. Az olvasóban különböző attitűdök alakulnak ki a reflektált közösség irányában, amely attitűdöket (elismerés, tisztelet, irónia, elítélés) adódó alkalommal érvényesíteni kezdenek.

4. A reflektált közösség szembesül a személyes narratívumok keretébe foglalt (élet-történeti, igaztörténeti keret) saját hagyományaival” (Keszeg 2005a: 317).

Ezek a mozzanatok a falutörténetek megszerkesztésének esetében is érvényesnek tekinthetők.

Írói attitűdök

„»A történész – idézi Fernand Braudelt Horváth Gergely Krisztián – valójában csak saját országának történelmében érzi otthon magát, szinte ösztönösen érzi fordulatait, csavarjait, furcsaságait, gyengeségeit«. Kikre lenne ez az állítás még inkább igaz, folytatja a szerző, „ha nem a helytörténészekre, akik nemcsak alaposan ismerik a településüket, de érzelmileg is erősen kötődnek minden szeletéhez?” (Horváth 2007: 96.) A falutörténetek szerzőinél mégis gyakran találkozhatunk valamilyen titkolt, vagy nyíltan kimondott kisebbségérzettel (lásd Vörös 1975: 120). Gyakran szabadkoznak képzettségükből és felkészültségükből adódó hiányosságaik, a forrásfeltárás és adatgyűjtés egyenetlenségei, a téma feldolgozásának és kidolgozásának, valamint a nyelvezet következetlenségei miatt.

Az időhöz való viszonyukat tekintve a falumonográfiai írói között szintén jelentős eltéréseket észlelhetünk. Számos különbség érzékelhető arra nézve, hogy milyen történelem kerül letétbe helyezésre (a régmúlt, a jelen, vagy a kettő együtt), mekkora időszak kerül birtokba vételre, milyen narratív technikát alkalmazva (felsoroláson alapuló kronológia, vagy elbeszélésen alapuló leírás), mekkora terjedelemben (néhány tíz, vagy több száz oldalon) vagy milyen vezérfonalat követve (korszak- vagy témaorientált bemutatás) készülnek.

Ez a történelem eltérő szemléletet és eltérő írói habitusokat jelez. A szerzők egy része csak a „régmúlt” iránt érdeklődik, s csak a második világháborút megelőző időszak bemutatására vállalkozik (pl. Szabó Miklós). Ezeknek a szerzőknek az írói magatartására – Hankiss Ágnes én-ontológiákról szóló elemzésének (Hankiss Á. 1980) fogalomhasználatával élve – a *kompensatív* stratégiatípus jellemző. Mások épp ellenkezőleg csak a jelen/közelmúlt eseményeire koncentrálnak. Ezekben az esetekben a François Hartog által *prezentizmus*nak nevezet időszakos szemlélet érvényesül, ahol a jelen félmúltként vagy eljövendő múltként kerül megtapasztalásra. Ezek a szerző tulajdon képen nem a közösség múltját kutatják, hanem a jelen állapotokat kívánják archiválni. Ezek a szerzők *dinasztikus* írói magatartással rendelkeznek.

A falumonográfiai legnagyobb része esetében azonban a múlt és a jelen (közelmúlt/félmúlt) eseményei egyaránt szerepelnek, vagy úgy, hogy a jelenről minden fejezet végén adnak egy helyzetképet (pl. Nagyernye), vagy úgy, hogy az egyes fejezeteken belül jelen és múlt folyton váltakozik, keveredik, egyforma súllyal van jelen. De közös bennük, hogy nem alkalmaznak következetes periodizációt, a bemutatás során a történeti korok gyakran egybemosódnak.

A történelem- és hagyományszemlélet a szövegek nyelvezetére is hatással van. A tudományos művekre jellemző nyelvezet gyakran keveredik biblikus és „nemzetieskedő” (lásd Imreh 1993: 142) megfogalmazásokkal.

A falumonográfiák írásának és megjelenésének időpontjai

A falutörténetek megírásának/kiadásának különböző ünnepi alkalmak nyújtanak keretet. A nemzeti térben ilyen alkalmaknak számítanak a millenniumi év, a századforduló a millezcentenárium éve vagy a harmadik évezred kezdete. De a 20. századi történelmi események szintén serkentőleg hatottak a helytörténeti kutatásokra. Erdélyben az anyaországtól való elszakadás, Észak-Erdély visszacsatolása, vagy az 1989-es rendszerváltás szintén meghatározó korszakhatároknak számítanak. Ezek az ünnepi vagy sorsfordító események alkalmat kínáltak arra, hogy a tudomány vagy a politikai elit egyes képviselői felhívások, kutatási programok révén próbálta serkenteni/szabályozni a helytörténeti kutatásokat.

A millezcentenárium és a harmadik évezred apropóján a Maros megyei *Népújság* hasábjain dr. Szabó Miklós több cikkben is hangsúlyozta a falutörténetek írásának szükségességét és adott tanácsokat az adatgyűjtéssel és a szövegezéssel kapcsolatosan.¹⁶⁶ Ennek a segítő munkának szükségességéről így vall:

„A magyar államiság ezeréves fennállását köszöntő-ünneplő rendezvények évének végéhez értünk. [...] Az ünnepség kezdetén úgy véltük, az ezeréves magyar államiság bensőséges köszöntésének jegyében, más rendezvények és ünnepségek mellett, helyes volna, ha falvaink értelmiségije – történelem-, magyar- vagy éppen más tanárok, lelkészek, tanítók stb. – felvállalnák falujuk történelmi múltjának feltárását és megírását, kimutatva a századokra visszanyúló történelmi gyökereket, hozzájárulva egy életerőt nyújtó, megmaradást biztosító tudat kialakításához, meghonosításához. E vélemény nyilvánításának helyet adott oldalain a *Népújság* is.

Most, a magyar államalapítás ezredik évfordulójának szentelt rendezvények végén helyesnek véljük néhány szóban kitérni a falutörténet-írás időszerű kérdéseire. Szükségesnek tartjuk ezt azért is, mivel az Erdélyi Múzeum Egyesület 2001. évi gyűlésén Egyed Ákos kolozsvári történész, a Magyar Tudományos Akadémia kültagja joggal állapította meg, hogy bizony napjainkban »burjánzik a falutörténet-írás«.¹⁶⁷

Ezeket a szövegeket nem csupán a jobbító szándék iratja. A státusteremtés szándéka is ott motoszkál a cikk szerzőjében:

„Miért éppen mi vállalkozunk erre? Ki kért fel, ki adott jogot, hogy szóljunk a kérdésben? Úgy érzem, amikor a XX. század végén, pontosabban 1992-ben Pál-Antal Sándor kiadta *Backamadaras 600 éve* c. kötetet, illetve Nagy Géza, akkori sáromberki lelképász-

¹⁶⁶ *Népújság*. 2000 január 18., kedd, LII. évfolyam 13., 2001. augusztus 14., kedd, LIII. évfolyam 188. sz., illetve 2001. szeptember 13., csütörtök, LIII. évfolyam 214. sz.

¹⁶⁷ *Népújság*. 2001. augusztus 14., kedd, LIII. évfolyam 188. sz.

torral, Berekméri D. Istvánnal és Tonk Sándorral megírtuk a *Sáromberke 1319–1994 c.* kötetet, mindenképpen dicséretreméltó jelenségként, más helységekben is elindult az érdeklődés az erdélyi falu, szülőhelyünk, szülőfalunk történeti múltja iránt. A honfoglalás millicentenáriumi, majd a magyar államiság kialakulása ezredik évfordulójának köszöntése csak fokozta az önismereti érdeklődést, a történeti múlt falvankénti feltárását, hiszen hosszú évtizedeken át tilos volt az ilyen jellegű természetes szellemi tevékenység. [...] Mi pedig siettünk nem szégyenkezni, és megkíséreltük gyorsan pótolni a lemaradást. Jelen soraim megírására tehát a felelősség érzete készített. Egy mindenképpen jogos és dicséretes szellemi érdeklődést, úgy érezzük, segítenünk kell az »elburjánzás« ellen.”

Saját korábbi falumonográfia-író sikereit, szakmai felkészültségét bizonygatja, kihangsúlyozza, hogy több falumonográfia megszületésének munkálataiban részt vett, s mintegy felkínálja szolgálatait a hasonló munkák elkészítését fontolgató amatőrök számára.

Lokális szinten a település első írásos említésének, vagy egy-egy fontosabb (köz)épület, közintézmény fennállásának, neves személyek születésének/halálának évfordulója adja a település története iránti érdeklődés fellángolásának keretét. Az elkészült kötetek bemutatására is a fentiekhez hasonló események szolgálnak alkalomul. Emellett a templombúcsú, falunap, kortárs-találkozó azok az események, melyek a lokális történelem textusainak ritualizált bemutatásának helyet adnak.

Médiумok és alakzatok

A falutörténetek írói különböző médiumokat használva teszik elérhetővé a lokális történelem textusait. A nyomtatásban megjelent falutörténeteknek csak egy része jelenik meg önálló könyv formájában, ezt tekinthetjük a lokális történelem megjelenítésének ideális alakzatának. A falutörténetek egy igen jelentős része – mintegy áthidaló megoldásként – közművelődési lapokban, magazinokban, megyei és regionális kulturális és közművelődési folyóiratokban lát napvilágot. Ezek kisebb mértékben épülnek be a helyi társadalom tudatába, és kerülnek használatba a településen. A számítástechnika és az internet fejlődésének következtében egyre több település készít saját honlapot, ahol a lokális történelem és a helyi hagyományok is bemutatásra kerülnek. Azonban még a kéziratba maradt – egyházi és családi levéltárakban őrzött – falutörténelmek is rendelkeznek valamilyen nyilvánossággal. A helyi társadalom tagjai tudnak létezésükről, adataikat az iskolai és az egyházi oktatás egyaránt használja.

A falutörténetek és a hagyomány megjelenítésének viszonya(i)

A falumonográfiaíróknak a népi kultúráról és a helyi hagyományokról kialakított szemléletét több tényező is befolyásolja. Az egyik legfontosabb szempontot az jelenti, hogy – mint azt már korábban említettük – a falutörténetek szerzői vagy a szerzők men-

torai között igen ritkán szerepelnek néprajzkutatók. A szerzők jórészt olyan személyek, akiknek nincs megfelelő tájékozottságuk a néprajztudomány eredményeivel kapcsolatosan, s mint ilyen a 'népi' vagy a 'hagyományos' kultúra mibenlétével kapcsolatos elméleti tudásnak sincsenek birtokában. A népi kultúrára és annak bemutatásához szükséges szempontokra vonatkozó tudásuk nincs, vagy közvetett forrásokra támaszkodnak. Mivel a szerzők képzettségüket és foglalkozásukat tekintve egyaránt nagyon sokféle közegeből származnak, a falutörténetek sokféle módon közelítenek a helyi hagyományok és a népi kultúra bemutatásához. Ezeket az attitűdöket három általánosan érvényesülő típusba sorolhatjuk: monografikus, mozaik-szerű és elszórt bemutatás.

Viszonylag kevés azoknak a falutörténeteknek a száma, melyek a helyi népi kultúra monografikus bemutatására törekednek. Ezek jól strukturált módon, alfejezetekre bontva igyekeznek a helyi hagyományokra vonatkozó teljes tudást bemutatni. Ez a fajta attitűd leginkább olyan többszerzős kötetek esetében érvényesül, melyek elsősorban a szakmához és nem a helyi közösséghez szólnak. Ezeknek a falutörténeteknek a felépítésén, szemléletén és nyelvezetén egyaránt érződik az *Erdélyi Fiatalok* által az 1930-as években kezdeményezett falukutatások hatása.

A monográfiák egy másik része csak felvillantja a helyi népi kultúra egy-két területét, de nem igyekszik annak minél átfogóbb bemutatására. A népi kultúra egy-egy területére vonatkozó hosszabb-rövidebb fejezetek nem helyi gyűjtés vagy megfigyelés alapján készülnek, a szerzők azzal dolgoznak, ami már megvan, elérhető. A helységben korábban végzett néprajzi gyűjtőmunkák eredményei mellett kézikönyvek és egy-egy részterület (népszokások, népi építészet, gazdálkodás) monografikus feldolgozásaira támaszkodnak, ezért gyakran a helyi sajátosságok bemutatása helyett általános megállapításokat tartalmaznak. Ezek a monográfiák rendszerint felkérésre és adott időre készülnek, amatőrök írják, és a helyiek igényeihez igazodnak, számukra készülnek. A népi kultúra bemutatásával kapcsolatos fejezetek a kötet kisebb részét teszik ki: terjedelmük alig pár oldaltól 25–30 oldalig terjed. A szerző és néhány idősebb személy emlékei mellett néhány ismertebb, könnyen elérhető szakmunka és kézikönyv adataira támaszkodnak.

A legtöbb falutörténet csak szórványosan elejtett utalások történnek a helyi hagyományokra, általában az életmóddal, oktatással és gazdálkodással kapcsolatos fejezetekben, vagy a mellékletként megjelenő fényképek révén van jelen. Ezeket a falutörténeteket történészek vagy a történetírás módszereitől ihletett amatőrök írják. A művek a közösség számára készülnek, sok közülük közel áll az egográfiákhoz.

Közös a falutörténetekben, hogy a helyi hagyomány leírásakor ritkán alkalmaznak történeti perspektívát, ezért nehéz eldönteni, hogy a még élő, a 20. század során eltűnt, ezért csak a közösség emlékezetében élő, vagy a rég feledésbe merült, archívumokban és könyvekben fellelhető hagyományok bemutatásáról van szó. Ezekből a fejezetekből sokkal inkább az olvasható ki, hogy a szerzők mit vélnek 'helyi hagyomány' alatt érteni, miről gondolják azt, hogy a hagyományok körébe tartozik.

Ezeknek a falutörténeteknek egy másik tipikus, visszatérő hiányossága, hogy a néprajzi adatokat csak felsorolják, de nem értelmezik azokat, vagy ha igen, akkor erre avult látásmód jellemző (lásd Imreh 1993: 142).

Igaz kis számban, de – elsősorban a kiadott falumonográfiák között – akadnak olyanok is (pl. Disznajó, Havad, Magyaró, Kakasd), amelyek esetében a helyi népi kultúra és népelet kerül részletes bemutatásra. A történeti adatok használata háttérbe szorul, a település múltjának feltárása és bemutatása vázlatos, csak néhány történeti kézikönyv és egyházi irat adataira támaszkodik – a múlt birtokba vétele nem történik meg.

Falutörténet és örökségesítés. Kinek a nevét őrzi a szöveg?

A falutörténetek a helyi társadalomról és szereplőiről szólnak. Ezért egy közösség számára tétje van annak, hogy kiknek a neve kerül bele a falutörténetbe. A munkák gyakran visszatérő motívuma a helyi előjárók – lelkészek, kántorok, gondnokok, tanítók, falubírók, polgármesterek, tanácsosok stb. – nevének felsorolása. Néhány esetben a teljes kortárs társadalom bemutatásra kerül (pl. *Sáromberke 1319–1994*).¹⁶⁸ Ugyanakkor legalább ennyire fontos az is, hogy ki írja a lokális történelmet. A falumonográfiák ugyanis elsősorban maguknak a szerzőknek a nevét örökítik meg. Ez a fajta magatartás főleg a dinasztikus szemlélet jegyében készült történelmek esetében van így, ahol a történetet folyamatosan átítatják a szerző személyes emlékei. Ezáltal a szerző és az adatközlők, vagy a helyi társadalom nem egyszer konfliktuális viszonyba kerülnek egymással. A kutatásból az derült ki, hogy egy-egy településen belül létezik egyfajta konszenzus arra nézve, hogy ki, és milyen kvalitások birtokában érdemes egy település történelmének megírására. A helyi társadalom saját elitjében – a közösségben élő és/vagy dolgozó értelmiségiek, vagy a településről elszármazott szellemi elit – azonosítja a lokális történelem megszerkesztésének specialistáját. Őket elsősorban képzettségük és korábbi írói tevékenységük jogosítja fel ennek a szerepnek a gyakorlására. A közösség részéről ez az elv néha elvárás formájában is megfogalmazódik.

Összefoglalás

A falumonográfia, a lokális történelem felé fordulás a hagyományos falu, a hagyományos közösségek felbomlásának, a horizontok szétesésének következtében megindult akkulturációs folyamatok eredménye/terméke. A lokális hagyományairól levált, elide-

¹⁶⁸ Ez a fajta szemlélet a lokális történelem megszerkesztését és kihelyezését szolgáló szövegtípus esetében is érvényesül. Keszeg Vilmos az erdélyi toronygombiratokról szóló könyvében mutat rá arra, hogy ezek a szövegeknek előszeretettel közlik a helyi társadalom előjáróinak névsorát, de akár a kortárs közösség összes tagja megemlékezésre kerül (Keszeg 2006: 69–87).

genedett ember a lokális közösségében is az otthontalanság érzésével küszködik, és ebben a bizonytalanságában a múlt felé fordul, innen vár visszaigazolást.

A falutörténet az örökségesítés szándékával készül, az örökségképző tevékenység termékének számít. Szerzői az idő mellett a helyi hagyományokat, rokoni relációkat, családi történeteket és személyes emlékeket egyaránt az örökség részévé teszik. A történelmi események, a hajdani népeletet bemutató részletek, névsorok, archív dokumentumok, korabeli fényképek és térképek révén időtlenítve teremtik újra és vizualizálják az egykori falut. Emellett a településről elszármazottak számára a falutörténet az szülőföld-kép építés fontos részét képezik (lásd Ilyés 2003: 52). A szülőfalu emlékét, a lokalitást patrimonizálják. Emellett a szerzőkben a jelen kihívásainak és kérdéseinek megoldásának vágya is ott munkál. A településtörténet által feltárt örökség Egyed Ákos szerint beépül a mai valóságunkba és „a múlttal való kapcsolatteremtés előmozdíthatja egy-egy tájegység, vidék gazdasági-társadalmi és kulturális arculatának, életének kívánt mederbe való terelését. S ami szintén nem mellékes: óvhatja a tájat az egyhangúvá válás [...] veszélyétől” (Egyed 1981: 15). A helyi hagyományok számbavétele is ezt a célt szolgálja. Bemutatásuknak tétje van: újjáélesztésük révén a szerzők alternatív életvezetési modelleket kínálnak a társadalom elé. Ezzel magyarázható, hogy ott ahol a hagyományokra vonatkozó források elapadnak a szerzők más települések és régiók hagyományaira vonatkozó adatokból építkeznek.

A falutörténet írói leggyakrabban a helyi közösség tagjai közül kerülnek ki, lelkes amatőrök, akik a kutatás azon területeit veszik birtokukba, ahova a tudomány nem ér el, az élet azon dimenzióit tárják fel, ahova a kívülről érkező személy nem, vagy csak kivételes esetben tekinthet be (Keszeg 2005a: 335). A történelmi, néprajzi kutatás módszerét és a bemutatás modelljét írásokból, könyvekből tanulták, jellemző rájuk a tudományos apparátus használatának hiánya (lásd Imreh 1993: 141).

Mivel a történelmi adatok hiánya, a kronológia foghíjai lehetőséget adnak a találgatásokra, elméletalkotásokra a szerzők itt élnek ki misztikum, a rejtély iránti vonzódásukat. A történelmi időbe ágyazott események mellett, egyfajta időtlen keretbe ágyazott mitikus eseményeket hoznak létre. Ahol erre a mitizáló gesztusra nem kerül sor, ott a hagyományok tárgyalása is nagyobb teret kap. A népi kultúra bemutatása vonatkozó részek a falutörténetek esetében a – helyi források révén el nem érhető – régmúlt eseményeit és a (teremtés)mitoszokat helyettesítik.¹⁶⁹ Egyszerre számítanak olyan *megalapozó történeteknek* (lásd J. Assmann 1999: 52), melyek az őseredet igazolásának eszközeiként tekinthetők, és olyan – leginkább a *mágikus realizmus* technikájához (Bényei 1997, Papp 2006) közel álló – eljárásnak, mely a lokális történelem szövegének irodalmiasítását, a

¹⁶⁹ Ez a fajta magatartás a 19. század végén és a 20. század elején még a magyar történet- és néprajztudomány művelői előtt sem volt idegen. Többek között Ipolyi Arnold és Diószegi Vilmos is a kortárs és dokumentumokban fellelhető népköltészeti alkotások és népszokások egyes elemeire, illetve a hiedelmekre alapozva próbálta meg a magyar ősvallás és mitológia rekonstrukcióját.

szöveg olvasmányosságát biztosítják. Emellett ezeket a részeket az egzotikum termelésének forrásaiként is kezelhetjük.

Írói számára a történelem, a múlt kronológiát, azaz események és személyek nevét tartalmazó listát jelent. Mivel a népi kultúra egésze nem listázható, ezért bemutatása is nehézségekbe ütközik: legtöbb esetben csak egyes területeinek (szokások, népköltészeti alkotások, hiedelmek) listaszerű felsorolásra szorítkoznak. A szerzők a népi kultúrát területekre és műfajokra tagolják, az organikus kultúráról organizált leírást, az egyedi eseményből típust és szabályt kreálnak.

A falutörténetek jelentős része a népi kultúráról mintegy „mellékesen”, az életről, a történelemtől leválasztva ejt szót, rendszerint az írás utolsó fejezeteiben. Ezzel azt sejteti, hogy a hagyományos kultúra olyan valami, ami még azelőtt elveszett, hogy feljegyzések készültek volna róla, a jelenben már csak maradványai vannak még meg. Ezekben az esetekben a népi kultúrával kapcsolatos adatok az életmódról szóló fejezetekbe kerülnek bemutatásra, sokszor indirekt módon.

A falutörténetek az élő hagyományokat, az azokról született – a szerzők vagy az adatközlők által megfogalmazott – szubjektív reprezentációkat/interpretációkat a kommunikatív emlékezet közegeiből kiemelve a kulturális emlékezet részévé teszik. A hagyomány ezáltal leválik az őt fenntartó közösségről, átkerül egy olyan környezetbe, ahol funkciója és az általa termelt jelentések egy része megszűnik, átalakul.

A falutörténetek megírása során a helyi hagyomány birtokba vétele és letétbe helyezése történik meg. Néhány esetben azonban épp ennek ellenkezőjével állunk szembe. A szerzők, akiknek nem állnak rendelkezésére a helyi hagyományokra vonatkozó adatok, különböző kiadványokban megjelent, közeli településekről vagy régióból származó adatok felhasználásával mintegy létrehozzák, megkreálják azokat. Ezek a hagyományleírások a kitalált hagyomány kategóriájába sorolhatók.¹⁷⁰

A falutörténetek népi kultúráról alkotott szemléletét meghatározza a szerző képzettsége: a tanítók és irodalom szakos tanárok a népszokások költészetének és a folklórszövegek bemutatására helyezik a hangsúlyt; a lelkészek a jeles napi ünnepekhez kapcsolódó népszokásokra koncentrálnak, bemutatásuk során a keresztény tanokkal összhangban lévő szemléletet és nyelvezetet érvényesítenek.

A nagy történelmi fordulópontok és a társadalom gyors átalakulása elbizonytalanítja a közösségeket, és ebben a bizonytalanságban az írás – tartóssága révén – a stabilitás, a folytonosság megteremtésének lehetőségével kecsegteti az egyént és a csoportot egyaránt. Ezért a társadalom szintjén lezajló gyors átalakulások idején a falutörténetek is megszorodnak.

Az internet használatának gyors és széleskörű elterjedésével a falutörténetek, vagy azok egy-egy részlete az interneten (egy-egy régiót vagy települést bemutató honlapo-

---

¹⁷⁰ Hasonló megoldásokkal találkozni az intézményi (iskola, helyi tanács), vagy egyesületi keretben szervezett néptánc oktatása és a hozzá szorosan kapcsolódó népviselet kialakítása és használata terén is.

kon, online tudástárakban, digitalizált kiadványokban stb.) is visszaköszön. A falutörténetek megjelenítésének ezen formája merőben eltér az általunk megszokottól. Hiszen, ahogy Szűts Zoltán is rámutat könyvében, nem nehéz belátni, hogy „a technológia elterjedésével az alkotások, a tárgyak most már nem évszázadokon át alig változó kontextusban jelennek meg, [a könyvek], a múzeumok és a térképek szerepét az augmentált valóság veszi át, a gyűjteményt pedig a közösség hozza létre, egy olyan térben, melyben a közösségi média kánonja érvényes. Ebben a kontextusban a kurátor szerepét a valóságra rakódó réteg készítője tölti be” (Szűts 2013: 202). Ez a készítő pedig leginkább nem tudós (történész, néprajzkutató, levéltáros stb.), nem hivatalnok, még csak nem is népnevelő, vagy lelkes amatőr, hanem maga a felhasználó. Az internet, mint a lokális történelmet és a helyi hagyományt hordozó kontextus történelem megszerkesztésének, valamint a hagyományápolásnak és hagyományőrzésnek egy minden szempontból új formájának tekinthető, ahol „a közvetítés közege, a digitális platform maga anyagtalan. A digitális kontextusban az információ távol kerül mind a forrástól, mind a hordozójától. Ahogy távolodunk a tárgyi világtól, úgy növekszik a megbízhatatlanság, a hamisítás, a másolás mértéke” (Szűts 2013: 22). Ebben a közegben a megjelenített lokális történelem interaktív fikcióvá (lásd Szűts 2013: 97) alakul. Az offline, lokális térből származó adatok áthelyezése az online digitális térben egyfajta *remixet* hoz létre, mely jórészt meglévő alkotóelemek újrafelhasználásán alapul. Itt a felhasználó által hozzáadott érték a megosztásban és a véleménynyilvánításban merül ki (Szűts 2013: 145).

Annak ellenére, hogy a településtörténetet egy személy, vagy egy szűk munkacsoport készíti el, a településtörténet alapjául szolgáló narratív bázist és interpretációs modellt mindig egy emlékezőközség, vagy még pontosabban interpretív közösség alakítja ki és tartja mozgásban, az ismétlődő témaorientált történetmondás révén.

A településtörténetek szövegei egyszerre progresszív és repetitív szövegek. Szerzőik, bár a korábban készült források (egyházi iratok, személyes feljegyzések, kéziratos falutörténetek) anyagából építkeznek, mégis ezekkel szemben fogalmazódnak meg. Rivalizálnak velük, pontosítják, kiigazítják vagy megcáfolják azok kijelentéseit. Ugyanazokra a forrásokra támaszkodnak, de a felhasznált források adatait folyamatosan átértékelik és újraértelmezik. A település egymást követő történeteinek szövegei megismétlik az előzőek állításait, de folytatják és továbbírják azokat, az elbeszélte múltat újra és újra közel hozzák a jelenhez.

A szerzők túlnyomó többségére jellemző, hogy a lokális történelem megszerkesztése során a múlt eseményeit autobiografikus keretbe helyezve mutatják be, ezáltal a múlt, a történelem domesztikálására, familiarizációjára és perszonalizációjára tesznek kísérletet. Munkájukban a szövegszerűség mellett ezt az elbeszélő technikát az élményszerűség is jellemzi.

SZAKIRODALOM

Andok Mónika

2016 *Digitális média és mindennapi élet*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Andorka Rudolf

2003 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.

András Erzsike

2008 *Kedvemre való hogy meséljek*. Sajtó alá rendezte Ambrus Judit. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Appadurai, Arjun

2001 A lokalitás teremtése. *Regio* 12. (3) 3–31.

Ármeán Otília – Gagy József (szerk.)

2011 *Új média és kommunikatív magatartás. 2008. február 29. – március 1. Marosvásárhely*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.

Aronsson, Peter – Gradén, Lizette

2013 Introduction: Performing Nordic Heritage – Institutional Preservation and Popular Practices. In: Uők (eds.): *Performing Nordic Heritage. Everyday Practices and Institutional Culture*. Ashgate Publishing, Aronsson, Farnham–Burlington, 1–26.

Assmann, Aleida

1997 Fluchten aus der Geschichte: Die Wiedererfindung von Tradition vom 18. bis zum 20. Jahrhundert. In: Müller, Klaus E. – Rüsen, Jörn (hrsg.): *Historische Sinnbildung*. Rohwolt, Hamburg, 608–625.

Assmann, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Auge, Mark

1995 *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Verso, London–New-York.

Bagi Zsolt

2017 *Az esztétikai hatalom elmélete. Kulturális felszabadítás egy újbarokk korban*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Balogh Edgár

1991 *helytörténet* szócikk. In: Uő (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés. II. G–Ke*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 34–35.

Barabási Albert László

2003 *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest.

Bausinger, Hermann

1983 A folklorizmus fogalmához. *Ethnographia* XCIV. (3) 434–440.

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris – Századvég Kiadó, Budapest.

Benda Gyula

2005 A helytörténetírás feladatai. *Korall*. (21–22) 5–11.

Bendix, Regina F. – Eggert, Aditya – Peselmann, Arnika (eds.)

2012 *Heritage Regimes and the State*. (Göttingen Studies in Cultural Property, 6.) Universitätsverlag Göttingen, Göttingen.

Bennett, Milton Janet

1998 Tradition Shock. Putting Cultural Shock in Perspective. In: Uó (ed.): *Basic Concepts of Intercultural Communication*. Intercultural Press, Yarmouth, 215–223.

Bensa, Alban – Fabre, Daniel (dir).

2001 *Une histoire à soi. Figuration du passé et localités*. Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris.

Bereczki Ibolya

2009 Mitől jó egy tájház? Hétéves a Magyarországi Tájházak Szövetsége. *Magyar Múzeumok*. A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület Online Magazinja. (Elérhetőség: http://archiv.magyardmuzeumok.hu/tema/168_mitol_jo_egy_tajhaz; letöltés ideje: 2016. április 23.)

Bereczki Ibolya (szerk.)

2013 *Erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények*. Magyarországi Tájházai Szövetsége – Kriza János Néprajzi Társaság, Noszvaj.

Bereczki Ibolya – Szablyár Péter (szerk.)

2009 *Tájházi akadémia. Oktatási anyag*. Magyarországi Tájházak Szövetsége, Szentendre. (Elérhetőség: http://www.tajhazszovetseg.hu/sites/default/files/tajhazi_akademia/00_tajhazi_akademia_nyito_es_tartalom.pdf; letöltés ideje: 2018. október 2.)

2012 *Tájház vezetési ismeretek*. Magyarországi Tájházak Szövetsége, Noszvaj.

Berényi Andrásné

1975 *Nagy Rozália a nevem*. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Hoppál Mihály, Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Bertalan Ágnes

1963 *Asszonyok, lányok Biharugrán*. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 42–43.) Szerkesztő Dankó Imre, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula.

Bényei Tamás

1997 *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Gondolat, Debrecen.

Binni, Lanfranco – Pinna, Giovanni

1986 *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Bíró Zoltán

1987 Egy új szempont esélyei. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–48.

Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.)

1987 *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Blank, Trevor J. (ed.)

2009 *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. Utah State University Press, Logan.

Boér Hunor – Gagy József

2005 Ideológusok és szakemberek. (A Magyar Autonóm Tartomány múzeumai, 1958–59.) In: Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 508–571.

Boér Hunor – Várallyai Réka

2012 *Kós Károly Székely Nemzeti Múzeuma*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.

Boglár Lajos

2005 Mit jelent a kulturális antropológia. In: Boglár Lajos – A. Gergely András – Bali János – Hajnal Virág – Papp Richárd: *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 13–16.

Boldizsár-Zeyk Imre

2011 Kalotaszegi Tájmuzeum Tordaszentlászlón. *Művelődés* LXIV. (8) 7–8.

Bolgár Dániel

2009 Levéltári kánon és egy tapasztalatlan történetíró hozzászólása Gyáni Gábor: levéltári kánon és történetírói tapasztalat című tanulmánya nyomán kibontakozó vitához. *Levéltári Szemle* LIX. (2) 52–60.

Bónis Johanna

2003 *A székelyföldi iparmúzeum*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Boroch, Robert

2016 A Formal Concept of Culture in the Classification of Alfred L. Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta* 25 (2) 61–101.

Chartier, Roger

1994 *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Stanford University Press, Stanford, California.

Cohen, Albert K.

1969 A szubkulturák általános elmélete. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjúságszociológia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 264–286.

Connerton, Paul

1997 Megemlékezési szertartások. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 64–82.

- Craith, Máiréad Nic
2012 (Un)common European Heritage(s). *Traditiones* 41. (2) 11–28.
- Csepeli György – Prazsák Gergő
2010 *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. József Műhely Kiadó, Budapest.
- Csorba Csaba
2000 Helytörténeti kutatások In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században V. Tudomány 2. Társadalomtudományok*. Babits Kiadó, Szekszárd, 409–441.
- Dávid József (szerk.)
1941 *A Székelyföld írásban és képen*. „Kaláka” Könyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Dawson, Bruce
2005 „Why are you Protecting this Crap?” *Perceptions of Value for an Invented Heritage – a Saskatchewan Perspective*. (Elérhetőség: <http://freepdfs.net/why-are-you-protecting-this-crap-carleton-university/93b77627adb9253bd6453fddf1969b44>; letöltés ideje: 2014. január 30.)
- DeLanda, Manuel
2006 *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. Continuum, London.
- Deleuze, Gilles – Guattari, Félix
2002 „Rizóma.” In: Bókay Antal – Vilcsik Béla – Szamosi Gertrud – Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig*. Osiris Kiadó, Budapest, 70–86.
- Demeter Annamária
2005 A kézimunka mind szép. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 209–253.
- Demeter Béla
1931 *Hogyan tanulmányozzam a falut?* Erdélyi Fiatalok, Kolozsvár.
- Derrida, Jacques
2008 Az archívum kínzó vágya. Freud impresszió. In: Derrida, Jacques – Ernst, Wolfgang: *Az archívum kínzó vágya / Archívumok morajlása*. (Figura 3.) Kijárat Kiadó, Budapest, 7–104.
- Diószegi Anna
2001 *Életem története. Emlékek a kolozsvári Hóstátról*. Szerkesztette Keszeg Vilmos. Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely.
- Dukrét Géza
2015 A partiumi és bánsági helytörténeti könyvkiadásról. *Művelődés* LXVIII. (9) 27–29.
- Dumitru, Ștefan Marian
2021 Forced Digitization Due to the Global Pandemic. *Proceedings of the 15th International Conference on Business Excellence* 15. (1) 1243–1250.

Dundes, Alan

1956 What is Folklore? In: Uő (ed.): *The Study of Folklore*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs N. J., 1–3.

Dutton, Edward

2012 *Culture Shock and Multiculturalism. Reclaiming a Useful Model from the Religious Realm*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle.

Eco, Umberto

2011 A lista māmora. In: Uő: *Ellenséget alkotni*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 132–155.

Egyed Ákos

1981 Táj történetírás. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 7–16.

Erdősi Péter

2000 A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon. *Regio* 11. (4) 26–44.

Ernst, Wolfgang

2008 Archívumok morajlása. In: Derrida, Jacques – Ernst, Wolfgang: *Az archívum kínzó vágya / Archívumok morajlása*. (Figura 3.) Kijárat Kiadó, Budapest, 105–184.

Eszenyi Miklós

2000 *A történettudományi szakirodalmi kutatás módszerei. Kalauz főiskolai és egyetemi hallgatók, fiatal kutatók számára*. Rónai Művelődési Központ, Miskolc.

Ébli Gábor

2009 *Az antropológizált múzeum*. Typotex Kiadó, Budapest.

Élesztős László

2000 A millenniumi helytörténeti mozgalom - a századforduló helytörténeti kézikönyvei In: Gyüszti László – Sipos Csaba (szerk.): *Helyismereti könyvtárosok VII. Országos Tanácskozása*. Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár, 43–62.

Fabre, Daniel (dir).

2000 *Domestiquer l'histoire. Ethnologie des monuments historiques*. Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris.

Falser, Michael – Juneja, Monica

2013 'Archaeologizing' Heritage and Transcultural Entanglements: an Introduction. In: Uők (eds.): *'Archaeologizing' Heritage? Transcultural Entanglements Between Local Social Practices and Global Virtual Realities*. Springer, Heidelberg–New York–Dordrecht–London, 1–18.

Falser, Michael – Juneja, Monica (eds.)

2013 *'Archaeologizing' Heritage? Transcultural Entanglements Between Local Social Practices and Global Virtual Realities*. Springer, Heidelberg–New York–Dordrecht–London.

Fejős Zoltán

1996 Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése. In: Diószegi László (szerk.): *Magyarságkutatás 1995–96*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 125–142.

- 2000 Múzeum, turizmus. A kulturális találkozás és reprezentáció rendszere. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, Budapest–Pécs, 236–252.
- 2003a Tárgyak, anyagi kultúra, reprezentáció. In: Uó: *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 53–65.
- 2003b Múzeum, turizmus. A találkozás és a megmutatás kapcsolatai. In: Uó: *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 129–154.
- 2003c A megmutatás mint rejtett kontaktus – Kalotaszeg történetei. In: Uó: *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 113–127.
- 2005 Néprajz, antropológia – kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. *Iskolakultúra* 15. (3) 41–48.
- Fél Edit
1948 *A magyar népi társadalom életének kutatása*. Kelet-európai Tudományos Intézet, Budapest.
- Ferencz Angéla
2014 Előszó. In: Uó (szerk.): *Kulturális menedzsment. Módszertani kézikönyv kulturális szakemberek számára*. Status Kiadó, Csíkszereda, 6–7.
- Filep Antal – Csilléry Klára, K.
1981 *néprajzi szobák* szócikk In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 13–15.
- Flusser, Vilém
1996 Az utcai lámpa. In: Uó: *Az ágy*. Kijárat Kiadó, Budapest, 27–40. (Elérhetőség: <https://artpool.hu/Flusser/utcai.html>; letöltés ideje: 2022. március 22.)
- Foucault, Michael
2001 *A tudás archeológiája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Frazon Zsófia
2003 Múzeumi reprezentáció, nyilvánosság és turizmus. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k képe(in)k*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 228–246
- 2010 Szellemi kulturális örökségünk: miről gondoljuk, hogy az, és miről nem? *Magyar Múzeumok*. (Elérhetőség: <http://www.magyar-muzeumok.hu/tema/144-szellemi-kulturalis-oroksegunk-mirol-gondoljuk-hogy-az-es-mirol-nem>; letöltés ideje: 2013. január 15.)
- 2011 *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei*. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs.
- Gagy József
2004 *Örökített székelkapu. Környezetek, örökség, örökségesítés egy székel-földi faluban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- 2008 *Örökség és közkapcsolatok (PR)*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.

- 2016 Az együttműködés feltétele. Hozzászólás Vajda András Vitaindító a tájházakról c. írásához. *Transindex*. (Elérhetőség: <http://welemeny.transindex.ro/?cikk=25947>; letöltés ideje: 2018. október 2.)
- Gagy József (szerk.)
1999 *Ismerős terepen. Válogatás csíkszeredai antropológiai írásokból*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Gagy József – Imre Attila (szerk.)
2014 *Új média-terek. 2010. március 5–6., Marosvásárhely*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.
- Gans, Herbert J.
2003 Népszerű kultúra és magaskultúra. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 114–149.
- Geertz, Clifford
2001 *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Osiris, Budapest.
- Giddens, Anthony
1995 *Szociológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Granasztói Péter
2008 Megőrzés, hozzáférés, digitalizálás: új kihívások előtt a néprajzi archívumok. *Néprajzi Értesítő* XC. 125–132.
- Gusev, Viktor Evgen'evich
1983 A folklorizmus tipológiája. *Ethnographia* XCIV. (3) 440–442.
- Gyáni Gábor
1990 A helytörténet-írás jelentőségéről. *Honismeret* XVIII. (1) 3–7.
2008 Levéltári kánon és történetírói tapasztalat. *Levéltári Szemle* LVIII. (3) 4–9.
2010 *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.
- [2013] *Túláradó emlékezés – archiválási kényszer. A Megőrzés – kutatás – megosztás. Bemutatkoznak az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont archívumai, gyűjteményei, adatbázisai* címmel megrendezett konferencián elhangzott nyitóelőadás. MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2013. január 17. (Utolsó ellenőrzés: 2013. november 29.)
- György Péter
2005 Minden archívum, minden örökség. *Iskolakultúra*. (16) 3. 4–15.
- György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.)
2005 *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- György Zsuzsa
1997 *Egy küzdelmes élet. Egy parasztasszony vallomása*. Gondozta és a bevezető tanulmányt írta Nagy Olga, Erdélyi Gondolat Kiadó, Székelyudvarhely.
- Gyóri Klára
1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Hall, Edward T.
1959 *The Silent Language*. Doubleday and Co., Garden City–New York.

Hankiss Ágnes

1980 „Én-ontológiák”. Az élettörténet mitológiai áthangolása. In: Frank Tibor – Hoppál Mihály (szerk.): *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat I–II*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 30–38.

Hankiss Elemér

1977 *Érték és társadalom. Tanulmányok az értékszociológia köréből*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Hartog, François

2000 Örökség és történelem: az örökség ideje. *Regio* 11. (4) 3–25.

2006 *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. (Atelier füzetek, 9.) L'Harmattan – Atelier, Budapest.

Hermann Veronika

2010 Törj be a szakrális térbe! Archívum és reprezentáció a múzeumban. *Magyar Múzeumok*. (Elérhetőség: <http://www.magyardmuzeumok.hu/tema/index.php?IDNW=751>; letöltés ideje: 2011. május 13.).

Herskovits, Melville J.

2003 Az antropológia: az ember tudománya. In: A. Gergely András (szerk.): *Kulturális antropológia*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest. 58–86. (Elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01600/01668/01668.pdf>; letöltés ideje: 2022. február 13.)

Hine, Christine

2018 Az internetkutatás mint emergens gyakorlat. *Replika*. (108–109/3–4) 137–156.

Hites Sándor

2003 Hozzáértés, köztudalom, dilettantizmus: történetírás a 19. században. In: Biczó Gábor (szerk.): *Antropológia és irodalom. Egy új paradigma útkeresése*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 241–251.

Hobsbawm, Eric

1983 Introduction: Inventing Traditions. In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, 1–14.

1987 Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény*. (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 127–197.

Hofer Tamás

1983 A „tárgyak elméleté”-hez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi elemzése. In: Kósa László (szerk.): *Népi kultúra – népi társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve XIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–64.

1994 Népi kultúra, populáris kultúra. Fogalomtörténeti megjegyzések. In: Kisbán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 233–247.

- Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.)
1987 *Hagyomány és hagyományalkotás. Tanulmánygyűjtemény.* (Kultúraelmélet és nemzeti kultúrák, 1.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.
- Hofstede, Geert
1991 *Cultures and Organizations: Software of the Mind.* McGraw-Hill, London.
- Hollós Marida
2000 [1995] *Bevezetés a kulturális antropológiába.* 3. javított kiadás. (Szimbiózis kötetek.) ELTE BTK, Kulturális Antropológia Szakcsoport, Budapest.
- Hoppál Mihály
1982 Partalan folklór? A rejtett tudás antropológiája. *Korunk* XLI. (5) 330–336.
- Hoppál Mihály – Küllös Imola – Manga János (szerk.)
1974 *Emlékül hagyom az unokáknak, dédunokáknak, lássák, hogyan éltünk, s hogy az ő életük szebb legyen egyszerű... Önéletírások.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- Horányi Anna
é. n. Identitás-viszonyok és magány mindennapi tereinkben. M. Augé: Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába. *Új Forrás.* (Elérhetőség: <https://ujforras.hu/identitas-viszonyok-es-magany-mindennapi-tereinkben>; letöltés ideje: 2020. szeptember 26.)
- Horváth Gergely Krisztián
2007 A helytörténettől a társadalomtörténetig. *Létünk.* (1) 96–109.
- Horváth Zsolt (szerk.)
2014 *Minden közösségnek vannak értékei. Az értékgyűjtő mozgalom kezdete.* Élhető Balaton-felvidékért Egyesület, Veszprém.
- Huntington, Samuel P.
2006 *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Husz Mária
2006 A kulturális örökség társadalmi dimenziói. *Tudás menedzsment* VII. (2) 61–67.
2014 Az örökségkonstrukciók geopolitikai kerete. *Földrajzi Közlemények* 138. (1) 64–73.
- Huszár Zoltán
2007 Németek Magyarországon – Magyarok Németországban. Európai életútak. Deuche in Ungarn – Ungarn in Deucheland. Europäische Lebenswegwe (Ulm–Berlin–Budapest–Pécs). In: Ihász István – Pintér János (szerk): *Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Muzeumi Történész Társulat Évkönyve* 7. Budapest, 295–299.
- Ilyés Zoltán
2003 Az emlékezés és az újratanulás terei – a „honzágyturizmus” mint tér- és identitás-szervezés. In: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k.* (Tabula könyvek, 5.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 51–58.
- Imreh István
1993 Az EME honismereti-helytörténeti pályázatáról. *Erdélyi Múzeum.* (2) 136–143.

- Ioannides, Marinos – Quak, Ewald (eds.)
2014 *3D Research Challenges in Cultural Heritage. A Roadmap in Digital Heritage Preservation*. Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg.
- Jakab Albert Zsolt
2017 Néprajzi archívumok új környezetben. Az erdélyi és moldvai magyar kultúra kutatásának és archiválásának kihívásai. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció*. (Krizsa Könyvek, 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 185–222.
- Jakab Albert Zsolt (összeáll.)
2003 *Háromszék néprajzi és honismereti bibliográfiája (1844–2002)*. (KJNT Értesítője XIII/1–2.) Anyagát gyűjtötte és rendszerezte Jakab Albert Zsolt. Szerkesztette Pozsony Ferenc. Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője, Kolozsvár.
2007 *Romániai magyar néprajzi bibliográfia*. (Elérhetőség: <http://kjnt.ro/neprajzibibliografia>; letöltés ideje: 2022. május 21.)
- Jakab Albert Zsolt – Kinda István (összeáll.)
2012 *Háromszék honismereti bibliográfiája (1844–2012)*. (Székelyföld települései, I.) Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- Jancsó Béla
1934 Falu-monográfiák. *Erdélyi Fiatalok*. (2) 68–71.
- Kacsuk Zoltán
2005 Szubkultúrák, poszt-szubkultúrák és neo-törzsek. A (látványos) ifjúsági (szub) kultúrák brit kutatásának legújabb hulláma. *Replika*. (53) 91–110.
- Karnoouh, Claude
1983 A folklór felhasználásáról, avagy a „folklorizmus” átváltozásairól. *Ethnographia* XCIV. (3) 442–447.
- Kató Zoltán
2004 A Székely Nemzeti Múzeum 125 éve. *Magyar Múzeumok* X. (1) 11–15.
- Katona Csaba
2009 Szeriális történetírói kánon és levéltári tapasztalat. *Levéltári Szemle* LIX. (2) 29–40.
- Kedves Anett
2015 Erdélyi Értéktár – érték, ami összetart. *Művelődés*. 68 (9) 30–31.
- Keszeg Vilmos
1995 A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994). *Erdélyi Múzeum* LVII. (3–4) 99–111.
1996 *Kelt levelem... Egy mezőségi parasztasszony levelezése*. (Néprajzi Látóhatár Könyvtára, 6.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen.
1998a Írott szövegek egy személy életterében. (Estetelemzés.) *Ethnographia* CIX. (2) 589–628.
1998b Aranyosszék-tordai-torockói bibliográfia. I. In: Boér Hunor (szerk.): *Acta – 1997. II*. Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum. Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 199–204.

- 1999 Érték és közösség. In: *A közművelődés szűkülő (t)erei. Antológia a Művelődés 1976–1989-es folyamaiból.* Művelődés, Kolozsvár, 141–142.
- 2001 Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere”. In: Keszeg Vilmos – Viga Gyula (szerk.): *Ünnepi írások a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére.* (Néprajzi Látóhatár, X/1–4.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Budapest–Miskolc, 135–148.
- 2002 *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok.* KOMP-PRESS Kiadó, Kolozsvár.
- 2004 A rontás és gyógyítás mint irodalmi trópus. In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás, átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 436–467.
- 2005a Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 315–339.
- 2005b Az írás szerepe egy asszony életében. In: Uő (szerk.): *Specialisták, életpályák és élettörténetek II.* Scientia Kiadó, Kolozsvár, 583–663.
- 2006 *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- 2007a 17–20. századi erdélyi toronygombiratok: a lokális történelmek szerkezete és funkciója. In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban.* Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 71–108.
- 2007b A történelmi emlékezet alakzatai. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 18–43.
- 2008 *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke, Kolozsvár.
- 2009 20. századi életpályák és élettörténetek. In: Vargyas Gábor (szerk.): *Átjárók. A magyar néprajztól az európai etnológiáig és a kulturális antropológiáig.* (Studia Ethnologica Hungarica, XI.) L'Harmattan Kiadó – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 95–133.
- 2010 *lokális történelmek szócikk.* In: *Romániai Magyar Lexikon/Művelődéstörténet.* Adatbank. Erdélyi Magyar Elektronikus Könyvtár. (Elérhetőség: <http://lexikon.adatbank.ro/tematikus/szocikk.php?id=10>; letöltés ideje: 2018. október 8.)
- 2011 *A történetmondás antropológiája. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 7.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- 2012 *Történetek és történetmondás Detrehemtelepen.* (Emberek és kontextusok, 6.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- 2014 Tradition, patrimoine, société, mémoire. In: Uő (ed.): *Á qui appartient la traditions?/Who owns the tradition?* Erdélyi Múzeum Egyesület, Cluj-Napoca, 7–15.
- 2015a Nem írunk többet kézzel? Fordulóponthoz érkezett az írás története. (Kérdezz: Gál László). *Transindex.* (Elérhetőség: <http://eletmod.transindex.ro/?cikk=24904>; letöltés ideje: 2015. január 22.)

- 2015b A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek. In: Uó (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberk és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 365–400.
- 2018 *A beszélés antropológiája. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 9.) Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár.
- Keszeg Vilmos (szerk.)
- 2005 *Specialisták, életpályák és élettörténetek I-II.* Scientia Kiadó, Kolozsvár.
- 2015 *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.* (Emberk és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.
- Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc (szerk.)
- 2001 *Kalotaszeg bibliográfiája.* (Kriza Könyvek, 9.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Kéri Gáspár
- 2017 Kiállítóhelyek a bihari Érmelléken. *Művelődés LXX.* (5) 27–31.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara
- 1995 Theorizing Heritage. *Ethnomusicology* 39. (3) 367–380.
- 2004 Intangible Heritage as Metacultural Production. *Museum International* 56. (1–2) 52–65.
- Kiss István
- 1998 *Vizek sodrásában. Egy mezősegi falu és népe krónikája.* A kéziratot gondozta Gazda József. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Kiss Lajos
- 1943 *A szegény asszony élete.* Athenaeum, Budapest.
- Kocsis Rózsi
- 1988 *Megszépült szegénység. Vallomás a gyermekkorról.* Sajtó alá rendezte és az előszót írta Nagy Olga. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1997 *Remények és kétségek között.* Sajtó alá rendezte, az előszót írta Nagy Olga. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.
- 2000 *Nyitott könyv a lelkem. Egy anya vallomása.* Sajtó alá rendezte, az előszót írta Nagy Olga. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kondor Zsuzsanna
- 2003 *A kultúra fogalmának és tartalmának változása Cicerótól Carey-ig.* (Elérhetőség: <https://www.scribd.com/doc/78559478/Kondor-Zsuzsanna-a-kultura-fogalma>; letöltés ideje: 2021. november 18.)
- Korompai Gáborné
- 1990 A helytörténeti, honismereti bibliográfia sorsa Magyarországon. *Könyvtári Figyelő* 36. (5–6) 535–549.
- Kristóf Ildikó, Sz.
- 2002 A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabetizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet. In: Hudi József (szerk.): *Alfabetizáció az újkori Magyarországon. Acta Papensia II.* (1–2) 3–30.

Kroeber, Alfred Louis – Kluckhohn, Clyde

1952 *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*. (Wintage Books.) Random House, New York.

Lányi András

2005 A kultúra finanszírozása. *Vitairat. Kortárs. Irodalmi és művészeti folyóirat* 49. (1) (Elérhetőség: <https://www.kortaronline.hu/archivum/2005/01/a-kultura-finanszirozasa.html>; letöltés ideje: 2022. február 20.)

Lepényes, Wolf

2001 Irodalom és tudomány közt félúton. *Szofi. Szociológiai Figyelő* II. (1–2) 53–61.

Lénárt Anna

2004 Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum In: Boér Hunor – Wolf Tamás (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*. II. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 155–202.

Light, Duncan – Dumbraveanu-Andone, Daniela

2004 Örökség és nemzeti identitás kapcsolata Romániában. In: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7.) L'Harmattan-Atelier, Budapest 157–177.

Lotman, Jurij M.

1973 *Szöveg, modell, típus*. Gondolat Kiadó, Budapest.

1994 A szüzsé eredete tipológiai aspektusból. In: Kovács Árpád – V. Gilbert Edit (szerk.): *Kultúra, Szöveg, Narráció. Orosz elméletírók tanulmányai*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 82–118.

Lowenthal, David

2004 Az örökség rendeltetése. In: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. L'Harmattan Kiadó – Atelier, Budapest, 55–82.

Lőrincz Csongor

2012 Tanúságtétel, erőszak, archívum – Esterházy Péter: Javított kiadás. In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiумok, történetek, használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*. Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció-és Médiatudományi Tanszék, Szeged, 433–453.

Lyons, Martin

2008 The Reading Experience of Worker-Autobiographers in Nineteenth-Century Europe. In: *Uó: Reading Culture and Writing Practices in Nineteenth-Century France*. University of Toronto Press, Toronto–Buffalo–London, 111–138.

Lyotard, Jean-François

1993 Széljegyzetek az elbeszéléshez. In: Habermas, Jürgen – Lyotard, Jean François – Rorty, Richard (szerk.): *A posztmodern állapot*. Századvég Kiadó, Budapest, 146–150.

Lyth, Peter

2006 *Selling History in an Age of Industrial Decline: Heritage Tourism in Robin Hood County*. XIV International Economic History Congress, Helsinki, 21st–25th August 2006. 1–17. (Elérhetőség: <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers2/lyth.pdf>; letöltés ideje: 2014. január 30.)

Major Miklós

1999 Koszorúba font gabonakalászkok. Szabó Miklós, szilágybagosi parasztkrónikás naplójegyzetei a 20. század második feléből. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 200–215.

Mályusz Elemér

1922 *Turóc megye kialakulása*. Budavári Tudományos Társaság, [Budapest].

2003 A helytörténeti kutatás feladatai. In: Uő: *Klió szolgálatában. Válogatott történelmi tanulmányok*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 30.) Szerkesztette Soós István. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 493–512.

Mark, Vera

1997 L'écriture de soi entre histoire et autobiographie. In: Fabre, Daniel (dir.): *Par écrit. Ethnologie des écritures quotidiennes*. (Mission du patrimoine ethnologique. Collection Ethnologie de la France. Cahier, 11.) Textes réunis par Martin de la Soudière et Claudie Voisenat. Éditions de la maison des sciences de l'homme, Paris, 361–376.

Marquard, Odo

2001 *Az egyetemes történelem és más mesék*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Méchin, Colette – Maurer, Sylvie

1997 Histoire locale et généalogie: les deux mémoires. In: Fabre, Daniel (dir.): *Par écrit. Ethnologie des écritures quotidiennes*. (Mission du patrimoine ethnologique. Collection Ethnologie de la France. Cahier, 11.) Textes réunis par Martin de la Soudière et Claudie Voisenat. Éditions de la maison des sciences de l'homme, Paris, 377–393.

Mester Tibor

2014 Az archiválás újfajta lehetőségei. A közösségi archívumok szerepe a kultúrakutatásban. In: Bódi Jenő – Maksa Gyula – Szijártó Zsolt (szerk.): *A mindennapi élet mint téma és mint keret*. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 203–217.

MÉSZ: Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor – Kovalovszky Miklós (szerk.)

1992 [1972] *Magyar Értelmező Kéziszótár I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Mihály János

2007 A múltat bemutató épületek Hargita megyében: a tájházak. *Örökségünk I.* (4) 2–3.

Miklós Zoltán

2007 Egyéni törekvés – közösségi érdek. A homoródszentpáli tájház létrehozásának előmunkálatai. *Örökségünk. Történelem – Népélet – Néphagyomány I.* (4) 6–27.

Miklósvölgyi Zsolt

2008 Az an/archívum logikája. *KuK – Kultúra & Kritika*. A PPKE BTK Esztétika Tanszék kritikai portálja. (Elérhetőség: <http://kuk.btk.ppke.hu/hu/content/az-anarch%C3%ADvum-logik%C3%A1lja>; letöltés ideje: 2011. május 13.)

Mohay Tamás

1997 Hagyomány és hagyományteremtés a csíksomlyói búcsún. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém–Debrecen, 130–148.

Morvay Judit

1965 *Asszonyok a nagycsaládban.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nagy Anna

1999 Városi házicselédség Magyarországon a 20. század első felében, paraszti önéletrírások alapján. In: Ambrus Vilmos – Berkes Katalin – Elter András – Nobilis Júlia – Terbócs Attila (szerk.): *Hálók. Egyetemi dolgozatok Szilágyi Miklós 60. születésnapja alkalmából.* ELTE BTK Tárgyi Néprajz Tanszék, Budapest, 121–139.

Nagy Ilona

1982 Parasztasszonysorsok az önéletrajzírás tükrében. *Honismeret* X. (5) 8–10.

Nagy Julianna

2012 *Miért nem lettem költő?* Sajtó alá rendezte Osváth Imola. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Nagy Olga

1988 *Asszonyok könyve. Népi elbeszélések.* Magvető Kiadó, Budapest.

Ng, Eve

2022 *Cancel Culture. A Critical Analysis.* Palgrave Mcmillen, Cham.

Niedermüller Péter

1981 A mindennapok folklórja, avagy a folklór mindennapjai. In: Uő (szerk.): *Folklór és mindennapi élet. (Válogatott tanulmányok.)* (Folklór – Társadalom – Művészet, 7.) Népművelési Intézet, Budapest, 192–219.

2001 A kultúraközi kommunikációról. In: Béres Iván – Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció.* Osiris Kiadó, Budapest, 96–113.

Nora, Pierre

2006 Küldetés és kihívás: a levéltár a mai társadalomban. *Levéltári Szemle* LVI. (1) 4–6.

2010 *Emlékezet és történelem között.* Napvilág Kiadó, Budapest.

Noyes, Dorothy

2009 Tradition: Three Traditions. *Journal of Folklore Research* 46. (3) 333–368.

Nyíri Kristóf

1994a A hagyomány fogalma a német gondolkodásban. *Politikatudományi Szemle* 3. (1) 73–77.

1994b *A hagyomány filozófiája.* (Alternatívák.) T-Twist Kiadó, Budapest.

Oberg, Kalevero

1960 Cultural Shock. Adjustment to new cultural environments. *Practical Antropology* 7. 177–182.

Olosz Katalin

2003 *Egy kiállítás emlékképei.* (Kriza Könyvek, 16.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

- 2009 Az erdélyi néphagyományok elfelejtett gyűjtője: Szabó Sámuel. In: Szabó Sámuel: *Erdélyi néphagyományok*. Sajtó alá rendezte Olosz Katalin. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 15–129.
- Orbán Balázs
1868 *A székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból*. Pest.
- Otto, Lene – Pedersen, Lykke
2004 „Összegyűjteni” önmagunkat. Élettörténetek és az emlékezés tárgyai. In: Fejős Zoltán – Frazon Zsófia (szerk.): *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer*. Fordításgyűjtemény. (MaDok-füzetek, 2.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 28–39.
- Ozsváth Imola
2005 Egy naiv festő élettörténetének motívumai. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 31–118.
- Örszigethy Erzsébet
1986 *Asszonyok férjcsorsban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Paládi-Kovács Attila
1997 Népi műemlékek, tájházak In: Uó (főszerk.) *Magyar Néprajz IV. Anyagi Kultúra 3. Életmód*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 320–325.
2004 A nemzeti kulturális örökség fogalma, tárgya. Örökség, hagyomány, néprajz. *Honismeret* XXXII. (2) 1–11.
- Papp Ágnes Klára
2006 A mágikus realista anekdota. (A mágikus realizmus és a magyar elbeszélői hagyomány jellege – a mágikus realizmus kronotopikus jellege.) In: Gilbert Edit (szerk.): *A perifériáról a centrum 3. Világirodalmi áramlás a 20. század középső évtizedeitől*. Pro Pannonia – Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 305–329. (Elérhetőség: <http://periferia.btk.pte.hu/old/perif3/pappagnesklara3/pappagnesklara.htm>; letöltés ideje: 2015. január 20.)
- Páczkán Éva
2002 *Kopasz föld. Mentalitás- és szövegvizsgálat egy élettörténet elemzése alapján*. Az utószót írta Görög Hajnalka. (Kriza Könyvek, 13.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Pejin Attila
2008 *A helytörténet-kutatás és -írás kézikönyve*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta.
- Pesty Frigyes
1872 A vármegyéék történeti monographiájának tervrajza. *Századok* 6. (6) 412–416.
- Péntek János
1987 Előszó. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–13.

Pillich László – Vetési László (közéteszi)

1987 *Leírtam életem. Népi önéletrások*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Pozsony Ferenc

1997 Bevezető In: Borbély Éva – Pozsony Ferenc (szerk.): *Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei*. (KJNT Értesítője VII/1–2.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 4–6.

2004 Néprajzi gyűjtemények az erdélyi múzeumokban. *Magyar Múzeumok* X. (1) 25–27.

2007 Tájházak Erdélyben. *Acta Siculica*. 551–556.

2013 Erdélyi magyar tájházak a változó kultúrpolitikák sodrában. In: Bereczki Ibolya (szerk.): *Erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények*. Magyarországi Tájházak Szövetsége – Kriza János Néprajzi Társaság, Noszvaj, 6–15.

2014 Tízéves a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum. *Művelődés* LXVII. (3) 21–22.

Pozsony Ferenc – Borbély Éva (szerk.)

1997 *Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei*. (KJNT Értesítője VII/1–2.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

1999 *Tájházak fejlesztésének lehetőségei Erdélyben*. (KJNT Értesítője IX/3–4.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Pusztai Bertalan

2007 Identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népünnepélyen. In: Pusztai Bertalan – Neill, Martin (szerk.): *Turizmus, fesztiválok és helyi identitás. Halászléfőzés Baján. / Feasts, Tourism and Local Identity. Fish Soup Cooking in Baja, Hungary*. University of Edinburgh – Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Edinburgh–Szeged, 7–24.

Pusztai Bertalan – Neill, Martin (szerk.)

2007 *Turizmus, fesztiválok és helyi identitás. Halászléfőzés Baján. / Feasts, Tourism and Local Identity. Fish Soup Cooking in Baja, Hungary*. University of Edinburgh – Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Edinburgh–Szeged.

Ropolyi László

2006 *Az internet természete. Internetfilozófiai értekezés*. Typotex Kiadó, Budapest.

2021 Internetfilozófia és hálólélelmélet. In: Gagy József – Vajda András (szerk.): *Természetesen digitális. Új Média Konferencia, Marosvásárhely, 2019. április 5–6*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 19–30.

Rowan, Yorke – Baram, Uzi (eds.)

2004 *Marketing Heritage. Archeology and the Consumption of Past*. Altamira Press, Walnut Creek–Lanham–New York–Toronto–Oxford.

Salamon Anikó (szerk.)

1979 *Így teltek hónapok, évek... Öt önéletrajz*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Schwendtner, Rolf

1976 A szubkultúra elmélete. *Helikon* XXII. (1) 76–85.

- Shils, Edward
1981 *Tradition*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Sisa József
2001 Az 1896-os ezredéves kiállítás néprajzi faluja és a magyar állam önreprezentációja. *Korunk* XII. (7) 46–50.
- Smith, Alfred G.
1966 *Communication and Culture: Readings in the Codes of Human Interaction*. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Smith, Laurajane
2004 *Archaeological Theory and the Politics of Cultural Heritage*. Routledge, London–New York.
2006 *The Uses of Heritage*. Routledge, London–New York.
- Smith, Laurajane – Akagawa, Natsuko (eds.)
2009 *Intangible Heritage*. Routledge, London–New York.
- Sonkoly Gábor
2000 A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Regio* 11. (4) 45–66.
2005 Örökség és történelem: az emlékezet technikái. *Iskolakultúra* 15. (3) 16–22.
2009 Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében. *Tabula* 12. (2) 199–209.
2016 *Bolyhos tájaink. A kulturális örökség történeti értelmezései*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Sonkoly Gábor – Erdősi Péter
2004 A kulturális örökség fogalmának megjelenése. In: Uók (szerk.): *A kulturális örökség*. (Atelier füzetek, 7) L'Harmattan – Atelier, Budapest, 7–20.
- Stanley, David J.
2003 *Computers, Visualization and History. How Technology will Transform our Understanding of the Past*. M. E. Sharpe Inc – Armonk, New York–London.
- Stier Miklós – Szász Zoltán
1980 *A helytörténetírás módszertani kérdései. Új- és legújabb kor*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- Știucă, Alexandra Narcisa
2014 Living a Ritual: The Meaning of the Căluș Today. In: Keszeg, Vilmos (ed.): *A qui appartient la tradition?/Who owns the tradition?* Erdélyi Múzeum Egyesület, Cluj-Napoca, 42–52.
- Storey, John
2003 *Inventing Popular Culture. From Folklore to Globalization*. Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Melbourne–Berlin.
- Sturtevant, William
1969 Does Anthropology Need Museums? *Proceedings of The Biological Society of Washington* 82. 619–649.

Szapu Magda

2002 *A zúrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák.* Századvég Kiadó, Budapest.

Szántó Imre

1997 *A helytörténeti kutatások elméleti és módszertani kérdései.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Székely Iván

2007 A négy archívumi világnézet. *Információs Társadalom* VII. (3) 15–46.

Szilágyi Miklós

1984a Helyi kiadású helytörténeti monográfiák 1970–1981. (Annotált bibliográfia.) *Ethnographia* XCV. 118–133.

1984b Az agrártörténet, a társadalomtörténet és a néprajz összefüggései a helyi kiadványokban. *Ethnographia* XCV. 114–117.

Szőcs Levente

2010 Életrajzom a Színpadon. A gyergyócsomafalvi Köllő Reréz népi önéletrajzának elemzése. *Acta Siculica 2010.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 669–679.

Szőcsné Gazda Enikő

2004 A Székely Nemzeti Múzeum néprajzi részlege. *Magyar Múzeumok* X. (1) 19–21.

Szűcs György Áron

2015 Egy ember, két tájház – érmelléki enteriőrök. *Művelődés* LXVIII. (7) 29–30.

Szűts Zoltán

2013 *A világháló metaforái. Bevezetés az új média művészetébe.* Osiris, Budapest.

Tagányi Károly

1894 Vélemény a megyei monographiák tervrajza ügyében. *Századok* 28. (4) 364–371.

Takács Tibor

2009 Sancho Panzától az álmok palotájáig: néhány megjegyzés a levéltárról. *Levéltári Szemle* LIX. (2) 61–68.

Tauschek, Markus

2011 Reflections on the Metacultural Nature of Intangible Cultural Heritage. *Journal of Ethnology and Folkloristics* 5. (2) 49–64.

Tánczos Vilmos

2018 Kié a csíksomlyói búcsú? (Örökség-fogalmak és ideológiák.) In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* (Kriza Könyvek, 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 139–159.

Tátrai Zsuzsanna

1988 *Leányélet.* Crea Print, Budapest.

Therond, Daniel – Trigona, Anna

2008 *Heritage and Beyond.* Council of Europe, Strasbourg.

Thompson Hajdik, Anna

2009 “You Really Ought to Give Iowa a Try.” Tourism, Community Identity, and the Impact of Popular Culture in Iowa. *The Online Journal of Rural Research and Policy* 4. (1) 1–20.

Tschofen, Bernárd

2012 Heritage – Contemporary Use of Culture Beyond the Everyday? Challenging Ethnography and Cultural Analysis. *Traditiones* 41. (2) 29–40.

Toroczka-Wigand Ede

1911 Székelyföldi népművészeti múzeum. *Magyar Iparművészet* XIV. (1) 23–24.

Tószegi Zsuzsanna

2013 A Web 2.0 és az online identitás. *Könyv és nevelés* 15. (1) 8–14.

Tóth G. Péter

2009 Helytörténet – lokális történet és „emlékgép”. A helytörténeti múzeum mint a lokális emlékezet helye. *Néprajzi Értesítő* XC. 9–37.

2011 Múzeumi enteriőr – historical reenactment – kínzókamra-panoptikum. Középkori váraink turizmusipari használata. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Színre vitt helyek*. (Tabula könyvek, 11.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 41–61.

Tötszegi Tekla

2007 Tájházak Kalotaszegen. In: Cseri Miklós – Füzes Endre (szerk.): *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 20. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 297–310.

Tőkés Gyöngyvér

2022 Az erdélyi magyar érdekeltségű múzeumok digitális kommunikációja a koronavírus-járvány idején. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra*. (Krizsa Könyvek, 49.) Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum, Budapest–Kolozsvár, 171–187.

Tőkés Gyöngyvér – Sántha Ágnes (szerk.)

2013 *Új média, médiakonvergencia, kulturális változások. 2009. március 27–28-án Marosvásárhely*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.

Tővisi József

1991 *honismeret* szócikk. szócikk. In: Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés. II. G–Ke*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 164–165.

Trevor-Roper, Hugh

1983 The Invention of Tradition: The Highland Tradition of Scotland. In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, 15–41.

Tschofen, Bernárd

2012 Heritage – Contemporary Uses of Culture Beyond the Everyday? Challenging Ethnography and Cultural Analysis. *Traditiones* 41. (2) 29–40.

Tylor, Edward Burnett

1871 *Primitive Culture. Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art, and Custom*. Vol. 1. John Murray, London.

Venczel József

1935 *A falumunka és az erdélyi falu-mozgalom*. Minerva, Kolozsvár.

Vajda András

2005 Egy településmonográfia: adattár és alkotás. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 340–354.

2007 Irodalom és tudomány között: egy verses helytörténeti kismonográfia. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Lenyomatok 6. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 28.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–32.

2012 Egy sáromberki helytörténetíró és munkája: a rólunk szóló történelem. (Esetelemzés.) *Erdélyi Múzeum* LXXIV. (4) 150–160.

2013a Tájházak, falumúzeumok és néprajzi gyűjtemények Maros megyében. *Örökségünk. Történelem. Népelet. Néphagyomány* VII. (4) 20–23.

2013b *Tájházak, falumúzeumok és néprajzi gyűjtemények Maros megyében. vasarhely.ro*. (Elérhetőség: <http://www.vasarhely.ro/kozter/tajhazak-falumuzeumok-es-neprajzi-gyujtemenyek-maros-megyeben>; letöltés ideje: 2018. október 2.)

2013c *A néprajzi gyűjtemények használata: kontextus és funkció. Vasarhely.ro*. (Elérhetőség: <http://www.vasarhely.ro/kozter/neprajzi-gyujtemenyek-hasznalata-kontextus-es-funkcio>; letöltés ideje: 2018. október 2.)

2013d Maros megyei tájházak, falumúzeumok és néprajzi gyűjtemények jelenkori használata. In: Ilyés Sándor – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 21. Kulturális gyakorlat és reprezentáció*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 249–282.

2013e Folosirea contemporană a muzeelor sătești și a colecțiilor locale din județul Mureș. Elena Rodica Colta (coord.): *Cultura tradițională euroregională în contextul actual. Patrimoniul material/imaterial, modalități de conservare și promovare*. Editura Etnologica, București, 40–68.

2013f *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros menti településen*. (Emberék és kontextusok, 9.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár.

2014a A tárgyi népi kultúra kutatásának és gyűjtésének korszakai Maros megyében. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 301–318.

2014b Case muzee și colecții etnografice în satele din județul Mureș. Tradiții mureșene. *Revistă anuală de etnografie și patrimoniu cultural*. Tîrgu Mureș, 9–19.

2015a A népi kultúra használatának módjai és kontextusai a világhálón. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – Szentendrei Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 173–188.

- 2015b Népi kultúra a világhálón. Használat, kontextus, funkció. *Replika*. (90–91/1–2) 187–211.
- 2015c A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 7–23.
- 2015d 20. századi lokális történelmek két maros menti településen. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberek és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 25–132.
- 2016a A Maros megyei falumúzeumok és helytörténeti gyűjtemények jelenkori használata. In: Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (szerk.): *Helyzetek és változások: Székelyföldi társadalomtudományi kutatások a DOMUS program támogatásával*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 200–244.
- 2016b Vitaindító a tájházakról. *Transindex*. (Elérhetőség: <http://welemeny.transindex.ro/?cikk=25920>; letöltés ideje: 2018. október 2.)
- 2017 Az archívum mint a kulturális emlékezet és az örökségképzés színtere. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció*. (Kriza Könyvek, 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 11–28.
- 2019 A tájházak helyzete Erdélyben. In: Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi magyar civil évkönyv 2018–2019*. Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 108–136.
- 2020 Museums and Online Spaces. The Society-Building Role of the Museums during the Pandemic. *Acta Universitatis Sapientiae. Communicatio* 7. 42–53.
- 2021 A múzeumok és online terek. A múzeum társadalomépítő szerepe a járvány idején. In: Bakk Miklós – Gagy József (szerk.): *Minden másképp...?* (Scientia Könyvek. Társadalomtudományok) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 69–79.
- Varga Bálint
- 2014 Vármegyék és történettudományi reprezentáció a dualizmus kori Magyarországon. *Történelmi Szemle* LVI. (2) 179–202.
- Varga György
- 2014 A mérai bivalymúzeum. *Művelődés* LXVII. (3) 23–24.
- Varga J. Csaba
- 2015 A mérai tájház: helyi értékek megőrzése és közreadása. *Művelődés* LXVIII. (8) 24–25.
- Vass Erika – Buzás Miklós
- 2007 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének előzetes telepítési koncepciója. *Ethnographia* 118. (2–3) 227–269.
- Verebélyi Kincső
- 2000 A női önéletrajzok folklorisztikai vizsgálatának néhány tanulsága. In: Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. I. ELTE BTK, Budapest, 134–163.

- Veres Péter
1999 *Segédlet falumonográfia írásához*. Litera Könyvkiadó, Székelyudvarhely.
- Veress Károly
1999 *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*. Pro Philosophia – Polis Kiadó, Kolozsvár.
- Voigt Vilmos
1970 Vom Neofolklorismus in der Kunst. *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 19. 401–423.
- 1979 A magyarországi folklorizmus jelen szakaszának kutatási problémái. *Ethnographia* XC. (2) 219–236.
- 1987a A folklór és a folklorizmus határai In: Uő: *Modern magyar folklorisztikai tanulmányok*. (Folklór és Etnográfia, 34.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 181–186.
- 1987b A neofolklorizmus fogalmának körülhatárolása. In: Uő: *Modern magyar folklorisztikai tanulmányok*. (Folklór és Etnográfia, 34.) Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 187–194.
- 2007 A hagyomány modern fogalma. In: Török József (szerk.): *Hagyomány és modernitás. IX. Közművelődési Nyári Egyetem Szeged, 2007. július 2–6*. Csongrád Megyei Közművelődési, Pedagógiai és Sportintézmény, Szeged, 10–13.
- Vörös Károly
1972 A helytörténeti kutatásról. *Valóság* XV. (2) 42–51.
- 1975 Hajdú-Bihar megye újabb helytörténetírása. (Tapasztalatok és problémák). In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve II*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 119–126.
- Weber, Max
1987 *Gazdaság és társadalom 1. A megértő szociológia alapvonalai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Weinrich, Harald
2002 *Léthé, a felejtés művészete és kritikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.
- Wessely Anna
2003 Előszó. A kultúra szociológiai tanulmányozása. In: Uő (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 7–27.
- Williams, Raymond
2003a Kultúra. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 28–32.
- 2003b A kultúra elemzése. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 33–40.
- Willis, Paul
2000 *A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Zakariás Erzsébet

2000 *Asszonyélet*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

Zsigmond Erzsébet

1995 *Sírató, életem panaszos könyve*. (Kriza János Néprajzi Társaság könyvtára, 1.)

Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Zsigmond, István (ed.)

2018 *New Media and Society. Researches in the Hungarian Environment*. Scientia,

Kolozsvár.

A KÖTET EGYES FEJEZETEINEK EREDETI MEGJELENÉSI HELYE

Kultúra – kommunikáció – intézményi hálózat

A fejezet ebben a kötetben jelenik meg először.

A hagyomány használatának változó kontextusai

A fejezet az alábbi tanulmányok összedolgozott változata:

Folk culture ont the Internet: Use, Context and Function. *Acta Universitatis Sapientiae. Communicatio* 2015. (2) 7–15.

Hagyomány, örökség, érték. A hagyomány használatának változó kontextusai. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben.* (Kriza Könyvek, 39.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2016, 21–58.

Hagyomány, örökség és politikai akarat

A fejezet az alábbi tanulmány átdolgozott változata:

Jakab Albert Zsolt – Vajda András: Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: Uők (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* (Kriza Könyvek, 43.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2018, 7–28.

Az archívumok, a kulturális emlékezet és az örökségesítés

A fejezet az alábbi tanulmány enyhén átdolgozott változata:

Az archívum mint a kulturális emlékezet és az örökségképzés színtere. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Örökség, archívum és reprezentáció.* (Kriza Könyvek, 40.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2017, 11–28.

Múzeum és kommunikáció

A fejezet az alábbi tanulmányok átdolgozott változata:

A múzeumok és online terek. A múzeum társadalomépítő szerepe a járvány idején. In: Bakk Miklós – Gagy József (szerk.): *Minden másképp...?* (Scientia Könyvek. Társadalomtudományok.) Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2021, 69–79.

A Covid19-járvány hatása a székelyföldi múzeumi gyakorlatra és digitalizációra. In: Jakab Albert Zsolt – Vajda András (szerk.): *Járvány-lét-helyzetek. A Covid19-világjárvány hatása a mindennapokra és a társadalomkutatásra.* (Kriza Könyvek, 49.) Kriza János Néprajzi Társaság – Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Budapest, 2022, 233–268.

Múzeumi kiállítás, autentikusság és reprezentáció

A fejezet az alábbi tanulmány enyhén átdogozott változata:

Anna. Asszonysors, asszonyszerep és múzeumi reprezentáció. *Acta Siculica 2014–2015*. 2015, 747–753.

Múzeum és örökség: a tájházak hatása a helyi és a nemzeti identitás alakulására

A fejezet az alábbi tanulmányok enyhén átdogozott változata:

A Maros megyei falumúzeumok és helytörténeti gyűjtemények jelenkori használata. In: Biró A. Zoltán – Bodó Julianna (szerk.): *Helyzetek és változások. Székelyföldi társadalomtudományi kutatások a DOMUS program támogatásával*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2016, 200–244.

A tájházak helyzete Erdélyben. In: Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi magyar civil évkönyv 2018–2019*. Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2019, 108–136.

Helytörténetírás és örökség: a lokális történelem megszerkesztése

A fejezet az alábbi tanulmány enyhén átdogozott változata:

A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai*. (Emberék és kontextusok, 12.) Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2015, 7–23.

REZUMAT

Cultură, context, comunicație.

Curs universitar pentru disciplina relații publice în sectorul cultural

Ritmul accelerat al migrației, transformarea mass mediei, schimbările obiceiurilor de consum, evoluția instrumentelor digitale și a internetului, respectiv caracterul tot mai complex al comunicației rezultă în transformarea sistemului de valori și formarea unor noi inegalități sociale. Toate acestea influențează producerea, păstrarea, prezentarea, cercetarea și consumul bunurilor culturale, rezultând mobilități și transformări importante, care determină concomitent și cumulat toate acele procese, care trebuie urmărite de către cei implicați în sectorul cultural. Este o situație care îi pune pe cercetătorii implicați în teoria culturii, dar și pe managerii din domeniu, respectiv pe cei care lucrează în domeniul relațiilor publice în fața unor noi provocări. Aceste transformări au drept urmare nu numai necesitatea reformulării rolului social al culturii, a patrimonizării valorilor culturale sau a formelor de patrimonizare, ci și a conținutului și a structurii cunoștințelor necesare satisfacerii sarcinilor din cadrul sectorului cultural.

Volumul de față a fost realizat pentru studenții de la specializarea comunicație și relații publice, el oferă material didactic pentru înțelegerea activităților de relații publice din sectorul cultural. Anumite capitole din acest volum se referă la teoria și utilizarea culturii, la producerea, păstrarea și prezentarea patrimoniului cultural, respectiv la aspectele practice ale ofertei culturale.

Primul capitol urmărește definirea noțiunii de cultură. Pe lângă definiții diferite autorul schițează istoria apariției și răspândirii acestei noțiuni, interpretările legate de aceasta, tipologiile diferite, respectiv structura instituțională a sectorului cultural din România. Următoarele două capitole majore se referă la natura și teoria culturii populare și a patrimoniului cultural. Ne sunt prezentate definițiile referitoare la cultura populară și patrimoniu, la tradiție și patrimoniu, respectiv acele teorii și curente care au determinat relația dintre cercetători, dintre societate și cultura populară/națională de-a lungul secolelor XX–XXI. Celelalte capitole se ocupă cu marile instituții ale prezervării, cercetării și prezentării bunurilor culturale, adică arhivele și muzeele, dar și cu funcționarea memoriei culturale și producerea identității. Ultimul capitol major analizează istoria locală, ca o practică ce joacă un rol important în formarea și păstrarea identității locale și a trecutului local, care influențează la rândul ei procesul de selecție a valorilor culturale locale, dar și modelarea sistemului de valori.

Toate aceste cunoștințe sunt absolut necesare pentru specialistul în relații publice din cadrul sectorului cultural. Acesta este incapabil să lucreze eficient fără a cunoaște acele probleme și propuneri teoretice, care sunt determinante în ceea ce privește ariile și formele contemporane de utilizare ale culturii. Diversitatea relațiilor față de cultură, multitudinea formelor de utilizare ale culturii acționează ca o constrângere asupra muncii realizate în instituțiile de profil, asupra prezervării, prezentării și consumului cultural, iar combaterea acestor constrângeri poate fi posibilă doar prin posesia unor cunoștințe vaste și aprofundate în domeniul teoriei culturii.

ABSTRACT

Culture, Context, Communication.

University Course on Public Relations in the Cultural Sector

The acceleration of migration, the transformation of the media, the changing habits of consumerism, the evolution of ICT-tools and the Internet, respectively the continuously growing complexity of communication resulted in the transformation of the system of values and the formation of new social inequalities. All these have an impact on the production, preservation, presentation, research and consuming of cultural goods, resulting in considerable movements and transformations, which simultaneously and cumulatively influence all those processes, which should be observed by all those implied in the cultural sector. It is a situation in which the scholars engaged in the theory of culture, as well as cultural managers or all those involved in public relations within the cultural domain, have to confront new challenges. These transformations result in not only the rethinking of the social role of culture, of the patrimonization of cultural treasures, of the forms of patrimonization, but also of the content and structure of the knowledge necessary to fulfill all tasks by those working in the cultural sector.

The present volume was meant for the students studying communication and public relations, offering an educational material for the understanding of the public relations' work within the cultural sector. Certain chapters of the volume deal with the theory and use of culture, the production, preservation and presentation of cultural heritage, respectively with the practical issues of the cultural offer.

The first chapter deals with the definition of culture. Besides the different definitions, the author sketches the history of the apparition and spread of the notion itself, the different interpretations regarding this notion, the different types of culture, respectively the institutional structure of the cultural sector in Romania. The following two major chapters focus on the nature and theory of popular/folk culture and of cultural heritage. The author presents the definitions regarding folk culture and heritage, regarding tradition and heritage, respectively those theories, currents which have determined the relation of the scholars and of society towards folk/national culture during the 20th and 21st centuries. The latter chapters deal with the grand institutions of the preservation, research and presentation of culture, namely the archives and the museums, but also with the functioning of cultural memory and identity production. The last major chapter analyzes local history, as a practice playing an important role in the formation and preservation of local identity and the local past, which has an impact on the selection of local cultural values and the formation of the system of values.

All this knowledge is absolutely necessary for a public relations' specialist working in the cultural sector. He/she cannot work efficiently without knowing all those theoretical issues and proposals, which are determinant regarding the contemporary domains and forms of the use of culture. The diversity of the relations towards culture as well as the multitude of its forms of use act as a constraint upon the work done within the cultural institutions, upon the preservation, presentation and consuming of culture, thus one can combat these constraints only possessing a vast and profound knowledge regarding theory of culture.

Talán soha nem volt ennyire nehéz dolga a kulturális szektorban dolgozóknak, mint napjaink globalizált és digitalizált világában. A felgyorsult migráció, a médiatér átalakulása, a megváltozott fogyasztói szokások és az ezek nyomán kialakuló új társadalmi egyenlőtlenségek, az tudás-szerkezet és az értékrend szintjén egyaránt jelentős mozgásokat és átalakulásokat eredményeznek, melyek egyszerre és együttesen hatnak mindazokra a folyamatokra, melyeket a kulturális szektorban dolgozóknak figyelemmel kell kísérsenie, új kihívások elé állítva a kultúra elméletével foglalkozó kutatókat, a kultúra menedzserreit és a különböző kulturális területen közkapcsolati munkát végzőket egyaránt.

ISBN 978-606-9015-27-8

9 786069 015278